શેઠ નગીનભાઇ મંછુભાઇ જૈન સાહિત્યોદ્ધારે ગ્રન્થાંક ૨.

અભયકુમાર મંત્રીશ્વર

નું

જીવન ચરિત્ર.

ઉપાધ્યાય શ્રીમાન ચંદ્રતિલક વિરચિત સંસ્કૃત મહાકાવ્યનું

ગુજરાતી ભાષાન્તર

ભાગ ૨ જો.

ભાષાન્તર કર્તા:-મોતીચંદ ઓધવજી શાહ.

પ્રકાશક.

શેઠ નગીનભાઇ મંછુભાઈ જૈન સાહિત્ય ફંડ માટે

ભાઇચંદ નગીનભાઇ ઝવેરી.

સુરત.

Lives of great men all remind us.

We can make our life sublime

(Long fellow.)

(મહાન પુરૂષોના જીવન ચરિત્રો આપણને અનુબોધ આપે છે કે આપણે પણ આપણા જીવનને ધારીએ તો ઉન્નત કરી શકીએ.)

[illegible] .૪૫૩ વિક્રમ સં ૧૯૮૩ ઇ. સ. ૧૯૨૭

મૂલ્ય ૦-૧૪-૦.

ઉપોદ્‌ઘાત.

મંત્રીશ્વર અભયકુમારના જીવન ચરિત્રનો પહેલો ભાગ ગયે વર્ષે બહાર પાડ્યા પછી આ બીજો ભાગ પ્રસિદ્ધ કરતાં અમોને આનંદ થાય છે. જૈન સાહિત્યના બહોળા ફેલાવા માટે આ અમારા પ્રયાસને જૈન સમાજ અને સાહિત્ય પ્રેમી સજ્જનો તરફથી સારો આદર મળશે એવી અમોને આશા છે. આવતા વર્ષે આ ચરિત્રનો છેલ્લો એટલે ત્રીજો ભાગ પ્રકટ [illegible] કરવા અમો ઉમેદ રાખીએ છીએ.

આ ચરિત્રનું ભાષાન્તર [illegible] મોતીચંદ ઓધવજીએ કર્યું છે. તેનો પહેલો ભાગ [illegible] પડ્યો હતો. ત્યારબાદ અમોએ તેઓ પાસેથી આ ચરિત્રના બંને ભાગોના સર્વ હક્ક સાથેનું વેચાણ લીધેલું છે [illegible] આ [illegible] ભાગ [illegible] તેઓ તરફથી છપાયેલા તે વેચાણ લીધા છે. [illegible] અમારા તરફથી આ ઉપોદ્‌ઘાત ત્યા [illegible]

[illegible] માનીએ છીએ. [illegible] ભાષાની [illegible] જૈન [illegible] પુસ્તકો [illegible] [illegible]

આ સ્થળે પરમ પૂજ્ય આગમોદ્ધારક સાક્ષર શિરોમણી આચાર્ય શ્રીમદ્ સાગરાનન્દ સૂરીશ્વરજીનો આભાર માનતાં અમોને અત્યંત હર્ષ થાય છે. તેઓશ્રીની સલાહથીજ આ ફંડ સ્થાપવામાં આવ્યું છે. મર્હુમ શેઠ નગીનભાઇ મંછુભાઇનો, તેઓશ્રી તરફ સંપૂર્ણ પૂજ્યભાવ હોવાથી તેઓશ્રીના ઉપદેશનુંજ આ પરિણામ છે.

વિ. સં ૧૯૮૩
ફાગણ શુદ ૩.
ગોપીપુરા-સુરત.

ભાઇચંદ નગીનભાઇ જવેરી.
અને બીજાઓ.

સૂચનાઃ—૧૯૭ મે પાને કલ્યાણક સંબંધી જે લખાણ છે તેના ખુલાસામાં જણાવવાનું જે આ ગ્રંથના મૂળ કર્ત્તા આગમિક મતના છે કે જે મત ૧૨૫૦માં નીકળેલો છે. ભાષાન્તર કર્ત્તાએ ત્યાં ફુટ નોટમાં કલ્યાણક પાંચજ હોય એવો ખુલાસો કરેલોજ છે.

Published by:—
BHAICHAND NAGINBHAI JAVERI.
Published from,
Gopipura—SURAT.
SHETH NAGINBHAI MANCHHOOBHAI.
[illegible] Fund

श्रीमत्तपोगच्छाधिराज शासनसम्राट तीर्थोद्धारक सूरिचक्रसार्वभौम भट्टारक

आचार्य श्री विजयनेमिसूरीश्वरजी

जन्म	दीक्षा	गणिपद	पन्यासपद	आचार्[illegible]
१९२९	सं १९४५	स. १९६०	सं. १९६०	सं. १[illegible]

શ્રીમત્તપોગચ્છની અતિ મહાન્ ધુરાને,

શાસ્ત્રજળના પ્રક્ષાલનથી નિર્મળ થયેલી બુદ્ધિના અતુલ બળવડે,

અશ્રાન્તપણે વહન કરતા—

અને શ્રી સંઘનો અનુરાગ બહુધા વૃદ્ધિ પમાડી

દેશકાલોચિત પ્રવૃત્તિ કરતા—

અખંડ બ્રહ્મચારી, વિદ્વત્ શિરોમણિ, આચાર્ય

શ્રીમદ્ વિજયનેમિસૂરિ

નું

પ્રાતઃસ્મરણીય નામ

આ અભયકુમારચરિત–મહાકાવ્ય–ના

ભાષાન્તરના ગ્રંથ સાથે

ભક્તિપૂર્વક સંયુક્ત કરી

મગરૂર થાઉં છું.

ગુરૂકૃપાકાંક્ષી મોતીચંદ ઓધવજી,
ભાષાન્તરકર્તા.

ભાવનગર.
અષાઢી પૂર્ણિમા

In all times and places, the hero has been worshipped. It will ever be so. We all love great men: love, venerate and bow submissive before great men. Ah, does not every true man feel that he is himself made bigger by doing reverence to what is really above him ! No nobler or more blessed feeling dwells in man's heart

સર્વ સ્થળે અને સર્વ કાળે વીર પુરૂષો પૂજાયા છે. હમેશાં બનતા રહેશે પણ એમજ. આપણે સર્વે એ વીર પુરૂષોને ચ્હાહીએ છીએ, એટલુંજ નહિ પણ એમના તરફ પૂજ્યબુદ્ધિ રાખીએ છીએ અને એમને સવિનય નમન કરીએ છીએ. (ખરૂં કે) શું પ્રત્યેક મનુષ્યને એમ નથી લાગતું કે જે પુરૂષ પોતાના કરતાં નિઃસંશય મહાન છે તેના સત્કાર કરવાથી પોતે જ મોટો બને છે ? આવા ઉત્તમ પુરૂષોના સત્કાર કરતાં કોઇ વિશેષ શુભકર કે ઉદાત્ત લાગણી મનુષ્યના અન્તઃકરણમાં હોઇ શકે નહીં

પ્રસ્તાવના.

સાહિત્યદર્પણકારે 'મહાકાવ્ય' નાં જે જે લક્ષણો ગણાવ્યાં છે તે સર્વથી ઉપયુક્ત હોઇ ' મહાકાવ્ય ' માં ગણાવાનો દાવો કરતા, ભિન્નભિન્નવૃત્તવાળાં બાર સર્ગો અને એકંદર દશહજારલગભગ શ્લોકપૂરવાળા, અભયકુમારચરિત્રના એક તૃતીયાંશ જેટલા ભાગનું ગુજરાતી ભાષાન્તર મેં સં. ૧૯૬૪ ની સાલમાં એટલે આજથી પંદર વર્ષ પૂર્વે પ્રસિદ્ધ કર્યું—તે વખતે મને સ્વપ્ને યે ખ્યાલ શાનો હોય કે શેષભાગ હું જનસમાજની સેવામાં પંદરપંદર વર્ષ સુધી નહીં મૂકી શકું ! પણ વાત એમજ બની છે. લખી મૂકેલા મૅટરના કાગળો પણ જીર્ણપ્રાય થઈ ગયા ત્યારે જ મને શુદ્ધિ આવી ! પણ ભવિતવ્યતા જ એવી હશે. નહિં તો પ્રસિદ્ધ થયેલો ભાગ વાંચનાર વર્ગમાંથી અનેકની બીજા ભાગ માટે ત્વરિત માગણી છતાં, સાહિત્યપ્રેમી અને ધર્મશ્રદ્ધાળુ ગૃહસ્થો તથા વિદ્વાન મુનિવરો તરફથી પણ વગરમાગ્યા અભિનન્દનપત્રો આવ્યા છતાં અને મૅટર પણ લગભગ તૈયાર છતાં, મને એ છપાવવા માટે પ્રેસમાં મોકલવું કેમ ન સૂઝે ? પણ હવે ગઇ વાતનો શો શોક કરવો ? गतं न शोच्यम् ।

આજે પંદર વર્ષે પણ કેટલાક સન્મિત્રો ની " ભાઇ મોતીચંદ, તારા અભયકુમારનું શું થયું ! પિતાના ગ્રન્થમાં હજુ પુત્ર દિવાનગિરિ જ કર્યા કરે છે કે ? તારૂં અસમાપ્ત કાર્ય કોણ સમાપ્ત કરશે ! તું પણ હવે વયે વધતો આવ્યો તો પ્રભુ ન કરે ને કંઈ થયું તો તારે ક્યાં બાણના ભૂષણબાણ જેવા પુત્ર છે કે જે, એણે કાદમ્બરી પૂરી કરી એમ અભયકુમાર પૂરૂં કરશે ? "—આવીઆવી મનનકભરી ટકોરથી જ આજે આટલો ભાગ પ્રસિદ્ધિમાં મૂકવા ભાગ્યશાળી થયો છું.

હજુ પણ એક તૃતીયાંશ જેટલું અધુરૂં છે તે હવે પછી અલ્પ સમયમાં જ પ્રસિદ્ધ કરૂં એમ મારા ભાગ્યદેવતા મને પ્રોત્સાહિત કરો !

હવે કંઈક આ કાવ્ય અને કાવ્યના નાયક અભયકુમાર વિષેઃ—

" અભયકુમાર મંત્રીશ્વરની બુદ્ધિ હજો " એ આપણા દર નવા વર્ષના દફતરમાં માંગલિક અર્થે લખાતા અનેક ઉત્કર્ષસૂચક વાક્યોમાંનું એક છે. એ પરથી એમ સમજાય છે કે શ્રીવીરપરમાત્માના અગ્રણી શ્રાવક શ્રેણિક ભૂપતિના પુત્ર અને એટલા મંત્રીજ નહિ મુખ્યમંત્રી—મંત્રીશ્વર અભયકુમારની બુદ્ધિ તીવ્ર અને સમયોચિત હોઇને જ દૃષ્ટાન્તાસ્પદ થઇ પડી હોવી જોઇએ. સત્યમેવ એનામાં અદ્ભુત ઔત્પાતિક બુદ્ધિમાનપણું હતું. એવું પોતાની ચતુ-

સ્વશક્તિથી, અત્યન્ત ગહન સિદ્ધાન્તોને વિકસિત કરનારા પોતાના સામર્થ્યથી, સર્વાંશે યુક્તિમત્ પ્રમાણોને ગ્રહણ કરી લેનારા વિચારબળથી અને વિશાળ આશયો તથા અસ્ખલિત પુરૂષાર્થથી, નિષ્કલંક કાર્યભાર કર્યો છે. રાજ્યનીતિજ્ઞ અમાત્ય તરીકે ક્વચિત્ નમીને તો ક્વચિત્ નમાવીને દીર્ઘદૃષ્ટિ પહોંચાડી દરેક કાર્ય કર્યું છે. સ્વતંત્ર સત્તા વિના પણ પ્રધાનપદનું નિર્વહણ કરી શાસન અને સાધુતાના સંમીલનથી પોતાના પૂર્ણ મહત્ત્વની છાપ પાડી ઉત્તમ પ્રકારની નિપુણતા સિદ્ધ કરી આપી છે. રાજકુળમાં બનતા અનેક વિરોધી પ્રસંગો શમાવવારૂપ આશાસમય ફરજો બજાવી છે. દરેક કાર્યમાં વિજયપરંપરાઓ મેળવી અભિનંદનીય ચાતુર્ય દર્શાવ્યું છે. એટલુંજ નહીં પણ ઉત્તમ પ્રકારની કાર્યશક્તિ, અંગીકૃત કાર્યમાં અખંડ ઉત્સાહ અને દેશકાળને અનુસરતા વર્તનવડે પોતાની કીર્તિને અક્ષય અને અજર પદ પ્રાપ્ત કરાવ્યું છે. આવા એક શાસ્ત્રપ્રસિદ્ધ નરરત્નનું, જનસમાજની ઐહિક તેમજ આમુષ્મિક ઉન્નતિનું સાધનરૂપ જીવનચરિત્ર શ્રીમદ્ ચંદ્રતિલક ઉપાધ્યાયે, કાવ્યપ્રકાશકાર કહે છે તેમ "[1]કીર્તિને અર્થે, શબ્દજ્ઞાનને અર્થે, વ્યવહારિક જ્ઞાનને અર્થે, અરિષ્ટ દૂર કરવાને અર્થે, ઉપદેશ આપવા નિમિત્તે, પરમનિર્વૃતિને અર્થે અને એવાંજ અન્ય શ્રેયઃસાધનોની પ્રાપ્તિને અર્થે, રચ્યું હશે—રચ્યું છે.

આવું સર્વત્ર પ્રશંસા પામેલું મસ્તુત ચરિત્ર આદ્યન્તપૂર્ણ મ્હારા વાંચવામાં આવતાં, મેં એમાં અનેક ઉપયોગી વિષયોનો અનુપમ સંગ્રહ જોયો. [illegible]

[illegible]

પહોંચી પોતાના કંઠપ્રદેશને વિષે એ સદા આરોપણ કરી રાખે એવી પ્રબળ ઇચ્છાને લીધે મેં એ મનોહર અને નિત્યસુવાસિત હારની ગુર્જરી રચના કરી ગુર્જર જનમંડળને અર્પણ કરવાનું યોગ્ય વિચાર્યું છે. તો સર્વ ગુણજ્ઞ અને મહાનુભાવ આર્યજનો એને સાદર પરિધાન કરશે એવી અભિલાષા રાખવામાં આવે છે

જેનો પોતે પુત્ર છે એનો પાછો અમાત્ય પણ પોતે જ છતાં સ્વાર્થવૃત્તિથી ન દોરાતાં, પોતાના પિતા–રાજાનું હિત સાચવી જાણે છે અને સાથે પ્રજાનાં મન પણ રંજન કરી જાણે છે એવા એક નમુનેદાર મંત્રીનું ચરિત્ર પૂર્વવત્ આ સમયે પણ લોકોમાં સત્કારપાત્ર થશે તો મારો પ્રયાસ હું સફળ થયો સમજીશ.

છેવટ; આ સંસ્કૃત મહાકાવ્યનું ગુજરાતી ભાષાન્તર મેં મારાં તન અને મન ઉભયને પૂર્ણ પરિશ્રમ આપી બન્યું એટલું શુદ્ધ કર્યું છે–એને પરિપૂર્ણતાએ પહોંચાડવામાં કોઇ પણ જાતિનો પ્રયાસ અધુરો રાખ્યો નથી. અજાણ્યા પારિભાષિક શબ્દો, વાક્યો અને અલંકારો સુદ્ધાં ખ્યાલમાં આવે–પૂર્ણ સમજાય એટલા માટે, પ્રથમ ભાગની પ્રસિદ્ધિ સમયે મુંબઈની સ્મોલકોઝીસ કોર્ટના ચીફ જડજ કૃષ્ણલાલ મોહનલાલ ઝવેરીએ ખાસ સૂચના કર્યા પ્રમાણે જ્યાં ત્યાં એકદમ સ્ફુટ ફુટનોટ આપ્યાજ કરી છે. વળી છપાયલા ફોર્મ વાંચતાં, કોઇકોઇ સ્થળે ટિપ્પણ આપવું રહી ગયેલું જણાયું તથા ભાષાન્તરસંબંધી દોષ પણ દૃષ્ટિગોચર થયા–એ માટે ગ્રન્થને અંતે પરિશિષ્ટ–ટિપ્પણી આપી છે. છતાં "સંપૂર્ણ ફક્ત પરમાત્માજ છે, મનુષ્ય તો પ્રમાદાધીન હોઇ સ્ખલનસ્વભાવી છે," તો હું આ ભાષાન્તરમાં રહી ગયેલી હરકોઇ ભૂલ માટે મિથ્યા દુષ્કૃત ચાહું છું.

વળી આ ભાષાન્તરનો પ્રથમ ભાગ પ્રસિદ્ધ થતાં આપણા અમીરી સ્વભાવના શ્રીશ્રીમાળીવર્ગાન્તર્ગત અમદાવાદના નગરશેઠ શેઠ ચીમનભાઇએ ૫૧, શેઠ કસ્તુરભાઇએ ૫૧, શેઠ મનસુખભાઈ ભગુભાઇએ ૧૦૧, શેઠ અંબાલાલ સારાભાઇએ ૧૦૧, શેઠ લાલભાઇ દલપતભાઇએ ૧૦૧, શેઠ મોતીલાલ દીપચંદભાઇએ ૫૧, શેઠ મણીભાઇ ગોકળભાઇએ ૫૧, કચ્છનિવાસી શેઠ ટોકરશીભાઇ મુળજીએ ૫૧,–એ પ્રમાણે મારી સંખ્યામાં નકલો ખરીદ કરી આશ્રય આપેલો એને માટે એમનો માનપૂર્વક ઉપકાર માનું છું

ભાવનગર. }
સં. ૧૯૭૮ અષાઢી બીજ }

મો. શ્રા.

નીકળતાંજ સુરિજીના કંઠમાં હાર જોઇ ખેદયુક્ત હર્ષ ! ઉદ્યોગ ન ફળ્યો, મમય ફળ્યો. હાર લઇને પિતા–શ્રેણિકને અર્પણ કરવો. માતપિતાનો હર્ષ–પ્રશંસા–આશીર્વાદ. [પૃષ્ટ ૪૧ થી ૧૦૦.]

સર્ગ આઠમો: માળવા દેશમાં ઉજ્જયિની નગરીનું વર્ણન. એના ચંડપ્રદ્યોત રાજાનો લોભ–રાજગૃહરોધ. અભય૦ નો અભેદ્ય ભેદ–ચંડપ્રદ્યોતનું પલાયન. એની પ્રખર પ્રતિજ્ઞા–'અલ્ટિમેટમ'. એની ગણત્રીબાજ ગણિકાનું શ્રેણિકના જ્વલન્ત જિનમંદિરમાં આવવું. એ કુટિલાની કપટજાળ–પાપિણીના પ્રપંચની પરાકાષ્ઠા. કાક છેતરાય છે–અભયકુમારનું હરણ. અભયકુમારની એક સ્ત્રી–ખેચર પુત્રીની કર્મકથારૂપ ઉપકથા–શોક્યનું સાલ. ફેંકી દીધેલું રત્ન પુનઃ પરીક્ષકના હાથમાં.

ચંડપ્રદ્યોતરાજાનાં ચાર રત્નો. રાજકુમારી વાસવદત્તા. એને માટે સંગીતશિક્ષકની શોધ. કૌશામ્બીનો સંગીતપ્રવીણ ઉદયન રાજા. રાજપ્રધાનની એના ઉપર દૃષ્ટિ. એને પકડી મંગાવવાની કુટિલ યુક્તિ. કૃત્રિમકુંજરરાજરૂપ છલપ્રપંચથી ઉદયનનું સપડાવું–અને રાજપુત્રીના સંગીતશિક્ષક તરીકે રહેવું. કાણી શિષ્યા અને કુષ્ટી ગુરુ ! ગુરૂશિષ્યા કે પતિપત્ની ! વિકટ હસ્તીને વશ કરનાર વત્સરાજ ઉર્ફે ઉદયન વાસવદત્તાનું હરણ કરી જાયછે—હાથી હાથણીની 'રેસ'. ચંડપ્રદ્યોતનો રોષ–એના અમાત્યની સમજાવટ. પ્રસંગેપ્રસંગે ચંડપ્રદ્યોતે અભય૦ને આપેલાં ચાર ' વર '. એ ચારેની એકસામટી માગણી. ચંડપ્રદ્યોતપર હિમપાત ! અભયકુમારનો મોક્ષ–છુટકારો. વળતી એની ચાલેન ' ચેલેન્જ '. શત્રુબન્ધનનાટક. પ્રદ્યોતમદમર્દન. અભયકુમારપ્રતિજ્ઞાપૂરણ. (પૃષ્ટ ૧૦૧ થી ૧૫૨.)

સર્ગ નવમો: રાજગૃહીમાં ધનદત્તશેઠ અને વસુમતી શેઠાણી. અનર્ગળ દ્રવ્ય છતાં સંતતિ ન હોવાથી વસુમતીનો શોક. એનાં અન્તરાય કર્મનો ક્ષયોપશમ અને પુત્ર–જન્મ. એ પુત્ર–કૃતપુણ્ય–નો એક સાગરદત્તશેઠની પુત્રી જયશ્રી સાથે વિવાહ. કૃતપુણ્યની ભોગવિલાસથી પરાઙ્મુખતા. શેઠને આંગણીએ નચાવનારી શેઠાણીના અનિષ્ટ આગ્રહને લીધે કૃતપુણ્યને નીચ સોબતમાં મૂકવો. કામના અમોઘશસ્ત્રરૂપ દેવદત્તાવેશ્યાના ફંદમાં કૃતપુણ્યનું ફસાવું. ત્યાંથી દ્રવ્યહીન થયે એનો બહિષ્કાર, અને પશ્ચાત્તાપ. પુનઃ ગૃહગમન અને દીન ગૃહિણીનો સત્કાર. કૃતપુણ્ય દ્રવ્યોપાર્જનાર્થે દેશાન્તર જવા નીકળે છે. એક અનુકમ્પાસ્પદ નિરાધાર વિધવા શ્રેષ્ઠિની. એના એકનાએક પુત્રનો ચ્યાર સ્ત્રીઓ મૂકીને સમુદ્રને વિષે જળનિવાસ. સન્તતિ નહિ હોવાના કારણે રાજ્ય તરફના દ્રવ્યહરણના ભયે કેમ પુત્રની ગવેષણા શ્રેષ્ઠિની. કદેર નજર નીકળેલ

સૂચીપત્ર—અનુક્રમણિકા.

[illegible]

સગ ૧ આરંભ: મગધના રાજગૃહીના વર્ણન પૂરી થયું. એને મોખી આપનાર મણિકારનુ મરણ અને મર્કટયોનિમા જન્મ હારનો અપહાર. એને શોધી લાવવા માટે શ્રેણિકરાજાનુ અભયકુમારને આગ્રહ ફરમાન. એવામાં (રાજગૃહીમાં) સુસ્થિતનામા આચાર્યનુ આગમન. એમનો ઉપાશ્રયના ચોકમા નિયમ કાયોત્સર્ગ. હારની શોધમા ફરતા અભયકુમાર રાત્રીને ધર્મધ્યાનનિમિત્તે એજ ઉપાશ્રયમાં આવી ચઢે છે. હારનો ચોર (પેલો વાનર) રાત્રીને સમયે કાયોત્સર્ગે રહેલા આચાર્યના કંઠમા હાર નાખી જાય છે. એ જોઈ આચાર્યના એક શિષ્યનો ગભરાટ અને ભયો-ચાર અભયકુમારના પુછવાથી એ શિષ્ય કહેલો આત્મવૃત્તાન્ત વળી બીજા શિષ્યને હાર જોઈને ઉત્પન્ન થયેલો ' મહાભય '. અભય૦ ના પ્રશ્નપરથી એણે પે કહેલું ' આત્મવૃત્તાન્ત. ' એજ પ્રમાણે ત્રીજા અને ચોથા શિષ્યના સંભ્રાન્તિ અને આત્મવૃત્તાન્ત. આમ ચાર શિષ્યોની સાથે ધર્મગોષ્ઠીમા રાત્રીના ચાર પહોરનુ વ્યતીત થવું—અને અભયકુમારનું ઘેર જવા માટે બહાર નીકળવું બહાર

નીકળતાંજ સુરિજીના કંઠમાં હાર જોઇ ખેદયુક્ત હર્ષ ! ઊદ્યોગ ન ફળ્યો, સમય ફળ્યો. હાર લઇને પિતા-શ્રેણિકને અર્પણ કરવો. માતપિતાનો હર્ષ-પ્રશંસા-આશીર્વાદ. [પૃષ્ટ ૪૧ થી ૧૦૦.]

સર્ગ આઠમો: માળવા દેશમાં ઉજ્જયિની નગરીનું વર્ણન. એના ચંડપ્રદ્યોત રાજાનો લોભ-રાજગૃહરોધ. અભય૦ નો અભેદ્ય ભેદ-ચંડપ્રદ્યોતનું પલાયન. એની પ્રખર પ્રતિજ્ઞા-'અલ્ટિમેટમ'. એની ગણત્રીબાજ ગણિકાનું શ્રેણિકના જયવન્ત જિનમંદિરમાં આવવું. એ કુટિલાની કપટજાળ-પાપિણીના પ્રપંચની પરાકાષ્ટા. કાક ઉતરાય છે-અભયકુમારનું હરણ. અભયકુમારની એક સ્ત્રી-ખેચર **પુત્રીની** કર્મકથારૂપ ઉપકથા-શોકયનું સાલ. ફેંકી દીધેલું રત્ન પુનઃ પરીક્ષકના હાથમાં.

ચંડપ્રદ્યોતરાજાનાં ચાર રત્નો. **રાજકુમારી** .વાસવદત્તા. એને માટે સંગીતશિક્ષકની શોધ. કૌશામ્બીનો સંગીતપ્રવીણ ઉદયન રાજા. રાજપ્રધાનની એના ઉપર દૃષ્ટિ. એને પકડી મંગાવવાની કુટિલ યુક્તિ. કૃત્રિમકુંજરરાજરૂપ છદ્મપ્રપંચથી ઉદયનનું સપડાવું-અને રાજપુત્રીના સંગીતશિક્ષક તરીકે રહેવું. કાણી શિષ્યા અને કુષ્ટી ગુરૂ ! ગુરૂશિષ્યા કે પતિપત્ની ! વિકટ હસ્તીને વશ કરનાર વત્સરાજ ઉર્ફે ઉદયન વાસવદત્તાનું હરણ કરી જાયછે—હાથી હાથણીની 'રેસ'. ચંડપ્રદ્યોતનો રોષ-એના અમાત્યની સમજાવટ. પ્રસંગેપ્રસંગે ચંડપ્રદ્યોતે અભય૦ને આપેલાં ચાર 'વર'. એ ચારેની એકસામટી માગણી. ચંડપ્રદ્યોતપર હિમપાત ! અભયકુમારનો મોક્ષ-છુટકારો. વળતી એની ચાહન 'ચેલેન્જ'. શત્રુબન્ધનનાટક. પ્રદ્યોતમદમર્દન. અભયકુમારપ્રતિજ્ઞાપૂરણ. (પૃષ્ટ ૧૦૧ થી ૧૫૨.)

સર્ગ નવમો: રાજગૃહીમાં ધનદત્તશેઠ અને વસુમતી શેઠાણી. અનર્ગળ દ્રવ્ય છતાં સંતતિ ન હોવાથી વસુમતીનો શોક. એનાં અન્તરાય કર્મનો ક્ષયોપશમ અને પુત્ર-જન્મ. એ પુત્ર-કૃતપુણ્ય-નો એક સાગરદત્તશેઠની પુત્રી જયશ્રી સાથે વિવાહ. કૃતપુણ્યની ભોગવિલાસથી પરાઙ્મુખતા. શેઠને આંગળીએ નચાવનારી શેઠાણીના અનિષ્ટ આગ્રહને લીધે કૃતપુણ્યને નીચ સોબતમાં મૂકવો. કામના અમોઘશસ્ત્રરૂપ દેવદત્તાવેશ્યાના ફંદમાં કૃતપુણ્યનું ફસાવું. ત્યાંથી દ્રવ્યક્ષીણ થયે એનો બહિષ્કાર, અને પશ્ચાત્તાપ. પુનઃ ગૃહગમન અને દીન ગૃહિણીનો સત્કાર. કૃતપુણ્ય દ્રવ્યોપાર્જનાર્થે દેશાન્તર જવા નીકળે છે. એક અનુક્રમે પતિવાળી વિધવા ડોસીની. એના એકનાએક પુત્રનો ચ્યાર સ્ત્રીઓ મૂકીને સમુદ્રને વિષે જળાંતવાસ. સંતતિ નહિં હોવાના કારણે ચાર નવોઢાના દ્રવ્યરક્ષણના ભયે કોઇ પુરૂષની શોધમાં ડોસી. શહેર બહાર નીકળીને

અભયકુમાર મંત્રીશ્વરનું જીવન ચરિત્ર.

ભાગ બીજો.

પિતાનું રાજ્ય—પુત્રની દિવાનગિરિ.

નિવાપાંજલિ.

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible],
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] !
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible],
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ! ૧

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible],
[illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible],
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible],
[illegible] પ્રિયાસુત [illegible] [illegible]. ૨

દૃઢ નિશ્ચય ને દૃઢ ભક્તિ ગ્રહી,
પતિલીન થઈ અભિલાષ વરી.
શીલમહત્ત્વમાહાત્મ્યને ભજતાં,
ઉપદેશ મુને દઈ આચરતાં. ૩

અનુકૂલ પ્રિયાસંજોગ ગ્રહી,
તરવા ભવસાગર યુક્તિ હતી.
પણ યોગ જ એ વિધિને ન ગમ્યા:
ગુરૂ વ્યાધિ થયા, નહિં તે વિરમ્યા. ૪

મુજ માનસમાં બહુ શાન્તિ ભરી,
શીતનાડીતણી ગતિ મેં નિરખી.
નિરખી પ્રભુધ્યાનપરા મૂર્તિ,
રતિ ના દુઃખ મૃત્યુતણું ધરતી ૫
ત્યજી દેહ વિનશ્વર, ઇશ્વરના
પદમાં ઉભયે સ્થિરવાસી બન્યાં!
અરપું પ્રિય, આતમશાન્તિભરી
મણિમોહનમાળ અહો નમણી. ૬

—※—

ॐ नमः श्रीसर्वज्ञाय ।

અભયકુમાર મંત્રીશ્વરનું

જીવનચરિત્ર.

ભાગ બીજો.

સર્ગ છઠ્ઠો.

હવે શ્રેણિકરાજાએ દેવતાએ આપેલી વસ્તુઓમાં સુંદર હાર હતો તે ચેલ્લણા રાણીને, અને રમણીય ગોળા હતા તે પટ્ટરાણી નન્દાને આપ્યા. એટલે નન્દાએ ઇર્ષ્યા લાવીને કહ્યું—હે સ્વામી, તમે મને આ ગોળા આપીને નિશ્ચયે મારી મશ્કરી કરો છો. એથી તો મને ખેદ થાય છે ! હું તે શું એક કુમારિકા છું કે એ ગોળે રમું ? આમ કહીને એણે બેઉ ગોળા સહસા ક્રોધ કરીને ભીંત તરફ ફેંક્યા એટલે એ, માળામાંથી નીચે ભૂમિપર પડવાથી ઇંડું ફુટી જાય એમ તત્ક્ષણ ફુટી ગયા. એટલે એક ગોળામાંથી સૂર્ય અને ચન્દ્રમા જ હોયની એવાં, પોતાની કાન્તિથી સર્વ દિશાઓને પૂરી નાખતાં બે કુંડળ નીકળ્યાં; અને બીજા ગોળામાંથી અત્યન્ત કોમળ એવાં બે દેવદૂષ્ય[1] (વસ્ત્ર) નીકળ્યાં. એ જોઇને તો નન્દાને અત્યન્ત આનન્દ થયો અને તત્ક્ષણ એ લઇ લીધાં. ખરૂં જ છે કે પ્રાણીઓને ઘડીમાં ખેદ અને ઘડીમાં હર્ષ થાય છે. પણ નન્દાને મળેલી આ વસ્તુઓ જોઇ ચેલ્લણાને એ લેવાનો

૧. દૂષ્ય=વસ્ત્ર; દેવદૂષ્ય=દેવતાઇ વસ્ત્ર.

લોભ વધે, કારણ કે એ ખરું [illegible] જેમ જેમ લાભ થતો જાય છે તેમ તેમ તૃષ્ણા વૃદ્ધિ પામતી જાય છે. આમ કહેવાથી પતિની [illegible] ચેલ્લણાએ પતિને કહ્યું—હે નાથ, મેં [illegible] અને અપાવ્યા કે જેથી મારા આભૂષણ સંપૂર્ણ થાય. અરે! [illegible] [illegible] [illegible] પણ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] આભૂષણ છે. કારણ કે [illegible] સુન્દર તારું હતું તે મેં તને પ્રાસાદીક આપ્યું છે, અને ન્હાના ભાઈઓને [illegible] જેવું હતું તે તને પસંદ નહિં પડવાથી મેં તારી બ્હેનને આપ્યું છે—[illegible] [illegible] જીભની પેઠે આભૂષણો નીકળ્યાં તો તું જ મહિષીપણાની છો તો કહે શું એ પાછું લઈ લેવું ? આપીને પાછું લેવું એ વમન કરેલું પ્રાશન કરવા તુલ્ય છે. માટે હે ચેટક-રાજપુત્રી, તારે આમ બોલવું અયોગ્ય છે. જો તું જ આમ બોલીશ તો પછી અન્ય સાધારણ સ્ત્રીઓમાં અને તારામાં શો અન્તર રહ્યો ? તું એકવાર અજાણપણે બોલી ચુકી છો તો હવે સમજુ થઈને પુનઃ બોલવું રહેવા દે; કારણ કે હે કોમળાંગી, અયુક્ત ભાષણ કરનારને લોકોમાં શરમાવું પડે છે. એ સાંભળીને તો અતિશય ક્રોધ થવાથી ચેલ્લણા પતિને કહેવા લાગી—આવા પૂર્તતાભર્યા વિવિધ ભાષણોથી મૂર્ખ જન જ છેતરાય છે. મને તો એ આભૂષણો જો તમે નહિં અપાવો તો હું પ્રાણ ત્યાગ કરીશ. કારણ કે માનભંગ થયા પછીનું જીવન એ ખરું જીવન નથી. એ સાંભળીને શ્રેણિકરાજાએ કહ્યું—હે માનિની, કદિ પણ સૂર્ય પશ્ચિમ દિશામાં ઉદય પામે, અથવા રત્નાકર સાગર પોતાની મર્યાદા મૂકે તોપણ હું એ વસ્તુ તને નહિં અપાવું. વળી તારે પણ પ્રાણ કાઢીને સર્વ બન્ધુજનોના ઉપહાસને પાત્ર થવું એ પણ યોગ્ય નથી આમ મારા વારતા છતાં તારે ન માનવું હોય તો ભલે દુરાગ્રહી થઈને તારા મનનું ધાર્યું કર.

પોતાના પતિ શ્રેણિક નરપાળનાં આ વચનો સાંભળીને તો ક્રોધાવેશથી હાલતાં પયોધરવાળી એ ચેલ્લણા રાણી સાચેજ મરવા માટે ગવાક્ષપર ચઢીને નીચે ભુમિપર પડતું મૂકવાનું કરે છે ત્યાં, એક વેશ્યાની સાથે ગુપ્ત રીતે વાતચીત કરતા એક મહાવત

અને હસ્તિપાલક એની દૃષ્ટિએ પડ્યા. એટલે એણે વિચાર્યું—આ લોકો શી ગુપ્ત વાત કરે છે એ હું સંતાઈને સાંભળું. આમ વિચારીને સમાધિસ્થ હોયની એમ નિશ્ચળ રહી સાંભળવા લાગી—

એ વેશ્યા જેનું નામ મહસેના હતું એણે હસ્તીપાલકને કહ્યું—હે પ્રિય ! આ રાજહસ્તીનું જે ચંપકમાળા આભૂષણ છે તે મારે આજના મહોત્સવમાં પહેરવું છે માટે મને એ પહેરવા આપો. એ પહેરીને હું મારા સખીવર્ગમાં મારી શોભા દેખાડીશ. તમારા પ્રસાદરૂપી કલ્પવૃક્ષથી મારા મનોરથ સિદ્ધ કરો. પણ એ હસ્તીપાલકે તો ઉત્તર આપ્યો કે—હે વિવેકશાળી સ્ત્રી, જો રાજાને ખબર પડે કે આ આભૂષણ મેં તને આપ્યું છે તો મને એક ચોર ગણીને રાજા મારો વિનાશજ કરે. માટે મને અને મારા સ્વજનોને વિપત્તિમાં લાવી નાખનારૂં એ કાર્ય મારાથી નહિં થાય. કારણ કે " વિચક્ષણ પુરૂષ કદિ ઘર બાળીને તીર્થ કરે નહિ. " એ પરથી વેશ્યા બોલી—જો તમે મને નિશ્ચયે જ એ નહિં આપો તો હું સાહસ કરીને પ્રાણ આપીશ. પછી તમને પશ્ચાત્તાપ થશે; કારણ કે મારી સાથે ભોગવેલા વૈભવો તમને યાદ આવશે. પણ મને લાગે છે કે તમારા આ કૃત્રિમ સ્નેહથી હું પૂરેપૂરી ઠગાણી છું. હસ્તીપાલકે કહ્યું—તું પ્રાણત્યાગની વાત કરે છે; પરન્તુ તારા વિના અનેક સુંદર નાયિકાઓ આ પૃથ્વીપર પડેલી છે તે શું તું નથી જાણતી? ચીભડી હશે તોજ પરણાશે કે ? વળી બીજું-કદાપિ તું દેહત્યાગ કરીશ તો એમાં મારી ગાંઠ કાંઇ જવાની નથી; કેવળ તું તારા જીવની જઇશ; અને દુશ્મનોનું ધાર્યું થશે. માટે આવો નિમિત્ત વિનાનો દુરાગ્રહ ત્યજી દે, અને મારી સાથે રહે છે તેમ રહે. જીવ દેવાને તૈયાર થઇ છે તો આગળ કાંઇ આંબા નથી રોપી મૂકયા !

હસ્તીપાલક અને મહસેનાનો આ સંવાદ સાંભળીને પાસે ઉભેલા મહાવતે પોતાના મિત્રને કહ્યું—હે સખે, એને છુટી મૂક; ભલે એને કરવું હોય એ કરે. ખેંચતાણનું ઔષધ "ઢીલું મૂકવું" એજ છે, એ તેં નથી સાંભળ્યું ? વળી જે નરમાશથી-સહેલાઇથી આધીનમાં આવતા નથી-માની જતા નથી એવાઓની સાથે તો કાંઠા વિનાના ઘડાની જેમ કઠોર વર્તનજ રાખવું જોઇએ; બ્રાહ્મણે કેશુડાના વૃક્ષના સંબંધમાં રાખ્યું હતું તેમ.

હરણિયાએ પૂછ્યું—એ કેવી વાત છે ? મહારાજે ઉત્તર આપ્યો—[illegible]—

બ્રાહ્મણ અને કિંશુકવૃક્ષની કથા.

ઉજ્જન [illegible] નિવાસે એક [illegible] કોઈ બ્રાહ્મણે માર્ગમાં એક કેસુડાનું વૃક્ષ દીઠું. એ [illegible] એના પુષ્પમાં [illegible] ખીલેલ [illegible] એના પર [illegible] થયો [illegible] વૃક્ષનાં પુષ્પો [illegible] પરાગ [illegible] છે માટે હું એનું બીજ મારા દેશમાં લઈ જઉં કે જેથી [illegible] પણ આવા કેસુડા [illegible] વિચારી એ બ્રાહ્મણ એનું બીજ ઘેર લેતો આવ્યો અને રોપી વાડીમાં વાવ્યું. પરંજ કહ્યું છે કે પ્રાણીઓ [illegible] ત્યજી દઈને નિરન્તર અન્યત્ર વૃથા ઉદ્યમ કરે છે. બ્રાહ્મણ તો અન્ય અર્થ [illegible] ત્યજી દઈને એ બીજને હંમેશાં જળસિંચન કરવા લાગ્યો. ખરું તો એ હતું કે એણે શ્રીજિનભગવાનનો મહા સ્નાનાભિષેક કરવો જોઈતો હતો—એથી જ નિશ્ચયે એના મનોરથ સિદ્ધ થાત. હવે સ્વચ્છ, શીતળ અને મિષ્ટ જળવડે સિંચાયા કર્યાથી એ બીજમાંથી મનહર પલ્લવ, અંકુર અને પત્ર પ્રકટી નીકળ્યાં. આમ બ્રાહ્મણના મનોરથની સાથે એ વૃક્ષ વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યું; અને બાગના અન્ય વૃક્ષોની શોભામાં પણ વધારો થયો. એનું સૌન્દર્ય જોઈને એ૧ડા[1] હર્ષ સહિત નીહાળ્યા કરતો બ્રાહ્મણ "એને પુષ્પ આવશે" એવી આશાએ વિશેષ વિશેષ જળસિંચન કરવા લાગ્યો. પણ હે મિત્ર, એ વૃક્ષનું મૂળ અતિ જળસિંચનને લીધે બહુ સ્નિગ્ધ[2] થઈ જવાથી વડના વૃક્ષની જેમ એને પુષ્પ ન આવ્યાં. આથી તો એ બ્રાહ્મણની સર્વત્ર નિન્દા થઈ અને એને ક્રોધ પણ ચઢયો. કારણકે બ્રાહ્મણને એ એવી કોપરૂપી પીડા વહોરવા બજારમાં જવું પડતું નથી ! એણે વિચાર્યું—આ વૃક્ષના મૂળમાં જળ સિંચીસિંચીને મેં ખરેખર દુઃખનો ભાર જ ઉપાર્જન કર્યો છે. માટે હવે તો એને બાળી જ નાખું. કારણકે "ગોળ ખાય તે ચોકડા પણ ખમે." એમ ક્રોધાધીન થઈને એણે પોતાનો સાક્ષાત્ કોપજ હોયની એવો દેદિપ્યમાન અગ્નિ એ વૃક્ષના મૂળમાં મૂકયો. એટલે તો, અત્યારસુધી પુષ્કળ જળસિંચનથી ભેજભેજ થઇ રહ્યો હતો એ આ

---

૧ રંગ. ૨ સ્નેહ–પ્રેમ.

અગ્નિથી દૂર થયો અને ત્યાં રૂક્ષતા-કોરાડું થઇ રહ્યું. તેથી કેશુડાને પુષ્પ આવ્યાં; અને તે ચોતરફ ફાલ્યું-તે જાણે એના જેવો ક્રોધાવિષ્ટ બ્રાહ્મણ વળી હજુ પણ કંઇ વિશેષ અનિષ્ટ કરશે એવા ભયથી જ હોયની !

આ વાત કહીને મહાવત હસ્તિપાલકને સમજાવે છે કે હે મિત્ર, આમજ દુરાગ્રહી સ્ત્રીનો કઠોર સ્વભાવ પણ સુધારી શકાય છે. માટે જો એ હોંશથી પથ્યનું અનુપાલન ન કરે તો પછી તારે તારૂં હિત સાચવવું. આ સકળ વિશ્વ પોતાનું હિત સમજનાર અને કરનાર પ્રાણીને જ સર્વત્ર સન્માન આપે છે; જેવી રીતે **બ્રહ્મદત્ત ચક્રવર્તીએ** સુવર્ણની માળાવડે અજ એટલે બકરાનું સન્માન કર્યું હતું તેમ.

હસ્તિપાલકે પૂછયું-હે મિત્ર, આ કાંઈ વિશેષ રમણીય દૃષ્ટાન્ત લાગે છે. તો એ શું છે ? એ બ્રહ્મદત્ત કોણ હતો ? એનું વૃત્તાન્ત સાંભળવાની મારી ઇચ્છા છે.

મહાવતે ઉત્તર આપ્યો-ભાઈ, જો તારી એવી ઇચ્છા હોય તો કહી સંભળાવું. ઉત્કંઠા કે જિજ્ઞાસા હોય એવાને 'મહાભારત'-ની કથા પણ સંભળાવવી જોઈએ. ત્યારે આવી એક ન્હાનીશી કથાની તો વાત જ શી ? સાંભળ--

બ્રહ્મદત્તચક્રવર્તીની કથા.

સર્વદેશોથી અધિક 'પંચાલ'નામે વિખ્યાત દેશ છે. ત્યાં કીડીઓના નગરની જેમ નિરન્તર અનેક વણજારાઓના કાફલા જા-આવ કર્યા કરે છે. અન્ય દેશથી અહિં આવેલ બહુબહુ વ્યાપારીઓ દ્રવ્ય મેળવીને હર્ષ સહિત ઘેર જાય છે; ચતુર સેવકવાળા વાદીની[1] જેમ.

એ પંચાલ દેશમાં રત્ન, સુવર્ણ ઇત્યાદિનું ધામ એવું કાંપીલ્યપુર નામનું પ્રખ્યાત નગર છે. તે શેષનાગની પેઠે [2]શુભ્રશાલવલય

[1] કાયદાની કોર્ટમાં 'વાદી' અને 'પ્રતિવાદી' હોય છે તેમનો આ 'વાદી' Plaintiff. નોકર-મુનિમ જો ચતુર હોય તો વાદી-શેઠ કોર્ટમાં પ્રતિવાદી પાસેથી પોતાનું લેણું દ્રવ્ય લઇને ઘેર જાય છે. [2] શેષનાગ પોતાની શુભ્રદેહિપ્રભા, શાલ-વિશાલ, વલય-રાજાને લીધે સુશોભિત. નગર ચૈનસાગના વૃક્ષોની વાડથી સુશોભિત

લી મુશ્કિલ છે [illegible] [illegible], [illegible]-[illegible]-[illegible]-
ગન-બેટી-ચંગભજલ-મુરધ-બેરવાયન. એ જે [illegible] [illegible]
કરેલાય છે તે રોગમાત્ર પણ હતો નહીં [illegible] બ્રહ્મદત્ત નામનો એક,
માર્ગમાં [illegible] [illegible] કરતો હતો [illegible] પેઠે [illegible] [illegible]
નવ [illegible] હતા. એવું અનેક મુગટબંધી રાજાઓને પણ
નમાવ્યા હતા. રૂપમાં દેવાંગનાઓને પણ પરાભવ કરનારી એવી
અન્તઃપુરની સ્ત્રીઓ હતી એમની સાથે એ એક સ્ત્રીને જ ભોગવતો
હોયની જેમ, નિત્ય સુખવિલાસ કરતો.

એકદા આ બ્રહ્મદત્ત ચક્રવર્તી વાયુ કરતાં પણ અધિક વેગ-
વાળા કોઈ અશ્વપર આરૂઢ થઈને અનેક રાજાઓની સંગાથે
બહાર ફરવા નીકળ્યો. કારણકે પૃથ્વીના પતિ એવા રાજાઓને
' અશ્વની સવારી ' એ એક જાતનું કૌતુક છે. દુષ્ટસ્વભાવવાળા
અશ્વે વેગમાં દોડતાં દોડતાં બ્રહ્મદત્તને કોઈ મહાન્ અટવીને વિષે
લાવી મૂક્યો; પાપીજનોને એમનાં પાપ કુગતિને વિષે લઈ જાય
છે તેમ. પાછળ એનું સકળ સૈન્ય હતું એ ' એને અશ્વ ક્યાં લઈ
ગયો ' એ ચિન્તામાં પડ્યું વખતે એની પાસે આવી પહોંચ્યું.
અથવા તો (કહ્યું છે કે) 'એક પણ તુંબડા વિનાના અનેક
રહેંટ હોય એથી કાર્યસિદ્ધિ થતી નથી.[1] પછી તો બ્રહ્મદત્ત
પોતાના સર્વ મંડળિકોની સંગાથે નગર ભણી પાછો આવ્યો.
અને દિવસ સંબંધી જે કાર્યો કરવાનાં હતાં તે કરીને, દિવસ પૂરો
થયે સૂર્ય જેમ સમુદ્રને વિષે પ્રવેશ કરે છે તેમ એણે પોતાના
અન્તઃપુરને વિષે પ્રવેશ કર્યો. ત્યાં શયનને વિષે રાણીએ એને પ્રશ્ન
કર્યો—હે નાથ, એ દુષ્ટ અશ્વ તમને લઈ ગયો ત્યાં તમે કશી પણ
આશ્ચર્યકારક ઘટના જોઈ હોય તો તે કહો. કારણ કે આ પૃથ્વી
સેંકડોગમે કૌતુકોથી ભરેલી છે.

રાજા-ચક્રવર્તીએ ઉત્તર આપ્યો—હે પ્રિયે, મેં એક નવીન
કૌતુક ત્યાં જોયું છે તે તું એકચિત્તે સાંભળ—

---

૧ પાણી કાઢવાના રહેંટ અનેક તૈયાર હોય, પણ જેમાં પાણી ભરાઇને
બહાર આવે એવું એક તુંબડું કે ઘટ આદિ ન હોય તો બધું નકામું, તેમ
અનેક મંડળિક રાજાઓ હાજર છતાં બ્રહ્મદત્ત ચક્રવર્તી વિના બધું શૂન્યકાર.

એ દુષ્ટ અશ્વ મને જે મહાન્ અટવીને વિષે લઈ ગયો ત્યાં પુચ્છના આઘાતના રવથી વનરાજ–સિંહો ગર્જના કરી રહ્યા હતા. કવચિત્ મદના ઝરવાથી અનેક ભ્રમરોને સંતુષ્ટ કરતા હસ્તીઓ મેઘની પેઠે ગાજી રહ્યા હતા. વળી કયાંઈ શીંગડાના આઘાતથી અગ્નિના તણખા ઉત્પન્ન કરતા મહિષોના ટોળાં યુદ્ધ કરી રહ્યા હતા. કોઈ સ્થળે શરીરે અલમસ્ત એવાં ભુંડ, ક્ષેત્રકાર હળવડે ભૂમિ ખોદે છે તેમ, પોતાનાં નસકોરાંવતી ભૂમિ ખોદી રહ્યા હતાં, તે જાણે આદિ વરાહાવતારને શોધી કાઢવાને માટેજ હોયની! વળી કયાંઇ તો નિત્યલીલું અને અત્યંત પ્રિય એવું ઘાસ ચરીચરીને પુષ્ટ થઇ પડેલાં હરિણો, જાણે ચંદ્રમાના અંકને વિષે રહેલા પોતાના સજાતીય (મૃગ) ને મળવાને માટેજ હોયની એમ આકાશમાં ફાળ મારી રહ્યા હતા. કોઇ સ્થળે તો, હે સુંદરી, સ્વેચ્છાએ ચર્યા કરતી ચમરીગાયો પોતાની વાળવાળી પુછડીઓને કોઈ કાપી જશે એવા ભયથી વાંસની ઝાડીમાં ભરાઈ જતી દેખાતી હતી. આ સ્થળે ગ્રીષ્મઋતુના તાપથી અત્યન્ત અકળાઇ ગયેલો હું, દુશ્મનથી પણ ચઢી જાય એવી દુષ્ટ તૃષાથી પીડાવા લાગ્યો. પણ એટલામાં તો અશ્વપરથી ઉતરી જળની શોધમાં ભટકતાં એક સુંદર સરોવર મારી દૃષ્ટિએ પડયું; ગુફામાં કોઈ સજ્જન નજરે પડે તેમ. તીરપર ઉગેલાં અનેક વૃક્ષોને લીધે શ્યામ જણાતું એ સરોવર, અંદર રહેલાં વિકસ્વર શ્વેત કમળોને લીધે, અનેક તારાગણને ધારણ કરતા શરદઋતુના આકાશની જેવું શોભી રહ્યું હતું. વળી એ કાંઠે રહેલી અનેકવર્ણી શેવાળને લીધે, જાણે મુઠ પાસે વિવિધરંગી વસ્ત્રથી વીંટળાયલું કોઇ ચકચકિત ખડ્ગ હોયની એવો ભાસ થતો હતો. ચક્રવાકરૂપી સુવર્ણના અલંકારોવાળા, વાયુએ હલાવેલા મોજાંરૂપી હસ્તોવડે, પાસે રહેલા પોતાના વૃક્ષોરૂપી પુત્રોને, એ (સરોવર) જાણે આલિંગન દેતું હતું! ક્રીડા કરતા અને સાથે સાથે મધુર રાગવડે આલાપ દેતા અનેક હંસોના સમૂહને લીધે પોતાની વિવિધતા સ્થાપન કરતું એ (સરોવર) વળી જાણે આ જગતને વિષે અદ્વૈતવાદનો નિષેધ કરતું હતું! હે સુન્દરી, એ સરોવર નીહાળતાં મને હૃદયને વિષે જે આનન્દ થયો તે હું વર્ણવી

શકાતો નથી. પણ ત્યાં જે બીજી અદ્ભુતાદ્ભુત કૌતુકમય ઘટના બની તે હવે તને ભાર આપીને કહું છું—

એ સરોવરનું અમૃતસમાન જળ જોઈને, હે પ્રિયે, મારો આત્મા ઉત્સાહપૂર્ણ થયો, અંતઃકરણ ઉલ્લાસ પામ્યું અને ઇન્દ્રિયો તથા રોમરાજ વિકસ્વર થયાં. હે સુન્દરિ, મેં એના જળમાં અવગાહન કરવાને હર્ષસહિત પ્રવેશ કર્યો, જેમ કોઈ પરાક્રમી ક્ષત્રિય દુશ્મનના સૈન્યનું મંથન કરવાને એ સૈન્યને વિષે પ્રવેશ કરે તેમ. જળમાં મેં મત્સ્યની જેમ યથેચ્છ ક્રીડા કરી, મકરંદ-મત્તભ્રમરના પ્રવાહીની પેઠે, એનું યથેચ્છ પાન કર્યું અને જલચારીની જેમ એમાં અવગાહીને સ્નાન કર્યું. આમ જળને ઉચિત સર્વ ક્રિયાઓ કરીને જેવો હું બહાર નીકળવા જતો હતો ત્યાં તો સરોવરમાંથી એક સ્વરૂપવાન નાગકન્યાને[1] નીકળતી દીઠી.

એ કન્યાનું સૌંદર્ય જોઈને વિસ્મય પામી મેં વિચાર્યું—જે પ્રજાપતિ-બ્રહ્માએ પોતાની પુત્રીને પણ છોડી નથી એ આ કન્યાને સરજીને એને વિષે લુબ્ધ થયો નહીં એ પણ એક આશ્ચર્ય જ છે. નિશ્ચયે એનું મનહર મુખ જોઈને, રંભા નામની અપ્સરાએ ચંદ્રમારૂપી દર્પણને વિષે પોતાનું અમૃતમય વદન નીહાળતાંજ પોતાનો ગર્વ સર્વ ગળી જવાથી જે ઉંડા નિશ્વાસ મૂક્યો (હશે) તેને લીધેજ એ ચન્દ્રમાને વિષે કાળાશ થયેલી છે; લોકો એને વિષે જે લાંછનની વાત કહે છે એ અસત્ય છે ! સર્વ ચરાચર જગતને જીતવાને તત્પર એવા કામદેવના હસ્તને વિષે જો એ સ્ત્રીના કટાક્ષરૂપી બાણ હોય તો નિઃસંશય કંદમૂળ કે ફળપત્રનો આહાર કરનારા, કે બહુ દિવસ, પક્ષ કે માસ પર્યન્તના ઉપવાસ રૂપી તીવ્ર તપશ્ચર્યા કરનારા યોગીજનો પણ એની પાસે લેશમાત્ર પણ ટકી શકે નહીં.

હે સુલોચના ! હું આવા આવા વિચાર કરતો હતો ત્યાં તો એ નાગકન્યા સરોવરમાંથી નીકળી તેની પાસેના એક શીતળ વડના વૃક્ષની નીચે બેઠી; તે જાણે એ વૃક્ષની અધિષ્ઠાતા દેવી જ

---

[1] નાગકન્યા એટલે સર્પકન્યા નહીં પણ પૃથ્વીની નીચે "પાતાળ" કહેવાતા પ્રદેશમાં વસતી કહેવાતી કોઈ અલૌકિક સૌન્દર્યવાળી જાતિની કન્યા. (નાગલોક=પાતાળલોક)

અભયકુમાર મંત્રીશ્વરનું જીવન ચરિત્ર. ભા. ૨ જો.

ચક્રવર્તી બ્રહ્મદત્ત સર્પ સંગાથે ક્રીડા કરતી નાગકન્યા તરફ જોઈ રહ્યા છે

—પૃ. ૫૯

Lakshmi Art, Bombay 8

હોયની ! હે રાણી, વળી એવામાંજ એ વૃક્ષપરથી કાળપાશની જેવો અતિ ભયંકર ગોનસ જાતિનો સર્પ ઉતરીને હર્ષસહિત એની પાસે આવ્યો. પેલી નાગકન્યા પણ તત્ક્ષણ પોતાનું એવું અદ્ભૂત રૂપ ત્યજીને એક સર્પિણી થઇ ગઇ; નાટકને વિષે નટી પોતાનો સુંદર સીતાનો વેષ ત્યજીને રાક્ષસીનો લે તેમ. પછી એ સર્પિણી પેલા સર્પની સંગાથે, હું ભાળું એમ, હર્ષસહિત સુરતસુખ ભોગવવા લાગી; કારણ કે એવાઓના વિવેકરૂપ ચક્ષુઓ મદને લીધે અંધ થયેલા હોવાથી એમને લાજ કે શરમનો છાંટો પણ હોતો નથી. હે પ્રિયે, આમ પરસ્ત્રીને પોતાની સ્ત્રીની પેઠે ભોગવતા એ સર્પને જોઈને મને ક્રોધ ઉત્પન્ન થયો. કુળને કલંક લગાડનારા આવા આચરણવાળી સ્ત્રીઓને જોઇને ખેદ થયા વિના પણ કેમ રહે ! અહો ! કામથી પીડાયલી એ સ્ત્રી સદ્ય સર્પિણીનું કૃત્રિમ રૂપ લઇ એક સર્પની સંગાથે સુખ ભોગવવા લાગી એ કેવું આશ્ચર્ય ! પરન્તુ નિર્દય કામદેવે આ વિશ્વમાં કોને વિડમ્બના પમાડી નથી ! એવા નિર્લજ્જ કુપાત્રો સમજે છે કે એઓ પોતે જાણે અદૃશ્ય જ છે ! પણ એમને શિક્ષા કરવાનો મને વિચાર થયો એટલા માટે કે અન્ય કોઈ પુનઃ આવું આચરણ કરે નહીં. વળી રાજાઓનો પણ ધર્મ છે કે–શિષ્ટ જનોનું પાલન કરવું, અને અશિષ્ટ–અવિવેકીઓનો નિગ્રહ કરવો. હે ચંદ્રમુખી, આમ વિચારી, સરોવરની બહાર નીકળીને મેં લાલચોળ નેત્રો કરી એ બેઊને ચાબકાનો પ્રહાર કર્યો; જેવીરીતે અશ્વોને ખેલાવનાર કરે છે તેમ. મારા પ્રહારથી બેઊ મૂર્છા પામ્યા એટલે મેં એમને છોડી દીધા; કારણકે ઉત્તમ સુભટો કદિ વૈરીને પણ પડયા ઉપર પ્રહાર કરતા નથી. એટલામાં તો, હે પ્રિયે, આપણું પાયદળ–હસ્તી–અશ્વ આદિનું સૈન્ય મને શોધતું આવી પહોચ્યું; જેવીરીતે ઉત્તમ કવિની કાવ્યપદ્ધતિને વિષે [1]અભિધેયની પાછળ વ્યંગ્યનો સમૂહ આવે છે તેમ. તે સમયે મારૂં ચિત્ત વ્યગ્ર હોવાથી, મૂર્છામાંથી જાગ્યુ એવું જ પેલું યુગલ કયાંય જતું

---

૧. અભિધેય—અભિધેય અર્થ—મૂળ અર્થ. વ્યંગ્ય—વ્યંગ્ય અર્થ—વાચ્ય અર્થ—મૂળ અર્થપરથી બીજા જે જે અર્થ નીકળે છે તે. દરેક શબ્દના મૂળ અર્થની પાછળ બીજા અનેક અર્થો નીકળે છે તેમ.

હતું તેની મને ખબર પણ નહીં. અથવા તો સાચુંજ કહ્યું છે કે જે પલાયન કરી જાય છે તેજ જીવતો રહે છે. પણ તો તું આવી છે કે હું તમામ પરિવાર સહિત અહીં આવ્યો. આ પ્રમાણે, હે પ્રિયે, મેં તે વિસ્મયકારક વૃત્તાન્ત જેવું હતું તે તને કહી સંભળાવ્યું.

એ વૃત્તાંત શ્રીને કહી સંભળાવીને બ્રહ્મદત્ત ચક્રવર્તી શ-રીરચિન્તાને અર્થે અન્તઃપુરથી બહાર નીકળ્યો. ત્યાંતો તેણે સર્વ દિશાઓને પ્રકાશમય કરતા એક દેવતાને પોતાની સમક્ષ ઉભેલા જોયા. તે દેવે ચક્રવર્તીને કહ્યું–દુષ્ટ લોકોને નિગ્રહ કરનારા હે બ્રહ્મદત્ત, તું સર્વદા વિજય પામ. હું તારી પાસે કંઈ કાર્યપ્રસંગે આવ્યો છું. બ્રહ્મદત્ત તો 'આ અતિ તેજસ્વી શરીરવાળો કોણ હશે અને એ અહીં ક્યાંથી આવ્યો હશે' એમ ચિન્તવતો કહેવા લાગ્યો: –હે ભાઈ, તમારે અહીં આવવાનું શું પ્રયોજન છે તે કહો. દેવે ઉત્તર આપ્યો–હે નરપતિ, તેં સરોવરને વિષે જોઈ હતી તે મારી પ્રિયા હતી. એણે ત્યાંથી ઘેર આવીને મને કહ્યું કે બ્રહ્મદત્ત ચક્રવર્તીએ મને બહુ બહુ કદર્થના પમાડી. મેં એને એનું પ્રયોજન પૂછ્યું ત્યારે એ મારી પ્રિયાએ મને જે કહ્યું તે હું તને કહું છું.

મારી પ્રિયા કહે "હે પ્રાણનાથ, તમારી પાસેથી અનુમતિ મેળવી હું સરોવરમાં ક્રીડા કરવા ગઈ હતી. પણ ક્રીડા કરીને બહાર નીકળી ત્યાં બ્રહ્મદત્તે મને ભાળી. એટલે કામદેવે પોતાના સમસ્ત બાણોવડે એનાપર પ્રહાર કર્યો: કારણકે દેદીપ્યમાન દીપકની શિખાની પાસે ભમતા પતંગીઆનું કુશળક્ષેમ ક્યા સુધી રહે ! એ દુરાત્માએ મને પ્રાર્થના કરી કે–મારૂં શરીર મદનની જ્વાળાએ તપી ગયેલું છે તેને, હે સુંદરી, તું તારા અમૃતરસ કરતાં પણ અધિક એવાં અંગોના સંગમવડે શીતળતા પમાડ" પણ મેં તો તેના કઠોર વચનોની તર્જના કરીને કહ્યું કે–તું નીચ અધમ મનુષ્ય છો, અને હું તો દેવાંગના છું. તો કોયલ અને કાગડાનો સમાગમ કેમ થાય ? વળી તું લોલુપપણાને લીધે જાતિની કદાચ દરકાર ન કરતો હો તો પણ તું નરકથી એ બ્હીતો નથી કે દશમુખવાળા રાવણના પેઠે પરસ્ત્રીને વિષે મન કરે છે ? પણ સાચુંજ કહ્યું છે કે બીલાડીના બચ્ચાંની નજર દુધ પી જતી વખતે એ દુધ ઉપર જ

હોય છે; માથે પડવાને ઉચકાયેલી લાકડી તરફ એનું ધ્યાન હોતું નથી. મને તારું સુખ જોવાથી પણ પાપ લાગે છે માટે મારી દ્રષ્ટિથી એકદમ દૂર થા. પણ મેં અનેક વાર આમ નિષેધ કર્યો છતાં એ પાપીને તો ઉલટો ક્રોધ થયો કારણ કે ભવાભિનંદી પ્રાણીઓને હિત વચનો પણ અશાન્તિને અર્થે થાય છે.મારાં વચનો સાંભળીને એણે તો મને વેચાતી લીધેલી ગુલામડીની પેઠે નિર્દયપણે ચાબુકનો પ્રહાર કર્યો. હે પ્રિય, તમારા જેવા મારા સ્વામી છતાં આમ બન્યું તે વ્યાજબી થયું છે ?

દેવ બ્રહ્મદત્તને કહે છે કે–મારી સ્ત્રીએ કહેલી વાત સાંભળીને મને અતિશય ક્રોધ ચઢયો; કારણ કે સ્ત્રીનાં વચનથી લોકોનો સગાભાઇ પ્રત્યેનો વિશ્વાસ પણ જતો રહે છે. એટલે મેં તો એ મારી કામદેવની પુતળી સમાન પ્રિયાને સાન્ત્વન પમાડીને કહ્યું–હે પ્રિયે, ખેદ ન કર. હું હમણા જ જઇને એને મારા જ હાથવડે હણીને ક્ષણમાં તારૂં વેર લઈશ. એણે મારા જેવો બળવત્તર સ્વામી હયાત હોવા છતાં કેવળ એશઆરામમાં રહેવાને ઉચિત એવી તારા જેવી સ્ત્રીને એ પ્રમાણે તાડના કરી છે, તો એમજ સમજજે જે એણે કેસરીસિંહની કેસર–છટા લેવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે."

મારી સ્ત્રીને આમ કહીને ત્યાંથી હું નદીના પૂરના વેગે અહિં તારી પાસે આવ્યો. તો, હે રાજન, તેં મારી સ્ત્રીની કથા તારી રાણીને કહી તે મેં બહાર રહીને ગુપ્તપણે યથાસ્થિત સાંભળી તેથી સ્ત્રીના વચનોરૂપી વાયુથી જાજ્વલ્યમાન થયેલો મારો કોપાગ્નિ શમી ગયો છે. અથવા તો સત્યચારિત્ર્યવાનની પાસે શત્રુ પણ મિત્ર થઇ જાય છે. માટે હે રાજન, મેં જે દુષ્ટ ચિન્તવન કર્યું છે તેની તું મને ક્ષમા આપ. કારણ કે મહંતપુરૂષોની ક્ષમા જ ખરી પ્રિયા છે. વળી મારી પાસેથી કંઇ " વરદાન " માગી લે, કેમકે દેવદર્શન અમોઘ (ખાલી) જાય નહીં. ચક્રવર્તીએ કહ્યું–હે દેવ, મારે કોઇ વસ્તુની ઉણપ નથી; તો પણ તમારૂં દર્શન અમોઘ ન જાય માટે હું માગી લઉં છું કે–મારા નગરને વિષે વ્યાધિ, અકાળ મરણ અને અન્ય પણ કોઇ પ્રકારના ઉપદ્રવ વિશેષ ન થાઓ. એ સાંભળીને દેવે એને એ વર આપ્યું.

વળી એટલું આપ્યા પછી કંઈ વિશેષ મહેરબાનીનું વર માગવાનું દેવે કહેવાથી રાજાએ માગ્યું કે–હું સર્વ પ્રાણીઓની ભાષા સમજી શકું એમ કરો. દેવે એ વરદાન પણ આપ્યું. પણ સાથે ઉમેર્યું કે હે રાજન, જો એ પ્રમાણે સાંભળેલી વાત તું અન્ય કોઈને કહીશ તો નિશ્ચે તારું મૃત્યુ થયું સમજજે. આમ બ્રહ્મદત્તને મર્મ સ્પષ્ટ કરીને દેવતા અન્તર્ધાન થયો.

દેવતાઓ પ્રાયે આવાં આવાં કપટોએ કરીને દૂષિત એવાં વરદાન આપી જાય છે. પણ આપણને એક અજા એટલે બકરી પણ જે દુધ આપે છે તે કયાં [1]ગગલિકા વિનાનું હોય છે ?

પછી આવું ઇષ્ટ વરદાન મળવાથી અત્યન્ત હર્ષ પામેલા બ્રહ્મદત્તે પોતાનાં અન્તઃપુરને વિષે પ્રવેશ કર્યો.

ચક્રવર્તીરાજાઓ તો ઘણા થઈ ગયા પણ એમનામાં સર્વ પ્રાણીઓની ભાષા સમજનારા બ્રહ્મદત્ત જેવા તો વિરલા જ થયા છે.

હવે એક વખત વાત એમ બની કે બ્રહ્મદત્ત ચક્રવર્તીએ પોતાને માટે કસ્તુરી આદિનું વિલેપન બનાવરાવ્યું હતું–એ વિલેપન જોઈને રાજાની [2]ગૃહકોકિલાનું મન એમાં મુગ્ધ થયું એટલે એણે પોતાના પ્રિયતમ કોયલને કહ્યું–હે પ્રાણેશ્વર, રાજાના વિલેપનમાંથી મને થોડું લાવી આપો; કેમકે મારે પણ મારા અંગને એથી વિભૂષિત કરવું છે. અને એમ કરીને મારા જીવતરને સફળ કરવું છે. કોયલે કહ્યું–પ્રાણેશ્વરી, એ વાત તદન અશકય છે. જો હું વિલેપન લેવા જાઉં તો મારી તો મુડી અને વ્યાજ બેઉ જાય. માટે હું એ લાવી દઈશ નહીં.

દેવતાના આપેલા વરદાનને લીધે કોકિલ અને કોકિલાની વાતચિત ભરસભામાં બ્રહ્મદત્ત જ સાંભળીને સમજી શકયો. તેથી એને (એકલાને) હસવું આવ્યું. કારણ કે કોઈ વાતનો, માણસ મર્મ સમજે છે તો જ તે મર્મના હાર્દ પ્રમાણે તે મનુષ્યના મુખ ઉપર સૂચક ચિન્હો પ્રકટી નીકળે છે. સકલ સભાને વિષે પોતાના સ્વામીનાથ–એકલાને હાસ્ય ઉત્પન્ન થયું તેનું કારણ રાણીએ એને

---

૧ (બકરાની) લીંડી.   ૨ ઘેર પાળેલી કોયલ.

પૂછયું. તો એણે ઉત્તર આપ્યો-હે સુંદરી, એ તો અમસ્તું; કાંઈ છે નહીં. પણ રાણીને વ્હેમ પડયો એટલે પુનઃપુનઃ પૂછયા કર્યું; છતાં બ્રહ્મદત્તે હાસ્યનું કારણ દર્શાવ્યું નહીં. એટલે રાણી સમજી કે રાજાએ નિશ્ચયે મારી જ મશ્કરી કરી છે. આમ થવાથી એનું મન બહુ વ્યાકુળ થયું કે રાજાને પોતાના તરફ કંઈ વસવસો હોવાથી એ હાસ્યનું કારણ ગુપ્ત રાખે છે. એટલે એ બોલી કે-હે પ્રાણનાથ, એ તો બચ્ચાં હોય એને આમ છેતરી શકાય ! હું કાંઈ ન્હાનું બાળક નથી કે મને આમ ઉડાવો છો ! જો તમે મારી સમક્ષ એ ખુલ્લેખુલ્લું નહીં કહો તો હું જરૂર પ્રાણત્યાગ કરીશ. કારણ કે અપમાન કરતાં મૃત્યુ સારૂં. રાજાએ કહ્યું—હે હરિણાક્ષી, તું પ્રાણ ત્યજીશ કે નહીં—એ તો કોણ જાણે; પણ સાચું પુછાવતી હો તો હું તો કહું છું કે એ હાસ્યનું કારણ જો હું પ્રકટ કરૂં તો મારા તો તત્ક્ષણ પ્રાણ જાય એમ છે. કારણ કે ધોબીનો ગર્દભ ધોબીનેયે લાત મારીને જતો રહે છે એ તું કયાં નથી જાણતી ? આમ સમજાવતાં છતાં રાણી તો પોતાનો દુરાગ્રહ ન ત્યજતાં કહેવા લાગી—તમે મને આવું જૂઠું જૂઠું કહીને શામાટે છેતરો છો ? જો બોલવાથી જ માણસો મૃત્યુ પામતા હોય તો આ સકળ પૃથ્વી નિર્મનુષ્ય જ થઈ જાય !

આવી દુરાગ્રહી સ્ત્રીના પ્રેમપાશને આધીન હોઇને રાજાએ તો છેવટે સેવકો પાસે ચિતા તૈયાર કરાવી; હાથણીના સ્પર્શને લિયે મોહિત થયેલો હાથી ખાઇમાં પડવાને તૈયાર થાય તેમ. પછી, " ચાલ, દેવિ, તને મારા હાસ્યનું કારણ કહું " એમ કહી રાણીને લઇ ચિતા પાસે જવા નીકળ્યો. ધિક્કાર છે એને કે પોતે એક ચક્રવર્તીરાજા છતાં આમ મૂર્ખ બને છે ! નગરવાસી લોકો પણ ચકલે ચોટે ભેગા થઈ પરસ્પર કહેવા લાગ્યા કે—શું આપણા રાજાપાસે કોઇ યોગ્ય રાજપુરૂષ કે અન્ય કોઇ હિતૈષી છે કે નહીં ? જો હોય તો તો એક ખીલી જેવા ક્ષુદ્ર કાર્યને અર્થે ચૈત્ય-મંદિર સમાન મહાન્ નૃપતિના દેહની ઉપેક્ષા કેમ હોય ? અથવા તો નિશ્ચયે હવે એનું રાજ્ય સદ્ય ડુબી જવા બેઠું છે !

એવામાં વાત એમ બની કે એક અજ અને અજા રસ્તે થઇને જતા હતા તેમાંથી અજાએ પોતાના સ્વામી અજને કહ્યું—હે ના-

ય. આ રાજાના તાબેદારો આજે જે યવનું ભોજન કરે છે એ યવના ઘાસની મને ઇચ્છા થઈ છે તો એમાંથી મારે માટે થોડા લઈ આવો. અજ એટલે બકરાએ ઉત્તર આપ્યો—હે પ્રિયા, એ યવપર કોને રુચિ ન થાય ? સાૈને રુચિ થાય. પણ તું અણસમજુ છો. એ કામ તો રાજાઓના પુરુષોનું છે. ઘોડા યવ ખાય છે એ આપણા જેવા અસમર્થ ક્યાંથી ખાઈ શકે ? કૃતમાં ઘણીયે સુગન્ધ છે, પણ તે ગોપાળને[1] શા કામની ? વાર કે હું યવ લેવા જાઉં ને રાજપુરુષો મને દળવા આવે તો શું તું વચ્ચે આવીશ ? માટે હું તો એવા યવ લેવા જતો નથી. એ સાંભળીને અજા (બકરી) બોલી—જો મને એ નહીં લાવી આપો તો હું પ્રાણ ત્યજીશ; તો પછી તમને પશ્ચાત્તાપ થશે. તમને પ્રાણ જવાનો ભય છે; પણ જોતા નથી કે આ બ્રહ્મદત્ત ચક્રવર્તી જે સમગ્ર પૃથ્વીનો સ્વામી છે તે યે પોતાની સ્રીને અર્થે પ્રાણ આપવા તૈયાર થયો છે ? અથવા તો જો આ હાડકાની મુઠ્ઠીજ તમને વહાલી હોય, અને હું તમને વહાલી ન હોઉં, તો જાઓ. મ્હારા યે તમે પતિ નથી. આવું સાંભળ્યા છતાં અજે તો મન કઠણ રાખીને કહ્યું—જો તારે મરવું જ હોય તો ભલે મર; મારે તો જીવવું છે. કારણકે પ્રાણ ત્યજવાથી આપણું સર્વસ્વ નષ્ટ થાય છે. વળી તું કહે છે કે આપણો દંપતીપણાનો સંબંધ હવે ગયો, તો હું કહું છું કે ભલે ગયો; કારણકે હે મૂર્ખી, મેં તારા જેવી અનેકને ત્યજી દીધી છે તેમના વિના મને ચાલ્યું તેમ તારા વિના પણ ચાલવાનું. આ બ્રહ્મદત્ત એક ક્ષુદ્રરંડાપર મોહિત થઈ પૃથ્વીને અનાથ કરી મરવા તૈયાર થયો છે તે મૂર્ખ છે; એ નરપતિ નહિં, પણ નરપશુ છે. ધિક્કાર છે એને ! એના અન્તઃપુરમાં રૂપવતી સ્રીઓ અનેક છે છતાં શા માટે એ આ એકને અર્થે આવો સર્વપુરુષાર્થને સધાવનારો ઉત્તમ મનુષ્યભવ ગુમાવવા તૈયાર થયો છે ? અથવા તો મને લાગે છે કે વિધિ જ્યારે અવળો હોય છે ત્યારે માણસની બુદ્ધિ જ નિશ્ચયે નષ્ટ થઈ જાય છે.

અજ અને અજાનો આ સંવાદ પશુભાષા જાણનારા બ્રહ્મદત્ત ચક્રવર્તીએ અથેતિ સાંભળ્યો. તે પરથી તે મનમાં જ કહેવા લાગ્યો

---

૧ છાણ.

અભયકુમાર મંત્રીશ્વરનું જીવન ચરિત્ર. ભા. ૨ જો.

દુરાગ્રહી રાણીની હઠથી રાજાએ ચિતા તૈયાર કરાવી-પાછળથી પશુની વાણીથી સમજણ પામેલા રાજાએ ઉપકારી અજના કંઠમાં હાર આરોપણ કર્યો.

—પૃષ્ઠ ૧૫

A 378 Lakshmi Art, Bombay, 8

મારા કરતાં તો આ અજ સમજુ ઠર્યો. કારણકે પશુ છતાં એના-
રાગનો નિગ્રહ કરનારૂં પુરૂષત્વ છે. અને હું એક ચક્રવર્તી છતાં
ટલુંયે પરાક્રમ મારામાં નથી. ધિક્કાર છે મને કે મેં મોહિત થઇ-
આ સાર્વભૌમ રાજ્ય ત્યજી દઇ મૂર્ખ બની આવું અવિચારી
ર્ય કરવા માંડયું ! આ પશુએ મનેયે પશુ કહો એ પણ મારા
વાને યોગ્ય સંબોધન દીધું છે. એનાપર મારે કાંઇ પણ કોપ કર-
નું કારણ નથી. યથાર્થ સત્ય કહે ત્યાં કોપ શાનો ? ઉગ્રરાગ કે
વિષની મૂર્છામાં પ્રાણીઓ યોગ્યાયોગ્ય કાંઇ પણ જાણતા નથી,
ટલે હિતકારક આચરણ એઓ કયાંથી જ કરી શકે ? કારણકે
ર્વ શુભ કાર્યો જ્ઞાન હોય એઓ જ કરી શકે છે. આ અજના વચન
ને શ્રવણગોચર થયા એ મને તત્ક્ષણ ઉપકારી થયા છે માટે મારે
અજનું ગુરૂની પેઠે સન્માન કરવું જોઇએ; અન્યથા હું એના
ણમાંથી મુક્ત થઇ શકીશ નહીં.

આવો વિચાર કરીને બ્રહ્મદત્તે પોતાના કંઠમાં સુવર્ણની માળા
તી તે કાઢીને સવિસ્મય તે પશુના ગળામાં પહેરાવી. કારણ કે
ત્યુના મુખમાંથી ઉગારનારને ગમે તેવી અમૂલ્ય વસ્તુ પણ
આપવા યોગ્ય છે. પછી એણે અત્યાર સુધી ધારણ કરી રાખેલી
યાને બાજુએ મૂકી રાણીને કહ્યું—હું તને મારા હાસ્યનું કારણ
હિં કહું; તું મરતી હો તો ભલે મર. કારણકે તું મૂર્ખ છે; હું
ર્ખ નથી. કુષ્ટના વ્યાધિવાળો ઉગ્રપીડાને લઇને બળી મરવા
યાર થાય એની સંગાથે બીજાઓએ પણ બળી મરવું એ કયાંનું
હાપણ ? આમ મહાવૈદ્યના હાથમાં આવેલા દરદીની જેમ
ચક્રવર્તી મૃત્યુના મુખમાં જતો બચ્યો. રાણી પણ આશાભંગ થઇ
પોતાને આવાસે ગઇ. કારણકે જેવા તેવાથી કંઇ સહેલાઇથી પ્રાણ
કાઢી શકાતા નથી.

(મહાવત કહે છે) માટે હે સમજુ હસ્તિપાળક, તું પણ
બ્રહ્મદત્તની જેમ, આ વેશ્યાના દુરાગ્રહને લાત મારી સુખી થા. કહે-
વત છે કે વારાંગનાઓનું ભલું કયાંથી થાય ?

ગવાક્ષમાં રહેલી ચેલ્લણા આ સર્વ વૃત્તાન્ત સાંભળીને મદ
ત્સજી કહેવા લાગી—આ મહાવને કહેલી વાત સર્વ યથાર્થ છે.

એવા: બુદ્ધયો જાયન્તે: માદૃશાનાં પણ બુદ્ધિવૈભવ કેવો અવલંબતા છે ! અત્યારના મરણની રીતિ જેનાથી પ્રગટ થાય છે એમની બુદ્ધિ એવીજ હોય છે એ બુદ્ધિમાને કહ્યું તે સત્યજ છે. જો હું મરીશ તો મારા જીવની જાશે. જેના મસ્તકપર કાળ હાથ મૂકે એજ ચેલણા (રાજાએ માની હોત રાણી) મરે. જો મેં આ વાતમાં મૃત્યુ અંગીકાર કર્યું હોત તો નિશ્ચયે મારો પુનર્જન્મ રૌરવાદિ નરકને વિષે થાત; કારણ કે કષાયરૂપી[1] વૈરિઓને લીધે જે દુર્ગતિ પ્રાપ્ત થાય છે તેમાંથી ઉદ્ધાર કરનાર કોઈ નથી. આમ મહાવતે કહેલી વાત ઉપરથી રાણી પ્રાણ ત્યજી દેવાની વાતપરથી અટકી. લોકો ગમે તેમ માનતા હોય પણ માણસ હારે છે ત્યારે જ ઠેકાણે બેસે છે.

અનેક રત્નોના કિરણોને લીધે ઇન્દ્રના ધનુષ્ય જેવા દેદીપ્યમાન એવા એ હાર પછી તો ચેલણાના હૃદયપર શોભવા લાગ્યો (અર્થાત્ ચેલણાએ એ પહેર્યો) તે જાણે એના હૃદયને વિષે રહેલા કોઈ દેવના પૂજન-અર્ચનને અર્થે એણે એ હૃદયપર સ્થાપન કર્યો હોયની ! આમ થવાથી એ ચેલણા દિવ્ય કુંડળધારી અને દેવદુષ્ય વસ્ત્રથી અલંકૃત એવી નન્દા રાણીથી (જાણે સ્વર્ગને વિષે રહેલી ઇન્દ્રની ઇન્દ્રાણીથી પણ અધિક હોયની એમ) અધિક શોભવા લાગી.

હવે દેવમન્દિરો, સભાસ્થાનો, તળાવ, કુવા, ધર્મના મઠ આદિ અનેક સ્થળો જ્યાં શોભી રહ્યાં છે એવું અને સર્વ સંપત્તિના ભાજનરૂપ એવું કોઈ સાકેતપુર નામનું નગર હશે. ત્યાં ઉંચા ઉંચા સુરાલયોના શિખરપર રહેલા સુવર્ણના કળશોને વિષે પ્રતિબિમ્બિત થયેલો ચન્દ્રમા જાણે એ કળશોને એમના પીતવર્ણને લીધે ભ્રમથી અંબુજ એટલે કમળપુષ્પ સમજીને એનો સુગન્ધ લેવાને હોંશેહોંશે આવ્યો હોયની એમ દીસતું હતું. આ નગરને વિષે, જેની આગળ નિરંતર [2]બુધમંડળ રહેતું હતું એવો અને

---

૧. ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ—આ ચાર ' કષાય ' કહેવાય છે.
૨. (રાજાપક્ષે) શાણા પ્રધાનોનું મંડળ; (ચંદ્રપક્ષે) બુધ નામનો ગ્રહ (જે હંમેશાં ચંદ્રમાની નજદીકમાંજ રહે છે.)

જેને લેશ માત્ર પણ [1]મિત્રના આશ્રયની જરૂર ન હતી (અર્થાત્ બળવાન્) એવો, નવીન ચંદ્રમા હોયની એવો **ચંદ્રાવતંસક** નામનો રાજા હતો. એના હસ્તને વિષે જાણે કોઇ નવીજ જાતનો ખડ્ગરૂપી સૂર્ય રહેતો કારણ કે એ એના શત્રુઓની સ્ત્રીઓના [2]**પયોધર**ને વિષે રહેલું પય બીલકુલ શોષી લેતો હતો. એનો પ્રતાપાગ્નિ સમુદ્રને વલ્લભ એવા સરોવરો, નદીઓ અને કુવાઓના ગર્ભને વિષે પણ રહેલા એવા એના શત્રુઓને સુદ્ધાં અત્યન્ત બાળતો હતો. કહેવત છે કે દૈવની આગળથી કોઈ છુટે નહિં. નિરંતર એકસુખે ત્યાગ કરતા એ રાજાના **માર્ગણો**[3] કદિ **નિષ્ફળ**[4] પાછા ફરતા નહિં અને શર[5] શિવાય બીજા માર્ગણો[6] **કૃષ્ણવદનના**[7] દેખાતા નહિં.

---

૧. રાજાને ચંદ્રમાની ઉપમા આપી; પણ ચન્દ્રને તો મિત્ર એટલે સૂર્યની હમેશાં ગરજ છે (કારણ કે એને સૂર્યનું જ તેજ પોષે છે; અને આ રાજાને તો કોઇ મિત્ર–દોસ્તદારની સહાયનો ખપ નથી (એ પોતાના બાહુબળ પર ઝુઝનારો છે) માટે એને " નવીન ચંદ્રમા " કહ્યો.

૨. અહીં કવિએ " પય " શબ્દના (૧) જળ અને (૨) દુધ એ બે અર્થ ઉપર શ્લેષ રચ્યો છે. આકાશને વિષે રહેલો સૂર્ય પૃથ્વીપર આવેલાં પયોધર એટલે જળના સ્થાન–નદી સરોવર આદિના પય–જળને શોષી લે છે. અને રાજાનું ખડ્ગ એના શત્રુઓના પ્રાણ લે અને એમની સ્ત્રીઓને વિધવા બનાવે એટલે એઓ નિઃશ્વાસ મૂકે તેથી એમનાં પયોધર–સ્તનમાં રહેલું પય–દુધ શોષાઈ જાય. આમ સૂર્ય કરતાં બીજી (નવીન) રીતે " પયોધર " ના " પય " ને શોષનારા રાજાના ખડ્ગને કવિએ " નવીન " સૂર્ય કલ્પ્યો. (અલંકાર શ્લેષ).

૩–૪. યાચકો એકજવાર માગણી–યાચના કરે ત્યાં તો રાજા ત્યાગ–દાન દેતો. માર્ગણ=(૧) યાચક, (૨) તીર–બાણ. યાચકો નિષ્ફળ (દાનવિના) ન પાછા ફરતા. તેમ રાજા બાણ ત્યાગ કરતો (છોડતો) એ પે નિષ્ફળ (=શત્રુના પ્રાણ લીધા વિના) ન પાછા ફરતા.

૫. શર=બાણ. ૬. એટલે કે યાચકો.

૭. બાણના છેડા લોહના હોય છે એટલે એ કૃષ્ણવદનના (કાળા મુખવાળા) કહેવાય. અન્ય માર્ગણો એટલે કે યાચકો કૃષ્ણવદનના એટલે ઝીલા મુખવાળા (નીરાશ) દેખાતા નહીં; કારણ કે રાજા દાન દેતો એથી સંતુષ્ટ થઇને જતા. અહીં નપે " શ્લેષ " અલંકાર છે.

આ રાજા ધર્મ, અર્થ અને કામ-એ ત્રણ પુરૂષાર્થમાં ધર્મને જ ઉત્કૃષ્ટ પુરૂષાર્થ માનતો હતો. અને એમાં કાંઈ આશ્ચર્ય નહોતું કારણ કે વિચક્ષણ પુરૂષો હમેશાં મહા પ્રયાસ-વડે પણ ધર્મને જ ગ્રહણ કરે છે. જેમ કામદેવને રતિ અને પ્રીતિ નામે બે સ્ત્રીઓ હોય છે તેમ આ ભાગ્યવંત રાજાને પણ પોતાના જેવી સુંદર અને કદિપણ કલેશ નહિં કરનારી બે સ્ત્રીઓ હતી. પહેલી સતીશિરોમણિ, દેખાવે તેમ નામે સુદર્શના,[1] અને બીજી શીલરૂપી ગુણરત્નની ઉત્કૃષ્ટ ભૂમિ પ્રિયદર્શના. વળી સુદર્શનાને, જાણે સ્વર્ગમાંથી પૃથ્વીપર અશ્વિનીકુમાર [2] ઉતરી આવ્યા હોયની એવા (૧) ગુણોરૂપી રત્નોનાસાગર સાગરચંદ્ર અને (૨) જ્યેષ્ઠભ્રાતા પ્રત્યે પૂજ્યભાવ દર્શાવનાર અને ઉત્તમ મુનિઓના ઉપદેશને પાળનાર મુનિચંદ્ર નામના બે પુત્રો હતા. બીજી પ્રિયદર્શનાને પણ પ્રદ્યુમ્ન[3] સમાન રૂપવાન બે પુત્રો હતાઃ એક સૂર્યમંડળના જેવો અત્યન્ત તેજસ્વી ગુણચંદ્ર, અને બીજો શુકલપક્ષના ચંદ્રમા જેવો **રક્તમંડળવાળો**[4] બાલચંદ્ર.

રાજાએ પહેલા પુત્ર સાગરચંદ્રને હર્ષસહિત યુવરાજપદ આપ્યું હતું; કારણ કે સદ્દગુણી જ્યેષ્ઠ પુત્રને પડતો મુકીને ન્હાનાને કયાંય અપાતું નથી. વળી મુનિચંદ્રકુમારને ગરાસમાં અવન્તિકા નગરી આપી હતી. અથવા તો સ્વામીના યોગ્ય દાનને કોઈ પણ કદાચિત્ ઉલ્લંઘન કરતું નથી. આ પ્રમાણે ઉત્તમ કુટુંબી જનોથી પરવરેલો અને મહાનરાજ્યલક્ષ્મીએ સંયુક્ત એવો નરપતિ ધર્મ, અર્થ અને કામની ઉપાર્જના[5] ને વિષે કાળ નિર્ગમન કરતો હતો.

એકદા માઘમાસમાં એક રાત્રીએ પ્રબળધર્મવાસનાવાળા એ રાજા પાપકર્મનો નાશ કરવાની ઈચ્છાથી પોતાના મ્હેલને વિષે મુનિની જેમ કાયોત્સર્ગે[6] રહ્યો; ને મનમાં એવો નિશ્ચય કર્યો

---

૧ દેખાવમાં સુદર્શના=રૂપવતી. ૨. સૂર્યની સ્ત્રી અશ્વિનીના પુત્રો. એઓ અત્યન્ત રૂપવાન હતા. ૩ એ નામનો શ્રીકૃષ્ણનો એક પુત્ર. ૪. ચન્દ્રપક્ષે, રક્ત (લાલ-રતાશ પડતું) છે મંડળ (બિમ્બ) જેનું. કુમારપક્ષે, રક્ત (પ્રીતિવાળું) છે મિત્રમંડળ જેનું એવો. (અલંકાર શ્લેષ). ૫. કમાણી. ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષઃ આ ચાર મનુષ્ય-જીવનના ચાર મુખ્ય હેતુઓ-પુરૂષાર્થ છે.

કે " જ્યાંસુધી આ દીપક બળ્યા કરશે ત્યાંસુધી હું કાયોત્સર્ગ નહિં પારૂં; કારણ કે બીજે રસ્તે આ જગતમાં સિદ્ધિ નથી. " થોડા વખતમાં પ્રથમ પહોરની સમાપ્તિને સુચવવા વાળી ઘડી વાગી તે જાણે તેના અનેક કર્મરૂપી દુશ્મનોના મસ્તક પરજ વાગી હોય ની ! એવામાં દીપકમાં તેલ થઇ રહેવા આવ્યું તેથી તેનો પ્રકાશ મંદ પડવા લાગ્યો કારણ કે સ્નેહનો[1] નાશ ક્યાંય પણ અભ્યુદયનો[2] હેતુ થતો નથી. તે વખતે શય્યાની પરિચારિકા દાસીએ " મારો રાજા અંધકારને વિષે કેવી રીતે રહેશે " એમ વિચારીને દીપકને વિષે તેલ પૂર્યું. (અહો ! અજ્ઞાન જનોનું આચરણ ખરેખર દુઃખદાયક હોય છે.) તેલ પુરાવાથી ભવનની અંદર સર્વત્ર પ્રકાશ થઈ રહ્યો; લિંગવતી [3] નામની પરિભાષા—ટીકાથી શાસ્ત્ર જેમ પ્રકાશમાન થઈ રહે છે તેમ. એવામાં અર્ધ રાત્રીને સમયે " આ રાજાના હૃદયને વિષે ભાવદીપક દીપી રહ્યો છે માટે હવે મારૂં શું પ્રયોજન છે એમ જાણીનેજ જાણે દીપક જતો રહેવા લાગ્યો. એટલે પેલી દાસીએ મારા રાજાની પેઠે [4]ગુણવાળો અને અંધકારનો[5] નાશ કરવાની શક્તિવાળો આ દીપક (મારા રાજાના તરફ) સ્નેહ (પ્રેમ) ઘટાડતો જણાય છે એમ ધારીનેજ જાણે એમાં સ્નેહની વૃદ્ધિ કરી (તેલ પૂર્યું), અને દીવેટ પણ સંકોરી તેથી દીપક વિશેષ પ્રકાશ કરવા લાગ્યો—તે જાણે રાજાના ધ્યાનરૂપી દીપકની સાથે સ્પર્દ્ધા કરવાનેજ હોયની ! રાજા ચઢતે ચઢતે પરિણામે ધ્યાનની કોટિપર આરોહણ કરવા લાગ્યો એવામાં ચોથા પહોરનો સમય થયો અને દીપક વળી ઝાંખો થવા લાગ્યો. અહો ! આ જગમાં આપત્તિ વધવા માંડે છે ત્યારે કેટલી વધે છે ? દાસીએ તો રાજાને વિષે વત્સલતાને લીધે વળી દીવામાં તેલ પૂર્યું ! કહેવત છે અજ્ઞાન લોકની ભક્તિ મર્કટે કરેલી ભક્તિના જેવી છે. દીવો

---

૧ સ્નેહ=(૧) તેલ (૨) પ્રેમ. ૨ અભ્યુદય=(૧) ઉન્નતિ. (૨) ઉદય. ૩ અમુક વાક્યમાં અમુક શબ્દનો અર્થ અમુકજ થશે જેઓએ એવો જેમને લીધે નિશ્ચય થઇ શકે એવા કેટલાક સંયોગ, વિયોગ, સાહચર્ય આદિ લક્ષણો છે ને લક્ષણોમાના એકનું નામ લિંગ છે. અને એ લિંગવાળી ટીકા તે લિંગવતી ટીકા. ૪—૫ રાજાપક્ષે ગુણ=સદ્ગુણ. અન્ધકાર=અન્યાય. દીપકપક્ષે, ગુણ=દીવેટ, અન્ધકાર=અંધારૂં. અહીં પણ " શ્લેષ " છે.

તો તેણે પુણ્યશાળી "હું તો હવે મારી વિપત્તિ ઉતરીને પાર ગયો" એમ મહાહર્ષ અરિહંતપ્રભુના ધ્યાનનો એમ ગંભીર પ્રકાશ દેતો ઝગઝગાટ બળવા લાગ્યો.

આ વખતે બહુદુઃખનો ભીરૂ[1] નરપાળ પણ વિશેષ વિશેષ ભાવના ભાવવા લાગ્યો—" પ્રાણી ભવાન્તરથી નિશ્ચયે એકલો જ આવે છે, એકલોજ નરકતુલ્ય ગર્ભવાસને વિષે દુઃખે રહે છે અને એકલો જ ગોનિરૂપ યંત્રથકી બહુ વેદના સહન કરતો બહાર નીકળે છે. વળી એકલો જ અન્ય કોઈના શરણ વિના અનેક પ્રકારની વ્યાધિઓથી પીડાય છે અને એકલો જ પોતાના કર્મ પ્રમાણે મળેલી ગતિમાં પરવશપણે જાય છે. સકળ [2]પરિગ્રહથી પ્રાણી ન્યારો છે, પિતા-પુત્ર-માતાથી પણ પ્રાણી ન્યારો છે, આ દેહથી પણ તે ન્યારોછે, તો હવે મમતા કયા કરવી ? હે જીવ ! તેં કયાં અત્યન્ત અત્યન્ત વેદના નથી સહન કરી ? માટે હવે અહીં જો તું ભાવ રહિત હઈશ તો તને બહુ અલ્પ નિર્જરા (કર્મનો ક્ષય) થશે. જિનેશ્વરના વચનોના જ્ઞાતા સાધુજનો પણ એ વેદના શ્રદ્ધા સહિત સહન કરે છે તો મહા ફળવતી થાય છે. માટે હે જીવ ! તું પણ આ માથે પડેલી વિપત્તિ સહન કરી લે, જેથી ઈચ્છિત વસ્તુની સત્વર સિદ્ધિ થશે. વળી તારાં પાપકર્મોનું તેં જે નરકભવને વિષે દુઃખ અનુભવ્યું છે તેની પાસે તો આ દુઃખ નિશ્ચયે અનન્તમે ભાગે છે. અસ્થિર, મલિન અને પરતંત્ર એવા જે શરીરની પાસે કોઈ વખત વિપરીત કાર્ય પણ કરાવવામાં આવે છે, તે શરીરની પાસે તેનો જે ખરો ઉત્તમ ધર્મ છે તે (ધર્મ) શામાટે ન કરાવવો ? "

આમ ભાવના ભાવતા, પુષ્પથી પણ સુકુમાર એવા એ રાજાએ ધ્યાનથી લેશ પણ ડગ્યા વિના શેષ રાત્રી અત્યન્ત વેદના સહન કરીને પ્રાણ ત્યજ્યા. આવું ઉત્તમ મૃત્યુ પામવાથી એનો જીવ તત્ક્ષણ સ્વર્ગને વિષે એક સમૃદ્ધિવાન્ દેવરૂપે ઉત્પન્ન થયો. (કોઈક કારણને લીધે એને મુક્તિ તો ન મળી, પણ તેટલા માટે એને દેવત્વ પણ શું ન મળે ?) આવા સત્વના ભંડારરૂપ રાજાની તોલે બીજો કોઈ મનુષ્ય નહીં આવે, કારણકે એણે પોતે

---

૧ ભયવાળો. ૨ માલમીલકત (દ્રવ્ય–ઘરકયામત વગેરે.)

ફક્ત ચિત્તને વિષે ધારેલું હતું તે યે લીલામાત્રમાં બહુ ઉત્તમ રીતે નિર્વહન કર્યું છે. કેટલાએક તો પોતે બોલીને અંગીકાર કરેલું પણ કલીબની જેમ ધીરજ ન રહેવાથી યથેષ્ટ ભાષણ કરનારા બાળકોની પેઠે બીજીજ ક્ષણે ત્યજી દે છે એ કેવું ખેદજનક છે ? કમંડલુ–કપાલ–દંડ–શ્વેત કે રક્ત વસ્ત્રો આદિ[૧] ધારણ કરવાથી શું ? તેમ કેશનો લોચ કરવાથી પણ શું ? ખરૂં વ્રત તો સ્વીકાર કરેલા વ્રતનું પરિપાલન કરવું એજ છે.

હવે એ સદ્‌ગત રાજાનો જ્યેષ્ટ પુત્ર હતો તે પ્રજાજનનાં મનરંજન કરતો રાજ્યગાદી શોભાવવા લાગ્યો; સુવર્ણનો કાન્તિમાન્ કળસ ઉત્તમ દેવમંદિરના શિખરને દેદીપ્યાન કરે છે તેમ. એકદા એણે પોતાની અપર માતાને કહ્યું–તમે આ મારૂં અખિલ રાજ્ય ગ્રહણ કરો; તમારા ઉભય પુત્રો એના સ્વામી થાઓ; હું તો હવે આ ભવથી ઉદ્વિગ્ન થયેલો છું તેથી પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરીશ. આમ નરપતિએ પોતે આવીને આપવા માંડયું છતાં એ એને ગમ્યું નહીં. કારણકે "લ્યો, લ્યો" કહેતાં તો તસ્કરો પણ ગ્રહણ કરતા નથી. પણ એકદા એ અપરમાતાએ એને રાજમાર્ગપર હસ્તી–રથ–અશ્વ–ચામર–છત્ર અને બન્દિજનોના સમૂહથી શોભી રહેલો, તથા મંડલિક અધિપતિઓ, મુખ્ય અમાત્યો અને પ્રતીહાર આદિ પરિવારથી સંયુક્ત ફરતો ફરતો જોયો એટલે એને પશ્ચાત્તાપ થયો તેથી ચિન્તવવા લાગી "એક વખતે એણે મને રાજ્ય આપવા માંડયું હતું છતાં પણ તે મને ગમ્યું નહીં. હવે મારે શું કરવું ? હવે મારે ફક્ત હાથ ઘસવા રહ્યા ! જો મેં તે સમયે રાજ્યગ્રહણ કર્યું હોત તો મારા પુત્રો પણ નિશ્ચયે આવો વૈભવ ભોગવત." ખરૂંજ કહ્યું છે કે અલ્પમતિ જનોને યોગ્ય સમયે વિચાર સુઝતો નથી.

આમ કરતાં એ અપરમાતાને એક એવો વિચાર સુઝયો કે હવે તો હું એનો ઘાત કરૂં તોજ રાજ્ય મારા પુત્રોનું થાય. બરાબર યોગ્ય સમયે ફળ ન તોડાલું તો છેવટ હવે ક્ષુધા લાગી ત્યારે

૧ સંસાર તજી વિરક્ત થયેલા યોગીજનો પાસે આ વસ્તુઓ હોય છે એ ઉપરથી એઓ ઓળખાય છે.

ન્ત ઘોર પાપ કોણે કર્યું ? દાસીએ કહ્યું–હે નાથ, ખરી હકીકતની આમાં મને કંઇ ખબર નથી. પણ આપની અપરમાતાએ મારી પાસેથી એ મોદક પોતાના હાથમાં લઇ જોયો હતો; માટે કદાચિત્ એણે આવું નિન્દ્ય પાપકાર્ય કર્યું હોય તો ! નિશ્ચયે, હે સ્વામી, અગ્નિ ત્યાંથીજ પ્રગટયો છે. પછી રાજાએ પણ પોતાની અપરમાતાને બોલાવીને નિષ્ઠુર વચનો કહ્યાં–અરે ડાકણ ! તારૂં હૃદય આવું રૌદ્ર કેમ થયું ? તેં આવું ઘોર પાપાચરણ કેમ આદર્યું ? તને તે વખતે રાજ્ય આપવા માંડયું હતું છતાં તેં નિસ્પૃહતા બતાવીને તે લીધું નહીં, અને હવે આવું કર્યું; તારાં ઉભય વર્તન પરસ્પર વિરોધી છે (મળતાં આવતાં નથી.) તારી નેમ તો નિરર્થક મારા પ્રાણ લેવાની હતી; એમાં જો કથંચિત્ મારૂં મૃત્યુ થયું હોત તો તારી જેવી અધર્મિણીની શી ગતિ થાત ? હે માતા ! તું હવે નિઃસંશય આ રાજ્ય ખુશીથી ગ્રહણ કર. જે કાર્ય પ્રેમથી સિદ્ધ થાય છે તે વિરસતાથી શા માટે કરવું જોઇએ ? એમ કહી તેજ ક્ષણે તેને રાજ્યધુરા સોંપી રાજાએ હર્ષ સહિત ચારિત્ર લીધું. અથવા તો એવા પુત્રને એવુંજ વરદાન હશે ! પછી એ રાજર્ષિ ઉગ્ર ચારિત્ર પાળતા અને દુશ્ચર તપશ્ચર્યા કરતા, સાક્ષાત્ સાધુધર્મજ હોયની એમ સતત શાસ્રામૃતનું પાન કરવા લાગ્યા.

એકદા ત્યાં અવન્તી નગરીથી બે મુનિઓ આવ્યા. એમને રાજર્ષિએ ત્યાંના સાધુઓના સુખશાતાના સમાચાર પૂછયા. એ પરથી એમણે ઉત્તર આપ્યો–હે મહા મુનિ, ત્યાં રાજાનો અને પુરોહિતનો એમ બેઉના પુત્રો જાણે રાગ અને દ્વેષના લઘુભાઇઓ હોયની એમ નિત્ય સાધુઓને હેરાન કર્યા કરે છે. ભક્ત–પાન–વસ્ત્ર આદિ વસ્તુઓના સંબંધમાં કાંઇ અડચણ નથી: ત્યાંના શ્રાવકોની ભક્તિ નિરૂપમ છે. વળી ત્યાં સાધુઓને આગમનો શુદ્ધ પાઠ ભણવા ગણવાનું–અર્થ સમજવાનું અને નવા શિષ્યને અભ્યાસ કરાવવાનું કાર્ય સર્વદા બહુ સારૂં ચાલે છે. સર્વ વાત સાંભળીને રાજર્ષિને સહસા દુઃખ લાગ્યું. " સાધુઓને ઉપસર્ગ કરનારા એ બેઉ તો ભવકુપને વિષે પડશે; પણ મુનિઓની કદર્થના થાય છે એ સારૂં થતું નથી. " એમ વિચારી ગુરૂની આજ્ઞા લઇને એ બેઉને

કંઈક નવીન-આશ્ચર્ય હોવું જોઇએ." એવામાં તો મુનિ મંદિરના મધ્ય ભાગસુધી આવી પહોંચ્યા. કેમકે જે માણુસે અમુક કાર્ય કરવાનું મન સાથે નક્કી કર્યું છે તે માણસ કંઇ પણ જોખમની દરકાર કરતો નથી.

ત્યાં તો "અહો! આપણને રમવાને માટે બહુ સુંદર રમકડું એની મેળે આવી પહોંચ્યું" એમ કહીને પેલા બેઉ કુમારોએ મુનિને તત્ક્ષણ બાંધ્યા; અને સાથેજ પોતાની સદ્ગતિનું દ્વાર પણ બંધ કર્યું! પછી હાવભાવ સહિત અને હસ્ત અને ચરણની આંગળીઓના ઉપન્યાસ પૂર્વક સુંદર નૃત્ય કરો એમ એમણે મુનિને કહ્યું; કારણકે નિર્બુદ્ધિ માણસને સ્થાનાસ્થાનનો વિચાર હોતો નથી. મુનિએ પણ એમને કહ્યું—ત્યારે તમે વાદિત્ર લ્યો કારણકે હું નૃત્ય કરીશ તે, સાથે કાંઇ વાદ્ય જેવું નહિં હોય તો શોભશે નહીં.

આમ બેઉ કુમારોએ વાદિત્ર લીધું અને મુનિ ધરતી પર મનહર નૃત્ય કરવા લાગ્યા. પણ કુમારો બેઉ વગાડતાં વગાડતાં વિષમ તાલ દેતા હતા તેથી નૃત્યના તાલમાં ભંગ થવા લાગ્યો. તેથી મુનિએ કહ્યું—તમને સુંદર રીતે વગાડતાં આવડતું નથી તેથી હું નૃત્ય નહિં કરૂં. આ પરથી ક્રોધાવિષ્ટ થઇને બેઉ જણ મુનિને પ્રહાર કરવા ઉદ્યુક્ત થયા. (કહેવત છે કે અમુક કાર્ય આવડતું નથી ત્યારે અજ્ઞાન માણસ કલહરૂપી કાર્ય શોધી કાઢે છે). એટલે તો કળાવેદિ મુનિએ એ બેઉને મારી મારીને ખોખરા કર્યા. કારણકે ગંધહસ્તી આગળ સામાન્ય હસ્તી કયાં સુધી ટકે? એમણે એક મલ્લની પેઠે સંધિબંધનકળાથી બેઉને વક્ર કરી નાખ્યા અને પોતે ત્યાંથી ઉપવનમાં જઇને રહ્યા. કારણકે શિક્ષાને યોગ્ય હોય એવા મનુષ્યની સાથે સમજાવટની વાત કરવાની હોતી નથી. તત્ક્ષણ સેવકજનોએ એ બેઉ કુમારોની એવી કષ્ટમય સ્થીતિ જોઇને રાજાને ખબર આપ્યા કે કોઇ મુનિ એમની એવી દુર્દશા કરી ગયા છે. તે પરથી મુનિચંદ્ર રાજાએ પોતે ઉપાશ્રયે આવીને ગુરૂની આગળ, કુમારોને નિર્દયપણે દુઃખ ભરી સ્થીતિમાં કોઈ મુનિ મુકી ગયાની ફર્યાદ કરી. ગુરૂએ એ સાંભળી પોતાના સાધુ-

ઉપદેશ. [illegible] [illegible] માટે [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] તો, મુનિઓ, [illegible] [illegible] [illegible] હોય છે.

હવે [illegible] [illegible] રાજર્ષિ ઉપાશ્રયમાં [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] સાધુઓ [illegible] [illegible] [illegible]
એમનું એ મહર્ષિની [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
ત્યારે [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] પણ પણ [illegible] આતિથ્ય[1] [illegible] છે, [illegible] [illegible]
[illegible] કહ્યું " [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] પણ [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] નથી. માટે [illegible] [illegible] તેમજ
હિતૈષીઓનાં [illegible] [illegible] મુનિને મારી સાથે [illegible] " એ
પરથી એ સાધુઓએ પણ [illegible] [illegible] શિષ્ય [illegible] [illegible] માટે
સાથે આપ્યો. કહેવત છે કે જ્યાં પેટ [illegible] હોય ત્યાં ચતુર
માણસ રૂપી [illegible] [illegible] નથી. [illegible] ગૃહસ્થોના ઘર [illegible] [illegible]
પછી પોતા રાજપુત્રનું મંદિર જોવાથી ઉત્કંઠાવાળા રાજર્ષિને તે
પણ દેખાડયું; જેમ યુદ્ધને વિષે ઉતરી પડવાને સજ્જ થયેલા સુભ
ટને શત્રુનું સૈન્ય દેખાડવામાં આવે છે તેમ. કાંઈક નવું જુનું થશે
એમ સમજીને રાજર્ષિએ તરતજ પોતા લઘુશિષ્યને રજા આપી
અને પોતે મ્હોટે સાદે " ધર્મલાભ " કહીને કુમારના મન્દિરને
વિષે પ્રવેશ કર્યો.

એ " ધર્મલાભ " સાંભળીને હા ! હા ! એમ ઉચ્ચ સ્વરે
બોલતી અંતઃપુરમાંથી સ્ત્રીઓ બહાર આવી અને મુનિને અંદર
પ્રવેશ કરતા વાર્યા; કોઈ કૃપણના ઘરની સ્ત્રીઓ ભિક્ષુકને વારે છે
તેમ. પણ મુનિએ તો સાદ કાઢીને એમને પૂછયું—કેમ, બ્હેનો
તમે કેમ મુંઝાઈ જાઓ છો ? શું અંદર કોઈ ફણિધર સર્પ કે
દુષ્ટ ચોર જેવું કોઈ છે ? એમ કહી ઋષિ તો વાર્યા છતાં આગળ ને
આગળ વધવા લાગ્યા. પેલી સ્ત્રીઓ પણ વિચારવા લાગી કે "કોઈ
ગાંડા માણસને કહીએ કે જોજે ભાઈ, રખેને કંઈ સળગાવી દેતો—
એ સાંભળીને તો ઉલટો એ વિશેષ સળગાવે છે તેમ આ સાધુ
વાર્યા છતાં આગળ ને આગળ ચાલ્યાજ આવે છે માટે એનામાં

---

1 અતિથિનો સત્કાર.

કંઈક નવીન–આશ્ચર્ય હોવું જોઇએ. ” એવામાં તો મુનિ મંદિરના મધ્ય ભાગસુધી આવી પહોંચ્યા. કેમકે જે માણસે અમુક કાર્ય કરવાનું મન સાથે નક્કી કર્યું છે તે માણસ કંઇ પણ જોખમની દરકાર કરતો નથી.

ત્યાં તો “ અહો ! આપણને રમવાને માટે બહુ સુંદર રમકડું એની મેળે આવી પહોંચ્યું ” એમ કહીને પેલા બેઉ કુમારોએ મુનિને તત્ક્ષણ બાંધ્યા; અને સાથેજ પોતાની સદ્ગતિનું દ્વાર પણ બંધ કર્યું ! પછી હાવભાવ સહિત અને હસ્ત અને ચરણની આંગળીઓના ઉપન્યાસ પૂર્વક સુંદર નૃત્ય કરો એમ એમણે મુનિને કહ્યું; કારણકે નિર્બુદ્ધિ માણસને સ્થાનાસ્થાનનો વિચાર હોતો નથી. મુનિએ પણ એમને કહ્યું—ત્યારે તમે વાદિત્ર લ્યો કારણકે હું નૃત્ય કરીશ તે, સાથે કાંઇ વાદ્ય જેવું નહિં હોય તો શોભશે નહીં.

આમ બેઉ કુમારોએ વાદિત્ર લીધું અને મુનિ ધરતી પર મનહર નૃત્ય કરવા લાગ્યા. પણ કુમારો બેઉ વગાડતાં વગાડતાં વિષમ તાલ દેતા હતા તેથી નૃત્યના તાલમાં ભંગ થવા લાગ્યો. તેથી મુનિએ કહ્યું—તમને સુંદર રીતે વગાડતાં આવડતું નથી તેથી હું નૃત્ય નહિં કરૂં. આ પરથી ક્રોધાવિષ્ટ થઇને બેઉ જણ મુનિને પ્રહાર કરવા ઉદ્યુક્ત થયા. (કહેવત છે કે અમુક કાર્ય આવડતું નથી ત્યારે અજ્ઞાન માણસ કલહરૂપી કાર્ય શોધી કાઢે છે). એટલે તો કળાવેદિ મુનિએ એ બેઉને મારી મારીને ખોખરા કર્યા. કારણકે ગંધહસ્તી આગળ સામાન્ય હસ્તી કયાં સુધી ટકે ? એમણે એક મલ્લની પેઠે સંધિબંધનકળાથી બેઉને વક્ર કરી નાખ્યા અને પોતે ત્યાંથી ઉપવનમાં જઇને રહ્યા. કારણકે શિક્ષાને યોગ્ય હોય એવા મનુષ્યની સાથે સમજાવટની વાત કરવાની હોતી નથી. તત્ક્ષણ સેવકજનોએ એ બેઉ કુમારોની એવી કષ્ટમય સ્થીતિ જોઇને રાજાને ખબર આપ્યા કે કોઇ મુન એમની એવી દુર્દશા કરી ગયા છે. તે પરથી મુનિચંદ્ર રાજાએ પોતે ઉપાશ્રયે આવીને ગુરૂની આગળ, કુમારોને નિર્દયપણે દુઃખ ભરી સ્થીતિમાં કોઈ મુંન મુકી ગયાની ફર્યાદ કરી. ગુરૂએ એ સાંભળી પોતાના સાધુ-

[illegible] કહ્યું—હે રાજન્ [illegible] મુનિની [illegible] કારણ કે જેનામાં બાંધવાની શક્તિ છે તેનામાં પાછી [illegible] શક્તિ પણ હોવી જોઈએ.

પછી રાજાએ ચાકરરૂ પોતાના સેવકજનોને મોકલી ભાળ કઢાવી. એમણે એમને બહાર વનમાં દીઠા એટલે રાજા પોતે ત્યાં આવ્યો અને વનના મધ્યમાં ગયો. ત્યાં એણે શમગુણથી શોભતા અને શાસ્ત્રનો પાઠ કરતા પોતાના સહોદર સાગરચંદ્રને દીઠા. એમને મહાઆદર સહિત વંદન કરીને રાજા લાજને લીધે અધોમુખ રહ્યો, તે જાણે પૃથ્વીને એમ પૂછવાને હોયની કે "તું મુનિજનને વહાલી છો માટે કહે હું શું કરું ? પછી મુનિએ એને કહ્યું "હે ભૂપતિ, તું ચંદ્રાવતંસક રાજાનો પુત્ર છતાં, મુનિજન તરફ દુષ્ટ વર્તણુક ચલાવતા તારા બાળકોને વારતો નથી તે શું સારૂં કહેવાય છે ? તેં તારા પિતાની સ્થીતિ જોઈ છે ? અથવા તો ભૂપતિના પાયમાં રહેલો સિંહપુત્ર શૃગાલમાંથી પણ ગયો ? પણ એમાં તારો દોષ નથી: સર્વ લોકો પોતાના પુત્રોને સદ્ગુણી જ લેખે છે. વાઘણ પણ પોતાના શિશુને ભદ્રિક અને સૌમ્યહૃદયવાળું માને છે. પણ આ સાધુજનની હીલના કરવાથી હાનિ થાય છે અને એમને તાડના કરવાથી મૃત્યુ નીપજે છે. અહિં આવનારા મુનિઓને ઉપદ્રવ કરનારા તારા બેઉ બાળકો નિશ્ચયે દુરાત્મા છે." એ સાંભળી રાજાને બહુ પશ્ચાત્તાપ થયો તેથી રાજર્ષિના ચરણમાં પડીને કહેવા લાગ્યો—હે ક્ષમાનિધિ, એકવાર મારો અપરાધ

ક્ષમા કરો. બેઉ બાળકોનું આવું દૂષણ મેં મૂકાવ્યું નહિં એથી મને બહુ ખેદ થાય છે. અથવા તો સંપત્તિને લીધે અંધ બનેલા મારા જેવાઓ સર્વત્ર સુંદરસુંદર જ ભાળે છે. હવે તો તમારા સહોદરપર અનુગ્રહ કરી, દુઃખદાયક અવસ્થામાં પડેલા બેઉ કુમારોને કૃપા કરી ઝટ પાંસરા કરો; કારણ કે એઓ તમારા પણ ફરજંદ છે.

એ સાંભળીને રાજમુનિ બોલ્યા—હે નૃપાળ, કુમારોને હું એ શરતે પાંસરા કરૂં કે જો એઓ પ્રવ્રજ્યા અંગીકાર કરે. અથવા તો ગુણકર ઔષધ બળાત્કારે પણ પાવું પડે છે. રાજાએ ઉત્તર આપ્યો—હે ગુરૂ, વ્રતના સંબંધમાં હું શું કહી શકું ? એમનું જ વચન હવો; કારણ કે ઢાંકણું દઢ દીધું હશે તો પછી કુડલીમાંથી ઘી ક્યાંથી નીકળી જશે ? પછી રાજર્ષિએ જઈને બેઉ કુમારોના અવયવો સીધાં કર્યા એટલે રાજાએ કહ્યું—હે કુમારો, જો તમારે જીવવાની ઈચ્છા હોય તો તમે ચારિત્ર અંગીકાર કરો. એટલે કુમારોએ મનવિના પણ એમનું વચન સ્વીકાર્યું; અથવા તો જીવવાને માટે મનુષ્ય મુખબંધુ મંત્રીની પેઠે શું નથી આદરતો ?

રાજર્ષિએ પછી કુમારોને લોચ કરાવીને દીક્ષા આપી અને અનુક્રમે એમને અભ્યાસ પણ કરાવ્યો. વિના પ્રયોજને પાપ બાંધતા પ્રાણીઓને બળાત્કારે પણ ધર્મ કરાવવો એ યે સુંદર છે. રાજપુત્ર પણ આ મારા કાકા છે એમ માનતો શુદ્ધ મને ક્રિયા બધી કરતો. કહેવત છે કે ધર્મવિષયે કે કર્મવિષયે પ્રાણીને મમતા થાય એ પણ નિશ્ચયે બહુ સારી વાત છે. વળી પુરોહિતનો પુત્ર પણ વિચારવા લાગ્યો—આવું ચારિત્ર મને પ્રાપ્ત થયું તે ખરેખર શુભકારી થયું છે; પણ આટલું ઠીક ન થયું કે મને બળાત્કારે પ્રવ્રજ્યા અંગીકાર કરાવી. ઉપરાંત એને જાતિમદ થયો કે હું ઉત્તમ જ્ઞાતિનો છું; કારણ કે પક્ષીવર્ગમાં જેમ ગરૂડ, તેમ સર્વ જ્ઞાતિઓમાં બ્રાહ્મણજાતિ ઉત્તમ છે. અનુક્રમે બેઉ જણ ઉત્તમ વ્રતનું અનુપાલન કરતા કાળધર્મ પામી સ્વર્ગે ગયા. પણ મોક્ષરૂપી ઉત્તમ ફળ આપનારૂં મુનિપણું એમને ફક્ત સ્વર્ગ આપનારૂં થયું એટલે એ

[illegible]

હવે [illegible] વિષે [illegible] મેદિની નામની [illegible] હતી તે [illegible] મરણ પામતી હતી. કહેવત છે કે પાણી [illegible] પણ [illegible] છે. એ મેદિનીને શેઠ [illegible] સાથે [illegible] અને તેને જ [illegible] આપવા લાગી. પેલી પણ મેદિનીને કહેવા લાગી—હે [illegible] ત્યારે હવેથી [illegible] વિના અન્ય કોઈને [illegible] આપવું નહીં. કહ્યું છે કે નીચ જનની સાથે રહેવાથી નીચ આચરણ થાય છે અને તેથીજ [illegible] સાથે [illegible] છે. [illegible] મેદિનીની પ્રીતિને લીધે તેના કુટુંબ સહિત પોતાના ઘર પાસે લાવીને રાખી. કહેવત છે કે ગાઢ પ્રેમથી પરવશ બનેલા માણસો પોતાની નિન્દાની પણ દરકાર કરતા નથી. હવે પુરોહિતપુત્રનો જીવ [illegible] લીધે મેદિનીની કુક્ષિએ પુત્રપણે અવતર્યો; આગળના કર્મ યોગ્ય અવસરે નિશ્ચયે યોગ્ય ફળ આપેજ છે. વળી શેઠની સ્ત્રી જેને નિરન્તર મૃતબાળક જ અવતરતા હતા તેણે પણ તેજ વખતે એક મૃતબાળકને જન્મ આપ્યો. કહેવત છે કે આ જગતમાં કોઈના સર્વે મનોરથો વિધિએ પૂર્યા નથી.

મેદિનીએ તે વખતે સખીને પોતાનો પુત્ર આપવાની અને પ્રાણરહિત બાળા પોતે રાખી લેવાની વાત કરી. કારણ કે પોતાનું બગાડીને મિત્રનું કાર્ય સાધી આપવું એનેજ પંડિત પુરૂષો મૈત્રી કહે છે. એ સાંભળીને શેઠની સ્ત્રીએ એ પુત્રને સદ્ય ગુપ્ત રીતે પોતાને ઘેર મંગાવી લીધો; એક નિર્ધન મનુષ્ય કયાંઈથી કોઈનો દ્રવ્યભંડાર મળીજવાથી છાનીરીતે પોતાના ઘરભેગો કરે છે તેમ. શેઠ તો પુત્ર જન્મ્યો જાણીને તત્ક્ષણ બહુ હર્ષ પામ્યો; અને મેઘ એટલે વર્ષાદનો છંટકાવ થવાથી નીપવૃક્ષ અંકુરિત થાય એમ એ પણ રોમાંચિત થયો. વળી એ શેઠ એમ પણ ચિન્તવવા લાગ્યો કે અહો ! મારે પુત્ર થયો એટલુંજ નહીં પરન્તુ એ જીવતો પણ રહ્યો; એટલે તો મારે ભોજન, અને તે પર દક્ષિણા પણ મળે એવું થયું. ધનવાન શેઠે વળી આ પ્રસંગે હોંશેથી વૃદ્ધ વર્દ્ધનકમહો-

ત્સવ પણ કર્યો; કારણ કે શું પ્રિય પુત્ર અવતર્યે માતપિતા પોતાના મનોરથો નથી પૂરતા ?

પછી અવસરે શેઠે પોતાના સમાન ગોત્રિકોની સમક્ષ, પુત્રનું, ગુણને અનુસારે, નામ પાડ્યું. એમ કે આર્ય (પ્રભાવશાળી) જીવને લીધે વંશ મેત્ત એટલે ટકી રહ્યો માટે **મેત આર્ય-મેતાર્ય** એવું નામ હો. હવે આ બાળક પિતાના ગૃહને વિષે શુક્લપક્ષના ચંદ્રમાની પેઠે દિનપ્રતિદિન વધવા લાગ્યો. અનુક્રમે પિતાએ એને સમગ્ર ઉચ્ચ કળાનું જ્ઞાન અપાવરાવ્યું. એમ કરતાં કરતાં એ બાલ્યાવસ્થા પસાર કરીને સુંદર સ્ત્રીઓને મોહ ઉપજાવનાર એવી યુવાન વયે પહોંચ્યો; જેવી રીતે આમ્રફળ ખટાશગુણને ત્યજીને મિષ્ટભાવને પામે છે તેમ. એવામાં એનો પૂર્વભવનો મિત્ર જે દેવ હતો તે એને શુદ્ધ સમકિત પ્રાપ્ત કરાવવા માટે એની પાસે આવ્યો, જેમ પોતાના પ્રીતિપાત્ર એવા મિત્રને ઘેર બીજો મિત્ર મંત્ર એટલે પ્રાસંગિક સલાહ લેવા દેવા આવે છે તેમ. એ દેવે એને ધર્મ અને ધૈર્યને આપનાર, તથા વૈરાગ્યને ઉત્પન્ન કરનાર એવાં સ્વપ્નો બતાવવા વગેરે વિધાનોથી અનેક રીતે બોધ આપ્યો. પરંતુ એને એ બોધ લાગ્યો નહીં. કારણકે મોહ ત્યજવો એ બહુ દુષ્કર વાત છે.

પછી અનુક્રમે શેઠે પુત્રનો આઠ કન્યાઓ સાથે વિવાહ કર્યો. એને એકવાર પાલખીનેવિષે બેસી ફરતો જોઇને પેલો માંસવાળો આંસુ લાવીને પોતાની સ્ત્રીને કહેવા લાગ્યો—" જો આપણને પુત્ર પ્રાપ્ત થાય તો હું પણ આમ કરૂં." એવામાં તો તેની સ્ત્રી-મેદીનીએ બન્યો હતો તે સર્વ વૃત્તાન્ત દેવમાયાને લીધે એને અથેતિ કહી દીધો. એટલે તો પતિએ એ (મેતાર્ય) ને શિબિકામાંથી ક્ષણવારમાં ખાડાને વિષે પાડી દીધો; જેવી રીતે (યોગીનું) અસદ્ આચરણ યોગીના મનને ઉપશમશ્રેણીના છેવટના પગથીઆપરથી પાડી નાખે છે તેમ. પછી યમદૂતના જેવો ઉન્મત્ત એ મેદન તો બન્ધુજનોનાં મુખ ઝંખવાણાં કરી દઇ એ મેતાર્યને પોતાનો બન્દીવાન હોય તેમ ભર્ત્સના કરતો કરતો પોતાની ઝુંપડીએ ખેંચી ગયો. ત્યાં માંસ મદ્ય આદિની ગંધને લીધે અનેક માખીઓવાળા કાળામશ નરકવાસ જેવા ચરબીના ભરેલા ઝુંપડામાં

રહીને એમ એ અત્યન્ત વિચાર કરીને. એને એ પ્રકારનું વિરાગ-શૂ-
ન્યચિત્ત જોઈને પેલો દેવ ત્યાં પ્રકટ થયો; અને એને કહેવા લાગ્યો.-
હે મિત્ર, મેં તને અનેક વખત બહુ બહુ બોધ દીધો. છતાં પણ તું
હજુ મારું કહ્યું આ પ્રમાદ કરે છે?

મેતાર્યે કહ્યું—હે મિત્રદેવ, હું સર્વ જાણું છું; પણ મારાથી
આ જ વખતે દીક્ષા લેવાનું બનશે નહીં. કારણ કે મારી સ્ત્રીઓ
બહુ બીકણ કોમળ ચીકણી હોય છે. માટે કૃપા કરીને મને બાર વર-
સની અવધિ આપો. ત્યાર પછી તમે જે કહેશો તે હું કરીશ; કાર
ણ કે તમે મારા ખરેખરા ગુરૂ છો. એ સાંભળીને દેવતાએ પણ કહ્યું—
તારા મનમાં અન્ય પણ જે હોય તે કહે, કે જેથી તે પણ હું પૂર્ણ
કરૂં. અહો! પ્રેમ શું નથી આપતો? એ પરથી મેતાર્યે પણ હર્ષ
પામીને કહેવા લાગ્યો—હે દેવ, મને રાજાની કન્યા અપાવો કે જેથી
મારૂં કુલહીનતારૂપી કલંક નાશ પામે. ખરૂં જ છે કે જેમ જેમ લાભ
થતો જાય છે તેમ તેમ લોભ વધતો જાય છે. દેવે એને કહ્યું—સાં-
ભળ, દાન દેવાથી કાયના દેવના સુખ પણ ઉપજે છે; માટે હે ભાઈ,
જો, આ એક સુંદર છાગ તને આપું છું તે હમેશાં રત્નોજ હગે
છે—તે રત્નો તારે રાજાને આદરપૂર્વક ભેટ આપ્યાં કરવાં. શ્રેષ્ઠિપુત્ર
મેતાર્યે પણ સાક્ષાત્ લાભ પોતેજ હોય એવો એ છાગ, જે લક્ષ-
ણથી તો એક ઉત્તમ અશ્વ જેવો હતો, તેને હર્ષપૂર્વક લઈને પો-
તાના ઘરના આંગણાંમાં બાંધ્યો.

હવે એ છાગ તો દેવતાના એવા અકથ્ય પ્રભાવથી હમ્મેશાં
રત્નો મૂકવા લાગ્યો. તે રત્નો મેતાર્યનો પિતા એક થાળમાં ભરીને
રાજાને મહેલે ગયો. ત્યાં એણે એ રત્નપૂરિત થાળ એને ભેટ
મૂકયો; અને વિજ્ઞપ્તિ કરી કે, આપની પુત્રી મારા પુત્ર વેરે આપો.
ખરેખર રાગીજનો સ્થાનાસ્થાન કંઈ જાણતા નથી. રાજાના
માણસો તો " અરે, આવું અસમંજસ શું કહે છે? હે વૃદ્ધ, તારી
બુદ્ધિ ભ્રષ્ટ થઇ કે શું? " એમ કહીને એને ચોરની પેઠે ગળેથી જ
પકડ્યો અને બહાર હાંકી કાઢ્યો. પણ એ તો પ્રતિદિન એ
પ્રમાણે જ રત્નનો થાળ ભરીને રાજાને ભેટ આપી જતો; જાણે
પોતાના વીશ નખોના પ્રઘર્ષણથી જ ઉપાર્જન કરીને કયાંઇથી લઇ

આવતો હોયની, અર્થાત્ વિના પ્રયાસે, એની મેળેજ કયાંયથી મફત મળી જતાં હોય, ને રાજાને આપી જતો હોય એમ. અને રાજા પણ લોભી એટલે લોભને લીધે હંમેશાં એ ભેટ લઇ લેતો. પણ એણે પોતાની કન્યા તો એને આપી નહીં. અહો જુઓ તો ખરા. શ્રેણિક પણ કેવું કરે છે ? પણ એકદા અભયકુમારે શેઠને પૂછ્યુ "તમે આ મણીઓ નિત્ય કયાંથી લાવો છો ? અમારા જેવા આ સમગ્ર પૃથ્વીના સ્વામીથી પણ આવા રત્નોનું દાન દેઇ શકાતું નથી." એટલે પેલાએ ઉત્તર આપ્યો—હે મંત્રીશ્વર, આપ સત્ય પૂછો છો; આપનો પ્રશ્ન વાસ્તવિક છે. પણ મારે ત્યાં એક છાગ છે તે, સ્વાતિ નક્ષત્રના મેઘ જેમ મોતીના સમૂહને ઉત્પન્ન કરે છે તેમ, નિત્ય મણિઓજ હગે છે–મૂકે છે. તે પરથી રાજપુત્ર અભયકુમારે કહ્યું—આ તારો આવા ગુણવાળો છાગ છે તે થોડા દિવસ અમારે ત્યાં પણ મૂકી જા. અહો ! પોતાની સ્ત્રીની પેઠે લક્ષ્મી પણ કોને પ્રિય નથી ? શેઠે હા કહી છાગ આપ્યો એ અભયકુમારે રાજાના મહેલમાં બાંધ્યો. જુઓ ! માનવજનનું કે પશુનું, તેઓ જે કાર્ય કરી આપે છે તેને લીધેજ ગૌરવ થાય છે.

હવે શ્રેષ્ઠિને ઘેર મણિ મૂકતો હતો તે છાગ રાજાને ત્યાં તો ભૂત પણ ભાગી જાય એવી ઉત્કટ ગંધવાળી બહુ લીદ મૂકવા લાગ્યો. એટલે અભયકુમારને નિશ્ચય થયો કે જરૂર એ કોઇ દેવની માયા છે. તેણે વળી એની પરીક્ષા કરવા માટે એ શેઠને કહ્યું કે "શ્રેણિક રાજાને ચૈત્યવંદન કરવા વૈભારગિરિ પર જતાં (તાપને લીધે) કષ્ટ વેઠવું પડે છે, માટે એમના રથને ત્યાં જતાં રાજમાર્ગની જેમ લેશ પણ તાપ ન લાગે એમ કરી આપો." અભયકુમારે એવી માગણી કરી એટલે તુરત રથને જવાને માર્ગે દેવશક્તિથી વાદળાં ચઢી આવ્યાં અને તેને લીધે છત્રછાયા થઇ રહી. ફરીથી વળી બીજું અભયકુમારે પેલાને કહ્યું—આ નગરના કોટને તું સુવર્ણમય (સોનાનો) કરાવી આપ. ખરેખર વિચક્ષણ પુરૂષો બીજા પાસે એવુંજ કાર્ય ઠરાવે છે કે જે આશ્ચર્યભૂત અને દુષ્કર હોય. પણ દેવતાએ તો ઈન્દ્રજાલિકની જેમ તત્ક્ષણ નગરનો કોટ સુવર્ણનો કરી દીધો. એટલે પછી અભયકુમારને પણ તેને રાજપુત્રી

આપવાનું મન થયું [illegible] એને કહ્યું—એ તું સમુદ્રના મોજાથી સ્નાન કરે તો રાજા તને પોતાની પુત્રી આપે. [illegible] કે [illegible] [illegible] પ્રાપ્ત મલિન [illegible] [illegible] મુનિ [illegible] [illegible] નથી. અભયકુમાર [illegible] પૂર્ણિમાથી [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] કરવાને [illegible] મહા[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] કરાવતો, પ્રચંડ વાયુ અને [illegible] [illegible] [illegible], તથા મહાન ગર્જના કરતો રત્નાકરસાગર પ્રગટ આવતો દેખાયો. તે જાણે પોતાના ઉછળી રહેલા મોજારૂપી હાથનો ઉંચા કરીને (પોતાના) પુત્ર ચંદ્રમાને[1] આલિંગન દેવાને જાણે દોડતો હોયની ! (એવો ભાસ થવા લાગ્યો). વળી એની વિષે ફીણ ફીણ થઈ રહ્યાં હતાં તેથી તો જાણે શ્વેતવસ્ત્ર ધારણ કરીને હર્ષ સહિત મગધ દેશની નદીઓને જીતે વરવાને આવેલો વરરાજા હોયની એવો દેખાતો હતો! શંખ–છીપો–મોતી અને મણિઓના સમૂહ પણ એની વિષે હતા તે જાણે મગધરાજને માટે પ્રીતિ સહિત તે તે વસ્તુઓની ભેટ લાવ્યો હોયની એમ સમજાતું હતું ! અને મત્સ્ય–મકર–કૂર્મ વગેરે જે એનામાં હતા તેને બ્હાને તો અત્યન્ત હર્ષ પામેલો સમુદ્ર, જાણે પોતાના કુટુમ્બીઓને બતાવવાને ઉદ્યત થયો હોયની (એમ જણાતું હતું) !

આવા દેવમાયાથી આવેલા સમુદ્રના જળમા સ્નાન કરીને શ્રેષ્ઠિપુત્ર મેતાર્ય પૂર્ણ શુદ્ધ થયો. કારણ કે માનવજનથી શુદ્ધ થયેલાઓ પણ દેવતાઓથી વિશેષ શુદ્ધિ પ્રાપ્ત કરે છે. પછી " હવે બહુ થયું " જાણી શ્રેણિકરાજાએ એને પોતાની પુત્રી આપી. આમ નવનવ સ્ત્રીઓના સહવાસમાં એ વણિક્પુત્ર પાલખીમાં બેસીને નિરન્તર નગરને વિષે ફરવા લાગ્યો; કારણ કે એવા પુરૂષોની ભાગ્યસંપદા કોઈ અવર્ણનીય પ્રકારની હોય છે. વળી એવી પતિપરાયણ, કુળવાન્ અને શીલવ્રતવાળી એ નવ પત્નીઓથી મેતાર્ય, એક ધર્મબુદ્ધિ મુનિ બ્રહ્મચર્યની નવ ઉત્તમ વાડ

---

[1] ચંદ્રમા સમુદ્રમાંથી નીકળ્યો–ઉત્પન્ન થયો કહેવાય છે માટે સમુદ્રનો પુત્ર.

વડે શોભે તેમ, શોભવા લાગ્યો. અને સર્વ સ્ત્રીઓ સંગાથે નિશદિન સુંદર વિષયસુખ ભોગવતાં જાણે બાર દિવસજ થયા હોયની તેમ બાર વરસ વ્યતીત થયાં.

એ વખતે અવધિ પૂરો થયો એટલે એનો મિત્ર-દેવતા હતો તે એને ચારિત્ર લેવાનું સમજાવવાને પુનઃ ત્યાં આવ્યો. કારણ કે સત્પુરૂષોનો પોતાના મિત્રપ્રત્યે સર્વદા સ્નેહ રહે છે. પણ મેતાર્યની સ્ત્રીઓએ એ દેવતાને કહ્યું-હે દેવ, કૃપા કરીને, ત્યારે અમને પણ એટલાં વર્ષ આપો. જે કૃપા તમે એકને દર્શાવી તે અમને નહિં મળે ? પોતાના મિત્રની સ્ત્રીઓના આવા ઉપરોધથી એમને પણ દેવતાએ હા કહી. પ્રાર્થના કર્યાથી કલ્પવૃક્ષો યે મનવાંછિત પૂરે છે તો દેવતા પૂરે એમાં શું ? આમ મેતાર્ય ચોવીશ વર્ષ પર્યન્ત દેવસુખ ભોગવતો પૂર્વભવના સંચિતનેલીધે ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહ્યો; કારણકે બન્ધનોથી જકડાયલો હોય એ બન્દિખાના માંથી કેવીરીતે નીકળી શકે ? પછી, એટલે એ અવધિ પણ પૂર્ણ થયે, મેતાર્યે સર્વસ્ત્રીઓસંગાથે પાપરૂપી વનને દહનકરનારૂં ચારિત્ર અંગીકાર કર્યું. કારણકે દિનમણિ-સૂર્યનો ઉદય પણ હમ્મેશાં પોતાની કાન્તિની સાથે જ થાય છે.

હવે આગમોનો અભ્યાસ કરતા મેતાર્યમુનિ સર્વદા ગચ્છને વિષે રહેતાં, નવપૂર્વધારી થયા. કારણકે ગચ્છરૂપી કલ્પવૃક્ષ ફળ્યા વિના રહેતું નથી. જ્ઞાનના ભંડાર એવા ગુરૂના ઉપદેશથી પોતામાં યોગ્યતા આવેલી સમજી મુનિએ એકાકી વિહાર કરવાનું કર્યું. કારણકે યોગ્યતા એજ કાર્યને સિદ્ધકરનારી છે. એમાં પૃથ્વીને વિષે સર્વત્ર વિહાર કરતાં કરતાં એકદા એ મુનિ રાજગૃહ નગરીએ આવ્યા. અથવા મુનિઓ સર્વદા વાયુની જેમ સંગને ત્યજનારા હોય છે. ઉચ્ચ અને નીચ-સર્વના ગૃહને વિષે એકસરખી ભ્રમરવૃત્તિ ધારણકરતા એ મુનિએ પોતાના આત્મારૂપી કાંચનને શોધાવવાને અર્થેજ હોયની એમ આહાર માટે એક સોનીના ઘરમાં પ્રવેશ કર્યો. એ કળાવાન્ સોનીપાસે રાજા નિરન્તર તીર્થંકરના બિમ્બની પૂજાનેઅર્થે એકસોઆઠ ઉત્તમસુવર્ણના જવ કરાવતો હતો. પ્રતિદિવસ ત્રણ્યે સંધ્યાસમયે એ જવથી રાજા બહુઆદરપૂર્વક

જિનપ્રતિમાની પૂજા કરતો; કારણકે એ અરિહંતનો મહા શાક્ત હતો.

એવામાં સોનીએ પોતાના માણસોને કહ્યું—તમે આ મુનિને કંઇ ભિક્ષા આપો. પણ એમનામાંથી કોઇ આપવા ઉઠ્યો નહિં; કારણકે દાનબુદ્ધિ બહુથોડા લોકોમાં હોય છે. પોતે એકવાર કહ્યું પણ કોઇએ ગણકાર્યું નહિં એટલે સોની પોતે ભિક્ષા દેવાને ઉઠ્યો, અને ઘરની અંદર ગયો. કારણકે માની પુરૂષો એવા જ હોય છે. આવખતે એક ક્રૌંચપક્ષી આવીને જાણે એ મુનિરાજના આયુષ્યના દળ હોયની એવા એ સુવર્ણના જવ ચરી ગયો (ખાઈ ગયો) ત્યાંતો સોની બહાર આવ્યો, ને જુએ છે તો જવ ન મળે. તેને તો બહુ ભય લાગ્યો કે-રાજાને પૂજાનો સમય થયો છે તો હમણાં જ જો હું એને એ જવ નહિં પહોંચાડું તો એ નિઃસંશય મારો ઘાત કરશે. (નિશ્ચયે એવી સોનીઆદિ કારૂજાતિ બહુ બ્હીકણ હોય છે.) એને વિચાર થયો કે—અહિં બીજું કોઈ નથી, તો શું આ મુનિએ એ યવ લીધા હશે ? એ શાંતચિત્તવાળા અને ઈન્દ્રિયોને દમન કરવાવાળા જણાય છે, એટલે ચોક્કસ નિર્લોભી હોવા જોઈએ. અથવા તો એમણે એ લીધા પણ હોય કારણ કે કંચન ને કામિનીનો કોને લોભ નથી હોતો ? એમ વિચારીને એણે મુનિને આદરપૂર્વક પૂછ્યું—અહિંથી યવ કોણે લીધા તે કહો. કારણકે હમણાંજ અહિં તમારી નજરે હતા એ તમે જાણો છો. મુનિ જાણતા હતા છતાં ક્રૌંચપક્ષી તરફ દયાભાવ ધરાવીને સોનીને કાંઈ પણ પ્રત્યુત્તર આપ્યો નહીં; કારણકે સાધુપુરૂષો પરને પીડા ઉત્પન્ન કરે એવાં વાક્યો બોલવા કરતાં મુંગાજ રહે છે. એટલે સોની તો મુનિને ચોર સમજીને જાણે પોતાને જ પાપકર્મથી વીંટાળતો હોય એમ એના મસ્તકની આસપાસ ભીનોકરેલો ચામડાનો કટકો (વાધરી) વીંટાળવા લાગ્યો. છતાં મુનિએ એને "યવ ક્રૌંચપક્ષી ચરી ગયો છે " એ વાત જણાવી નહીં. આમ મુનિ મુંગા રહ્યા એટલેતો સોનીએ એને મસ્તકે પેલું ચામડું કસકસાવીને બાંધ્યું. એથી એમના મર્મ અતિ નિષ્ઠુરપણે ભેદાતાં હોય એવી દુઃસહ પીડા મુનિને થઈ. છતાં લેશ માત્ર ક્રોધ ન થયો, એટલુંજ નહિં પણ ઉલટી એના પ્રત્યે કરૂણા ઉત્પન્ન થઈ; કારણકે મહાત્મા પુરૂષોની

આવીજ રીત હોય છે. " હું આ પૃથ્વીપર હોત નહીં, તો આ સોનીની આમ મારા તરફ દુષ્ટ વર્ત્તણુક થાત નહીં કારણકે ચિત્રકારથી કાંઇ ગગનને વિષે ચિત્ર આળેખાતું નથી. માટે વાસ્તે એને આવા કાર્યમાં પ્રયોજાવું પડ્યું એટલે એમાં ખરૂં કહીએ તો મારોજ દોષ છે. લીંબડાની પાસે રહેલા આમ્રવૃક્ષમાં જો કડવાશ આવે તો તે લીંબડાનોજ દોષ. જો એ સોની મને આવો ઉપસર્ગ ન કરે તો મને ક્ષમાની તક મળેજ ક્યાંથી ? કેમકે કસોટી પર ઘસાયા વિના વિદ્રુમ–પરવાળાનું તેજ દેખાવમાં આવતું નથી. મને આજ ઘણે દિવસે કોઈ દૈવયોગે જ ક્ષમા કરવાનો આવો અવસર મળ્યો છે. આવે પ્રસંગે ક્ષમા કરવી તેજ (ખરી) ક્ષમા છે. અન્યથા નહિં. એની કૃપાથી મને ક્ષમા કરવાની ઉત્તમ તક આવી રીતે પ્રાપ્ત થઈ તેથી એ મારો કેવળ ઉપકારી થયો છે; અને તે મારે એક ધર્મગુરૂની સમાન પૂજ્ય છે. પણ મને એટલું મનમાં બહુ સાલે છે કે એ મારે નિમિત્તે અગાધ ભવસમુદ્રમાં પડશે અને ત્યાં એને અત્યન્ત વેદના ભોગવવી પડશે. "

આવી ઉત્તમ ભાવના ભાવતાં ક્ષણવારમાં એનાં નયન બહાર નીકળી પડ્યાં ! તે જાણે મુનિને હવે કેવળજ્ઞાનદર્શનરૂપી ચક્ષુ આવશે, માટે અમારૂં શું કામ છે એમ કહીને જતાં રહ્યાં હોયની !

(એટલામાં વાત એમ બની કે) એજ સ્થળે કોઇ લાકડાંના ભારાવાળાએ પોતાને મસ્તકેથી ભારો પછાડ્યો તેમાંથી એક કટકો ઉડીને પેલા ક્રૌંચપક્ષીને કંઠે લાગ્યો–વાગ્યો તેથી તેના મુખમાંથી વમન થઇને પેલા યવ નીકળી પડ્યા. હા ! થોડા વખત પહેલાં આ પ્રમાણે બન્યું હોત તો કેવું સારૂં થાત ? લોકો તો એ જોઇને પેલા સોનીની નિન્દા કરવા લાગ્યા–હે અતિઅધમ પાપના કરનારા ! તેં મુનિ પ્રત્યે કેમ ગેરવર્ત્તણુક ચલાવી ? તારા યવ તો ક્રૌંચ ચરી ગયો હતો ! મહામુનિ તરફ આવું વર્તન ચલાવ્યું તે " ખાઇ ગયો ભુંડ ને માર ખાધો પાડે ! એવું થયું છે. હે દુષ્ટ, ઋષિના ઘાતક, હવે તારી શી ગતિ થશે ? તું ક્યાં જઈશ ? તારા જેવાનું મુખ જોવામાં પણ લોકો પાપ ગણશે. પ્રજાજન સોનીનો આમ તિરસ્કાર કરે છે ત્યાં તો કોઈ પરાક્રમી વીર પુરૂષ શત્રુના દળને હણી જયપતાકા મેળવે તેમ

સાધુમહારાજાએ ઘાતિકર્મને હણી લીલામાત્રમાં કેવળજ્ઞાનલક્ષ્મીને પ્રાપ્ત કરી. લોચન ગયાં હતાં છતાં કેવળજ્ઞાનરૂપી ચક્ષુથી એને સર્વ લોકાલોક પ્રકાશિત દેખાવા લાગ્યું. અથવાતો એમજ કહોને કે આ લોચન આદિ જે છે તે કેવળજ્ઞાનરૂપી રાજાના સેવકના પણ સેવક જેવાં છે. પછી જેનાં સર્વ કર્મ ખપી ગયાં છે એવા એ મુનિ શ્વાસ રૂંધાઇ જવાથી કાળધર્મ પામી એકસમયમાત્રમાં શાશ્વતી સિદ્ધિને પામ્યા; કારણકે ચેતનનો સ્વભાવજ એવો છે કે ઉંચે ચઢવું. જેવી રીતે સાથે ચોંટેલું કાષ્ટ છુટું પડી જાય તો તુંબડું જળમાં એકદમ ઉપર ગતિ કરી આવે છે, અને વળી જેમ અગ્નિની શિખા પણ ઉંચે જાય છે તે પ્રમાણે જ જેમણે પોતાનાં સર્વ કર્મ ખપાવ્યાં છે તેમની ગતિ પણ ઉર્દ્ધ્વ છે.

જૈનધર્મરૂપી શ્રેષ્ઠરાજ્યનું જાણે એકછત્રત્વ બતાવતી હોયની એવી, ઉંધા ધરીરાખેલા છત્રના આકારની, મધ્યભાગમાં આઠ- યોજન જાડી અને ત્યાંથી ન્યૂન થતી થતી છેક છેડે માખીની પાંખ કરતાં પણ પાતળી, મનુષ્યલોકપ્રમાણ સિદ્ધશિલા છે. તે શિલાની ઉપર એક યોજન પછી કેવળ અલોક છે. અહિંથી મોક્ષે જતો જીવ, સિદ્ધદશામાં, એ સિદ્ધશિલાની ઉપરના યોજનના છેવ- ટના ચોવીશમા ભાગમાં સ્થિતિ કરી રહે છે અને ત્યાં અહિંના શરીરનો બેતૃતીયાંશ ભાગ અવગાહે છે. આમ ત્યાં સર્વ જીવોનો એકસરખો શાશ્વતભાવ વર્તે છે. ત્યાં નથી ઈષ્ટનો વિયોગ, નથી વૈરિનો મેળાપ, નથી દીનતા—અભિમાન—જન્મ જરા કે મૃત્યુ. નથી આધિ કે વ્યાધિ. વળી ખેદ—ભય—શોક તિરસ્કાર--છેદ—ભેદ--વધ—બન્ધન આદિ કે અન્ય પણ કંઈ અ- શુભ ત્યાં નથી. કારણકે ક્ષીરસાગરમાં ખારાશ હોયનહીં. ત્યાંતો અનન્ત વીર્ય, અનન્ત જ્ઞાન, અનન્ત સુખ, અનન્ત દર્શન, અને અનન્ત ચારિત્ર—એ અનન્તા પાંચવાનાં જાણે પંચતાના[1] વિજ- યસૂચક હોયનો એમ ત્યાં નિરન્તર વર્તે છે. જે સુખ એ સિદ્ધ- રાશિના જીવોને છે તે નથી આ મનુષ્યલોકમાં, કે નથી દેવલોકમાં. કારણકે સૂર્યના તેજ જેવું તેજ અન્યત્ર ક્યાંય હોય નહીં. જેમ એક

---

૧ પંચતા=પંચત્વ—મૃત્યુ.

[2]પુલિન્દ હતો તે પોતે જાતે જોયેલા નગરની શોભા કેવી હતી તે કોઇ પણ ઉપમાથી સમજાવી શકયો નહીં તેમ આ સિદ્ધના જીવોનાં સુખ પણ કોઈ વર્ણવી શકે નહીં.

એ પુલિન્દનું દૃષ્ટાન્ત આ પ્રમાણે—

અત્યન્ત રૂપને લીધે ઈન્દ્રસમાન, ઉત્તમ બુદ્ધિને લીધે બૃહસ્પતિતુલ્ય, અને તેજસ્વિતામાં સૂર્યકરતાં પણ શ્રેષ્ઠ–એવો જિતશત્રુ નામે રાજા હતો.

એકદા આ જિતશત્રુ રાજા એક વિપરીતશિક્ષિત અશ્વપર આરૂઢ થયો એવામાં એ અશ્વે એને ઉપાડીને એક ગાઢ અન્ધકારમય અરણ્યને વિષે લાવીને નાખ્યો; જીવહિંસા જેવીરીતે પ્રાણીને ભવ (અનેક ભવ) ને વિષે નાખે છે (અનેકભવ કરાવે છે) તેમ. ત્યાં, તે એક લોભી માણસની જેમ [3]તૃષ્ણાને લીધે દુઃખી થવા લાગ્યો તેથી જળ શોધવાને અશ્વપરથી નીચે ઉતર્યો; કારણકે ઊંચે રહેવાનું (ઉચ્ચસ્થાન) તો સ્વસ્થ કે સુખી હોય તેને જ ગોઠે છે. તૃષા બહુ લાગી હતી પણ કયાંઈથી જળ મળ્યું નહિ તેથી મૂર્ચ્છા આવવાથી તે પૃથ્વી પર ઢળી પડયો. સુકુમાર પ્રાણીઓ જરાજરામાં પણ કલેશ પામે છે, તો મહા દુઃખ આવી પડે ત્યારે તો શુંયે થાય? એવામાં ત્યાં જાણે રાજાના કોઈ ઉત્તમ કર્મથી આકર્ષાઇનેજ હોયની એમ એક ભિલ્લ આવી પહોંચ્યો. તે રાજાનો સુંદર વેષ જોઇને બહુ વિસ્મય પામ્યો. અને "આ જરૂર કોઈ મ્હોટો રાજા આવી દુર્દશાને પામ્યો છે માટે એનાપર ઉપકાર કરૂં, કારણકે મારા જેવાને આવા મ્હોટા માણસનો સમાગમ કયાંથી ?" એમ વિચારી તેણે તત્ક્ષણ કમળપત્રને વિષે જળ આણી રાજાના મુખપર છાંટયું. અહો! એના જેવા ભિલ્લને વિષે પણ કેવો દયાગુણ રહેલો છે! જળ છાંટવાથી રાજા તુરતજ શુદ્ધિમાં આવ્યો. અહો! "અભિધાન સંગ્રહ" (કોષ) ને વિષે જળનાં 'જીવન,' 'અમૃત' આદિ ઉત્તમ નામ–પર્યાય કહ્યાં છે એ યુકતજ છે. પછી નિદ્રામાંથી જાગ્યો હોય એમ ચોદિશ દૃષ્ટિ ફેરવતો રાજા બેઠો થયો એટલામાં એનું સર્વ સૈન્ય ચિન્તાને લીધે એની પાછળ શોધમાં નીકળ્યું હતું તે ત્યાં આવી

[2] ભિલ્લ. [3] તૃષ્ણા=(૧) લોભ (૨) પાણીની તરસ.

પહોંચ્યું એટલે રાજા ત્યાંથી નગર ભણી જતાં પોતાને જીવાડનાર એ પુલિન્દને સાથે લઇ ગયો; જેમ ધર્માસ્તિકાય જીવના પુદ્ગળોને અન્ય સ્થાને લઇ જાય છે તેમ.

નગરમાં જતાં એ પુલિન્દ ઊંચે જોઇ જોઇને નગરની શોભા નિહાળવા લાગ્યો. પણ એના જેવો અરણ્યવાસી જેને આવાં સુંદર જંગમ મંગળો જોવા ન મળ્યા હોય તે આમ કાન માંડીને ઉંચે નેત્રે જોઇ રહે એમાં કાંઇ આશ્ચર્ય નથી. પછી ત્યાં રાજાએ તેને અપ્સરાસમાન મનહર સ્ત્રીઓ અને સેવકવર્ગ સહિત એક આવાસ રહેવાને માટે આપ્યો. કારણકે કૃતજ્ઞ પુરૂષોના કાર્યો સુંદર હોય છે. આ પૃથ્વીપર બે નરોનો જ સર્વદા ખપ છે, અથવા એ, બે નરોને લીધેજ ટકી રહેલી છે: એક તે, કે જે અપકાર પર ઉપકાર કરે છે; અને બીજો તે, કે જે ઉપકારપર કદિ અપકાર કરતો નથી. વળી શૌર્ય, ધૈર્ય, નીતિ, દાક્ષિણ્યતા, વક્તૃત્વ, સ્થિરતા અને ગૌરવ આદિ ગુણોનો સમૂહ ભલે હોય; પણ જો ' ઉપકાર કરવો ' અને ' ઉપકાર જાણવો ' એ બે ગુણો ન હોય તો તે સર્વ નેત્રવિનાના મુખ જેવું લાગે છે. ત્યાં પુલિંદે ઘણા દિવસ વારાંગનાઓના સ્પર્શ-રૂપ-રસ-ગંધ અને સુસ્વરોના ઉપભોગમાં નિર્ગમન કર્યા; અપ્સરાઓની સંગાથે દેવતાઓ કરે તેમ.

એટલામાં જાણે એની ઉત્કૃષ્ટ સંપત્તિ જોવાને માટેજ હોયની એમ વર્ષાઋતુ આવી. એટલે, જેમાં અનેક શ્વેત બગલીઓ હાર બંધ ઉડા ઉડ કરી રહી છે એવી વાદળીઓ આકાશને વિષે દેખાવા લાગી-તે જાણે રાજાને જીવિતદાન આપનાર પુલિન્દની શિલાલિખિત (શિલા પર કોતરેલી) યશ:પ્રશસ્તિઓ હોયની ! કુદરતી વૈરી એવા જળની સંગાથે મિત્રતા થઇ માટે અત્યન્ત હર્ષ ઉત્પન્ન થયો હોયની એમ દેખાતા આકાશમાં વિજળીના ચમકારા થવા લાગ્યા. વળી પૃથ્વીને પોતાના શત્રુરૂપ ઘોરવાયુની કુક્ષિને વિષે રહેલી જોઇ જાણે મેઘરાજાને મત્સર ઉત્પન્ન થયો હોયની એમ એ પોતાનાં મ્હોટા મ્હોટા તીર જેવા તીક્ષ્ણ છાંટાઓથી એને (પૃથ્વીને) ભેદવા લાગ્યો. અને " હે પુલિન્દ ! તું આ નવા તાજા જળને વિષે

પૂર્વની પેઠે ક્રીડા કરવા ચાલ" એમ કહી એને બોલાવતા હોયની એમ ઝરાઓ ખળખળ અવાજ કરવા લાગ્યા.

એ સમયે પેલો પુલિન્દ ઉંચા મહેલની અગાશીને વિષે ઉભો ઉભો નદીનાળાઓ વહી રહ્યાં હતાં એ જોતો હતો. ત્યાં એને પોતાનો અટવીપ્રદેશ બહુ સાંભરી આવ્યો, હસ્તીને વિન્ધ્યાચલ પર્વતની ભૂમિ સાંભરી આવે એમ. એટલે એને તત્ક્ષણ પોતાના સમ્બન્ધી પુલિન્દ લોકોને મળવાની ઉત્કંઠા થઇ. કારણકે આમ્રવૃક્ષના વનને વિષે રહ્યાં છતાં ઉંટને તો લીંબડો અને ખજુરી પ્રત્યેજ ઈચ્છા રહે છે. અહિં હવે વિશેષ રહેવાની સર્વથા અનિચ્છાવાળા ભિલને રાજાએ માંડમાંડ જવાની રજા આપી. કારણકે ઉપકાર કરનાર વ્યક્તિનો પરિત્યાગ સજ્જનોને પ્રાણત્યાગ કરતાં પણ વિશેષ દુ:ખદ થઈ પડે છે. ભીલની સાથે જતી વખતે આજ્ઞાંકિત અનુચરો હતા અને પોતે શ્રેષ્ઠ વસ્ત્ર અને આભૂષણો પહેર્યાં હતા, એટલે એ ગયો ત્યાં એના બન્ધુજનો પણ એને બહુવાર સુધી જોઈ રહ્યા છતાં ઓળખી શકયા નહીં. પણ ઉલટાં એને જોઈને ભયથી નાસી જવા લાગ્યા, જેવી રીતે તપસ્વીઓના મૃગ સાધુજનોને પણ જોઇને નાસી જાય છે તેમ. પણ પુલિન્દે " તમે આમ ભયભીત થઈને કેમ જતા રહો છો, હું ફલાણો પુલિન્દ છું, આપણે પૂર્વે વિવિધપ્રકારે ક્રીડા કરતા તેનું શું તમને સ્મરણ નથી ? " એમ કહી એમને વિશ્વાસ બેસાડયો. એટલે તરતજ એઓ એને ભેટી પડયા. તે જાણે નિત્યલાલનપાલન થયેલું હોવાથી બહુ મૃદુ થયેલા એના શરીરનું સ્પર્શસુખ મેળવવાને અર્થેજ હોયની ! એમણે પછી અત્યન્ત હર્ષ સહિત એને પૂછયું-ભાઇ ! તું આટલા દિવસ કયાં હતો ? અમે તારી સર્વ સ્થળે શોધ કરી હતી, પણ ગુપ્તમંત્રની પેઠે તું કયાંય દેખાયો નહીં.

પેલા ભીલે પણ પોતાની યથાસ્થિત હકીકત અથેતિ કહી બતાવી તે સાંભળી બધા ભીલો બહુ વિસ્મય પામ્યા. કારણકે એ રીતે એમને સ્વર્ગનું સુખ અનુભવવાનું મળ્યું. વળી એમણે એને એવા એવા પ્રશ્નો પૂછયા કે—આપણી સ્ત્રીઓ જેવી ત્યાં સ્ત્રીઓ ખરી કે ? આપણા ચણોઠીના હાર જેવા ત્યાં હાર ખરા કે ? આપણા નિવાસ છે તેવાં ત્યાં નિવાસસ્થાન ખરા કે ? આ અને એવાજ બીજા પ્રશ્નો એમણે પૂછયા; પરન્તુ એ (ભિલ્લ) નગર કેવું હતું

માંજ થાય છે. પછી ત્યાં સરખી ભૂમિને વિષે એ હાર પાથરીને મોતીઓ બરાબર ગોઠવ્યા અને પોતાના કાર્યની સિદ્ધિને અર્થે એ હારના દોરાઓને મધવાળા કર્યા. કારણકે મધવાળું એટલે કે મીઠું બોલનારૂં મુખ હોય છે એવા જનોનાં કાર્ય સિદ્ધ જ થાય છે. પછી વરવધુના વસ્ત્રના છેડાની જેમ પેલા દોરાઓના છેડાને અને મોતીઓને બરાબર મેળવીને મુકયા. એટલે એ દિવ્ય મોતીઓના વેહને વિષે મધની લાલચે કીડીઓ આવીને પ્રવેશ કરવા લાગી. અને દોરાના છેડા મુખમાં લઈને બહાર નીકળવા લાગી કારણકે કાર્ય સિદ્ધ થયા પછી કોણ બીજે જાય ? જ્યારે સર્વ દોરા મોતીઓના વેહને વિષે પરોવાઇ ગયા ત્યારે મણીઆરે દોરાના છેડા કાપી નાખીને જોઈએ તે પ્રમાણે બંધ દીધા. આ પ્રમાણે બુદ્ધિના પ્રયોગથી એણે પૂર્વે હતો તેવો હાર બનાવી દીધો. અથવા તો એવા મહાબુદ્ધિમાન્‌ની બુદ્ધિને શું અગમ્ય છે ? હાર તૈયાર થયો કે તુરત મણિકારના મસ્તકના ફુટીને સાત કટકા થયા.

પિતાના મૃત્યુથી શોકાતુર થયેલા પુત્રોએ એનું મૃત્યુકાર્ય કર્યું. આવા પ્રાણ દઈને પણ દ્રવ્ય મુકીજનાર પિતાના વિયોગથી કોને દુઃખ ન લાગે ? પછી તેઓ હાર લઇને રાજાને દેવા ગયા. કોઈ અવરની વસ્તુ વિનાકારણ ઘરમાં રાખીમુકવી જોઈએ નહીં-તો પછી રાજાની વસ્તુનું તો શું જ કહેવું ? રાજાએ એમનો પાન સોપારીથીજ સત્કાર કર્યો અને હાર લીધો; પણ એમના દેવા અધુરા હતા તે પચાસસહસ્ર દ્રવ્ય એમને દીધા નહીં. એટલે વિલખે મ્હોંએ ઘેર આવ્યા ને કહેવા લાગ્યા "રાજાએ તો આપણને છેતર્યા! એવો અન્યાય કરનારા રાજાનું કામ તે કોણ કરે ? મ્હોટા લોકો જ્યાંસુધી પોતાનું કાર્ય ન સિદ્ધ થયું હોય ત્યાંસુધીજ ન્હાનાઓની પાસે નીચા નમીને આદરભાવ બતાવે છે. જ્યાંસુધી કાર્ય સિદ્ધ ન થયું હોય ત્યાંસુધીજ આસન, શયન, દાન, ભોજન અને વાતચિતમાં ગૌરવ દેખાય છે. કામ થઈ રહ્યા પછી કોઇ પૂછતું યે નથી કે તું શું કરે છે ? આપણે અર્દ્ધલક્ષદ્રવ્યની આશાએ રાજાના દરબારમાં ગયા હતા પણ તેની જગ્યાએ હજાર કે સો પણ મળ્યા નહીં. અહા ! જો શ્રેણિકરાજા આવો ન્યાય આપે તો બીજા દ્રવ્યાનુરાગી

રાજા શું ન કરે ? હાથીને ભલે કેડ સુધી પાણી હોય પણ ત્યાં જવામાં રાસભ એટલે ગધેડાઓનું તો નિશ્ચયે મૃત્યુજ થાય છે. અથવા એટલો એ શ્રેણિક સારો છે કે પ્રથમ આપેલું છે તે પાછું લઈ લેતો નથી. કારણકે આ કલિયુગમાં એવા લોકો પણ દેખાય છે. એવા પણ કોઈ કૃતઘ્ન–પાપબુદ્ધિ લોકો હોય છે કે જેઓ પોતાનું કાર્ય પૂર્ણ થયા પછી પોતાના પર ઉપકાર કરનાર તરફ કેવળ બેદરકાર રહે છે એટલુંજ નહીં પરંતુ એમને વિવિધ અને મ્હોટા સંતાપમાં નાખે છે; પારધીઓ હરિણોને ફાંસામાં નાખે છે તેમ. માટે આપણા એટલા પુણ્ય સારાં કે આવેલું ગયું નથી. કારણકે પોતાની મૂળ મુડી હોય તે ન ખોઈ બેસે એનેયે ભાગ્યશાલી સમજવો." આમ મન વાળીને મણિકારના પુત્રો પોતપોતાના કામમાં જોડાયા. કારણકે કામધંધામાં જોડાવાથી કાર્યસિદ્ધિ થાય છે; ખાલી ચિન્તાથી કંઇ થતું નથી.

હવે (વાત એમ બની છે કે) મણીઆર આર્તધ્યાનમાં મૃત્યુ પામીને વાનરરૂપે અવતર્યો છે ને મ્હોટો થયો છે તેથી આખા નગરમાં ફર્યા કરે છે, કારણકે આ જાતિ કયાંય પગવાળીને બેસતી નથી. એ કલ્કિની ભિક્ષાવૃત્તિ કરનારા બ્રાહ્મણની જેમ ઘેરઘેર ફરતાંફરતાં એકદા પોતાનેજ ઘેર આવ્યો; ચોપાટની બાજીમાં સોગઠી (ઘરમાં) આવે છે તેમ. ઘર તથા ઘરના માણસોને જોઈ એને વિચાર થયો કે મેં આ સર્વને કયાંક એકવાર જોયેલ છે. પરન્તુ એક મંદ અભ્યાસીને ગ્રંથ યાદ આવતો નથી તેમ મને એ યાદ આવતું નથી.

આપ્રમાણે ઇહાપોહ કરતાં એની આંખો મીંચાઇ ગઈ, અને સત્પુરૂષોની લક્ષ્મીને જોઈને દુર્જનને થાય તેમ એને મૂર્છા આવી ને નીચે ભૂમિ પર પડી ગયો. એ જોઇ એના પુત્રો કહેવા લાગ્યા— આ વાનર બહુવાર સુધી આપણી સામુંનેસામું જોઇ રહ્યો હતો, ને આપણને જોઇનેજ કોઇ કારણથી એને એકદમ મૂર્છા આવી છે; બીમાર માણસને પિત્તના જોરથી થાય તેમ. પછી એમણે એને પોતાનો એક સંબંધી હોય એમ શીતળ પાણીનો છંટકાવ કર્યો અને પંખાવતી પવન નાખ્યો. એવામાં મૂર્છા વળવાથી વાનર ઉભો

એ જાણતો હતો છતાં લેશમાત્ર ઉત્તર આપી શક્યો નહિં. કારણકે નગરમાં જે હતું તેની સમાન અહીં કંઈ પણ હતું નહીં.

(કવિ કહે છે) હે જનો, એજ પ્રમાણે સિદ્ધના સુખોની બીજા કોઇ પણ સુખની સાથે સરખામણી થઇ શકે નહીં. તોપણ હું તેનું કંઇક ઉદાહરણ આપું છું તે સાંભળો. વેણુ-મૃદંગ-વીણા આદિના સ્વર સંગાથે ઉત્તમ ગીત નિરન્તર સાંભળવાનાં હોય, સ્વરૂપવાન્ સ્ત્રીઓ નિત્ય દૃષ્ટિએ પડતી હોય, ઉત્તમ સુગંધી દ્રવ્યો સુંઘવા મળતાં હોય, શ્રેષ્ટ પ્રકારના પકવાન્ન જમવા મળતાં હોય, ઇચ્છિત મધુર થંડા જળ પીવા મળતાં હોય, સ્વાદિષ્ટ મુખવાસ આરોગવા મળતા હોય, અત્યન્ત મૃદુ શય્યા સુવા મળતી હોય, અને મેઘની ગર્જનાથી ચમકેલી પ્રિયા પોતે આવીને આશ્લેષ દેતી હોય-આવા ભોગવિલાસમાં રહેતા મનુષ્યને જે સુખ પ્રાપ્ત થાય તેથી અનન્તગણું સુખ સિદ્ધ દશાને વિષે વર્તે છે. સિદ્ધના સુખનો ખ્યાલ કંઇક આથી પણ આવી શકશે કે—એનો અનન્તમો ભાગ પણ સમસ્ત આકાશને વિષે સમાઈ શકતો નથી. આવા શાશ્વત એકાન્ત સુખને વિષે એ મેતાર્ય મુનિનો જીવ યાવદ્ચંદ્રદિવાકરૌ સ્થિત થઇને રહેશે.

મુનિ અને સોની સંબંધી વાત ફરતી ફરતી રાજા (શ્રેણિક) ને કાને પહોંચી. એ ઝેર જેવી હકીકત સાંભળીને એનાં નેત્ર લાલચોળ થયા અને એણે મુનિની હત્યા કરનારાને સહકુટુમ્બ હણવાનો આદેશ કર્યો. પણ તેજ ક્ષણે એ હત્યારા સોનીએ પણ ઘર બંધ કરી અંદર સહકુટુંબ પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરી. કારણ કે મૃત્યુ સમાન ભય નથી. પછી દીક્ષિત થયેલા એ સર્વે રાજાની સમક્ષ ગયા અને એને ધર્મલાભપૂર્વક આશીર્વાદ દીધો કે " હે રાજન્, જેમ સૂર્ય તેજના અંબારવડે વૃદ્ધિ પામે છે તેમ તારાં ધર્મકાર્યો પણ વૃદ્ધિ પામતાં રહેજો. જૈનધર્મને વિષે દૃઢતાવાળા રાજા શ્રેણિકે પણ એ સોનીને વળતું ખાસ કરીને કહ્યું કે-જ્યાંસુધી તું જીવે ત્યાંસુધી આ તારા ચારિત્રને સારી રીતે પાળજે. હું તને એટલા માટેજ છોડી મૂકું છું. " અહો ધન્ય છે પંડિત પુરૂષોને કે તેઓ સાધારણ જનોને બોધ આપીને કે છેવટ બળ પણ વાપરીને પાપકાર્યો કરતાં અટકાવી શુદ્ધધર્મ પમાડે છે.

સર્ગ સાતમો.

હવે શુદ્ધ સમકિતથી શોભતો શ્રેણિકરાજા ચેલ્લણા આદિ અનેક રાણીઓ સાથે અન્તઃપુરને વિષે દિવસો નિર્ગમન કરે છે; અને સર્વનીતિનો ભંડાર, ઉત્તમવિક્રમશાલી, બુદ્ધિમાન્ મંત્રીશ્વર અભયકુમાર પણ ધર્મ, અર્થ ને કામ–એ ત્રણે પુરૂષાર્થ સાધતો સર્વ રાજકાર્યભાર ચલાવે છે. એવામાં અત્યન્તસુખમાં રહેતી ચેલ્લણારાણીનો દર્દુરાંકદેવે આપેલો હાર એકદા, બન્ધુઓનો સ્નેહ ત્રુટે છે તેમ ત્રુટી ગયો. બહુ વક્ર હોવાથી એ હારને કોઈ પાછો સાંધવા સમર્થ થયું નહીં. અથવા તો વંશ એટલે જે વાંસ –તેના વનના અતિ ગહન એવા મધ્યભાગને કયાંથીજ જોઇ શકાય? વળી કોઈ એ હાર કેમ સાંધવો તે જાણતા હતા છતાં "જે એ હાર સાંધશે તે મૃત્યુ પામશે એમ હતું તેથી" એને સાંધવા તૈયાર થયું નહીં. કેમકે પ્રજ્વળી રહેલી અગ્નિમાં કોણ પડે? ભયંકર સર્પના મુખને વિષે કોણ હાથ નાખે? એટલે શ્રેણિકરાજાએ પટહ વગડાવી આઘોષણા કરાવી કે જે કોઇ એ દિવ્ય હાર સાંધી આપશે એને એક લક્ષદ્રવ્ય આપીશું. કારણકે આવાં મહત્વનાં કાર્યો બહુ દ્રવ્ય વિના થાયજ નહીં. એ સાંભળી કોઈ મણિકારે (મણિયારે) વિચાર કર્યો કે "એ હાર સાંધીને હું દ્રવ્ય ગ્રહણ કરૂં. શામાટે એવા લક્ષદ્રવ્ય વૃથા જતા કરવા? મને અઠ્ઠાણું વરસ થયાં છે, સોમાં બે ઓછાં છે. વળી લક્ષ્મી દુર્લભ છે, પ્રાણ તો ફરી જન્મશું ત્યારે આવશેજ. મારા નામનો ઉદ્ધાર કરનારા આ પુત્રો છે તે જીવે છે એ બસ છે. પોતાના પુત્રોને અર્થે આજીવિકાપૂરતું ન આપે એ પિતા શાનો?" એમ વિચારીને પટહ વગાડનારા પાસે જઈને એણે પટહને છબ્યો.–તે જાણે એણે કાળરૂપી સુતેલા સર્પને જગાડયો હોયની! એણે રાજા પાસેથી પહેલાજ અર્ધલક્ષ હસ્તગત કર્યા; કારણકે હામવાસણ લેવાં હોય તો એનું પણ પહેલેથી ન્હાનું દેવું પડે છે. પછી તે એક એકાન્ત સ્થળે એ હાર સાંધવા–પરોવવા લઈ ગયો; કારણકે સુંદર કાવ્યરચના કરવી હોય તે યે એકાન્ત-

થયો. ખરે જ જળ અને વાયુ જ જગતને છોવાડનાર છે. વાનરને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થવાથી પોતાની ઓળખાણ આપવા સારૂ એણે ભૂમિપર લખ્યું કે હું હાર સાંધી આપનારો તમારો પિતા મણિકાર છું. મારા કર્મોને અનુસારે આ ગતિમાં આવ્યો છું. એ સાંભળી એના પુત્રોને, પ્રાણી માત્રને વિવિધ નીચયોનિને વિષે જન્મ આપનાર જે કર્મ—તેના તરફ અતિ ધિક્કાર ઉત્પન્ન થયો.

"અહો ! પ્રાણીને કોઈવાર દેવતા થયા પછી નરકયોનિમાં જન્મવું પડે છે; રાજા થયો હોય ત્યાંથી રંકનો પણ અવતાર આવે છે; સકળશાસ્ત્રના વેત્તા—માંથી એક મૂર્ખમાં મૂર્ખનો, અને ચારે વેદ જાણનાર વિપ્રના અવતારમાંથી એક મ્લેચ્છનો અવતાર ભોગવવો પડે છે. એક વખત કામદેવ જેવું રૂપ હોય છે તેને બીજી યોનિમાં કદૂપો અવતાર પણ આવે છે. બહુજ પવિત્રતા—શૌચમાં રહેનારાને વિષ્ટામાં કૃમિપણે ઉત્પન્ન થવું પડે છે. સંસાર આવો છે તે જોતાં છતાં પણ પ્રાણીઓ એમાંથી નીસરી જવાનું મન જ કરતાં નથી. તેમ શરીર અને મનનાં અનેકાનેક દુઃખોરૂપી કંદનો નાશ કરવાને દાવાનળ સમાન એવા ધર્મનો પણ તેઓ આશ્રય લેતા નથી."

મણિકારના પુત્રો આપ્રમાણે ચિન્તવન કરતા હતા, એવામાં વાનરે ફરીથી અક્ષરો લખ્યા કે "રાજાએ પાછળ આપવા કહેલું અર્ધલક્ષ દ્રવ્ય તમને મળ્યું કે નહીં ?" એટલે પુત્રોએ ખેદ સહિત કહ્યું કે "ઘણું મળ્યું—આંગળ ભરીને નાકની ઉપર ! પાછળ રાજાએ અમને ફુટી બદામ પણ આપી નથી; કારણ કે માણસને શરમ ફક્ત આંખનીજ છે." એ સાંભળી વાનરને રાજા પ્રત્યે બહુ ક્રોધ થયો કે હવે મારે કંઇક ઉપાય કરવો પડશે. કહ્યું છે કે ન્હાનાને પણ ક્રોધ થાય તે ભૂંડો છે. ત્યારથી એ વાનર પેલા હારને ઉપાડી લાવવાની ઇચ્છાએ છિદ્રો શોધવા લાગ્યો; કારણ કે પરાક્રમ કરવાની શકિત ન હોય એવાને છળકપટ એજ પરાક્રમ. વાનરે અન્તઃપુરની નજીકમાં વિશેષ વખત રહેવા માંડ્યું; કેમકે સ્થાને કે અસ્થાને જતાં તિર્યંચને કોઈ રોકતું નથી.

એકવાર રાજહંસી સમાન સુંદરગતિવાળી અને હાર—કુંડળ—કેયૂર વગેરે આભૂષણો પહેરેલાં હોવાથી વિશેષ શોભી રહેલી ચેલ-

અભયકુમાર મંત્રીશ્વરનું જીવન ચરિત્ર. ભા. ૨ જો.

ચેલ્લણા હોજમાં જળક્રીડા માટે ઉતરે છે. દાસીના મસ્તકપરથી વાનર હાર લઈ જાય છે. —પૃષ્ઠ ૪૫

A 8700 Lakshmi Art, Bombay 8.

ણરાણી ક્રીડા કરવાને માટે એક દાસીને સાથે લઇ રાજાના અશોક બાગને વિષે ગઇ; કારણકે ચંદ્રમા પણ એકજ કળાથી સંતુષ્ટ નથી રહેતો, હંમેશા વિશેષ વિશેષ કળા વધારતો જાય છે. પોતાને જળને વિષે ક્રીડા અર્થે ઉતરવું હતું તેથી પોતાના સર્વ આભૂષણો ઉતારીને એણે દાસીના હાથમાં મૂક્યા. અશોક વૃક્ષની નીચે બેઠેલી દાસીએ પણ એ બધાનું એક ગુંછળું કરીને પોતાને માથે મૂક્યું.– જાણે કે પોતાને પૂજનીય એવી જે રાણી–તેની વસ્તુઓ પણ પોતાને પૂજ્ય છે;માટે તે તેમને માથે ચઢાવતી હોયની ! પછી ચેલ્લણારાણી વાવમાં ન્હાવા ઉતરી–તે જાણે જળને વિષે પડેલું પોતાનું પ્રતિબિમ્બ લેવાનેજ હોયની ! વળીવાવનું જળ રાણીના સંઘટ્ટથી ઉપલે પગથીએ ચડયું–તે જાણે રાજારાણીની સેવાથી સૌને ઉંચી પદવી મળે છે એમ બતાવતું હોયની ! વળી રાણીએ એકદમ તળેઉપર ડુબકી મારવાથી તે બહુજ ઉછળવા લાગ્યું–તે જાણે ચેલ્લણાના દેહનો કયાંયથી માંડમંડ સ્પર્શ થયો તેથી પોતાનો હર્ષ બતાવતું હોયની ! રાણી પોતે પણ ન્હાતાં ન્હાતાં સીધી કે તીરછી ડુબકી મારતી તે વખતે તે જાણે સાક્ષાત્ જળદેવતા હોય એવી શોભતી હતી. વળી રાણીની ક્રીડાથી વાવ પણ ડોળાઇ ગઇ. અથવાતો મ્હોટાનો ભાર મ્હોટાજ સહન કરી શકે છે. વાવના પાણીમાં વળી રાણીના શરીર પર ચોળેલો અંગરાગ ઉતરી આવ્યો–તે જાણે,જેના ઘરમાં આપણે ઉતરીએ છીએ તેને ભાડું દેવું પડે છે તેમ, વાવે રાણી પાસેથી ન્હાવાનું ભાડું લીધું હોયની !

આ અવસરે કયાંયથી ફરતો ફરતો પેલો વાનર અહીં આવી પહોંચ્યો. અથવાતો જેમનાં ચિત્ત અવ્યગ્ર ન રહેતાં શાન્તિવાળા હોય છે તેને અવસર મળીજ રહે છે. જે અશોક વૃક્ષની નીચે પેલી દાસી બેઠી હતી તેજ વૃક્ષની ટોચ ઉપર તે વાનર આવીને બેઠો. કારણ કે કાર્યની સિદ્ધિ સમીપમાં આવવાથીજ થાય છે. આજે બહુ વખતે મારો મનોરથ સિદ્ધ થયો એમ કહેતો તે જળના બિન્દુની જેમ ટોચ પરથી એક શાખા ઉપર ઉતરી આવ્યો. ત્યાં બેઠાબેઠા તેણે પેલી દાસીના મસ્તકપરથી બીજા આભૂષણો ન લેતાં ફક્ત હાર જ લઇ લીધો; જેવી રીતે સિંહ બીજાને પડતા મુકીને હાથમા-

રનારને પકડી લે છે તેમ. એ હાર એણે એવી રીતે લઇલીધો કે દાસીને લેશ પણ ખબર પડી નહીં; કારણકે હસ્તલાઘવવાળાઓમાં એવી જાતની કળા હોય છે. પછી વાનર ચિન્તવવા લાગ્યો કે— હવે આ હાર એક પણ મોતી હાથ ન આવે તેમ ત્રોડી નાંખીને ફેંકી દઉં ? કે કોઇ ગુપ્ત સ્થળે કૃપણ પુરૂષો ધન સંતાડે છે તેમ સંતાડી દઉ ? અથવા મારા જાતિભાઇ વાનરોને એમાંથી એકેક મોતી આપું કે જેથી તે પ્હેરીને એઓ પણ મનુષ્યોની પેઠે શોભી નીકળે ? અથવા તો આવા વિકલ્પોજ મારે શા માટે કરવા ? આ હાર મારા પુત્રોનેજ આપું. ખરી રીતે એઓજ આ દક્ષિણાને યોગ્ય છે, એમ વિચારી એણે એ હાર કોઇને ખબર ન પડે તેમ પોતાના મોટા પુત્રને જઇને આપ્યો. પુત્રે પણ આકાશને ઝગઝગાવી મુકતા એવા એ હારને ગ્રહણ કર્યો; કારણકે અમુક કાર્યનું પરિણામ શું આવશે એનો પહેલાથી કોઇ વિરલાજ વિચાર કરે છે.

એવામાં ચેલ્લણારાણી, સમુદ્રમાંથી લક્ષ્મી બહાર આવે એમ, વાવમાંથી ભીને શરીરે બહાર આવી. દાસીએ પોતાના મસ્તકપરથી આભૂષણો ઉતાર્યા તો તેમાં હાર ન મળે. દીવ્ય હાર ગયો જાણી બહુ શોક કરતી ચેલ્લણારાણીનો તો જાણે જીવજ ઉડી ગયો ! તેણે દાસીને કહ્યું—અરે ! તું ઉંઘતી લુંટાણી ! મૂર્ખી, ખરેજ તારા ગલોફાં કાણાં થયાં છે અને તું ખાય છે ? આટલો હાર ન સાચવી શકી ત્યારે તેં કર્યું શું ? હવે વર વિનાના જાનૈયા શા કામના ? મને એ હાર વિના એકપણ આભૂષણ ગમતું નથી. કેમકે વિદ્વાનોને પણ ધ્વનિકાવ્ય વિના બીજું કાવ્ય રૂચતું નથી. દાસીએ કહ્યું કે–સ્વામિનિ, મને પણ કદિ ન થયું હોય એવું આશ્ચર્ય આજ થાય છે. તમે મારાપર ક્રોધ ન કરો. કારણકે મેં તો પશુ કે મનુષ્ય–કોઇને હાર લઇ જતાં જોયો નથી. તમે સ્નાન કરતા હતા તે વખતે કોણ અહીં આવી શકે તેમ હતું ? કારણકે ગ્રીષ્મકાળના મધ્યાન્હ સૂર્ય સામે જોવાને કોણ સમર્થ છે ? કોણ જાણે એ પગ કરીને કયાંય જતો રહ્યો ! નહિં તો ક્ષણમાત્રમાં કયાં જાય ? પછી બેઉએ મળીને અશોક બાગમાં બધે તપાસ કરી પણ આકાશપુષ્પની પેઠે એની કયાંય ભાળ લાગી નહીં. એટલે એકદમ જઇને ચેલ્લણાએ સર્વ

વૃત્તાન્ત રાજાને જણાવ્યો. અથવાતો જેનું સર્વસ્વ ગયું હોય તેની આવીજ સ્થીતિ થાય છે.

રાજાએ પણ નગરને વિષે પડહ વજડાવ્યો કારણકે એમ કરવાથીજ કદાચિત્ ફળ આવે તો આવે એમ હતું. "જે કોઈએ મુગ્ધભાવથી હાર લીધો હોય એણે આવીને અમને આપી જવો. મનમાં લેશપણ ભય રાખવો નહીં. એમ છતાં પણ એ હાર આપી જશે નહીં અને અમને પાછળથી ખબર પડશે તો મહા શિક્ષા કરવામાં આવશે." આ પ્રમાણેનો રાજાનો ઢંઢેરો લોકોની જાણ માટે શેરીએ અને ચૌટે-સર્વ સ્થળે ફેરવવામાં આવ્યો. પણ કોઈ આપવા આવ્યું નહીં કારણકે કહેવામાત્રથી કોણ આપવા આવે? પછી તો રાજાએ અભયકુમારને આકરો હુકમ ફરમાવ્યો કે "સાત દિવસમાં તું આ હાર લાવી આપ. જો નહીં લાવી આપે તો ચોરનો ન્યાય તે તારો ન્યાય થશે." અહો! ધણીની જીભને ગમે તેમ બોલવાની છુટ છે! અભયકુમાર પણ તે પરથી હારની શોધમાં સર્વત્ર ફરવા લાગ્યો; કારણકે પ્રયાસ વિના પાતાળમાંથી પાણી કાઢવું સહેલું નથી.

આ વખતે સાક્ષાત ધર્મજ હોયની એવા **સુસ્થિત** નામના આચાર્ય વિહાર કરતા કરતા આ જ નગરમાં આવી પહોંચ્યા. એમની સાથે **શિવ-સુવ્રત-ધનદ** અને **ચોનય** એ નામના ચાર શિષ્યો હતા. અભયકુમારે આપેલા મુકામમાં ધર્મકાર્ય કરવાને અર્થે સૌ ઉતર્યા. કારણકે કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવા માટે પણ દેહરૂપી આશ્રયની જરૂર છે. અહીં જિનકલ્પ નિષ્પન્ન કરવાની ઇચ્છા હોવાથી સુરિજીએ સ્થિરતાને માટે તુલના કરવાનો આરંભ કર્યો: કારણકે સ્થિરતા શિવાય કાર્યસિદ્ધિ થતી નથી. જેવી રીતે સમિતિના પાંચ પ્રકાર છે તેજ પ્રમાણે સિદ્ધાન્તમાં તુલનાના પાંચ પ્રકાર કહ્યા છે. (૧) તપથી (૨) સત્વથી (૩) સુત્રથી (૪) એકત્વથી અને (૫) બળથી. તેમાં પહેલી (તપ:તુલના) ક્ષુધા સહન કરવાને માટે, બીજી (સત્વતુલના) સ્થિરતાને અર્થે, ત્રીજી (સૂત્રતુલના) કાળ જાણવાને માટે, ચોથી (એકત્વતુલના) સંગનો ત્યાગ કરવાને, અને પાંચમી (બળતુલના) વખતે શરીરનું સામર્થ્ય જતું

રહ્યું હોય તે પ્રસંગે ચિત્તને ટેકો આપવાને માટે, કરવામાં આવે છે.

જિનકલ્પના અર્થી સાધુ એક ઉપવાસ, બે ઉપવાસ, ત્રણ ઉપવાસ એમ સાત-આઠ આદિ ઉપવાસોની તપશ્ચર્યા કરીને 'તપસ્તુલના' કરે છે. આ ઉપવાસાદિ તપશ્ચર્યા ત્યાંસુધી કરવી કહી છે કે જ્યાંસુધી સાધુપણાના યોગમાં હીનતા ન આવે. બાધા (વિઘ્ન) ન આવે તો છ માસના ઉપવાસ કરવાને શક્તિવાળા હોય છે. હવે જે બીજી સત્વતુલના છે તે પાંચ રીતે કાયોત્સર્ગ કરવાથી થાય છે. (૧) ઉપાશ્રયની અંદર (૨) ઉપાશ્રયની બ્હાર (૩) ચતુષ્કને વિષે એટલે જ્યાં ચાર રસ્તા ભેગા થતા હોય ત્યાં (૪) શૂન્ય દેવાલયને વિષે અને (૫) શ્મશાનને વિષે. આ પાંચેમાં ઓચિંતો કે ઉંદર આદિનો ભય આવી પડે તો તેનો અને ક્રમે ક્રમે નિદ્રાનો પણ પરાજય કરવાનો છે. ત્રીજી સૂત્ર-તુલનામાં હમેશના પરિચયના સૂત્રો નિરન્તર ધારણ કરી રાખવાના હોય છે; કે જેથી કોઈ વખત મેઘ કે વંટોળીઆથી નક્ષત્ર કે સૂર્ય આચ્છાદિત થઈ ગયા હોય તો તે પ્રસંગે રાત્રદિવસ પ્રેક્ષા-ભિક્ષા આદિના સમયની ખબર પડે. હવે ચોથી એકત્વભાવના નિત્ય ભાવવાની કહી છે તે સાધુ જેમ જેમ ભાવતો જાય તેમ તેમ તેને પોતાના ગુરૂ આદિને વિષે પણ મમત્વ રહે નહીં, તોપછી બીજાને વિષે તો શાનોજ રહે. તે આ પ્રમાણે:—આનન્દ-દર્શન-જ્ઞાન-સમ્યક્ત્વ અને વીર્ય એ છે લક્ષણ જેનાં એવો એક આત્મા જ મ્હારો છે; એ શિવાય અન્ય કંઇ પણ મ્હારૂં નથી. ધન, ગૃહ, મિત્ર, સ્ત્રી પુત્રાદિ, તથા ઉપકરણો કે આ દેહ પણ મારો નથી, આ ધર્મબન્ધુઓ પણ મ્હારા નથી." એ રીતે મમત્વ મૂળથી કાપી નાખવાથી ઉત્કૃષ્ટ નિઃસંગતા થઈ શકે છે. આચાર્યગુરૂ કે કોઈ પ્રકારનો અભિષેક કે કોઇ બીજું પણ મમતાનું સ્થાન જીવને સુગતિને વિષે લઇ જતું નથી; ફક્ત જ્ઞાનાદિ જ લઇ જાય છે. છેલ્લી બળતુલના બે પ્રકારની કહી છે. શરીરબળથી અને મનોબળથી. કાયોત્સર્ગવિધિને વિષે જોઇએ તે શક્તિ અથવા શરીરબળ, અને બીજું ધૈર્ય એ મનોબળ. આ બેઉ પ્રકારનાં બળ અભ્યાસ કે મ્હાવરાથી પ્રાપ્ત થાય છે. ઉદાહરણ તરીકે સંખ-મલ્લલોકો આદિના

દૃષ્ટાન્ત જુઓ. આ પ્રમાણે સાધારણ જીવોને દુષ્કર એવો જિન-કલ્પી સાધુઓનો આચાર બહુધા સૂત્રોને વિષે વર્ણવ્યો છે.

હવે અહીં આવીને ઉતરેલા સુસ્થિત આચાર્યને સત્વતુલના આદરવી હતી એથી એઓ ઉપાશ્રયની બ્હાર આવીને નિશ્ચળ કાયોત્સર્ગે રહ્યા.

આજે હારની શોધમાં ફરતા અભયકુમારને છ દિવસ પૂરા થઇને સાતમો દિવસ છે પણ હારની ભાળ મળી નહીં; અગાધ ઉંડા મહાસાગરમાં ડૂબી ગયેલા વહાણની લોકોને ભાળ મળતી નથી તેમ. તેથી એ વિચારવા લાગ્યો: હારનો તો કયાંય પત્તો નથી, અને પૂજ્ય પિતાશ્રીએ આપેલી અવધિમાંથી ફક્ત એક રાત્રી બાકી રહી છે. હારનો પત્તો નહીં મળે તો કોણ જાણે સ્વામી મને શુંયે કરશે ? કારણકે જ્યાંસુધી ધણીની આજ્ઞા પુરી બજાવી દઇએ છીએ ત્યાંસુધીજ એઓ સારા છે. શેઠ તુઠ્યા હોય તોજ સારા. રૂઠ્યા હોય તો તો દૂરથી જ નમસ્કાર કરવા જેવા છે ! હવે તો હું આજની રાત્રી ધર્મધ્યાનમાં વ્યતીત કરૂં. આ દુઃખ આવીપડયું છે તે કદાચ એમ નષ્ટ થાય, ને આ ઉત્કૃષ્ટ હાર ખોવાયો છે તે વખતે મળી જવો હોય તો મળી જાય; કારણ કે ધર્મ વિપત્તિને દૂર કરીને સુખસંપત્તિ આપનારો છે. " એવો નિશ્ચય કરીને અભયકુમાર ઉપાશ્રયે ગયો અને ત્યાં મુનિઓને પરમ ભક્તિ સહિત વંદન કર્યું. કારણકે એવી ભક્તિને અન્ય કોઇ યોગ્ય નથી. એ પ્રમાણે ઉપાસના કરી અન્ય સર્વ વ્યાપારનો ત્યાગ કરી, મુનિને કેવુંક સુખ હોય છે તે જોવાની ઇચ્છાથી જ જાણે હોયની એમ દર્ભની શય્યાને વિષે બેઠો.

આ વખતે, હારને કોઇએ કદાચિત્ અહિં (સમુદ્રમાં) સંતાડ્યો હોય તો તેને મારાં કિરણોવડે ખોળી કાઢું એમ ધારીને જ જાણે, સહસ્રકિરણ સૂર્યે સમુદ્રને વિષે પ્રવેશ કર્યો; અસ્ત પામવાનું તો માત્ર એક બ્હાનુંજ હતું ! ઊંચા રક્તવર્ણના વાદળાંઓવડે આકાશને, ચળકાટમારતા ત્રાંબાનું સ્વરૂપ આપતી સંધ્યાએ પણ

પૃથ્વીને સર્વત્ર રક્ત બનાવી દીધી ! અભયકુમાર જેનો પત્તો નથી મેળવી શકયો એ હારના ચોરનો યશ આળેખવાને માટે (તૈયાર કરેલું) કાજળ (શાહી) જ હોયની એવા અન્ધકારવડે આકાશ-પ્રદેશ છવાઇ ગયો ! આકાશને વિષે પુષ્પો હોય નહીં એવો જે એનો (આકાશનો) દોષ કહેવાય છે તે દોષ ટાળવાને માટે જ જાણે એણે (આકાશે) તારારૂપી પુષ્પો દેખાડ્યાં (આકાશમાં તારા ઉગ્યા.) વળી, પુષ્પો તો જાણે બતાવ્યાં, હવે ફળ પણ બતાવું એમ વિચારીને જ જાણે ગગને ડાગવાળા પરવાળાં સમાન રતાશપડતા ચંદ્રબિમ્બરૂપ, ગોળ અને પરિપકવ ફળ પણ બતાવ્યું. (આકાશમાં ચન્દ્રોદય થયો). સદ્ગુરૂ પોતાની વાણીથી (શ્રોતા) જનોને કરે છે તેવી રીતે ચંદ્રમાએ પણ ચન્દ્રિકાવડે સર્વ જગત્‌ને ઉજ્વળ બનાવી દીધું !

તે સમયે મણિકારના પુત્રે વિચાર કર્યો કે "આ મારા ઘરમાં આવ્યો છે તે હાર નથી આવ્યો; પરંતુ વાન્તાહાર એટલે વમન કરેલો આહાર આવ્યો છે. (માટે એને ઘરમાં રાખવો યુક્ત નથી) જો રાજાને ખબર પડશે તો મારે માથે આપત્તિ આવી પડશે: અથવાતો દુષ્ટલક્ષણવાળો અશ્વ ઘરમાં હોય ત્યાં સારાવાટ કયાંથી હોય ? વળી એને ગમે એટલો ગુપ્ત રાખીશ તોપણ થોડા દિવસમાં એની લોકોને ખબર પડ્યા વિના નહીં રહે; કારણ કે પ્રમાર્જન, ક્ષૌરકળા, ચંદ્રમાની જ્યોત્સ્ના, ચોરી, સ્ત્રીભોગ, અને સ્ત્રીને કહેલી ગુપ્ત વાત–એટલાં વાનાં ચોથે દિવસે પ્રકટ થયા વિના રહેતાં નથી." એમ ધારીને એણે હાર વાનરને પાછો આપ્યો; અથવા તો કયો ડાહ્યો પુરૂષ આપત્તિને વસ્ત્રને છેડે પોતાને માથેથી નથી ઉતારતો?

હવે, વાનરે, હાર પોતાની પાસે પાછો આવ્યો જોઇ, વિચાર કર્યો કે, જેના ઘરમાં હું હાર મુકી આવીશ તેના કદાચિત્ પ્રાણ પણ રાજા લે; કારણકે ચોરી એ સર્પ કરતાં પણ અધિક છે. માટે તેને વૃથા દંડાવી તેનો વિનાશ કરાવવાથી મારા હાથમાં શું આવશે ? પાડો મુંડવાનું નાપિતને કંઇ મળતું નથી તેમ મને આમાં કંઈ મળશે નહીં. પૂર્વ જન્મના પાપને લીધે આ જન્મમાં તો હું આવી નીચ યોનિને વિષે ઉત્પન્ન થયો છું. તો હવે વળી એના કરતાં વધારે પાપ શા માટે બાંધુ ? માટે હું હાર કોઇ મુનિની પાસે મૂકી આવું.

એમ કરવાથી બધાં સારાં વાનાં થશે. મારી પાસેં મારૂં પોતાનું તો કાંઈ નથી તો પારકી વસ્તુવડે પણ, સાક્ષાત્ ધર્મ જેવા આ આચાર્ય અહિં છે એમની ભક્તિ કરૂં. એમ વિચારી મનમાં પાકો નિશ્ચય કરી હાર સુસ્થિત આચાર્યને કંઠે આરોપણ કરી તે વાનરે પોતાને સ્થાને જતો રહ્યો. દુધ જેવાં ઉજ્જવળ મોતીવાળો હાર મુનિને કંઠે રહ્યો છતાં, જાણે, (મુનિના) હૃદયમાં ન સમાવાથી (તેમાંથી) બહાર નીકળી આવેલું ધર્મધ્યાન હોયની ! (એમ દીસતું હતું). વળી હારના મોતીઓને વિષે ચંદ્રમાના પ્રતિબિમ્બ પડતા હતા તે જાણે વિવિધરૂપ ધારણ કરીને એ તારારૂપી સ્ત્રીઓના ઉત્સંગને વિષે ક્રીડા કરી રહ્યો હોયની એવો ભાસ થતો હતો ! મુનિરાજે હાર મળવાથી અમને કેમ ત્યજી દીધા માટે ગમે તેમ એનું વેર લેવાને એને લોભના પાશમાં નાખીએ એમ નિશ્ચય કરીનેજ જાણે અલંકારોએ મળીને, હારને આચાર્યની પાસે રહેવાને માટે મોકલાવ્યો હોયની ! અથવા તો સૂરિજીને વરવાની ઈચ્છાવાળી મુક્તિ સુંદરીએજ જાણે એમના કંઠને વિષે એ વરમાળા આરોપી હોયની !

એટલામાં આચાર્યશ્રીનો શિવ નામનો શિષ્ય, એમની પાસે જાગરણ કરવાને માટે આવ્યો; જેમ મંત્રસાધકની સિદ્ધિને માટે ઉત્તરસાધક રહે છે તેમ. ગુરૂના કંઠમાં મનહરકાન્તિવાળો હાર જોઈને, ખડ્ગ-પંજરથી બીધેલા માણસની જેમ શિષ્ય તો ધ્રુજવા લાગ્યો. નિશ્ચયે આ એજ હાર છે કે જેને માટે નિર્ભય એવો પણ અભયકુમાર અત્યન્ત વ્યાકુળ થયો છે. મુનિજન પારકા તરણા સરખાથી ત્રાસ પામે છે; અને એવાના કંઠમાં આ હાર કોઈએ નાખ્યો છે; એ વાત વિપરીત થઈ છે. અજીર્ણ આહાર હોયની એવો આ હાર મુનિની પાસે હોવાથી એનું શું પરિણામ આવશે એ કહી શકાતું નથી. કોઈની પણ દૃષ્ટિએ પડશે તો હીલના થશે; અથવા તો વિવાદ એજ છે ચેષ્ટા જેની એવું દૈવ પોતાનું ધાર્યુંજ કરે છે.

આ પ્રમાણે મનને વિષે પીડા પામતા સાધુએ અનેક સંકલ્પ વિકલ્પો કરતાં પોતાની અવધિ પૂરી કરી. એટલે પાછા વસતિમાં પ્રવેશ કરતાં ભયથી મુંઝાયા તેથી " નિસ્સહિ " ને બદલે નિદ્રામાં બીધેલા માણસની જેમ ' ભય ' એટલો શબ્દ બોલી ગયા. એ જોઈ

અભયકુમારે પૂછયું "હે મુનિવર, જગતના સર્વ ભાવોથી દૂર રહેલા આપજેવા મહાત્માને ભય શાનો લાગ્યો ? ચોર, અગ્નિ, સગાસંબંધી, રાજા અને જળ આદિનો ભય કહેવાય છે; એ ભય, પરિગ્રહ નહિં ધારણ કરવાવાળાને હોવો ન જોઇએ. મુનિએ ઉત્તર આપ્યો—હે શ્રાવક, સાધુઓ તો હમ્મેશાં નિર્ભય હોય છે. પણ મને તો ગૃહસ્થાશ્રમને વિષે અનુભવેલો ભય યાદ આવ્યો. અભયકુમારે પૂછયું—આપ મહાત્માને કેવી રીતે ભયનો અનુભવ થયો હતો તે સાંભળવાની મારી ઇચ્છા છે તો તે કહેશો. મુનિએ કહ્યું—હે બુદ્ધિમાન્ શ્રાવકશિરોમણિ, તારા જેવા વિદ્વાન્ હોય છે તે કથાના રસને સમજે છે માટે કહું છું, સાંભળ—

આચાર્યના પહેલા શિષ્યનું આત્મવૃત્તાંત.

બહુ ફાલી રહેલા કદળી–આંબા આદિ વૃક્ષોએ કરીને દેવલોકની શોભાને પણ વીસરાવી દેતી ઉજ્જયિની નામની નગરી છે. તેની હવેલીઓના શિખર ઉપર, જાણે નૃત્ય કરનારી સ્ત્રીઓના–નૂપુરવાળા ચરણોના ઠેકા અને હાવભાવને લીધે મનોહર–નૃત્ય જોઇને અત્યન્ત આનન્દમાં આવી ગઇ હોયની એમ, મંદ પવનને લીધે હાલતી શ્વેત ધ્વજાઓને મિષે શ્રીસંઘની કીર્તિ નૃત્ય કરી રહી હતી ! વળી ત્યાં અન્યોન્ય [૧]અસંગતિ, [૨]પ્રત્યનીક, [૩]વ્યાઘાત, [૪]સંકર, [૫]અતિશયોક્તિ, [૬]વ્યાજોક્તિ, [૭]અપ્રસ્તુતોક્તિ, [૮]સહોકિત, [૯]અધિક્ષેપ, [૧૦]સંદેહ, [૧૧]અર્થાન્તરન્યાસ, [૧૨]દીપક, [૧૩]વિરોધ, [૧૪]ઉપહૃતિ, અને [૧૫]ભ્રાન્તિ એ માત્ર અલંકારોમાં જ હતા. (પ્રજાને વિષે એમાંનું કંઇ હતું નહિં.) આવી અતિ સમૃદ્ધિવાળી નગરીને વિષે પણ શિવ અને શિવદત્ત નામના અમે બે ભાઈઓ તો તદ્દન નિર્ધનાવસ્થામાં રહેતા હતા. કારણકે ભાગ્ય વિના કાંઇ મળતું નથી.

---

૧ થી ૧૫. આ બધા અલંકારશાસ્ત્રમાં ગણાવેલા અલંકારો Figures of speech છે. પ્રજામાં એમાનું કાંઈ નહોતું.

પ્રજાપક્ષે, ૧=કલહ; ૨=યુદ્ધ; ૩=વિરોધ, ૪=વર્ણસંકર; ૫=વધારી વધારીને વાત કહેવી; ૬=ઉદ્દેશ ગુપ્ત રહે એવી રીતે બોલવું; ૭=વગરઅવસરે બોલવું; ૮=બે કે વિશેષે સાથે બોલવું; ૯=અપમાન; ૧૦=શંકા; ૧૧=અમુક વાતનો, થતો હોય તેથી વિરૂદ્ધ અર્થ સમજાવવો; ૧૨=ક્રોધનો આવેશ; ૧૩=અણબનાવ; ૧૪=હિંસા; ૧૫=ભ્રમ.

એકદા અમે બેઉ સૌરાષ્ટ્રદેશમાં દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરવા ગયા. કારણકે ધનવાન્ પણ ધનની ઈચ્છા કરે છે તો નિર્ધન એ ઈચ્છા કરે તેમાં કંઇ અયોગ્ય નથી. અમે ત્યાં લાંબા વખત સુધી રહીને પુષ્કળ દ્રવ્ય મેળવ્યું; કારણ કે દુઃખીજનો પણ કોઈવાર સારી સ્થિતિએ પહોંચે છે. દ્રવ્ય મળવાથી અમને અમારા કુટુમ્બી જનોને જઇ મળવાની ઉત્કંઠા થઇ; કારણકે એકલા એકલા ભોગવવું એ હલકા માણસનું કામ છે. પછી અમે અમારૂં જે દ્રવ્ય હતું તે વાંસળીમાં ભરી લઇને એ વાંસળી કેડની આસપાસ મજબુત રીતે બાંધી લીધી કારણકે નિર્ધનોને પ્રાપ્ત થયેલા દ્રવ્યપર બહુ મોહ થાય છે. એમ કરીને અમે અમારે ગામ જવા ચાલી નીકળ્યા.

એ દ્રવ્યની થેલી અમે માર્ગમાં વારાફરતી અકેક જણ રાખતા હતા. કારણકે ઘાંચીની ઘાણીમાં પણ બળદો વારાફરતી ઘાણી ફેરવે છે. એવામાં મારી પાસે એ થેલી હતી તે વખતે પાપલોભને વશ થઇ મેં વિચાર્યું કે "ભાઈનો વધ કરીને સર્વદ્રવ્ય હું એકલો લઇ જાઉં," કારણકે ભારંડ જેવા પક્ષીઓ પણ ભક્ષને પોતપોતાના મુખ ભણી આકર્ષે છે. મારા ભાઈની પાસે એ દ્રવ્ય હતું ત્યારે એને પણ એવોજ વિચાર આવ્યો હતો. કારણકે રસ આપણી પાસે નથી હોતો (ને બીજાની પાસે હોય છે) તોયે આપણને એની ગંધ તો આવે છે. આવાં અમારા બેઉના પરિણામ થયા એટલે અરસ્પરસ શત્રુતા ધારણ કરતા અમે વૈતરીણી જ જેવી ગંધવતી નદીની પાસે આવ્યા. એ નદીની વચ્ચે જળની શેવાળથી ભરેલો, નાના પ્રકારના મત્સ્યોથી સંપૂર્ણ, મ્હોટો, નરકાવાસ (નારકી) જેવો એક ધરો છે. ત્યાં અમે પરિશ્રમ ટાળવા સુખે બેઠા. કારણકે મુસાફરો આવે રસ્તે જળ ભાળે છે ત્યારે સ્વર્ગસુખ મળ્યું માને છે. બાહ્ય શરીરનો મેલ, અને દુર્ધ્યાનથી ઉત્પન્ન થયેલ અભ્યન્તર મેલ–એ બેઉ મેલ કેમ સહન થાય એટલા માટેજ જાણે અમે બેઉ ચોળીચોળીને ન્હાવા મંડયા. એટલે કર્મરૂપી મેલ જતો રહેવાથી જ હોયની એમ મને શુભ વિચાર આવ્યો કે મારો સહોદરભાઈ મારા તરફ નિરંતર અત્યંત વત્સલ છે છતાં મેં પાપીએ બહુ અનિષ્ટ ચિન્તવ્યું ! નિસંશય અમારી પાસે છે તે

અર્થ (દ્રવ્ય) નથી પણ કેવળ અનર્થ છે. જે વસ્તુને જે રૂપે જોઈએ છીએ તે રૂપે તેની વ્યવસ્થા કરવામાં આવે છે. માટે મારા જ ભાઈનો વધ કરવાની બુદ્ધિ ઉત્પન્ન કરનાર આ દ્રવ્ય ત્યજી જ દેવું જોઇએ. ખડ્ગ છે તે હમ્મેશાં અનર્થનું કારણ છે તે ભલેને સોનાનું હોય તોયે કામનું નથી–ત્યજી દેવા યોગ્ય છે. એમ વિચારીને મેં થેલીને ધરામાં પડતી મુકી; કારણકે સર્પ પણ પોતાને પીડા સમાન થઇ પડતી કાંચળી ફેંકી દે છે.

એ જોઇને શિવદત્તે કહ્યું–ભાઈ, તેં આ આપણને હાનિકારક અને લોકોમાં હાંસી ઉપજાવનાર, બાળક કરે એવું કાર્ય કેમ કર્યું ? ઉંચા મહેલના શિખર પર એક મ્હોટી શિલાને ઘણે કષ્ટે લઈ જઈ તેને મૂર્ખ માણસ પાછી નીચે ભૂમિપર પડતી મૂકે તેના જેવું તેં આ કર્યું છે. આટલે આટલે દૂર એ થેલીને ઉચકી લાવ્યા પછી હવે આપણું ગામ નજીક આવ્યું ત્યારે તેં એને જળમાં ફેંકી દીધી એથી મને ખેદ થાય છે. એ સાંભળીને મેં કહ્યું–ભાઈ, મેં એ થેલી પાસે હતી ત્યારે મને એક વૈરિ તરફ પણ ન થવી જોઈએ તેવી દ્વેષબુદ્ધિ તારા તરફ થઇ હતી. એક મંત્રસાધક કરે છે તેમ તારો વધ કરીને સઘળું દ્રવ્ય હું લઈ લઉં એવો મને વિચાર થયો હતો. શિવદત્તે કહ્યું–ભાઇ, હું પણ કહું છું કે મને યે તારૂં એવીજ રીતે અનિષ્ટ કરવાનો ઈરાદો થયો હતો. નિશ્ચયે દ્રવ્ય છે તે ઠગવિદ્યા સમાન છે કારણકે એનાથી મોહિત થઈને માણસો પોતાનાજ બાન્ધવોને હણવા તત્પર થાય છે. તેં એને ફેંકી દીધું તે ઠીકજ કર્યું છે કારણકે સર્વ વિપત્તિનું મૂળ–એવા એ દ્રવ્યનું એમજ થવું જોઇએ. પછી અમે તો શાન્ત ચિત્તથી નિરાંતે ઘેર ગયા. કારણકે લક્ષ્મીરૂપી એ ચિત્રાવેલી ગયા પછી કઈ જાતની ઉપાધિ રહે છે ? ત્યાં માતા અને બહેનને નમન કરીને અમે આસનપર બેઠા કારણકે વિનય સર્વત્ર શુભકારી છે. માતાએ અમારૂં પાદપ્રક્ષાલનાદિ કર્યું કેમકે એ અમથી પણ પુત્રો પ્રત્યે સ્નેહવતી હોય છે તો આમ અમે ઘણે કાળે અતિથિ જેવા આવ્યા ત્યારે તો પૂછવુંજ શું ? પછી અમારી મેમાનગિરિ કરવાને માટે, યમરાજની દૂતી જેવી અમારી બ્હેન હતી એને, અમારી માતાએ બજારમાંથી મત્સ્ય લાવવા મોકલી.

(હવે વાત એમ બની હતી કે) જ્યારે પેલી દ્રવ્યની થેલી જળને વિષે પડી ત્યારે કોઈ મત્સ્ય એને ભક્ષ સમજીને ગળી ગયો હતો કારણકે તિર્યંચોને જ્ઞાન હોતું નથી. એટલામાં કોઈ માછીએ એજ ધરામાં આવીને એજ મત્સ્યને જાળમાં પકડયો અને ચોટામાં વેચવા લાવ્યો. અને એજ મત્સ્ય મારી બ્હેને ખરીદ કરી ઘેર આણ્યો. ઘેર લાવીને એ પાપિષ્ઠાએ નરકના દરવાજાના દ્વાર ખોલતી હોયની એમ એને ખોલ્યો—ચીર્યો.

હે બુદ્ધિમાન્ મંત્રીશ્વર ! (શિવ મુનિ અભયકુમારને કહે છે) તે વખતે પાષાણુમાંથી દર્દુર એટલે દેડકો નીકળે એમ આશ્ચર્ય પૂર્વક મત્સ્યમાંથી પેલી દ્રવ્યની થેલી નીકળી. તે ઉચકી લઈને એ મારી બ્હેને પોતાની પાસે સંતાડી દીધી. એ જોઇ મારી માતાએ એને પૂછયું—બ્હેન, તેં એ શું સંતાડયું ? મારી બ્હેને ઉત્તર આપ્યો—મેં તો કંઈ સંતાડયું નથી. તારૂં ચિત્ત વ્યગ્ર છે એટલે તને દૃષ્ટિવિભ્રમ થયો છે. પણ મારી માતાને વ્હેમ પડયો હતો એથી ઉઠીને એની પાસે ગઈ.

એટલામાં તો મારી નિર્દય બ્હેને એક ખડ્ગ લઈને મારી માતાને પ્રાણરહિત કરી. એ જોઇ હાહારવ કરતા અમે ભાઈઓ દોડયા એવામાં બહેનના ખોળામાંથી પેલી થેલી નીચે પડી. એને અમે ઓળખી એટલે અમને બહુ ખેદ થયો કારણકે જે અનર્થ-થકી અમે નાસી છુટયા હતા તે પાછો વળી મુખ આગળ પ્રત્યક્ષ આવીને ઉભો. એવે પ્રકારે અમે જળના પૂરમાં જેને ફેંકી દીધી હતી તે પાછી શાકિનીની જેમ કયાંથી નીકળી આવી ? રાજહંસો જેમ નાના તળાવડાને વિષે પ્રેમ બાંધતા નથી તેમ જે સંત પુરૂષો આવા અનર્થકારી દ્રવ્યને વિષે પ્રીતિ રાખતા નથી તેમને ધન્ય છે ! જેવીરીતે વૃન્તાકફળ સર્વ રોગનું નિદાન છે તેવીજ રીતે છેદ–ભેદ–ભય–શ્રમ–કલેશ–બન્ધ અને વધ વગેરે વિપત્તિનું મૂળ દ્રવ્યજ છે. હવે અમારી માતાનો વધ કરનારી અમારી બહેન ઉપર પણ ક્રોધ કર્યે શું થાય ? કારણકે એમ કર્યાથી બગડયું કંઈ સુધરતું નથી. માટે જો બ્હેનનું અનિષ્ટ કરશું તો એમાં વેરજ વધશે; કોઈ સ્વાર્થ સિદ્ધ થશે નહિં. એ તો એના કર્મે હણાયલીજ છે.

બીજી હાનિ એને શી જોઇએ ? સજ્જનો પડતા ઉપર પાટુ મારતા નથી, માટે ગૃહસ્થાવાસ ત્યજી દઇને અમે નીકળી જવાનો ઇરાદો કર્યો કારણકે બુદ્ધિમાન્ હોય છે તે સ્વાર્થ જુએ છે; સ્વાર્થથી ભ્રષ્ટ થવું એ મૂર્ખતા છે. અમને તો પેલા ઘરા આગળથીજ આ અનર્થકારી ધન પ્રત્યે વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થયો હતો તે આ બહેનનું વૃત્તાન્ત જોયા પછી અત્યન્ત વૃદ્ધિ પામ્યો હતો. તે જાણો કે " વસ્ત્ર એક તો હતુંજ લાલ, ને એને પુનઃ કસુમ્બામાં ઝબોળ્યું" એના જેવું થયું.

પછી અમે માતાની ઉત્તરક્રિયા કરીને ધન બધું બ્હેનને આપી દઇ દીક્ષા ગ્રહણ કરી. હે અભયકુમાર, આવો ભય મેં ગૃહસ્થાવાસમાં અનુભવ્યો હતો. કારણકે ગૃહસ્થાવાસ વિના અન્ય સ્થળે કયાં ભય હોય ?

મંત્રીશ્વરે પણ કહ્યું—હે મુનિ, તમે સત્યજ કહ્યું છે. હૃદય રૂપી ચક્ષુએ જોયેલું કદાપિ ખોટું પડતું નથી; તોપણ મદ્યપાન કરનારાઓ મદ્યને ગણે છે તેમ સર્વ પ્રાણીઓ ધનને પ્રાણથી પણ અધિક ગણે છે. ફક્ત વિવેકરૂપી લોચન જેમને હોય છે એઓજ દ્રવ્યનો સ્વભાવ સમજે છે; કારણકે ખાસ અંજનથી જેમનાં નેત્ર અંજાયલા છે એઓજ નિધિ કયાં છે તે જાણે છે. મોક્ષમાર્ગના આશ્રિત આપ જેવા મહાત્માઓજ કૃતાર્થ છે; કારણકે માનસ સરોવરના સુવાસિત કમળની સમાન બીજા કમળો હોય ખરા ?

આ પ્રમાણે બુદ્ધિશાળી અભયકુમાર મુનિની સાથે ધર્મચર્ચા કરતા હતા ત્યાં બીજો પહોર થયો એટલે ઉત્તમ તપસ્વી એવા સુવ્રત નામના બીજા શિષ્ય આચાર્યશ્રીની પાસે જાગરણ કરવાને આવ્યા. એ પણ ગુરૂના કંઠને વિષે હાર જોઇને કંપી ઉઠ્યા. કારણકે એવા મહાત્મા પુરૂષોને દ્રવ્ય થકી ભય ઉત્પન્ન થાય એ એમનું ભૂષણ છે, દૂષણ નથી. અહો ! કોઇએ લોભને વશ થઇને રાજાનો આ હાર ચોરી લીધો હશે પણ સુખને વિષે મ્હોટો કોળીઓ સમાતો નથી તેમ એ એના ચિત્તમાં સમાયો નહીં હોવાથી ક્ષોભ પામીને ગુરૂના કંઠમાં નાખી ગયો જણાય છે; જેવી રીતે (કુવાપર જળ ભરવા આવેલી) એક બીએ (રસ્તે જતા) બળરામનું

સૌન્દર્ય જોઇ ક્ષોભ પામીજઇ, સીંચણીયું (ઘડાના કાંઠામાં નાંખવાને બદલે) પાસે ઉભેલા પોતાના પુત્રના કંઠમાં નાંખ્યું હતું તેમ. અથવાતો તે દુષ્ટકર્મીએ આ મુનિ પ્રત્યે કોઇ શત્રુવટને લીધે એમ કર્યું હશે. કારણકે વનમાં રહીને પોતાની ક્રિયા-અનુષ્ઠાન કરતા એવા મુનિઓ પ્રત્યે કોઈ મિત્રભાવે, કોઈ ઉદાસીન ભાવે, તો કોઈ શત્રુભાવે પણ વર્તનારા હોય છે. આમ સંકલ્પ વિકલ્પ કરતા એ સુવ્રતમુનિ વસતિને વિષે પ્રવેશ કરતા "મહાભય" એમ બોલી ઉઠ્યા. એ સાંભળી અભયકુમારે પૂછયું "કેસરિસિંહની સાથે તુલના કરી શકાય એવા આપ-મહાત્માને મહાભય કેવો ?" મુનિએ ઉત્તર આપ્યો—વિસ્મરણ થયેલું કોઇ સુભાષિત જેમ પ્રભાતને સમયે એકાએક સ્મરણમાં આવે છે તેમ મને ગૃહસ્થાવાસને વિષે અનુભવેલો ભય અચાનક યાદ આવી ગયો. તે સાંભળી અભયકુમારે પૂછયું—એ 'મહાભય' આપ મહાત્માએ કેવી રીતે અનુભવ્યો હતો તે જાણવાની મારી ઈચ્છા છે. એટલે એ પૂજ્ય મુનિ બોલ્યા—હે મંત્રીશ્વર, આ પૃથ્વીપર જેમ જ્યાં જોઈએ ત્યાં રજ તો છે જ છે, તેમ આ સંસારને વિષે ભય પણ પગલે પગલે છે. તોપણ મને મહાભય લાગ્યો હતો તે વાત તારા જેવા બુદ્ધિમાનોને શ્રવણ કરવા યોગ્ય છે માટે કહું છું, સાંભળ:—

આચાર્યના બીજા શિષ્યનું આત્મવૃત્તાન્ત.

જ્યાંના ગૃહસ્થી જનો ગંગાના પ્રવાહની માફક અરસ્પરસ પ્રેમભાવથી રહેતા-વર્તતા હતા એવો, નિરન્તર રમણીય, અને સમૃદ્ધિશાલી અંગ નામનો દેશ છે. ત્યાં એકવાર વાવેલા ધાન્યો, જાઈના પુષ્પની જેમ, સર્વ અનેકવાર ફાલ આપતા હતા. તે દેશમાં એક મુખ્ય ગામમાં હું એક શુરવીર અને વૈભવવાળો કૃષિકાર હતો. રૂપસૌન્દર્યમાં સ્વર્ગની સુંદરીઓ કરતાં પણ ચઢીજાય એવી મારે સ્ત્રી હતી. રાજહંસી સંગાથે રાજહંસ ભોગવે એવા અનેક સુખભોગ હું એની સાથે હમેશાં ભોગવતો હતો, એવામાં એકદા ત્યાં દુષ્ટ ચોરલોકોએ ધાડ પાડી. ધિક્કાર છે લોકોને કે એઓ ગામડાના વાસને વાસમાં ગણે છે (કારણકે જ્યાં વસનારના જાનમાલની

સલામતી નથી એવા સ્થળને લાયક સ્થળ કેમ કહેવાય ?) લોકો ભયના માર્યા જીવ લઈને નાઠા અને જ્યાં ત્યાં જઈને રહ્યા; કારણ કે ગામડામાં વસનારનું બળ કેટલું હોય ? હે શ્રાવક શિરોમણિ ! હું તો તે વખતે, એક પારધી કોટરમાં ભરાઈ બેસે છે તેમ મારા ઘરના એક ખુણામાં સંકોચાઈને બેસી રહ્યો. મારી પત્ની વિચારવા લાગી—આ ગામના માણસો ગમે તેમ નાસી ગયા—મારા પતિ પણ એજ પ્રમાણે કયાંઈકિ જતા રહ્યા છે એને જો કોઈ મારી નાખે તો બહુ સારૂં થાય; કારણકે એ મારા હાથમાં કાટો વાગ્યો હોય એમ મને ખુંચે છે. માટે જો હું આ તસ્કરોની સાથે જાઉં તો બહુ સુંદર ભોગ ભોગવવાના મળે; મ્હોટાં ભાગ્ય હોય તોજ આવો અવસર મળે છે. આ ક્ષણે જો જવાનું ન મળ્યું તો હવે મળી જ રહ્યું. કારણકે ઈન્દ્રધ્વજની પૂજાનો વખત વરસમાં ફક્ત એકજ વાર આવે છે.

મારી દુષ્ટ સ્ત્રીએ આવો વિચાર કરીને તસ્કરોને સ્પષ્ટ કહ્યું કે “ આ ગામની લક્ષ્મી જેવી—મને તમારી પલ્લીએ લઇ જાઓ, કે જેથી હું તમારે વિષે પ્રીતિ અને ભક્તિવાળી તમારી પ્રિયા થઈને રહું. ખરેખર તમે તો મારાં ભાગ્યદેવતાથી આકર્ષાઈને અત્રે આવ્યા છો. ” આના જેવી નવયૌવના રૂપસુંદરી પોતે હાલીચાલીને આપણી પાસે આવી છે તેને શામાટે જવા દેવી ? ” એવો નિશ્ચય કરીને ચોરલોકો પણ આનન્દથી એને ઉપાડી ગયા. કારણકે શીયાલ કદિ પાકેલી બોરડીને મૂકે ખરા ? એ લોકો એને ઉપાડીને પોતાની પલ્લીએ લઈ ગયા ત્યાં કોઈ સ્થળે હાથીદાંતના ઢગલા પડ્યા હતા તો કોઈ જગ્યાએ અજા—ગાય—ભેંસ—હસ્તી અને હરણ આદિના ચામડા પડ્યા હતા. વળી કયાંક તો ખીલીઓ ઉપર ચમરી ગાયના ચામરો ટાંગેલા હતા. એક જગ્યાએ પશુઓના હાડકાંના ઢગલાથી ઉકરડા જેવું થઈ રહ્યું હતું. અને સર્વત્ર રક્ત-માંસ વસા અને મદ્યની ઉત્કટ દુર્ગન્ધ ફેલાઇ રહી હતી. પલ્લીમાં ચોરોએ મારી એ સ્ત્રીને પોતાના નાયકને અર્પણ કરી કારણકે એવી દુષ્ટાને નાયક શિવાય બીજો કોણ રાખી શકે ?

ચોરોના નાયકે તો એને ઇન્દ્રાણી જેવી માનીને પોતાની સ્ત્રી બનાવી. અથવા તો રંકને દુઝણી ગાય મળે છે ત્યારે તે ક્યાંય

સમાતો નથી પછી તો એ એની સાથે આનન્દમાં સુખ ભોગવવા લાગી કારણકે સ્ત્રી અને લક્ષ્મી સ્વાભાવિક રીતે નીચનો આશ્રય લે છે.

હવે અહીં પાછળ ગામમાંથી ચોર લોકો ગયા એટલે લોકો સૌ પાછા ગામમાં આવ્યા કેમકે ઘરમાંથી સર્પ જતો રહ્યા પછી ઘરના માણસો શામાટે ઘરમાં ન આવે? હે બુદ્ધિશાળી, હું પણ "પાંચ માણસો કરે એમ કરવું" એ ન્યાયે બહાર નીકળ્યો; પણ સર્વ લોકો ગામમાં આવ્યા છતાં મારી સ્ત્રી આવી નહીં. લાજ મુકીને ગયેલી પાછી આવેજ શાની? પછી એને પેલા ચોરોએ લઈ જઈને રાખી છે એમ નિશ્ચય થવાથી એના બાન્ધવોએ મને કહ્યું —હે સત્ત્વવાન્! કેમ નિરાંતે બેસી રહ્યો છે? ગમે એટલું ધન આપીને પણ તારી સ્ત્રીને પાછી લઇ આવ. શું તેં આ નીતિવાક્ય નથી સાંભળ્યું કે "દ્રવ્ય આપીને પણ સ્ત્રીનું રક્ષણ કરવું. ધણી જીવતાં છતાં સ્ત્રી પરઘેર હોય એવા અધમ પુરૂષમાં ને શ્વાનમાં શું અન્તર? માટે જ્યારે તારી પાસે દ્રવ્યાદિનું જોર છે ત્યારે ઉપેક્ષા કરવી જોઈતી નથી. તને ખબર નથી કે યુદ્ધ કરીને પણ રામ સીતાને રાવણ પાસેથી લઈ આવ્યો હતો?

સમ્બન્ધીઓના આવા ઉત્સાહભર્યા શબ્દોથી મને કાંટો ચઢયો એટલે હું તો ચાલ્યો. અથવાતો દુર્બળ રાજાને સુભટોજ ચઢાવીને મરાવી નાખે છે. પ્રિયાનો કયારે મેળાપ થશે એનું રટન કરતો કરતો હું વિષવેલી જેવી એ ચોરલોકોની પાળે પહોંચ્યો. ત્યાં દ્રવ્યાદિકથી એક વૃદ્ધા (વૃદ્ધ સ્ત્રી) ને વશ કરીને એની સાથે મેળાપ બાન્ધ્યો. એણે મને કહ્યું—વત્સ, દુષ્કર હશે તોપણ હું નિશ્ચયે તારૂં ઇચ્છિત પાર પાડી દઇશ. મેં કહ્યું—હે માતા, આ પલ્લીમાં કોઈ એવું નથી કે જેની આગળ હું મારી વાત કહી શકું. પારકું કાર્ય પાર ઉતારી આપનાર તુંજ એક છો. ખારા પાણીવાળા મરૂદેશમાં તુંજ મીઠા જળની કૂપિકા છો. હે માતા, તું પોતાના બન્ધુજનોની ઉપર વત્સલભાવ રાખે છે અને એવા વત્સળ જનોની સમક્ષજ માણસ પોતાનો અભિપ્રાય દાખવી શકે છે માટે હું વિજ્ઞાપના કરૂં છું કે—

હું × × × ગામનો વતની છું અને મારૂં નામ × × × છે.

મારી સ્ત્રીને મારે ગામથી ચોરલોકો અહીં ઉપાડી લાવ્યા છે. તે આ વખતે આ પલ્લીના નાયકના ઘરમાં છે. કારણકે રત્ન ગમે ત્યાં જાય છે પણ સર્વ સ્થળે એની કિમ્મત થાય છે. એટલું કહીને એની પાસે મેં મારી સ્ત્રીને કહેવરાવ્યું કે—હે હરિણાક્ષી, તારા પગલાંથી પવિત્ર થયેલી આ પલ્લીમાં તારો પતિ તારાપરના પ્રેમથી આકર્ષાઇને આવ્યો છે" કારણ કે સ્ત્રીપુરૂષના ગુપ્ત સંદેશા લાવવા લઇજવામાં વૃદ્ધ સ્ત્રીઓનુંજ કામ છે. પેલી વૃદ્ધાએ પણ મારો શિષ્ટાચારયુકત પ્રિય સંદેશો તત્ક્ષણ મારી પ્રિયાને પહોંચાડયો કે—"હે સુંદરિ, તારો સ્વામી અત્રે આવ્યો છે. તારા સમાન સદ્દગુણી સ્ત્રી ઉપર તેનો સ્નેહ યોગ્યજ છે કેમકે ગુણોને વિષે સર્વનો પક્ષપાત હોય છે જ. એણે મને તારી પાસે મોકલી છે માટે તારે જે ઉત્તર આપવો હોય તે આપ." મારી સ્ત્રીએ પણ એ વૃદ્ધાને કૃત્રિમ સ્નેહભર્યો ઉત્તર આપ્યો કે—એ આવ્યા એ બહુ સારૂં થયું છે કેમકે એ મને અહીંથી ગમે તેમ છોડાવશે. બીજું કોઈ આવ્યું હોત તો હું છુટી થાત યા ન થાત. આપણી આ આંગળીઓ છે તે ગમે તેટલી પાસેપાસે છે, છતાં પણ અન્તર એટલું અન્તર છે; તેમ ગમે તેવા પ્રેમી બન્ધુનો સ્નેહ શિરચ્છત્ર સ્વામીનાથના સ્નેહપાસે પાણી ભરે. હે માતા, તમારે એમને આદરપૂર્વક કહેવું કે—"ચોરલોકો ઉપાડી ગયા છતાં હું આ જીવિત ધારણ કરૂં છું તે ફક્ત આપના સંગમની આશામાં. કારણ કે આખું જગત્ આશાને આધારેજ રહે છે. મારૂં મૃત્યુ ન થયું તે ઠીક થયું છે, નહિંતર આપણો મેળાપ થાત નહી. કહેવત છે કે જીવતો નર ભદ્રા પામે. આજે પલ્લીપતિ ક્યાંક બહાર જવાનો છે માટે તે ગયા પછી તમે મારી પાસે આવજો. અહીંથી છુટવાનો ઉપાય છે તે હું તમને પછી જણાવીશ કેમકે ગુપ્તવાત એકાન્ત વિના કહેવાય નહી."

હે અભયકુમાર, (મુનિ પોતાનો વૃત્તાન્ત જણાવતાં કહે છે) મારી સ્ત્રીના આ શબ્દોથી જાણે કૃતાર્થ થઇ હોય એમ વૃદ્ધા મારી પાસે આવીને હર્ષપૂર્વક કહેવા લાગી—હે વત્સ, તારી સ્ત્રી તારાજ ચરણકમળનું ધ્યાન ધરતી આ ચડલોકોના ઘરમાં રહી છે; સીતા રાવણને ત્યાં રહી હતી તેમ. અને એણે કહેવરાવ્યું છે કે પલ્લીપતિ

બહાર જાય ત્યારે તમારે મારી પાસે આવવું. એક વકીલ પોતાના અસીલનું કહેવું ન્યાયાધીશ આગળ રજુ કરે તેમ વૃદ્ધાએ મારી સ્ત્રીના એ જુઠામીઠા શબ્દો મને કહી સંભળાવ્યા. પછી જ્યારે પલ્લીપતિ બહાર ગયો ત્યારે અત્યન્ત ઉત્કંઠિત એવો હું સંધ્યાસમયે મારી સ્ત્રીની પાસે ગયો કારણકે સંધ્યાસમય એજ ગુપ્ત મળનારાઓનો સમય છે. આહા! મને જોઇને એ વેશ્યાની જેમ કૃત્રિમ પ્રેમ દર્શાવતી મને સામી લેવા આવી. પછી જાણે મારા કર્ણને વિષે અમૃત વર્ષાવતી હોય એમ કોકિલના જેવા મધુર સ્વરથી મારી સાથે એ દુષ્ટા વાત કરવા લાગી.

“હે સ્વામીનાથ, આપ ભલે પધાર્યા, આપ દીર્ઘાયુ હો; મારાં પૂર્ણ ભાગ્ય કે મને આપના દર્શન થયા! પણ મને આટલું ન ગોઠયું કે આપને મારી પાસે આવવું પડયું; કારણકે સમુદ્ર નદીને મળવા જતો નથી, નદીજ સમુદ્રને મળવા જાય છે. પણ પ્રિય, હું કરૂં શું? પરવશ પડી એટલે નિરૂપાય. હંસને મળવાની ઉત્કંઠા ઘણી છતાં પણ પાંજરામાં બન્દિખાને પડેલી હંસી શું કરી શકે? આજે આપનાં મને ઘણે દિવસે દર્શન થયાં; ચોમાસું વ્યતીત થયા પછી કમલિનીને સૂર્યના દર્શન થાય તેમ.” ઘણે કાળે એકઠા થયેલા બન્ધુ ઉપર થાય એવો પ્રેમ દર્શાવતી એ દુષ્ટા વળી રડવા લાગી. એ જોઇને મને એમ થયું કે અહો! આનો મારા ઉપર કોઈ અવર્ણ્ય સ્નેહ છે. પછી તો મને એના ઉપર ગાઢ વિશ્વાસ બેઠો કારણકે માયાથી કોણ નથી છેતરાતું? હું મારે હાથે એની આંખોના પાણી (આંસુ) લુછવા લાગ્યો તે જાણે હું એનું પાણી ઉતારતો હોઉંની! એને વળી મેં આશ્વાસન પણ આપવા માંડયું–પ્રિયે, શોક શા માટે કરે છે? સંસારની સ્થિતિજ આવી છે. કારણકે દોષ વિનાનું કોણ છે? વ્યાધિ વગરનું પણ છે કોણ? લક્ષ્મી કોને ત્યાં અચળ છે? કોને કાયમનું સુખ છે?

મારા આ શબ્દોને લીધે એ દુષ્ટાએ પણ પોતાનો શોક ઓછો થયો હોય એવો ખોટો ભાસ કર્યો; અથવાતો સ્ત્રી ચરિત્ર સ્ત્રીઓજ જાણે છે. પછી એણે મને “હે સ્વામીનાથ, અહિં બીરાજો” એમ કહીને પલ્લીપતિના પલંગ ઉપર બેસાડયો. તેનું ચિત્ત

વળતા આ પલ્લીના નાયકના ઘરમાં છે. કારણકે રત્ન ગમે ત્યાં જાય છે પણ સર્વ સ્થળે એની કિમ્મત થાય છે. એટલું કહીને એની પાસે મેં મારી સ્ત્રીને કહેવરાવ્યું કે—હે હરિણાક્ષી, તારા પગલાંથી પવિત્ર થયેલી આ પલ્લીમાં તારો પતિ તારાપરના પ્રેમથી આકર્ષાઇને આવ્યો છે" કારણ કે સ્ત્રીપુરૂષના ગુપ્ત સંદેશા લાવવા લઇજવામાં વૃદ્ધ સ્ત્રીઓનુંજ કામ છે. પેલી વૃદ્ધાએ પણ મારો શિષ્ટાચારયુક્ત પ્રિય સંદેશો તત્ક્ષણ મારી પ્રિયાને પહોંચાડયો કે—"હે સુંદરિ, તારો સ્વામી અત્રે આવ્યો છે. તારા સમાન સદ્દગુણી સ્ત્રી ઉપર તેનો સ્નેહ યોગ્યજ છે કેમકે ગુણોને વિષે સર્વનો પક્ષપાત હોય છે જ. એણે મને તારી પાસે મોકલી છે માટે તારે જે ઉત્તર આપવો હોય તે આપ." મારી સ્ત્રીએ પણ એ વૃદ્ધાને કૃત્રિમ સ્નેહભર્યો ઉત્તર આપ્યો કે—એ આવ્યા એ બહુ સારૂં થયું છે કેમકે એ મને અહીંથી ગમે તેમ છોડાવશે. બીજું કોઈ આવ્યું હોત તો હું છુટી થાત યા ન થાત. આપણી આ આંગળીઓ છે તે ગમે તેટલી પાસેપાસે છે, છતાં પણ અન્તર એટલું અન્તર છે; તેમ ગમે તેવા પ્રેમી બન્ધુનો સ્નેહ શિરચ્છત્ર સ્વામીનાથના સ્નેહપાસે પાણી ભરે. હે માતા, તમારે એમને આદરપૂર્વક કહેવું કે—"ચોરલોકો ઉપાડી ગયા છતાં હું આ જીવિત ધારણ કરૂં છું તે ફક્ત આપના સંગમની આશામાં. કારણ કે આખું જગત્ આશાને આધારેજ રહે છે. મારૂં મૃત્યુ ન થયું તે ઠીક થયું છે, નહિંતર આપણો મેળાપ થાત નહી. કહેવત છે કે જીવતો નર ભદ્રા પામે. આજે પલ્લીપતિ ક્યાંક બહાર જવાનો છે માટે તે ગયા પછી તમે મારી પાસે આવજો. અહીંથી છુટવાનો ઉપાય છે તે હું તમને પછી જણાવીશ કેમકે ગુપ્તવાત એકાન્ત વિના કહેવાય નહી."

હે અભયકુમાર, (મુનિ પોતાનો વૃત્તાન્ત જણાવતાં કહે છે) મારી સ્ત્રીના આ શબ્દોથી જાણે કૃતાર્થ થઇ હોય એમ વૃદ્ધા મારી પાસે આવીને હર્ષપૂર્વક કહેવા લાગી—હે વત્સ, તારી સ્ત્રી તારાજ ચરણકમળનું ધ્યાન ધરતી આ ચોરલોકોના ઘરમાં રહી છે; સીતા રાવણને ત્યાં રહી હતી તેમ. અને એણે કહેવરાવ્યું છે કે પલ્લીપતિ

બહાર જાય ત્યારે તમારે મારી પાસે આવવું. એક વકીલ પોતાના અસીલનું કહેવું ન્યાયાધીશ આગળ રજુ કરે તેમ વૃદ્ધાએ મારી સ્ત્રીના એ જુઠામીઠા શબ્દો મને કહી સંભળાવ્યા. પછી જ્યારે પલ્લીપતિ બહાર ગયો ત્યારે અત્યન્ત ઉત્કંઠિત એવો હું સંધ્યા-સમયે મારી સ્ત્રીની પાસે ગયો કારણકે સંધ્યાસમય એજ ગુપ્ત મળનારાઓનો સમય છે. આહા! મને જોઇને એ વેશ્યાની જેમ કૃત્રિમ પ્રેમ દર્શાવતી મને સામી લેવા આવી. પછી જાણે મારા કર્ણને વિષે અમૃત વર્ષાવતી હોય એમ કોકિલના જેવા મધુર સ્વરથી મારી સાથે એ દુષ્ટા વાત કરવા લાગી.

"હે સ્વામીનાથ, આપ ભલે પધાર્યા, આપ દીર્ઘાયુ હો; મારાં પૂર્ણ ભાગ્ય કે મને આપના દર્શન થયા! પણ મને આટલું ન ગોઠયું કે આપને મારી પાસે આવવું પડયું; કારણકે સમુદ્ર નદીને મળવા જતો નથી, નદીજ સમુદ્રને મળવા જાય છે. પણ પ્રિય, હું કરૂં શું? પરવશ પડી એટલે નિરૂપાય. હંસને મળવાની ઉત્કંઠા ઘણી છતાં પણ પાંજરામાં બન્દિખાને પડેલી હંસી શું કરી શકે? આજે આપનાં મને ઘણે દિવસે દર્શન થયાં; ચોમાસું વ્યતીત થયા પછી કમલિનીને સૂર્યના દર્શન થાય તેમ." ઘણે કાળે એકઠા થયેલા બન્ધુ ઉપર થાય એવો પ્રેમ દર્શાવતી એ દુષ્ટા વળી રડવા લાગી. એ જોઈને મને એમ થયું કે અહો! આનો મારા ઉપર કોઈ અવર્ણ્ય સ્નેહ છે. પછી તો મને એના ઉપર ગાઢ વિશ્વાસ બેઠો કારણકે માયાથી કોણ નથી છેતરાતું? હું મારે હાથે એની આંખોના પાણી (આંસુ) લુછવા લાગ્યો તે જાણે હું એનું પાણી ઉતારતો હોઉની! એને વળી મેં આશ્વાસન પણ આપવા માંડયું–પ્રિયે, શોક શા માટે કરે છે? સંસારની સ્થિતિજ આવી છે. કારણકે દોષ વિનાનું કોણ છે? વ્યાધિ વગરનું પણ છે કોણ? લક્ષ્મી કોને ત્યાં અચળ છે? કોને કાયમનું સુખ છે?

મારા આ શબ્દોને લીધે એ દુષ્ટાએ પણ પોતાનો શોક ઓછો થયો હોય એવો ખોટો ભાસ કર્યો; અથવાતો સ્ત્રી ચરિત્ર સ્ત્રીઓજ જાણે છે. પછી એણે મને "હે સ્વામીનાથ, અહિં બીરાજો" એમ કહીને પલ્લીપતિના પલંગ ઉપર બેસાડયો. તેનું

તો મલીન જ હતું પણ એ ન જણાવા દેવા માટે, વળી, અ
મારા પગ ધોવા માંડયા. એવામાં કાંઈ અપશુકન થવાથી પે
પલ્લીપતિ પાછો આવ્યો. મારા અશાતાવેદનીય કર્મનો સાક્ષ
ઉદય જ હોયની એવા પોતાના એ યારને જોઈને હર્ષ પામી મા
દુષ્ટ પત્ની મને મીઠા શબ્દોથી સંબોધી કહેવા લાગી—હે ના
તમે ક્ષણવાર આ પલંગની નીચે ભરાઇ જાઓ. કારણકે કંઈ
રીએ છીએ ત્યાં કંઈ થાય છે. હું એને ઠેકાણે પાડીને બધું ઠીક
છું. તમારે મનમાં કાંઈ પણ ચિન્તા રાખવી નહીં. (મુનિ, મ
અભયકુમારને કહે છે–હે બુદ્ધિશાળી,) હું તો મારી પ્રિયાના વ
નથી કંઈક નિર્ભય થઈને ચોરની જેમ પલંગની નીચે ભરાઈ બે

હવે નાયકને મારી સ્ત્રીએ મ્હોટા માન સહિત બોલાવ્
એટલે એ પણ સત્વર પલંગ પર આવીને બેઠો. એનાયે એ
ધોવા લાગી એટલે મને તો બહુ દુઃખ થયું કે અહો! આ તર
પણ મારી સ્ત્રી પાસે પગ ધોવરાવીને દાસત્વ કરાવે છે. પારકાં
શું સારા લાગતા હશે ? આવી પતિભક્ત (?) સ્ત્રીને છોડ
લઈ જવાનું તો દુર રહ્યું, પણ અહીં ઉલટો મારો આત્મા યે પ
થયો, (હું ઉલટો ઉપાધિમાં આવ્યો). " હું આમ ચિન્ત
કરતો હતો એવામાં, જેના હૃદયની કુટિલતા હું જાણતો નહો
એવી મારી સ્ત્રીએ પેલાને પૂછયું—ધારો કે મારો ભરતાર ક્યાંય
તમારી પાસે આવે તો તમે એને શું કરો " ? એનો ઉત્તર એ
આપે છે તે સાંભળવાને હું ટમટમી રહ્યો એવામાં તો એણે કહ્યુ
" હું મારી આવી સુંદર સમૃદ્ધિ પ્રમાણે એની આદરસહિત ભ
કરૂં અને તને તેને સોંપી દઉં, તારા માતપિતાને સોંપતો હોઉં
જેને તારા જેવી સુંદર સ્ત્રી મળેલી છે, અર્થાત્ જે તારો પતિ છે
મારે પૂજ્ય જ છે. જેનાપર રાજમુદ્રા મારેલી (છાપેલી) હોય
દામ (સિક્કા) કેમ સ્વીકારાયા વિના રહે ? " મને પણ લાગ્યુ
"મારૂં મનોરાજ્ય જરૂર પરિપૂર્ણ થશે અને પલ્લીપતિની સાથે
પૂર્ણ પ્રીતિ થશે. આમ એક કાર્યમાં બે કાર્ય થશે. " પણ એ
અમૃતસમાન છતાં મારો આદર સત્કાર કરવા વિષેનાં હોવાથી,
નુસ્ય વચનો મારી સ્ત્રીને ગમ્યાં નહીં. તેથી એણે એના તરફ

ને 'મને અતિ કષ્ટ–શૂળ ઉત્પન્ન કરનારાં અનિષ્ટ વચનો ક્યાંથી બોલે છે' એવા ભાવને સૂચવનારી ભ્રકુટી ચઢાવી. એટલે એનો ભાવ સમજી જઇ એ બોલ્યો—હે સુન્દરી, આ તો મેં તારી પાસે મશ્કરીમાં કહ્યું છે. જો પૂછતી હો તો સત્ય વાત આ છે કે હવે તને પાછી આપી દેવાની વાત હોય નહીં. સમુદ્રનું મન્થન કરીને અતિ કષ્ટે શ્રીકૃષ્ણ લક્ષ્મી લાવ્યા તે શું પાછી આપી દેવાને લાવ્યા હતા ? અરે, હું તો ઉલટો એને નિર્દયપણે ગાઢબન્ધથી બાંધી ખુબ ચાબકાવતી મારી મારીને મારા હાથની ખરજ ભાંગુ." અહો ! "વસ્તુ એક અને ઘરાક ઘણા" એથી કેવી મ્હોટી શત્રુવટ થાય છે ? મને તો એ શબ્દો સાંભળીને મારી સ્ત્રીનું ચરિત્ર વંશજાળ જેવું અગાધજ જણાયું. એ દુષ્ટાએ એવી મીઠી વાણીથી મને બોલાવ્યો, એવો આશ્વાસક સંદેશો પણ કહેવરાવ્યો, આવો ઉત્તમ આદરભાવ બતાવ્યો અને વળી મને જોઇને કેવી રડી પડી —એ સર્વ એણે મને મારી નાખવાને જ માટે કર્યું ! અથવાતો ખરૂંજ કહેવાય છે કે છાગ એટલે બકરાંને પોષે છે તે અન્તે એને મારી નાખવાને જ. પલંગની નીચે રહ્યોરહ્યો હું આમ ચિન્તવન કરતો હતો ત્યાંતો મારી સ્રીએ નેત્રસંજ્ઞાએ પલ્લીપતિને મારી ખબર આપી દીધી. એટલે તો એણે મને કેશ પકડીને જોરથી પલંગ નીચેથી બહાર ઘસડી કાઢ્યો અને ચામડાની વાધરીવતી એક થાંભલા સાથે બાંધ્યો; તે, ચોરીનું કામ કેવું હોય છે તેની હજુ હવે ચોરોને સમજણ પાડવાને માટેજ જાણે હોયની ! પછી વળી નવા અશ્વને ઉત્તમ શિક્ષણ દેતી વખતે કરવામાં આવે છે તેવી રીતે મને ચાબકા વતી અનેક પ્રહાર કર્યા અને માર પણ માર્યો. આવો નિર્દય માર ખાવાથી મને બહુ પીડા થવા લાગી. લોકોએ પરવશતાને નરકની ઉપમા આપી છે તે યથાર્થ જ છે. પછી મને એવી અવસ્થામાં મુકીને, સાક્ષાત્ મારાં અશુભ કર્મના ઓઘ–સમૂહ જેવો એ પલ્લીપતિ સૂઇ ગયો. મારી સ્રી અને એ બેઉ ગાઢ નિદ્રામાં પડ્યા એવામાં કોઇ શુનીએ આવીને મારૂં ચામડાનું બન્ધન કરડી ખાધું એટલે મારો નિર્વિઘ્ને છૂટકો થયો. એટલામાટેજ કહ્યું છે કે પાપી લોકો સૂતા જ સારા.

તો મલીન જ હતું પણ એ ન જણાવા દેવા માટે, વળી, એણે મારા પગ ધોવા માંડયા. એવામાં કાંઇ અપશુકન થવાથી પેલો પલ્લીપતિ પાછો આવ્યો. મારા અશાતાવેદનીય કર્મનો સાક્ષાત્ ઉદય જ હોયની એવા પોતાના એ યારને જોઇને હર્ષ પામી મારી દુષ્ટ પત્ની મને મીઠા શબ્દોથી સંબોધી કહેવા લાગી—હે નાથ, તમે ક્ષણવાર આ પલંગની નીચે ભરાઇ જાઓ. કારણકે કંઈ ધાતરીએ છીએ ત્યાં કંઈ થાય છે. હું એને ઠેકાણે પાડીને બધું ઠીક કરું છું. તમારે મનમાં કાંઇ પણ ચિન્તા રાખવી નહીં. (મુનિ, મન્ત્રી અભયકુમારને કહે છે-હે બુદ્ધિશાળી,) હું તો મારી પ્રિયાના વચનથી કંઇક નિર્ભય થઇને ચોરની જેમ પલંગની નીચે ભરાઈ બેઠો.

હવે નાયકને મારી સ્ત્રીએ મ્હોટા માન સહિત બોલાવ્યો. એટલે એ પણ સત્વર પલંગ પર આવીને બેઠો. એનાયે એ પગ ધોવા લાગી એટલે મને તો બહુ દુઃખ થયું કે અહો! આ તસ્કર પણ મારી સ્ત્રી પાસે પગ ધોવરાવીને દાસત્વ કરાવે છે. પારકાં હાથ શું સારા લાગતા હશે? આવી પતિભક્ત (?) સ્ત્રીને છોડાવી લઇ જવાનું તો દુર રહ્યું, પણ અહીં ઉલટો મારો આત્મા યે પતિત થયો, (હું ઉલટો ઉપાધિમાં આવ્યો)." હું આમ ચિન્તવન કરતો હતો એવામાં, જેના હૃદયની કુટિલતા હું જાણતો નહોતો એવી મારી સ્ત્રીએ પેલાને પૂછયું—ધારો કે મારો ભરતાર કયાંયથી તમારી પાસે આવે તો તમે એને શું કરો "? એનો ઉત્તર એ શું આપે છે તે સાંભળવાને હું ટમટમી રહ્યો એવામાં તો એણે કહ્યું કે " હું મારી આવી સુંદર સમૃદ્ધિ પ્રમાણે એની આદરસહિત ભક્તિ કરૂં અને તને તેને સોંપી દઉં, તારા માતપિતાને સોંપતો હોઉં તેમ. જેને તારા જેવી સુંદર સ્ત્રી મળેલી છે, અર્થાત્ જે તારો પતિ છે, તે મારે પૂજ્ય જ છે. જેનાપર રાજમુદ્રા મારેલી (છાપેલી) હોય તે દ્રામ (સિક્કા) કેમ સ્વીકારાયા વિના રહે? " મને પણ લાગ્યું કે "મારૂં મનોરાજ્ય જરૂર પરિપૂર્ણ થશે અને પલ્લીપતિની સાથે મારે પૂર્ણ પ્રીતિ થશે. આમ એક કાર્યમાં બે કાર્ય થશે." પણ એનાં અમૃતસમાન છતાં મારા આદર સત્કાર કરવા વિષેનાં હોવાથી, વિષતુલ્ય વચનો મારી સ્ત્રીને ગમ્યાં નહીં. તેથી એણે એના તરફ ગર્વ

ને 'મને અતિ કષ્ટ-શૂળ ઉત્પન્ન કરનારાં અનિષ્ટ વચનો કયાંથી બોલે છે' એવા ભાવને સૂચવનારી ભ્રકુટી ચઢાવી. એટલે એનો ભાવ સમજી જઇ એ બોલ્યો—હે સુન્દરી, આ તો મેં તારી પાસે મશ્કરીમાં કહ્યું છે. જો પૂછતી હો તો સત્ય વાત આ છે કે હવે તને પાછી આપી દેવાની વાત હોય નહીં. સમુદ્રનું મન્થન કરીને અતિ કષ્ટે શ્રીકૃષ્ણ લક્ષ્મી લાવ્યા તે શું પાછી આપી દેવાને લાવ્યા હતા ? અરે, હું તો ઉલટો એને નિર્દયપણે ગાઢબન્ધથી બાંધી ખુબ ચાબકાવતી મારી મારીને મારા હાથની ખરજ ભાંગુ." અહો ! "વસ્તુ એક અને ઘરાક ઘણા" એથી કેવી મ્હોટી શત્રુવટ થાય છે ? મને તો એ શબ્દો સાંભળીને મારી સ્ત્રીનું ચરિત્ર વંશજાળ જેવું અગાધજ જણાયું. એ દુષ્ટાએ એવી મીઠી વાણીથી મને બોલાવ્યો, એવો આશ્વાસક સંદેશો પણ કહેવરાવ્યો, આવો ઉત્તમ આદરભાવ બતાવ્યો અને વળી મને જોઇને કેવી રડી પડી —એ સર્વ એણે મને મારી નાખવાને જ માટે કર્યું ! અથવાતો ખરૂંજ કહેવાય છે કે છાગ એટલે બકરાંને પોષે છે તે અન્તે એને મારી નાખવાને જ. પલંગની નીચે રહ્યોરહ્યો હું આમ ચિન્તવન કરતો હતો ત્યાંતો મારી સ્રીએ નેત્રસંજ્ઞાએ પલ્લીપતિને મારી ખબર આપી દીધી. એટલે તો એણે મને કેશ પકડીને જોરથી પલંગ નીચેથી બહાર ઘસડી કાઢયો અને ચામડાની વાધરીવતી એક થાંભલા સાથે બાંધ્યો; તે, ચોરીનું કામ કેવું હોય છે તેની હજુ હવે ચોરોને સમજણ પાડવાને માટેજ જાણે હોયની ! પછી વળી નવા અશ્વને ઉત્તમ શિક્ષણ દેતી વખતે કરવામાં આવે છે તેવી રીતે મને ચાબકા વતી અનેક પ્રહાર કર્યા અને માર પણ માર્યો. આવો નિર્દય માર ખાવાથી મને બહુ પીડા થવા લાગી. લોકોએ પરવશતાને નરકની ઉપમા આપી છે તે યથાર્થ જ છે. પછી મને એવી અવસ્થામાં મુકીને, સાક્ષાત્ મારાં અશુભ કર્મના ઓઘ-સમૂહ જેવો એ પલ્લીપતિ સૂઇ ગયો. મારી સ્રી અને એ બેઉ ગાઢ નિદ્રામાં પડયા એવામાં કોઈ શ્વાનીએ આવીને મારૂં ચામડાનું બન્ધન કરડી ખાધું એટલે મારો નિર્વિઘ્ને છૂટકો થયો. એટલામાટેજ કહ્યું છે કે પાપી લોકો સૂતા જ સારા.

આવી આશ્ચર્યકારક ઘટના જોઇને મને વિચાર આવ્યો કે મેઘની ગતિની જેમ કર્મની ગતિ પણ જાણવાને કોઇ શકિતવાન્ નથી. મને બન્ધન કેવું ? ત્યાં વળી આ લોકોને નિંદ્રા કયાંથી ? એમાં યે વળી એ શ્વાન આવી ચઢે કયાંથી ? ને સહસા મારૂં બન્ધન કરડી ખાય કયાંથી ? ઝાઝું શું ? આમાં કર્મજ સુખદુઃખનું હેતુભૂત છે. પણ ત્યારે શું આ પલ્લીપતિને એનાજ ખડ્ગથી મારી નાખીને વેર લઉં ? અથવા એ બિચારાનો કંઇ દોષ નથી, એને શા માટે મારવો ? દોષ સર્વ મારી સ્ત્રીનો છે. ત્યારે શું એને મારી નાંખું ? અથવા એવી દુષ્ટાને પણ લઇને ઘેર જતો રહું ? કારણકે સ્ત્રી ગમે તેવી હોય તોયે પારકે ઘેર એને ન રહેવા દેવી જોઇએ એમ કહે છે. એમ નિશ્ચય થયો, એટલે મેં એને ચોર ન જાગી જાય એમ ઉઠાડી અને ખડ્ગ બતાવીને કહ્યું—દુષ્ટા, નિર્લજ્જ, મારૂં અનિષ્ટ કરનારી તું જ છો. માટે જો કંઈ પણ બોલીશ તો આ ખડ્ગવતી તને ઠાર કરીશ. મેં આટલું કહ્યું એટલે તો એ મારી આગળ ચાલી. મારા હાથમાં ખડ્ગ હતું અને અમે બેઉ અમારા ગામ ભણી ચાલી નીકળ્યા. પણ એ વખતે મારી દુષ્ટ સ્ત્રી તસ્કરને જણાવવાને માટે ગાઢ અંધકારમાં પોતાના વસ્ત્રના છેડામાંથી કટકા ફાડી ફાડીને વેરતી આવી; કારણકે સર્વકોઇ વેર લેવાને માટે સ્વશક્તિઅનુસાર પ્રયત્નો કરેજ છે.

એવામાં રાત્રી વીતી ગઈ તે જાણે મારે મારી સ્ત્રીનો સમાગમ થયો તે જોવાને રાજી ન હોય એટલા માટે જ હોયની ! માર્ગમાં એક વાંસનું ગંભીર વન આવ્યું તેમાં અમે પેઠા એટલે મને એમ થયું કે હવે તો લંકામાં પેઠો. પણ પુરૂષમાં એકલું બળ છે; બુદ્ધિ તો સ્ત્રીનીજ. એટલે કે મારી સ્ત્રીએ રસ્તે બુદ્ધિ વાપરીને જ વસ્ત્રના કટકા વેર્યા હતા તેને અનુસારે પેલા ચોરલોકો પાછળ આવી પહોંચ્યા; પગલાંને અનુસારે પગી આવી પહોંચે છે તેમ. મળ્યો, મળ્યો એમ બોલતાં એઓ હર્ષસહિત વાંસના વનમાં પેઠા અને મને ખડ્ગપ્રહારથી જર્જરિત કર્યો. કારણકે વૈરીના હાથમાં સપડાય એને થોડી જ સુકુમાર કન્યા મળવાની હતી ? માર જ મળવાનો હોય અને તે

મને મળ્યો. કાષ્ટની જેમ મને પૃથ્વીપર પાડી દીધો અને મારૂં મૃત્યુ નીપજાવવાની ઇચ્છાથી મારે હાથે, પગે અને મસ્તક પર પ્રહાર કરીકરીને મને અત્યન્ત દુઃખ દીધું. પણ આ જગત્‌માં સ્ત્રીને કારણે કોને દુઃખ નથી પડતું ? મને મૃતપ્રાય કરીમૂકી મારી સ્ત્રીને લઇને ચોરલોકો પોતાને સ્થળે જતા રહ્યા.

ત્યાં એમના નાયકના ઘરમાં, જેને લીધે હું મૃત્યુ તુલ્ય અવસ્થાએ પહોંચ્યો અને પોતાને પોતાના ચિત્તવલ્લભ પલ્લીપતિનો પુનઃ સમાગમ થયો એવી, વસ્ત્રના કટકા વેરતા જવાની પોતાની મતિનો ગર્વ કરતી, મારી સ્ત્રી આનન્દથી રહેવા લાગી.

આ અવસરે કયાંયથી એક વાનર મારી પાસે આવ્યો. મારા જેવાને આવે સમયે કોઇ સહાયક આવી મળે એ પણ રૂડાં ભાગ્ય ! મને નિહાળી નિહાળીને જોતાં એને મૂર્છા આવી અને ભૂમિપર પડયો; તે જાણે મારાપર આવી પડેલું દુઃખ ન જોઇ શકવાથી જ હોયની ! પણ " અહિં રહીશ તો વળી કયાંઇથી ફરી મૂર્છા આવશે " એવા ભયથી હોયની એમ તે મૂર્છા વળ્યા પછી તરતજ વનમાં જતો રહ્યો. પણ તરત શલ્યનો ઉદ્ધાર કરનારી, અને શલ્યને રૂઝવનારી એવી બે ઔષધી, અને એક કમળપત્રમાં થોડું જળ—એટલાં વાના લઇને પાછો આવ્યો. આવીને એ બેમાંથી એક ઔષધીને શિલાપર ઘસીને એણે મારાં વ્રણપર ચંદનનો રસ સીંચતો હોય એમ લેપ કર્યો.એટલા પરથીજ જાણે વાનર, વા નર, વિકલ્પે નર એટલે મનુષ્ય કહેવાય છે. એ ઉત્તમ ઔષધીના પ્રભાવથી ચોરોએ મારા પાંચે અંગોમાં મારેલી ખીલીઓ બહાર નીકળી આવી. ખીલીઓ નીકળી ગઇ એટલે રહેલાં ખાલી વ્રણ રૂઝવવાને વાનરે બીજી ઔષધી ઘસીને એના રસનું વિલેપન કર્યું. એટલે અલ્પ સમયમાં વ્રણ સર્વે રૂઝાઇ ગયા. કારણકે ઔષધી, મણિ અને મંત્ર—એ ત્રણે વસ્તુઓનો કોઇ અચિન્ત્ય જ પ્રભાવ છે, એમાં કોઇ અલૌકિક શક્તિ રહેલી છે. આમ હું તો એ વાનરની કૃપાથી નવેઅવતાર આવ્યો; વસન્તઋતુમાં વૃક્ષો નવપલ્લવ થાય છે તેમ.

પછી એ વાનરે મારી સમક્ષ લખી બતાવ્યું કે, હે ભદ્ર, હું

પૂર્વભવમાં તમારા જ સુપ્રસિદ્ધ નગરને વિષે સિદ્ધકર્મા નામનો વૈદ્ય હતો. આયુર્વેદનું મારૂં જ્ઞાન સર્વોત્કૃષ્ટ હતું અને હું સર્વ રોગની ચિકિત્સા કરી શકતો હોવાથી બીજા ધન્વન્તરી સમાન ગણાતો હતો. પણ કરેલાં કર્મોને અનુસારે, મૃત્યુ પછી હું વાનરયોનિમાં જન્મ્યો છું; અને મારા યૂથમાં યૂથપાત તરીકે આનન્દથી આ અટવીમાં ફર્યા કરૂં છું. એ પ્રમાણે વાનર અને વાનરીઓની સંગાથે એકદા ક્રીડા કરતો ફરતો હતો એવામાં એક બળવાન્ વાનર આવીને મારી વાનરીને વિષે લુબ્ધ થયો. તેની સાથે મારે, સુગ્રીવને વાલિ સાથે થયું હતું તેવું, પ્રખર યુદ્ધ થયું તેમાં મારો એણે સંપૂર્ણ પરાજય કર્યો છે. કારણકે શેરને માથે સવાશેર હોય છે. દુર્યોધને જેમ પાંડવોનું રાજ્ય લઇ લીધું હતું તેમ એણે પણ મને હાંકી મૂકી મારૂં નાયકપણું ખુંચવી લીધું છે, હું વિદ્યમાન છતાં મારો વૈરી મારા સર્વ યૂથનો ભોક્તા થયો છે. કારણકે વસુંધરા વીરભોગ્યા છે. મારા યૂથથી ભ્રષ્ટ થયેલો હું હમણા પદભ્રષ્ટ થયેલા રાજાની જેમ એકલો ફરૂં છું. ફરતો ફરતો અહીં આવી ચઢયો તે પણ જાણે તારા પ્રારબ્ધના યોગે તારા આયુષ્યના બળે આકર્ષાઇને જ, એમ જાણજે. તને જોઇને, હે મહાભાગ, મને વિચાર થયો હતો કે મેં આને કયાંક પૂર્વે જોયેલ છે. વારવાર ઉહાપોહ કરતાં મને મારી પણ પૂર્વભવની જાતિ અને વૈદ્યવિદ્યાનું સ્મરણ થયું. એટલે ઔષધીઓ શોધી લાવી તથી તને સાજો કર્યો છે, કારણકે સત્પુરૂષોની સર્વ ક્રિયા પરોપકારને અર્થેજ હોય છે. તો હવે પેલા મારા શત્રુ પાસેથી મને મારૂં યૂથ પાછું મળે એમ કર—સુગ્રીવે રામને સહાય કરી હતી તેવી રીતે મને સહાય કર. કારણકે આપણી પોતાની વસ્તુ પણ પારકાના હાથમાં ગઇ હોય તે પ્રાણને જોખમમાં નાખ્યા વિના મળતી નથી.

હે અભયકુમાર, (મુનિ પોતાનો વૃત્તાન્ત કહેતાં કહે છે કે) તે વખતે મેં વાનરને કહ્યું—મારા પ્રાણ બચાવનારે આટલું જ શું માગ્યું—આટલી નજીવી માગણી શું કરી ! એક પુત્ર પ્રભાતમાં ઉઠીને પોતાના માતપિતાને નમસ્કાર કરે—પછી આદર સહિત સુગંધી તેલ વડે અભ્યંગન કરી ઉષ્ણ જળથી સ્નાન કરાવે, પાને

પાસે બેસી મક્ષિકાને દૂર રાખી એમને ઉત્તમ ભોજન કરાવે, ચં-દનાદિનું વિલેપન કરાવે, સુંદર વસ્ત્રાભરણ પહેરાવે અને ઉપરાંત શ્રવણની જેમ ભક્તિસહિત અવિશ્રાન્તપણે સ્કન્ધપર લઈ તીર્થ-યાત્રા કરાવે—આ પ્રમાણે માતપિતાની સેવા કરનાર પુત્ર એમના પર જે ઉપકાર કરે છે એનાથી પણ અધિક ઉપકાર તેં મારા પર કર્યો છે. તો તારા ઉપકારનો બદલો મેં તોજ વાળ્યો કહેવાય કે જો, તેં મને પ્રાણાંત કષ્ટ થકી બચાવ્યો તેજ પ્રમાણે, હું પણ તને આવા ગાઢ દુઃખમાંથી મુકત કરૂં. અથવાતો મને તો એમજ લાગે છે કે એમ કરવાથી પણ મેં તારા પર ઉપકાર કર્યો નહીં કહે-વાય. કારણકે ઉપકાર તો એનું નામ કે જે આપણે પ્રથમ ઉપકૃત થયા શિવાય કરીએ. ઉપકારને સાટે ઉપકાર કરવો એતો વણિક-શાહી ધર્મ છે, જમા ઉધાર છે; એમાં કંઇ સાધુતા નથી. તોપણ તારા શત્રુનો પરાજય કરવારૂપ કાંઇક ભકિત તો, ચાલ, હું કરૂં. અથવા તો લોકો ચંદ્રમાના દર્શન કરે છે એને એનું (ચંદ્રમાનું) સન્માન કર્યું કહે છે. (તેમ હું જે તારી ભક્તિ કરીશ તેને લોકો પોતાના મત પ્રમાણે " ઉપકાર " માનશે).

પછી એ વાનર મને જ્યાં પોતે પૂર્વે પોતાના યૂથ સંગાથે ક્રીડા કરતો હતો ત્યાં લઈ ગયો; અને એક વૃક્ષ નીચે મને બેસાડયો. કારણકે કાર્યસિદ્ધિમાં એકલું બળ નહીં, પરન્તુ બુદ્ધિ પણ જોઈએ છીએ. પછી તે પોતાના શત્રુ સાથે લડવા લાગ્યો. કારણકે ધણી પાસે હોય ત્યારે એક શ્વાન પણ જોર બતાવવા મડે છે. ત્યાં એ બેઉએ દાંતીઆ કરીકરીને, પૂછડાં ઉલાળીઉલાળીને, તથા વળી પૃથ્વીપર પછાડીપછાડીને, આકાશને વિષે અદ્ધર ઉછળી ઉછળીને, મ્હોટેથી હુકહુક કરીને, ક્રોધથી નેત્રો લાલચોળ કરી કરીને, મુઠીઓ ઉગામીઉગામીને, એકબીજાના કેશ પકડીપકડીને, સામસામા બચકાં ભરીભરીને, અને એકબીજાના શરીર નખવતી વિદારીવિદારીને જબરૂં યુદ્ધ કર્યું. વાલિ અને સુગ્રીવના યુદ્ધ જેવું એ યુદ્ધ હું પણ આશ્ચર્ય સહિત જોઈ રહ્યો. મેં એ પણ જોયું કે યૂથમાંથી એક પણ વાનરે આ બે યોદ્ધામાંના એકને પણ સહાય કરી નહીં. અથવાતો, લોકો તો સૌ કૌતુક જોનારાજ હોય છે.

યુદ્ધનું પરિણામ એ આવ્યું કે મારા વાનરને એના શત્રુના નખ-દાંત આદિના પ્રહારથી પુષ્કળ લોહી નીકળ્યું અને એનો પરાજય થયો. સર્વદા બળવત્તરનો જય થાય છે એ ખરૂંજ છે. તત્ક્ષણ એ વાનર નાસીને મારી પાસે આવ્યો; અને વાચા નહિં એટલે અક્ષરો લખ્યા કે-તારી પાસે સહાયની આશાએ મેં યુદ્ધ તો ઘણું કર્યું (કારણકે ખીલાના જોરે વાછરડાને પણ ઘણો મદ આવે છે) પરન્તુ તું તો જોઇજ રહ્યો; ને મારી તો આ દશા થઈ. હે મિત્ર, મને તારી સહાય ઉપર પૂરો વિશ્વાસ હતો. પણ હવે મારે કોની પાસે પોકાર કરવો ? ચાલતાંચાલતાં બહુ તો ત્યાં સુધી ચલાય કે જ્યાં-સુધી સામી ભીંત ન આવે.

વાનરના એ પ્રકારના વચન સાંભળીને મેં કહ્યું-હે વાનર, તેં કહ્યું તે આપ્ત પુરૂષના વાકયની પેઠે સર્વથા સત્ય છે. પણ હું કંઈ સહાય ન કરી શકયો તેનું કારણ એ કે-ઉગ્ર કોપ કરીને તમે બેઉ લડતા હતા તેમાં તું કયો ને તારો શત્રુ કયો એ હું ઓળખી શકયો નહીં. માટે અજાણતાં કદાચ હું વિપરીત કરી બેસું તો, તને સહાય કરવાનું તો એક બાજુએ રહે પણ ઉલટો તને અનિષ્ટ કર્તા થઈ પડું; જરાકુમારને હાથે અજાણતાં વિષ્ણુકુમારનું થયું હતું તેમ. અજાણતાં આપણી જીભ પણ દાંતવડે નથી કચરાઈ જતી ? માટે સૂર્યનો રથ જેમ પીતવર્ણની ધ્વજાથી ઓળખાઈ આવે છે તેમ તું પણ કોઈ રીતે ઓળખાઇ આવ એટલા માટે કંઠમાં પુષ્પની માળા પહેર.

મારા કહેવાથી એણે કંઠમાં માળા પહેરી તે જાણે જયલક્ષ્મીએ એને પસંદ કરીને એના કંઠમાં વરમાળ આરોપણ કરી હોયની ! એ માળા પહેરીને એ વૈરિ સાથ યુદ્ધ કરવા ગયો તે પણ જાણે યુદ્ધને વિષે શરીરને તાપ લાગે એ શમાવવાને માટેજ પહેરી ગયો હોયની ! પછી મેં જઈને એના વૈરિને મર્મ પ્રદેશને વિષે એક પત્થરનો પ્રહાર કર્યો; કિલ્લા ઉપર રહેલો માણસ નીચે રહેલા ઉપર પ્રહાર કરે તેમ. એ ગાઢ પ્રહારને લીધે એના પ્રાણ જતા રહ્યા તે જાણે એવા દુષ્ટ પાસે કોણ રહે એવા આશયથીજ હોયની ! આ વાનરનો વધ કર્યો ને જાણે હવે પછી [illegible] " પરસ્ત્રીપતિના

મૃત્યુ સંબંધી નાટક " નો " પૂર્વરંગનો પ્રવેશ " થયો હોયની ! આમ શત્રુનો વધ થવાથી મારા એ વાનર-બન્ધુએ અતિ હર્ષપૂર્વક પોતાના યૂથનું અધિપતિત્વ પ્રાપ્ત કર્યું.

પછી એની રજા લઇ હું ક્રોધે ધમધમતો પેલી પલ્લી ભણી ચાલ્યો કારણકે મૃગલાં સિંહને ઘા કરી ગયા હોય એ સિંહ ભૂલી જાય ખરો ? ત્યાં જઈને મેં રાત્રીએ પલ્લીપતિના ઘરમાં ખાતર દીધું તે જાણે મૃત્યુ પામેલાના જીવને નીકળી જવાને દ્વાર કરી આપ્યું હોયની ! પછી મેં જોયું તો પેલો મારી સ્ત્રીની સાથે એકજ શય્યા પર સૂતેલો હતો; જાણે છેવટને નિવૃત્તિને અંશે માયાની સંગાથે લોભ હોયની એમ.

(મુનિ અભયકુમારને કહે છે) હે શ્રાવકશિરોમણિ, એ બેઉ પર મને મૂળે ક્રોધ તો હતોજ તે આ જોઈને તો વિશેષ પ્રજ્વળ્યો. " બ્હેન નૃત્ય કરવા તૈયાર થાય એમાં વળી પાછી પગે ઘુઘરા બાંધે એવે વખતે ભાઈનો ક્રોધ શું પ્રજ્વલિત થયા વિના રહે " ? એ દૃષ્ટાન્ત જેવું મારે અહિં થયું, એટલે મેં તો નિર્દય થઇને, ભયંકર સર્પજ હોયની એવી પલ્લીપતિની તલવાર ત્યાં પડી હતી તે ઉપાડી. તેને કોશ થકી બહાર કાઢી ત્યારે એ દુષ્ટ ચોરના નાયકને ગળી જવાને યમરાજાએ પ્રસારેલી જીવ્હા (જીભ) હોય એવી ચકચકતી હતી ! ગાડીના ધોંસરાને એક દાતરડાવતી કાપી નાખીએ તેવી રીતે મેં એ દુષ્ટ ચોરનું મસ્તક એ ખડ્ગવતી છેદી નાખ્યું. અથવાતો પરાભવ પામેલા મનુષ્યો કોપરૂપીભૂતને વશ થઈને શું નથી કરતા ? પછી જંત્રમંત્ર જાણનારો જેમ ડાકણને પકડે છે તેમ મેં મારી દુષ્ટ પત્નીને કેશવતી પકડી તિરસ્કાર યુક્ત વચનો કહ્યાઃ—અરે કુલટા, મારૂં કુળ લજાવવાવાળી ઘોર રાક્ષસી, આગળ થા. જો એકપણ શબ્દ બોલીશ તો આ તારા યારનું કર્યું તેવુંજ તારૂં કરીશ. કારણકે ગણીએ ત્યાંસુધીજ સ્ત્રી હત્યા; નહિંતો એ ખરહત્યા જ છે. મારા તરફના આવા ભયથી તે મારી આગળ થઈ; સાંજને વખતે પૂર્વદિશા તરફ જતાં આપણા શરીરની છાયા આપણી આગળ ચાલે છે તેમ. રસ્તે વળી મેં એને આક્રોશનાં વચન સંભળાવ્યા—હે નિર્લજ્જ દુષ્ટા, હજુ પણ વસ્ત્રના

કટકા વેરતી આવ, કે જેથી તને છેવટનો માર્ગ દેખાડું. એમ કહી મારી જીહ્વાની મોળ ઉતારતો મારે ગામ પહોંચ્યો; અને એ દુશ્ચારિણીને મારા બન્ધુઓને સોંપી; અથવા તો ગળાપર થયેલ ગુમડાને કોઈ ફોડાવવા ઈચ્છતું નથી.

એ સાંભળી અભયકુમારે પ્રશ્ન કર્યો " એને એકવાર જવા દીધી હતી તો ફરી શામાટે આમ જીવને જોખમમાં નાંખવાનું આદર્યું ? સુવ્રત સાધુએ ઉત્તર આપ્યો—હે કુશાગ્રબુદ્ધિ, તારો પ્રશ્ન વ્યાજબી છે; પણ મારો એમાં હેતુ હતો—આવી અનર્થ કરનારી સ્ત્રીનું કંઈ બીજું કામ તો નહોતું; પણ મારે મારી પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ કરવી હતી. અભયકુમારે કહ્યું—તમારૂં કહેવું યથાર્થ છે. કારણ કે " અધમ લોકો વિઘ્નના ભયથી કાર્ય આરંભતાજ નથી; મધ્યમજનો કાર્ય આરંભી વિઘ્ન આવ્યે તે ત્યજી દે છે; પરન્તુ તમારા જેવા સત્ત્વવાન્ ઉત્તમ પુરૂષો સેંકડો વિઘ્ન આવે તોપણ આરંભેલું ત્યજી દેતા નથી. પ્રહારથી જર્જરિત થયા છતાં ઉત્તમ ક્ષત્રિય કદિ શરીરમાં પ્રાણ હોય ત્યાંસુધી શસ્ત્ર પડતાં મૂકે છે ?

પછી સાધુએ કહ્યું—પછી તો મારી સ્ત્રીનું સકળ ચરિત્ર જોઈ મને વૈરાગ્ય ઉપજ્યો. અહો ! એવા ગૃહોને ધન્ય છે કે જ્યાં સ્ત્રીઓ મૂળથી હોતી નથી. જે દેશને વિષે મરકી, દુષ્કાળ આદિ સંકટો નથી તે દેશ શું ખરેખર પ્રશંસાને પાત્ર નથી ? એવા પુરૂષોને ધન્ય છે, એઓજ વન્દનિક છે, એઓજ આ લોકના ભૂષણરૂપ છે, કે જેઓએ સ્ત્રીનેત્રરૂપ શુકન પણ જોયા નથી. વિષની વેલડી જેવી સ્ત્રીને વિષે જેઓ આસક્ત નથી થયા એઓજ સન્મુખ સમજ્યા છે. એકલા કપટનુંજ ધામ, અને સંધ્યાની જેમ ક્ષણમાં રક્ત અને ક્ષણમાં વિરક્ત એવી સ્ત્રીઓનો કોણ વિશ્વાસ કરે ? ચિત્તમાં કંઈક, બોલવાનું બીજું, અને કરવાનું કોઈક ત્રીજુંજ—એવાં જેમનાં વિપરીત આચરણ છે એવી સ્ત્રીઓને ધિક્કાર છે ! ગંગાનદીની રેતીનું, હેમાચળ પર્વતનું અને સમુદ્રના જળનું માપ થઈ શકે, પણ સ્ત્રીના હૃદયનું ન થઈ શકે. જેમનાં ચિત્ત માયાકપટથી ભરેલ છે એવી સ્ત્રીઓનો મનોભાવ કોણ જાણી શકે ? કર્મપ્રકૃતિનું સ્વરૂપ બધા માણસો સમજી શકે છે ! જે સ્ત્રી પતિને અનુરક્ત હોય છે

તેમને દુધ-સાકર-દ્રાક્ષ-અમૃતની ઉપમા આપવામાં આવે છે અને એઓ પતિ પરલોક પામ્યે એમની પાછળ મરે છે. પરંતુ વિરક્ત એટલે પતિને પ્રતિકુળ-દુષ્ટા હોય છે એને તો નાગણી, દુષ્ટમંત્ર-વિષ વગેરેની સાથે સરખાવે છે; એઓ પોતાના પતિને જીવતો મારી નાખવામાં પાછી પાની કરતી નથી; પોતે જૂઠું રૂએ છે અને પતિને રોવરાવે છે; જૂઠું બોલે છે છતાં સામાને પોતાનો વિશ્વાસ બેસાડવા પ્રયત્ન કરે છે; અને કદાચિત્ વિષ ખાધાનું ડોળ કરવા પણ ચુકતી નથી. કુળ-રૂપ-શૌર્ય-વિદ્યા-દાન કે માનથી પણ એને જીતવી કઠણ પડે છે. છતાં કેટલાક મહારાગી અને કામાધીન પુરૂષો જૂદી દૃષ્ટિએ જુએ છે. એઓ કહે છે કે સત્ય-હિતકારક અને સારવાળાજ અમારા આ શબ્દો છે કે-આ અસાર સંસારનો સાર હરિણાક્ષિઓ (સ્ત્રીઓ) જ છે. રાગયુક્ત ચિત્ત છતાં પણ, જેનાથી નિર્વાણ [1] મળે છે એવા જે સ્ત્રી-તેનાં દર્શન એજ દર્શન છે; બીજાં બધાં વૃથા છે. "

મને તો વૈરાગ્ય જ થયો હતો તેથી મેં તો ગૃહવાસ ત્યજીને સુસ્થિતાચાર્યની પાસે, સ્ત્રીના વસ્ત્રના છેડાનો પણ જ્યાં સ્પર્શ થવો મુશ્કેલ છે એવી, ભાગવતી દીક્ષા ગ્રહણ કરી. હે નીતિજ્ઞ, તેં મને " મહાભય " નું કારણ પૂછયું હતું તે આ જ હતું-મને સંસારમાં અનુભવેલો આ મહાભય યાદ આવ્યો હતો તેથી મારા મુખમાંથી " મહાભય " એ શબ્દો નીકળી ગયા હતા. અથવા ઉત્તમ જ્ઞાનના સંસ્કારને લીધે કંઈકઇ સ્મરણો સ્વભાવિક રીતે થઇ આવેજ છે.

પછી અભયકુમારે અંજલિ જોડીને મુનિને કહ્યું-આ જગત્માં તમને ધન્યવાદ છે, તમેજ પુણ્યશાલી છો. કારણકે ભવશ્રેણિને અટકાવનાર એવો વૈરાગ્ય તમને પ્રાપ્ત થયો છે. બાકી જે મર્કટવૈરાગ્ય કહેવાય છે તેતો ઘણાને થાય છે.

અભયકુમાર આમ ભાવના ભાવતો હતો ત્યાંતો ત્રીજો પહોર થયો અને ધનદનામના ત્રીજા સાધુ બહાર આવ્યા. સૂરિના કંઠમાં અચાનક હાર જોઇને ક્ષણવાર વીજળીના ચમકારાથીંજ હોયની

1. (૧) સુખ. (૨) મોક્ષ.

જ્યાએ ભેંસ–ભ્રમર અને મસી સમાન ગાઢ કૃષ્ણવર્ણવાળા વેતાળ દેખાતા હતા તો કોઈ સ્થળે મહા ભયંકર શીયાળવાની બૂમો સંભળાતી હતી.

(સાધુ કહે છે, હે મન્ત્રીશ્વર) આવા એ શ્મશાનમાં મેં એ શ્મશાનની અધિષ્ઠાત્રી (દેવી) હોયની એવી એક સ્ત્રીને રૂદન કરતી દીઠી. એણે પોતાનું અરધું મુખ ઉત્તરીયવસ્ત્રથી ઢાંકેલું હતું અને એના હાથમાં એક કંઇ ભાજન જેવું હતું. કરૂણા લાવીને મેં એને નિર્ભયતાથી પૂછયું–(કારણકે ક્ષત્રિય જાતિ મૂળથીજ નિર્ભય ગણાય છે) હે ભદ્રે, તું શામાટે રૂદન કરે છે ? તને કોઇ ચોરલોકો લુંટી ગયા છે ? અથવા તારૂં કોઇ સ્નેહી પરલોક–મૃત્યુ પામ્યું છે ? અથવા તારા પતિએ મૂઢતાને લઇને બીજી સ્ત્રીપર આસક્ત થઈ તને ત્યજી દીધી છે ? અથવા તારી સાસુ કે નણુદે તને દુઃખ દઇ કાઢી મૂકી છે ? અથવા તને કોઈ એવી બીજી વિપત્તિ આવી છે ? મને નિઃશંકપણે તારા રૂદનનું કારણ કહે. એ પરથી એ જાણે દૂરથી દોડતી આવવાથી થાકી ગઇ હોય એમ શ્વાસખાતી તથા દીનતા દાખવતી મને કહેવા લાગી: હે મહાભાગ, શાસ્ત્રને વિષે, આપણું દુઃખ એવા પુરૂષની આગળ કહેવાનું કહ્યું છે કે જેના દર્પણ સમાન ચિત્તને વિષે એનું પ્રતિબિમ્બ પડે અથવા જે દુઃખસમુદ્રથી આપણને તારી શકે. જેની તેની પાસે નિષ્કારણ દીનતા (દુઃખ) શા માટે બતાવવી ? પારકે દુઃખે દુઃખી અને એવા દુઃખીનું દુઃખ ટાળવાના સામર્થ્યવાળા વર્તમાન કાળમાં પૃથ્વીપર છેજ ક્યાં ? એ સાંભળી મેં એને કહ્યુ—તારા દુઃખનુ કારણ કહે કારણ કે એવા સમર્થ પુરૂષો પણ છે. સર્વત્ર ષંઢ હોતા નથી, ક્યાંક સાંઢ પણ હોય છે.

એ દુઃખીએ કહ્યું—જો એમ હોય તો, સાંભળ, કહું. આ શૂળીએ ચડાવેલ છે તે મારો પતિ છે. હું એને પ્રાણ કરતા પણ અતિ વ્હાલી હતી. અને મને પે એમના પર અત્યંત સ્નેહ હતો એ હાથ સિવાય [illegible] પત્ની નથી માન પતિ મારા [illegible] [illegible] વર્તતા નહી. તેમ હું પણ એમને અપ્રિય [illegible] હવે. માણસ પોતાના [illegible]

તરફ પ્રતિકૂળપણે વર્તે ? એવામાં આજે નહિંજેવું દૂષણ બતાવીને નીતિ કે દયા વિનાના પાપી તોફાની પોલીસે એની આ દશા કરી છે. કારણકે સર્વ અધિકારમાં આ પોલીસનો અધિકાર અધમ છે. મારા પતિની આ સ્થીતિ જોઈ મેં બહુ બહુ વિલાપ કર્યા. અથવા તો કુલસ્ત્રીઓનો એ ધર્મજ છે. હે સજ્જન, બહુ વિલાપ કરીને પણ હું શું કરૂં ? એવા નિર્દયના હાથમાં સપડાયલા પ્રત્યે મારા જેવી સ્ત્રીઓથી થાય પણ શું ? મેં વિચાર કર્યો કે મારા પતિને મારે હાથે છેલ્લી વખત ભોજન કરાવું. કારણકે પતિ સ્ત્રીના હાથથી કઈ સેવાને યોગ્ય નથી ? દિવસે તો દંડપાશિક અધિકારીઓનો ભય હોવાથી અહીં આવી નહીં કારણકે સ્ત્રીઓ ને તો જ્યાંત્યાં ભયજ છે. વળી જો કે મારા જેવી કુળસ્ત્રીને શીલરક્ષણને કારણે રાત્રીએ ઘરની બહાર પગ પણ મુકવો ઉચિત નથી તોપણ ઉત્કૃષ્ટ પ્રેમને લીધે પતિને ભોજન કરાવવા અત્રે આવી છું. પણ હું નીચી છું અને એ શૂલિ ઉપર છે તેથી મારો હાથ પહોચતો નથી; અને એને જમાડવાનો મારો સર્વ પ્રયાસ વૃથા જાય છે. આ મારા રૂદનનું કારણ છે.

હવે તમે આવ્યા છો તો મને સહાય કરો. અથવા તો ધાન્યને (સારા પાકને માટે) હસ્ત નક્ષત્રના વર્ષાદની જરૂર હોય છે. મારા સ્વર્ગપ્રતિ પ્રયાણકરતા પતિને હું ભક્તિસહિત એમનું પ્રિય ભોજન-દહીંભાત જમાડવા લાવી છું. તે સાંભળી મને પણ લાગ્યું કે-અહો ! આ સ્ત્રીની પતિભક્તિ અસાધારણ છે. પાઘડીને વિષે કીરમજના રંગની જેમ મનુષ્યને વિષે પણ અતિશય રાગ-સ્નેહ હોય છે. આવું સ્ત્રીરત્ન ઘેરઘેર હોતું નથી; જેમ શાળના ચોખા દરેક ક્ષેત્રમાં પાકતા નથી તેમ. એમ ધારીને મેં એને મારી પીઠ પર ચઢી એનો મનોરથ સંપૂર્ણ કરવાને કહ્યું.

મારૂં વાક્ય સાંભળીને એ રડતી બંધ થઈ; નારંગી આદિ ફળ મળવાથી એક બાળક રડતું બંધ થાય તેમ. પછી એણે યુદ્ધમાં જવાને તૈયાર થતા સુભટની પેઠે હર્ષ સહિત પોતાના વસ્ત્ર તથા વાળ બરાબર બાંધ્યા; અને એકદમ પોતાનું ભાજન લઈને મારી

એમ એ કંપાયમાન થયા. "અહો ! પરિણામને નહિં જાણનારા કયા માણસે આવું કૃત્ય કરીને પોતાના આત્માને આ મહા અગાધ સંસાર સાગરમાં રઝળાવવો ધાર્યો હશે ? કોઈ શત્રુએ જરૂર આ કૃત્ય સુરિજી ઉપર કલંક–આળ મૂકવા કર્યું છે. કેમકે પાપી માણસોને કૃત્યાકૃત્યનું જ્ઞાન કયાંથી હોય ! પણ ચંદ્રમા તરફ ફેંકેલી ધૂળ જેમ તેને પહોચતી નથી તેમ નિષ્કલંકને કલંક લાગતું નથી. અભયકુમાર જે હાર ખોવાયા માટે ઉદ્વેગમાં ફરે છે તેજ આ હાર છે, અને એનો ઉદ્વેગ પણ વ્યાજબી છે. આનું પરિણામ શું આવશે ? કંઈ ખબર પડતી નથી. પણ એમાં ચિન્તા મારે શી કરવી ? ભાવિ હશે તે બનશે." આવા વિચારમાં પોતાનો 'સમય' પૂરો કર્યો.

પોતાને સુરિજી પાસે જે એક પહોર સુધી જાગરણ કરવાનું હતું તે પહોર પૂરો થયો એટલે ધીમેથી વસતિમાં પ્રવેશ કરતાં એ મુનિ "અતિભય" એટલું બોલી ગયા. એ જોઈ અભયકુમારે પૂછ્યું–હે મુનિ, તમારે વળી "અતિભય" શો ? એકલા સુખ-પુંજ ધામ એવા મોક્ષમાં દુઃખનો પ્રવેશ કયાંથી ? મુનિએ ઉત્તર આપ્યો–હે શ્રાવકશિરોમણિ, તારૂં વચન સત્ય છે; કારણકે મુનિઓ તો સાતે જાતના ભયથી મુક્ત છે. મેં તો ગૃહસ્થાવાસમાં અમુક ભય અનુભવ્યો હતો તે સ્મરણમાં આવ્યો એટલે એમ બોલાઈ જવાયું. કારણકે કોઇનું ચિત્ત સતત એક ધ્યાનમાં તલ્લીન રહેતું નથી. એ સાંભળી અભયકુમારે કહ્યું–એ તમારી કથા સાંભળવાની મારી ઇચ્છા છે કેમકે ઉત્તમ પુરૂષોના ચરિત્રો અમૃતથી પણ ચડી જાય છે. મુનિએ કહ્યું–સુધાતુર હોય છે એનેજ ભોજન આપવામાં આવે છે. માટે તને જો ઉત્કંઠા હોય તો મારો વૃત્તાન્ત કહું; સાંભળ:—

આચાર્યના ત્રીજા શિષ્યનું આત્મવૃત્તાન્ત.

કોઇ પ્રકારનું દુઃખ ન હોવાથી હૃષ્ટપુષ્ટ બનેલ માણસોના નિવાસ સ્થાન રૂપ, એક વર્ષનું છતાં ચારે વર્ણોથી શોભી રહેલ એવું અને મોટા મુનિવરોને આરામરૂપ, એક શાલિગ્રામ નગરની પાસે આ-વેલું છે. તે ગામમાં સાવત્થીમાં રહેતો. ... એક ક્ષત્રિય વર્ણનો દુષ્ટ અને આનન્દીન. એક દૈન્ય દુઃખ ... લક્ષ્મી નામનો,

સ્વરૂપવાન પણ સાક્ષાત્ પાપની મૂર્તિ હોયની એવી કન્યાને, પરિણામનો વિચાર કર્યા વિના કેવળ રાક્ષસી વૃત્તિથી પરણ્યો હતો; કારણકે કામી જનોને વિચાર હોતો નથી. એકદા મારી સ્ત્રીને તેડવા હું મારે સાસરે ગયો કારણકે જમાઈઓ સાસરૂં જાણે પોતાનો ધનમાલનો ભંડાર હોય એવું ગણે છે. અમે ક્ષત્રિયો સહાય આપનારા કહેવાઈએ માટે મારે માર્ગે જતાં સહાયક -સહચર શાનો જોઈએ એમ ધારી હું એકલોજ હાથમાં ફક્ત તલવાર લઈને નીકળ્યો હતો. રસ્તામાં મહાકાળ નામનું એક અત્યન્ત ભયાનક સ્મશાન આવ્યું; તે જાણે પૃથ્વીપર આવી ચઢેલી " રત્નપ્રભા " નારકીજ હોયની !

તે વખતે સૂર્ય પશ્ચિમ સમુદ્રમાં ડુબવા (અસ્ત પામવા) લાગ્યો પણ તેના સહસ્ર કર કહેવાય છે તેમાંથી એકકે યે પણ એનો બચાવ કર્યો નહીં. પછી, રાગસહિત અસ્ત પામતા સૂર્યમંડળનું જાણે આલિંગન કરવાથી હોયની એમ સંધ્યાનો રક્તવર્ણ થયો ! અથવા " આ સ્મશાનમાં ઘણા માણસો એકસાથે આવે છે તોપણ ભય પામે છે, છતાં, હે વહાલા, તું ત્યાં એકલો નિર્ભયપણે કયાં જાય છે ? આમ રોષ કરીને બોલવાથીજ હોયની, એમ સંધ્યા રક્તવર્ણી થઈ !

આ સ્મશાનનું નામ લેતાં ભય ઉત્પન્ન થતો હતો અને સાક્ષાત્ દૃષ્ટિએ પડતાં તો બ્હીકણના પ્રાણજ ઉડી જતા. કારણકે ત્યાં કોઈ સ્થળે ભૂતપ્રેતનાં ટોળાંનેટોળાં નૃત્ય કરતા હતા, તો કોઈ સ્થળે અનેક નધણીયાતા કલેવર દૃષ્ટિએ પડતા હતા. કોઈક સ્થળે યમરાજાના પત્થરના દડા હોયની એવા કપાળોના ઢગ પડયા હતા તો કોઈક સ્થળે એના યશના સમૂહ હોયની એવા અસ્થિના ઢગલા પડયા હતા. કયાંક ચર્મ-રકત-વસા અને માંસ આદિ પડયા હતા તેથી તે મ્લેચ્છ-ખાટકીના ઘર જેવું દેખાતું હતું. વળી કોઈ જગ્યાએ શૂળી ખોડી મૂકી હતી અને કોઈ જગ્યાએ ઘુવડના નાદ સંભળાતા ને ભૂત નાચતા હતા.કોઈ જગ્યાએ પિશાચોની ભયંકર ચીસ સંભળાતી હતી, તો કોઈ જગ્યાએ હાથમાં છરી લઈને ફરતી ડાકણો દૃષ્ટિએ પડતી હતી. કયાંક ચિતાના અગ્નિનો ઉદ્યોત તો કયાંક ગાઢ અન્ધકાર નજરે પડતો હતો. કોઈ

જગ્યાએ ભેંસ-ભ્રમર અને મસી સમાન ગાઢ કૃષ્ણવર્ણવાળા વેતાળ દેખાતા હતા તો કોઈ સ્થળે મહા ભયંકર શીયાળવાની બૂમો સંભળાતી હતી.

(સાધુ કહે છે, હે મન્ત્રીશ્વર) આવા એ શ્મશાનમાં મેં એ શ્મશાનની અધિષ્ઠાત્રી (દેવી) હોયની એવી એક સ્ત્રીને રૂદન કરતી દીઠી. એણે પોતાનું અરધું મુખ ઉત્તરીયવસ્ત્રથી ઢાંકેલું હતું અને એના હાથમાં એક કંઇ ભાજન જેવું હતું. કરૂણા લાવીને મેં એને નિર્ભયતાથી પૂછ્યું-(કારણકે ક્ષત્રિય જાતિ મૂળથીજ નિર્ભય ગણાય છે) હે ભદ્રે, તું શામાટે રૂદન કરે છે ? તને કોઇ ચોરલોકો લુંટી ગયા છે ? અથવા તારૂં કોઇ સ્નેહી પરલોક-મૃત્યુ પામ્યું છે ? અથવા તારા પતિએ મૂઢતાને લઇને બીજી સ્ત્રીપર આસક્ત થઈ તને ત્યજી દીધી છે ? અથવા તારી સાસુ કે નણંદે તને દુઃખ દઇ કાઢી મૂકી છે ? અથવા તને કોઇ એવી બીજી વિપત્તિ આવી છે ? મને નિઃશંકપણે તારા રૂદનનું કારણ કહે. એ પરથી એ જાણે દૂરથી દોડતી આવવાથી થાકી ગઇ હોય એમ શ્વાસખાતી તથા દીનતા દાખવતી મને કહેવા લાગી: હે મહાભાગ, શાસ્ત્રને વિષે, આપણું દુઃખ એવા પુરૂષની આગળ કહેવાનું કહ્યું છે કે જેના દર્પણ સમાન ચિત્તને વિષે એનું પ્રતિબિમ્બ પડે અથવા જે દુઃખસમુદ્રથી આપણને તારી શકે. જેની તેની પાસે નિષ્કારણ દીનતા (દુઃખ) શા માટે બતાવવી ? પારકે દુઃખે દુઃખી અને એવા દુઃખીનું દુઃખ ટાળવાના સામર્થ્યવાળા વર્તમાન કાળમાં પૃથ્વીપર છેજ કયાં ? એ સાંભળી મેં એને કહ્યું—તારા દુઃખનું કારણ કહે કારણ કે એવા સમર્થ પુરૂષો પણ છે. સર્વત્ર પંઢ હોતા નથી, કયાંક સાંઢ પણ હોય છે.

એ દુષ્ટાએ કહ્યું—જો એમ હોય તો, સાંભળ, કહું. આ શૂળીએ ચડાવેલ છે તે મારો પતિ છે. હું એને પ્રાણ કરતા પણ અતિ વ્હાલી હતી અને મને પણ એમના પર અત્યંત સ્નેહ હતો કારણકે [illegible] સિવાય નારી પતની નથી. [illegible] પતિ [illegible] કદિ વિપરીતપણે વર્તતા નહીં. તેમ હું પણ એમને અપ્રિય એવું કંઈ કરતી નહીં કારણકે [illegible]. [illegible]

તરફ પ્રતિકૂળપણે વર્તે ? એવામાં આજે નહિંજેવું દૂષણ બતાવીને નીતિ કે દયા વિનાના પાપી તોફાની પોલીસે એની આ દશા કરી છે. કારણકે સર્વ અધિકારમાં આ પોલીસનો અધિકાર અધમ છે. મારા પતિની આ સ્થીતિ જોઈ મેં બહુ બહુ વિલાપ કર્યો. અથવા તો કુલસ્ત્રીઓનો એ ધર્મજ છે. હે સજ્જન, બહુ વિલાપ કરીને પણ હું શું કરૂં ? એવા નિર્દયના હાથમાં સપડાયલા પ્રત્યે મારા જેવી સ્ત્રીઓથી થાય પણ શું ? મેં વિચાર કર્યો કે મારા પતિને મારે હાથે છેલ્લી વખત ભોજન કરાવું. કારણકે પતિ સ્ત્રીના હાથથી કઈ સેવાને યોગ્ય નથી ? દિવસે તો દંડપાશિક અધિકારીઓનો ભય હોવાથી અહીં આવી નહીં કારણકે સ્ત્રીઓને તો જ્યાંત્યાં ભયજ છે. વળી જો કે મારા જેવી કુળસ્ત્રીને શીલરક્ષણને કારણે રાત્રીએ ઘરની બહાર પગ પણ મુકવો ઉચિત નથી તોપણ ઉત્કૃષ્ટ પ્રેમને લીધે પતિને ભોજન કરાવવા અત્રે આવી છું. પણ હું નીચી છું અને એ શૂલિ ઉપર છે તેથી મારો હાથ પહોચતો નથી; અને એને જમાડવાનો મારો સર્વ પ્રયાસ વૃથા જાય છે. આ મારા રૂદનનું કારણ છે.

હવે તમે આવ્યા છો તો મને સહાય કરો. અથવા તો ધાન્યને (સારા પાકને માટે) હસ્ત નક્ષત્રના વર્ષાદની જરૂર હોય છે. મારા સ્વર્ગપ્રતિ પ્રયાણકરતા પતિને હું ભક્તિસહિત એમનું પ્રિય ભોજન—દહીંભાત જમાડવા લાવી છું. તે સાંભળી મને પણ લાગ્યું કે—અહો ! આ સ્ત્રીની પતિભક્તિ અસાધારણ છે. પાષાણને વિષે હીરમજના રંગની જેમ મનુષ્યને વિષે પણ અતિશય રાગ—સ્નેહ હોય છે. આવું સ્ત્રીરત્ન ઘેરઘેર હોતું નથી; જેમ શાળના ચોખા દરેક ક્ષેત્રમાં પાકતા નથી તેમ. એમ ધારીને મેં એને મારી પીઠ પર ચઢી એનો મનોરથ સંપૂર્ણ કરવાને કહ્યું.

મારૂં વાક્ય સાંભળીને એ રડતી બંધ થઈ; નારંગી આદિ ફળ મળવાથી એક બાળક રડતું બંધ થાય તેમ. પછી એણે યુદ્ધમાં જય.ને તૈયાર થતા સુભટની પેઠે હર્ષ સહિત પોતાના વસ્ત્ર તથા વાળ બરાબર બાંધ્યા; અને એકદમ પોતાનું ભાજન લઈને મારી

પીઠ પર ચઢી ગઈ. તે વખતે તે કૈલાસપર રહેતી રૂદ્રની સ્ત્રી હોયની એવી દેખાવા લાગી. એણે મને વળી કહ્યું—જ્યાંસુધી હું આને ઘેબર આદિ જમાડી ન લઉં ત્યાં સુધી તારે મારી સામે જોવું નહિં કારણકે એમ થાય તો મારા જેવી શરમાળ કુલસ્ત્રીના હાથમાંથી પાત્ર તત્ક્ષણ નીચે પડી જાય. "જે મારી પૃષ્ટે (પુઠે) લાગશે તેનો હું અધઃપાત કરીશ" એમ એ મારી પૃષ્ટ (પીઠ) પર રહી છતી સૂચવતી હોયની ! પછી ઘણો વખત થયો છતાં તે નીચે ઉતરી નહીં ત્યારે મને એનો ભાર લાગવાથી વિચાર આવ્યો કે આ તે શું પોતાના પતિને સોનું ખવરાવે છે ? અથવા એ તે એને કેટલુંક ખવરાવશે ? એને હવે કેટલીક વાર છે ? એમ વિચારી મેં ઉંચું જોયું તો એ દુષ્ટા શૂલીપર રહેલ મૃતકમાંથી કાપી કાપીને માંસ લેતી હતી, જાણે કર્મના દળ લેતી-બાંધતી-હોયની એમ. એટલે "આ નગરની યોગિનીનું સ્થાન છે, ત્યાં શું અસંભવિત હોય ? આ જરૂર કોઇ ડાકણ છે" એવો મને નિશ્ચય થયો, અને હું ક્ષત્રિ હોવા છતાં ભય પામ્યો તેથી મારૂં ખડ્ગ પણ ત્યાં પડતું મુકીને નગર તરફ પલાયન કરી ગયો. એટલુંજ સારૂં થયું કે મારાં વસ્ત્ર પડી ન ગયાં ! વળી "આ મારો પતિ છે, એ રખેને મને ઓળખી ગયો હશે" એવી શંકાને લીધે તે મારી પાછળ મને મારવા દોડી. આગળ હું, અને પાછળ મારીજ તલવાર લઇને એ, એમ અમે બેઉ, બ્રહ્મહત્યા અને મહેશ્વરની જેમ, દોડવા લાગ્યા. હું નગરમાં પેસવા જાઉં છું ત્યાં તો એણે મને મારીજ તલવાર મારા ઉપર મારી. મારાજ અશ્રોએ મારે ત્યાં ધાડ પડ્યા જેવું થયું. પ્રહાર વાગવાથી હું ચંડિકાના મંદિરમાં કુળદેવીનું સ્મરણ કરતો કરતો પડયો કારણકે માણસો સંકટસમયે હંમેશાં કુળદેવતાનું સ્મરણ કરે છે. "હે દેવિ, સાસરે જતાં સાક્ષાત્ લક્ષ્મી સમાન, કુળદીપક તથા સન્માર્ગ એવી મારી પત્નીને તેડી આવું એવા ઉત્તમ મનોરથ કરતો હું આ નગરીમાં આવ્યો, ત્યાં તો કોઇ ડાકણે મારી આ અવસ્થા કરી છે માટે અન્ય કોઇનું શરણ નથી, તું જ કૃપા કરી મારૂં રક્ષણ કર. કારણ કે દક્ષાત્મજાના નાથ શિવ [illegible] ?

આ પ્રમાણે અત્યન્ત પીડા પામતો વિલાપ કરતો હતો ત્યાં કુળદેવતાએ પ્રત્યક્ષ થઇને મને કહ્યું—હે વત્સ, હે વિખ્યાત વીર શિરોમણિ, બહુ ખેદ ન કર; ધૈર્ય ધારણ કર. સંપત્તિ આવ્યે જેને હર્ષ થતો નથી, વિપત્તિ આવ્યે વિષાદ થતો નથી અને સંગ્રામમાં પણ ભય લાગતો નથી એવા પુરૂષોજ આ જગતના ભૂષણ રૂપ છે. તારા જેવા ક્ષત્રિયમાં પણ કાયરતા આવી તે ગ્રીષ્મઋતુના સૂર્યમાં મંદતા આવ્યા જેવું થયું છે. અમારે આ શાકિનીઓ સાથે વ્યવસ્થા થયેલી છે કે નગરીના બહારના ભાગપર એમનો હક, અને અંદરનો ભાગ અમારોઃ—આમ સૌધર્મ અને ઈશાન ઇન્દ્રોની જેમ વ્યવસ્થા થયેલી છે. પોળની બહાર શાકિનીએ તારા ઉરૂ પર પ્રહાર કર્યો છે તેમાં મારૂં કાંઇ ચાલે તેમ નથી; કેમકે પોતાની પલ્લીમાં ભીલલોકો પણ બળવાન્ હોય છે. પણ તું ચિત્તને વિષે લેશ પણ દુઃખી થઇશ નહીં, તારો આ ઉરૂ છેદાયો છે તે પુનઃ સાજો થશે." કુળદેવીએ એ પ્રમાણે કહ્યું કે તત્ક્ષણ જલના સિંચવાથી ગડુચી તાજી થાય એમ મારો ઉરૂ સાજો થયો. એટલે તો મેં કુળદેવીને પ્રણામ કરીને પૂર્ણ ભક્તિ અને પરમ આનન્દ સહિત એની સ્તુતિ કરવા માંડીઃ—હે દેવિ, તું મારા કુળની ચિન્તા કરનારી છો, કુળના સર્વ કષ્ટને ચૂર્ણ કરનારી છો, સર્વ આધિ-વ્યાધિ નાશ કરવામાં સૂર્ય સમાન છો, સર્વ તાપનો નાશ કરવામાં શરદ્પૂર્ણિમાના ચંદ્રમા સમાન છો; તુંજ કુળની રક્ષા કરનારી છો, કુળની વૃદ્ધિ કરનારી છો, તુંજ અમારા કુળમાં ચિન્તામણિ સમાન છો, કામધેનુ તુલ્ય છો, કલ્પલતા જેવી છો; વળી તુંજ અમારા કુળલોકની પિતામહી છો; હે જગજ્જનની, તુંજ અમારા કુળનો ઉદય કરનારી છો તારો જય થાઓ, વિજય થાઓ, ઉત્કર્ષ થાઓ, વૃદ્ધિ થાઓ. હે સ્વામિની, તેં ઉપાય ન કર્યો હોત તો મારૂં શું થાત ? અમારા કુળની સર્વ વૃદ્ધિ-સમૃદ્ધિ અને કલ્યાણ સર્વ તારોજ પ્રસાદ છે; જળની વૃષ્ટિનો જેમ ધાન્યો ઉપર છે તેમ. મને જીવિત આપનારી હે દેવિ, મારા જેવો સ્ખલિતજીહ્વા અને મંદબુદ્ધિવાળો તારી કેટલી સ્તુતિ કરી શકે ? અથવા પાંગળો કેટલુંક ચાલી શકે ?

આ પ્રમાણે મેં હર્ષસહિત કુળદેવતાની સ્તુતિ કરી કારણ કે એના પ્રત્યે બીજું કંઇ ન થઇ શકે તો સ્તુતિ તો કરવાની જરૂર જ હતી. પછી જીવતો રહ્યો એટલે પ્રિયાને સદ્ય મળવાની ઉત્કંઠાથી સસરાને ઘેર પહોંચ્યો તો ત્યાં ઘરના દ્વાર તદ્દન બંધ હતા એટલે દ્વાર ઉઘડાવું છું એમ વિચારમાં હું ઘર નિહાળવા લાગ્યો તો કુંચીના વિવરમાં દીપકનો પ્રકાશ પડયો તેમાં મેં શું જોયું ? પેલી મારીજ સ્ત્રી પોતાની માતાની સંગાથે હર્ષપૂર્વક સુરાને અમૃતસમાન ગણી તેનું પાન કરતી હતી; અને વચ્ચે વચ્ચે હોંશે હોંશે માંસ ખાતી હતી. કહ્યું છે કે મદ્યપાન–ઉપાધ્યાય કઇ કઈ કુશિક્ષા નથી શીખવતો? હું પણ મારી સ્ત્રીનું એ પ્રકારનું આચરણ જોઇ ચમત્કાર પામી ચિન્તવવા લાગ્યો—આ મદ્યપાન કરનારીમાં શીલનો સંભવ નજ હોય. લસણ ખાનારના મુખને વિષે સુગન્ધની આશા કોણ રાખે છે ? માણસને સારાસારનો વિચાર ત્યાંસુધીજ રહે છે કે જ્યાંસુધી અવિવેકનુંજ ઘર–એવા સુરાપાનમાં તે લપટાયો નથી. મદ્યપાન એ મહાપાપ છે કેમકે એથી મનુષ્યની બુદ્ધિ ઉપરક્ષેત્રને વિષે વાવેલા બીજની પેઠે સદ્ય વિનાશ પામે છે. વળી એ સર્વ અનર્થનું પણ મૂળ છે, અશાતાવેદનીય કર્મની પેઠે. મદ્ય એકલોજ હાનિકારક છે તો માંસ સાથે હોય ત્યારે તો વિશેષ હોય એમાં પૂછવુંજ શું ? વળી એજ સુરા શાકની કે અગ્નિને આપવામા આવે તો તો એક લીજ (માંસ વિના પણ) અધિક અનર્થ તે કરે છે. માતા આવી છે એ ન્યાયે એની પુત્રી પણ એના જેવીજ હોય. નાગણીની કુખમાંથી ઉત્પન્ન થાય એ વિષનીજ વેલડી હોય.

પછી " આનું એમનું ચેષ્ટિત તો જોયું. હવે એમની વાત ચિત સાંભળું " એમ વિચારીને એકાગ્રચિત્તે તે હાલ્યાચાલ્યા વિના ત્યાં તે સ્તંભ ઉભો રહ્યો. તો માતાએ પુત્રીને પૂછ્યું—" આવું સ્વાદિષ્ટ માંસ કયાંથી લાવી ? અથવા તો લાભોદય (કર્મ) થી શું આવ નથી ? મને તો લાગે છે કે લોકોમાં અમૃતની ખાલી વાતોજ છે. આજ અમૃત છે. પણ મંદ લોકો એ જાણતા નથી. " વિશેષ હાસ્યપૂર્વક કહ્યો ત્યારે તે એને ઉત્તર આપતાં મ [illegible] કે–હે માતા, [illegible]

સાંભળી વૃદ્ધા બહુ વિસ્મય પામી કહેવા લાગી—પુત્રી, આવું અસંબદ્ધ-સંબંધ વગરનું શું કહે છે ? પછી તેને પુત્રીએ હર્ષસહિત પોતાનો સવિસ્તર હેવાલ કહી સંભળાવ્યો. પાપી લોકોને પાપકાર્યો કરીને પણ અલૌકિક આનન્દ થાય છે. માતાએ એ સાંભળી પુત્રીને કહ્યું—હે પુત્રિ, તેં બહુ ભૂલ કરી છે, તારા પ્રાણપતિને આમ કર્યું તે સારૂં નથી કર્યું. માણસો ઘણો લોભ કરે છે પણ સ્થાન વિચારવું જોઇએ. હાથણી મદોન્મત્ત થઈ હોય તોપણ પોતાની સુંઢનું રક્ષણ તો એ કરેજ છે. આ પ્રમાણે માતાએ પોતાની પુત્રીને શીખામણ આપી. કારણ કે દુષ્ટ હોય એવા વૃદ્ધોની પાસે પણ કંઇક તો (સમજણ) હોય છે પણ અહંકારીને શિક્ષાવચન ગમતાં નથી તેથી પુત્રી ચિત્તમાં ઈર્ષ્યા લાવીને કહેવા લાગી-મેં વાર્યા છતાં મારા સ્વામીએ શા માટે ઉંચું જોયું ? પોતે કર્યું એનું ફળ એણે ભોગવવું જોઈએ. મારા મનમાં તો હતું કે એ શૂળી પર રહેલાનું હું ઘણું માંસ ઘેર લાવીશ. પણ એમ બન્યું નહીં. મારા કહ્યા પ્રમાણે એ વર્ત્યા નહીં તો એને એમજ કરવું જોઈએ. કાન ઉંબેળ્યા વિના રાસભને શી ખબર પડે ?

મારી ભાર્યાની આવી ચેષ્ટા અને આવાં વાકયો જોઈ સાંભળી મારાં તો રોમાંચ ખડાં થયાં. મને એમ થયું કે-મને ધિક્કાર છે કે કામદેવના બાણના પ્રહારથી જર્જરિત થઈને હું એને કુળવાન જાણીને હર્ષથી પરણ્યો ! પણ એનાં આચરણ એક મ્લેચ્છ સ્ત્રી કરતાં પણ અધમ ઠર્યાં. રૂપમાં તો ઈન્દ્રવરૂણીના ફળ પણ ચઢી જાય છે. મચકુંદના પુષ્પ અને ચંદ્રમાના સમાન ઉજ્વળ શીલાદિ ગુણ ન હોય તો અજાગળસ્તનના જેવાં કુળને શું કરવું છે ? રમ્ય ગુણ વિના કુળ શા કામનું ? ગુણહીન માણસોને કુળ કલંક જેવું છે. કુળને ઈચ્છીએ છીએ તે ગુણને માટે; ધેનુ-ગાયને ખરીદીએ છીએ તે દુધને અર્થે—દુધ વિનાની ગાયનો કોણ ભાવ પૂછે છે ? મારો એના પર રાગ થયો હતો એ એને કુલીન જાણીને; પણ જોઉં છું તો એનાં લક્ષણ આવાં નીકળ્યાં ! જાતિ દિગન્તરમાં જતી રહો, કુળ પાતાળમાં લય પામો, લક્ષ્મી સંતાઇ જાઓ અને રૂપ પણ ભલે વિરૂપ થઈ જાઓ. મનુષ્યને એમાંની એક પણ વસ્તુ જરૂરની નથી; એને ફક્ત

પરમ ઉત્કૃષ્ટ એવા શીલનીજ આવશ્યકતા છે કે જેથી આ લોક અને પરલોકને વિષે એનું કલ્યાણકલ્યાણ થઇ જાય. માટે છુટા ફરનારા પક્ષીઓને જેવો પાશ–જાળ છે તેવો મારે આ ગૃહવાસ છે તે હવે મારે ન જોઇએ. કારણકે પરતંત્રતા રૂપી અગ્નિથી દાઝેલા સૌ કોઇ સ્વતંત્રતાને ઇચ્છે છે." આમ વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થવાથી હું સત્વર તેજ પગલે પાછો ફર્યો; કારણ કે આગળ કુવો જોઇને કયો બુદ્ધિમાન્ પાછો નથી ફરતો ? પછી હું તેજ યક્ષિણીના મંદિરમાં જઇને સૂતો: અથવાતો ગમે તે મિષે પણ દેવની પાસે જઇ રહેવું સારૂં જ છે.

હું ચિન્તાતુર હતો તોપણ ક્ષણમાત્રમાં મને નિદ્રા આવી. અથવાતો શૂલીપર રહેલાને પણ નિદ્રા આવે છે એમ કહે છે. થોડો વખત થયો એટલામાં અન્ધકારની સાથે રાત્રી પણ ગઇ અને પૂર્વ દિશાનું મુખ વિકસિત થયું. પછી રફતે રફતે બીજી દિશાઓ પણ સ્વચ્છ અને પ્રકાશિત થઇ; અથવા તો સર્વે પૂર્વ–જોએ બતાવેલી સ્થીતિરીતિ અનુસરે છે આમ પ્રભાત થયું એટલે મુનિજનો મધુર–ધીમે સ્વરે પ્રતિક્રમણ કરવા લાગ્યા; કારણકે એઓ અન્યદા પણ ઉંચે સ્વરે બોલતા નથી તો આવે વખતે તો શાનાજ બોલે ? શ્રમણોપાસક–શ્રાવકો પણ પ્રતિક્રમણ આદિ ક્રિયામાં પડયા; કેમકે સાધુજનોની ઉપાસના કરવાવાળાઓએ ધર્મમાં તત્પર રહેવું યુકત છે. અન્યજનો પણ ગૃહકાર્યો કરવા માટે ત્વરાથી ઉઠી ઉભા થયા; કારણકે સર્વ જનો સંસારના કાર્યો કરવા માટે નિત્ય ઉત્કંઠિત રહે છે.

પછી હું ત્રિવિધે ત્રિવિધે (મન–વચન અને કાયાએ કરીને) પત્નીનો ત્યાગ કરીને વિષયોને જીતવાની ઇચ્છાએ મારે ગામ આવ્યો. ત્યાં મારા બાન્ધવોને મારો યથાસ્થિત અભિપ્રાય નિવેદન કરીને આ સંસારના સર્વ પ્રકારના દુઃખથી મુક્તિ આપનાર એવી દીક્ષા મેં ગ્રહણ કરી. હે મંત્રી, આ " અનિજય " જે મને અનુભવવામાં આવ્યો હતો તેનું મને સ્મરણ થઇ આવવાથી એ શબ્દ મારા મુખ માંથી સહેજ નીકળી ગયો હતો. કારણકે આ મન એક વાનર જેવું છે તે ગમે ત્યારે ગમે ત્યાં ભમ્યા કરે છે

મંત્રીએ પણ કહ્યું —હે મુનિરાજ, આપ કહો છો તે સત્ય જ

છે પણ લોકો મોહને લીધે સમજતા નથી. જ્ઞાનચક્ષુવડે તમે સ્ત્રીનું સ્વરૂપ સર્વ સમજ્યા છો. અથવાતો મહાસાગરનો મધ્ય ભાગ નાવિક વિના અન્ય કોઈ જાણી શકતો નથી. સ્ત્રીનો સમાગમ ત્યજી દેનાર તમારા જેવાને ધન્ય છે! કારણકે લોખંડની શૃંખલા કાંઈ જેના તેનાથી તોડી શકાતી નથી. તમે જ શૂરવીર, તમે જ પરમ સ્થિર, તમે જ પરમ ધૈર્યવાન્ અને તમે જ ગુણોના ભંડાર છો. તમે જ ક્ષમાવાન, તમે જ યશવાન, તમે જ ગંભીર અને તમેજ ચતુર છો. કામદેવનો પરાજય કરનાર પણ તમે જ છો. તમે જ વિચક્ષણ છો, તમે જ દેવતા છો, તમે જ સુલક્ષણા છો. કારણકે તમે પરિણામના ફળની આકાંક્ષાવાળા, પણ કામભોગની આકાંક્ષાવગરના હોઈને ઇન્દ્રિઓનું દમન કરી સ્ત્રીજનનો સમાગમ ત્યજ્યો છે.

પછી છેલ્લે (ચોથે) પહોરે, ગુરૂની પાસે જાગરણ કરવાને, ચોથા શિષ્ય બહાર આવ્યા. ગુરૂના કંઠને વિષે લટકતો ચકચકિત હાર જોઈને, અગ્નિ જોઈને કેસરીસિંહ ભય પામે તેમ, આ મુનિ પણ ભય પામ્યા. "દર્દુરાંક દેવે આપેલો છે તેજ આ હાર હોવો જોઈએ, આવી બનાવટ મનુષ્યની હોય નહીં. આને માટેજ રાજાએ પુત્રને દુષ્ટ—અનિષ્ટ આજ્ઞા ફરમાવી છે; પણ જેનું મૂલ્ય સકળ રાજ્યની તુલ્ય છે એવી વસ્તુ માટે શું ન કરવું જોઈએ? મુનિઓ જેના તરફ દૃષ્ટિ સરખી પણ કરે નહીં એવો આ હાર ગુરૂરાજના આભૂષણ રૂપ કયાંથી થયો? એ હારના ચોરે આ કાર્ય ઠીક નથી કર્યું; કારણકે એથી તો આખું નગર એનું શત્રુ થયું છે. પણ એ ચોર આ અમારા ગુરૂરાજ-મુનિના કંઠમાં શા માટે હાર નાખી ગયો હશે? (એને બીજા કોઈનો કંઠ નહીં જડયો હોય?) જેને સાળી ન હોય એજ સાસુની મશ્કરી કરવા જાય." આમ સંભ્રમથી વ્યાકુળ છે ચિત્ત જેનું એવા એ સાધુ પાછા વસતિમાં પ્રવેશ કરતાં "અત્યન્ત ભય" એમ બોલી ગયા; પોતાની અગાઊ આવી ગયેલા ત્રણ સાધુઓની સાથે જાણે સ્પર્દ્ધા કરતા હોયની એમ. તે પરથી "પ્રથમના સાધુઓની જેમ આ પણ "ભય" નો ઉચ્ચાર કરે છે, તો શું એઓએ અન્યોઅન્ય એકસંપ તો નહીં કર્યો હોય?" એમ વિચારી અભયકુમારે એને પૂછ્યું "તમારે પણ ભય

ખરો ? સૂર્ય હોય ત્યાં અન્ધકાર કેવો ? આ લોકનો ભય, પરલોકનો ભય, રોગનો ભય, મરણનો ભય, આજીવિકાનો ભય, અપયશનો ભય ને અકસ્માત્ ભય—એમ સાત પ્રકારના ભય કહ્યા છે. એમાંના એકનો પણ સાધુજનોમાં સંભવ નથી; જેમ, શાન્ત થયા છે મોહાદિક જેનાં એવા પુરૂષને વિષે સાતે કર્મોનો બંધ નથી તેમ." સાધુ જેમનું નામ ચોનય હતું એમણે ઉત્તર આપ્યો—હે બુદ્ધિસાગર, તું સત્ય કહે છે. પણ મને મારા ગૃહસ્થાવાસમાં થયેલો "અતિશય ભય" યાદ આવવાથી એમ બોલાઇ જવાયું હતું.

અભયકુમારે સાંભળવાની ઈચ્છા જણાવ્યાથી મુનિએ પોતાનું ચરિત્ર આ પ્રમાણે કહ્યું.—

આચાર્યના ચોથા શિષ્યનું આત્મવૃત્તાંત.

ઉજ્જયિની નામે નગરી છે. તે સુરાગાર[૧] વિનાની હતી છતાં ત્યાં ઠામઠામ સુરાગાર[૨] નજરે પડતાં હતાં. ત્યાં [૩]પરચક્રનો પ્રવેશ નહોતો છતાં પરચક્ર[૪] પરિભ્રમણ કર્યા કરતું હતું. તે **અખંડગુણપૂર્ણ છતાં ગુણખંડયુક્ત હતી[૫]. તે અલ્પલવણ**-વાળી છતાં બહુ લવણગુણે ભરેલી હતી[૬]; ચોદિશ વિશાળા[૭] છતાં અનેક શાખાઓથી પૂર્ણ હતી; અને જળથી ભરપૂર છતાં **અજળવ્યાસ હતી.[૮]**

---

૧. સુરા-આગાર=દારૂના પીઠા. ૨. સુર-આગાર=દેવમંદિર (આગાર=સ્થાન) ૩. પર (શત્રુ) નું ચક્ર (સૈન્ય)=શત્રુનું સૈન્ય. ૪ પર (ઉત્તમ) ચક્ર=ઉત્તમ સૈન્ય (પોલિસ/ફોજ પ્રજાના જાનમાલના રક્ષણ માટે ફર્યા કરતી હતી) ૫. અખંડ (સર્વ) ગુણવાળી છતાં ગુણખંડ (ગુણના ખંડ-કટકા—લેશ માત્ર) વાળી—એ વિરોધ એ વિરોધને આમ સમાવવો.—અખંડી, ખંડ ગુણ=પોતે ગુણવાળી. અખંડગુણ=સર્વ ગુણવાળી ગુણખંડ=ગુણનો સમૂહ ગુણખંડ યુક્ત=સર્વ ગુણ યુક્ત "ખંડ" શબ્દના "આખ ભાગ" અને "સમૂહ" એ બે જુદા જુદા અર્થ પર કવિએ અલંકાર રચ્યો છે. [illegible] [illegible] [illegible]

૮. [illegible]

એ નગરીમાં ઉત્તમ ગુણોનો ભંડાર એવો **ધનદત્ત** નામે એક શેઠ રહેતો હતો, તે નિરન્તર સ્થૂલલક્ષવાળો છતાં અ-સ્થૂલલક્ષ હતો.[૧] તેને **સુભદ્રા** નામે, નામ પ્રમાણે ગુણવાળી, પત્ની હતી. તે 'હસ્તિની' એટલે હાથણીની પેઠે [૨]સ-દાના છતાં **મદ-વિનાની** હતી.[૩] એ બન્ને પોતાનો કુળાચાર પ્રીતિ સહિત આચરતા હતા. એમાં એમને કુળપરમ્પરાનો તન્તુભૂત એક પુત્ર થયો—તે હું. મારે અતિશય પુણ્યવતી-રૂપવતી અને બુદ્ધિમતી એવી **શ્રીમતી** નામે સ્ત્રી હતી. એનો મારા પર કોઇ લોકોત્તર એટલે અસાધારણ સ્નેહ હતો. તે શાન્તિસ્નાત્રના જળની જેમ મારા ચરણામૃતનું પાન કરતી. મારે હાથે એનું કંઇ અપ્રિય થતું તોપણ તે પોતાનો વિનય કે મર્યાદા ત્યજતી નહીં. અમારાં આસન, ભોજન ને શયન એકસરખાં સાથેજ થતાં. મારી પત્નીને હું કેવળ અમૃતમય ને કેવળ કલ્યાણમય માનતો. આમ કેટલોક કાળ ગયો.

એકદા મારી સ્ત્રીએ મને કહ્યું-મારે મૃગપુચ્છનું માંસ ખાવાની ઇચ્છા થઈ છે. કહ્યું છે કે " નવી વસ્તુનું કોને મન થતું નથી ? " મેં એને કહ્યું-હે કમળાક્ષી, એ મૃગપુચ્છ ક્યાં મળશે તે કહે તો હું લાવી દઉં. એણે ઉત્તર આપ્યા કે-નાથ, એ રાજગૃહ નગરમાં શ્રેણિક રાજાના મહેલમાં છે. એ કોઇ બજાર કે ચૌટામાં મળી શકે એમ નથી. એ પરથી હે મન્ત્રીશ્વર, હું તમારા નગર ભણી ચાલી નીકળ્યો. ખરૂં છે કે પ્રાણીઓને સાધારણ રીતે કંઇ મિષ વિના પરદેશ જોવાનું બનતું નથી. પછી હું અહીં પહોચ્યો એટલે બહારના કોઈ બગીચાને વિષે શીતળ છાયાવાળા વૃક્ષની નીચે વિસામો લેવા બેઠો; તે જાણે અરણ્યવાસનો અગાઉથીજ[૪] અનુભવ લેવાને માટે હોયની !

આ સમયે નગરમાં કોઇ મહોત્સવ હશે તેથી ત્યાંની વારાં-

૧. સ્થૂલલક્ષ=(૧) ઉદાર સ્વભાવ, (૨) મન્દબુદ્ધિ. ૨. દાન=(૧) કોઇને દાન આપવું તે (૨) હાથીના કુમ્ભસ્થળમાંથી ઝરે છે તે-મદ. સ-દાના (મદ ઝરતી) છતાં મદ વિનાની—એ વિરોધ, પણ " સ-દાના " એટલે દાન દેતી છતાં મદ (=અહંકાર) વિનાની—એમ વિરોધ શમાવવો. ૩. ચરિત્ર—દીક્ષા લેવાનો હતો તે દીક્ષા પહેલાં.

[illegible]ઓ વસ્ત્રાભૂષણ સજીને નગરની બહાર આવી હતી; અને [illegible]ભિચારીપ્રમુખ અનેક પુરૂષો પણ ક્રીડાર્થે ત્યાં આવતા હતા. [illegible] છે કે વિદૂષક વિના નાટક હોય નહીં. બગીચામાં વિવિધ [illegible] ક્રીડા કરીને એ સ્ત્રીપુરૂષો વળી જળક્રીડાને માટે એક [illegible]વડીમાં પેઠા. એટલે જળ અતિ વેગથી ઉછળવા લાગ્યા. ખરૂં [illegible] અન્યથી પોતાનો પરાભવ થાય એ જળ(–ડ)[1]થી સહન થતું [illegible] એ સ્ત્રીપુરૂષો જળમાં ડુબકી મારતાં હતાં અને પાછાં બહાર [illegible] આવતાં હતાં તે પરથી જાણે એમ સૂચિત થતું હતું કે [illegible] પણ એમણે એવીજ રીતે કરેલ છે.[2] ઉછળતા તરંગો- [illegible] એ નિર્મળ તળાવમાં વળી એઓ નૌકાની પેઠે તીરછી [illegible] પણ મારતા હતા. આમ એઓ પાણી ડોળતા હતા એટલે [illegible] ચક્રવાક આદિ પક્ષીઓને બહુ ત્રાસ થતો હતો. પણ જેમને [illegible] (ડ)નું[3] શરણ હોય એમને નિર્ભયતા ક્યાંથી હોય? વળી [illegible]ળમાં ક્રીડા કરતી સુંદરીઓના કેશપાશ છુટી જઈને આમ- [illegible] કરતા હતા તેથી એમના મુખ જાણે સુગંધને લીધે [illegible] આવેલા ભ્રમરોવાળા કમળો હોયની એમ દીસતું હતું.[4] [illegible]–પ્રવાળા–વૈડુર્યમણિ અને સુવર્ણ આદિના આભૂષણોથી [illegible] રહેલી એમની ભુજાઓ જાણે પુષ્પ–પલ્લવ–પત્ર અને ફળથી [illegible] લતાઓ હોયની એમ ભાસ થતો હતો.[5] તળાવના [illegible] એમનાં અંગપરના કુંકુમથી રંગાઇ ગયાં; અથવા તો [illegible]માં જળ-ડ ક્યાં સુધી વિરાગી રહી શકે? [6]

---

[1] [illegible] અને લ ને એક [illegible] છે તેથી જલ ને સ્થાને જડ [illegible]ન, મૂર્ખ. [illegible] ઉભી પડે [illegible]) એમને શાન્ત રહે છે [illegible] અનેક [illegible] અનુ- [illegible] એટલે મૂર્ખની [illegible] [illegible]ઓનાં એમના [illegible] આપે છે. [illegible]

આ વારાંગનાઓમાં એક મગધસેના નામે અત્યંત સ્વરૂપવાન હતી; જાણે અપ્સરાઓમાં ઇન્દ્રાણી હોય તેવી. એ વખતે કોઇ યુવાન વિદ્યાધર આકાશમાર્ગે જતો હશે તે એને જોઇને મોહત થયો; દીપકની શિખા તરફ એક પતગીયું લલચાય છે તેમ. એટલે એણે પરિણામ વિચાર્યા વિના, રાવણ સીતાને ઉપાડી ગયોહતો તેમ, એને અદ્ધર ઉપાડી લીધી. એ જોઇને ત્યાં ક્રીડા કરતા સર્વ નરનારીઓમાં હાહાકાર થઇ રહ્યો કારણ કે એમને એ સાકર ખાતાં અંદર કાંકરો આવ્યા જેવું થયું. મગધસેના તો રૂદન કરવા લાગી કે " અરે, આપાપાત્માનો મને બહુ ભય લાગે છે, સિંહનો હરણીને ભય લાગે તેમ. અરે, મને આ પાપીના પંજામાંથી છોડવે એવો કોઇ કૃષ્ણચતુર્દશીનો જન્મેલો અહીં વિદ્યમાન[1] છે ? " એ વેશ્યાને આમ વિલાપ કરતી જોઇ મને દયા આવી તેથી મેં મારા ધનુર્વેદના જ્ઞાનને લીધે કર્ણપર્યન્ત બાણ ખેંચી ફેંકયું એથી એ વિદ્યાધરનો ચરણ વીંધાઇ ગયો; કામદેવના બાણથી હૃદય વીંધાય છે તેમ. ઘા વાગવાથી વેદના થયાને લીધે એના હાથમાંથી મગધસેના વછુટી ગઈ. (કારણ કે અન્યાય કદાપિ ફળતો નથી.)અને એ પડી એવી પાણીમાંજ એવી રીતે પડી કે એનો એક વાળ પણ વાંકો થયો નહીં, તો પછી શરીરના અસ્થિ આદિ ભાંગ્યાની તો વાતજ શેની ? તુરતજ પાણીમાંથી બહાર નીકળી એ મારી પાસે આવી; કારણ કે ઉપકારગુણથી[2] આકર્ષાઇને સર્વ કોઇ ઉપકારકર્તાની પાસે જાય છેજ. આવીને એણે હાથ જોડી હર્ષ સહિત મને કહ્યું-હે સ્વામી, ક્ષણવાર આ શીતળ કદલીગૃહમાં[3] પધારો. એમ કહી ત્યાં લઈ જઈ મને પોતાની દાસીઓ પાસે સારીરીતે સ્નેહ એટલે તેલનું[4] મર્દન કરાવ્યું તે જાણે એમ કરીને એણે પોતાનો સ્નેહજ મારા અંગોમાં (ચોળીને) ઉતાર્યો એમ મને લાગ્યું. પછી સુગંધી જળવડે મને સ્નાન કરાવી

૧ કૃષ્ણ ચતુર્દશી એટલે આપણે દીવાળીની " કાળીચોદશ " કહીએ છીએ તે. અમુક પ્રકારના ઉત્તમ ગુણોની લાયકાતવાળા માણસ માટે આપણા લોકો કહે છે કે " કાળીચોદશાને દિ એનો જન્મ થયો હશે-છે. ૨ (૧) ઉપકાર એજ (રૂપી) ગુણ (૨) ઉપકારરૂપી ગુણ-દોરી. ૩ કેળનાઝાડોનો મંડપ ૪ સ્નેહ=(૧) તેલ. (૨) પ્રેમ.

ગનાઓ વસ્ત્રાભૂષણ સજીને નગરની બહાર આવી હતી; અને વ્યભિચારીપ્રમુખ અનેક પુરૂષો પણ ક્રીડાર્થે ત્યાં આવતા હતા. કહ્યું છે કે વિદૂષક વિના નાટક હોય નહીં. બગીચામાં વિવિધ પ્રકારની ક્રીડા કરીને એ સ્ત્રીપુરૂષો વળી જળક્રીડાને માટે એક તળાવડીમાં પેઠા. એટલે જળ અતિ વેગથી ઉછળવા લાગ્યા. ખરૂં છે કે અન્યથી પોતાનો પરાભવ થાય એ જળ(-ડ)[1]થી સહન થતું નથી. એ સ્ત્રીપુરૂષો જળમાં ડુબકી મારતાં હતાં અને પાછાં બહાર નીકળી આવતાં હતાં તે પરથી જાણે એમ સૂચિત થતું હતું કે સંસારમાં પણ એમણે એવીજ રીતે કરેલ છે.[2] ઉછળતા તરંગોવાળા એ નિર્મળ તળાવમાં વળી એઓ નૌકાની પેઠે તીરથી ડુબકી પણ મારતા હતા. આમ એઓ પાણી ડોળતા હતા એટલે દીન ચક્રવાક આદિ પક્ષીઓને બહુ ત્રાસ થતો હતો. પણ જેમને જલ (ડ)નું [3] શરણ હોય એમને નિર્ભયતા ક્યાંથી હોય? વળી એ જળમાં ક્રીડા કરતી સુંદરીઓના કેશપાશ છુટી જઇને આમતેમ હાલ્યા કરતા હતા તેથી એમના મુખ જાણે સુંગધને લીધે આકર્ષાઈ આવેલા ભ્રમરોવાળા કમળો હોયની એમ દીસતું હતું.[4] મુક્તાફળ-પ્રવાળા-વૈડુર્યમણિ અને સુવર્ણ આદિના આભૂષણોથી શોભી રહેલી એમની ભુજાઓ જાણે પુષ્પ-પલ્લવ-પત્ર અને ફળથી લચી રહેલી લતાઓ હોયની એમ ભાસ થતો હતો.[5] તળાવના જળ પણ એમનાં અંગપરના કુંકુમથી રંગાઇ ગયા; અથવા તો સ્ત્રીની સમીપમાં જળ-ડ ક્યાંસુધી વિરાગી રહી શકે ? [6]

---

૧ સંસ્કૃતમાં ड અને ल ને એક ગણ્યા છે તેથી जल ને સ્થાને जड વાંચતા, જડ એટલે અજ્ઞાન, મૂર્ખ. મૂર્ખ પરાભવ સહન ન કરતાં ઉછળી પડે છે. (અમૂર્ખ (સમજુ) હોયતે શાન્ત રહે છે.) ૨ અનેક જન્મમરણ અનુભવ્યા છે. ૩ જળ=જડ: જડ એટલે મૂર્ખની સંગાથમાં ભય વિના બીજું શું હોય? ૪. રૂપે રંગે કમળ જેવાં શોભીતાં એમનાં મુખ હતાં. (શરીરનાં કેટલાંક અંગોને કવિઓ કમળની ઉપમા આપે છે. જેમકે, મુખકમળ, હસ્તકમળ, પાદપંકજ (પાદકમળ.) ૫ આવા શરીરના વર્ણનમાં લતા શબ્દ કોમળતા સૂચક છે. "ભુજલતા" "દેહલતા" ઇત્યાદિ. ૬ રંગ= (૧)રાગ—સ્નેહ—પ્રેમ (૨), રંગ. જળ રાગ (રંગ) વાળા થઇ ગયા તેમાં કંઇ આશ્ચર્ય નહોતું. જળ=જડ=અજ્ઞાની જન સ્ત્રીની સમીપે રાગ (=પ્રેમ મય થઇ જાય છે. વિરાગી=રાગ વિના—પ્રેમયુક્ત થયા વિના.

આ વારાંગનાઓમાં એક મગધસેના નામે અત્યંત સ્વરૂપવાન હતી; જાણે અપ્સરાઓમાં ઇન્દ્રાણી હોય તેવી. એ વખતે કોઇ યુવાન વિદ્યાધર આકાશમાર્ગે જતો હશે તે એને જોઇને મોહત થયો; દીપકની શિખા તરફ એક પતંગીયું લલચાય છે તેમ. એટલે એણે પરિણામ વિચાર્યા વિના, રાવણ સીતાને ઉપાડી ગયોહતો તેમ, એને અદ્ધર ઉપાડી લીધી. એ જોઇને ત્યાં ક્રીડા કરતા સર્વ નરનારીઓમાં હાહાકાર થઇ રહ્યો કારણ કે એમને એ સાકર ખાતાં અંદર કાંકરો આવ્યા જેવું થયું. મગધસેના તો રૂદન કરવા લાગી કે "અરે, આપાપાત્માનો મને બહુ ભય લાગે છે, સિંહનો હરણીને ભય લાગે તેમ. અરે, મને આ પાપીના પંજામાંથી છોડવે એવો કોઇ કૃષ્ણચતુર્દશીનો જન્મેલો અહીં વિદ્યમાન[1] છે ?" એ વેશ્યાને આમ વિલાપ કરતી જોઇ મને દયા આવી તેથી મેં મારા ધનુર્વેદના જ્ઞાનને લીધે કર્ણપર્યન્ત બાણ ખેંચી ફેંક્યું એથી એ વિદ્યાધરનો ચરણ વીંધાઇ ગયો; કામદેવના બાણથી હૃદય વીંધાય છે તેમ. ઘા વાગવાથી વેદના થયાને લીધે એના હાથમાંથી મગધસેના વછુટી ગઈ. (કારણ કે અન્યાય કદાપિ ફળતો નથી.)અને એ પડી એવી પાણીમાંજ એવી રીતે પડી કે એનો એક વાળ પણ વાંકો થયો નહીં, તો પછી શરીરના અસ્થિ આદિ ભાંગ્યાની તો વાતજ શેની ? તુરતજ પાણીમાંથી બહાર નીકળી એ મારી પાસે આવી; કારણ કે ઉપકારગુણથી [2] આકર્ષાઈને સર્વ કોઇ ઉપકારકર્તાની પાસે જાય છેજ. આવીને એણે હાથ જોડી હર્ષ સહિત મને કહ્યું—હે સ્વામી, ક્ષણવાર આ શીતળ કદલીગૃહમાં [3] પધારો. એમ કહી ત્યાં લઈ જઈ મને પોતાની દાસીઓ પાસે સારીરીતે સ્નેહ એટલે તેલનું [4] મર્દન કરાવ્યું તે જાણે એમ કરીને એણે પોતાનો સ્નેહજ મારા અંગોમાં (ચોળીને) ઉતાર્યો એમ મને લાગ્યું. પછી સુગંધી જળવડે મને સ્નાન કરાવી

૧ કૃષ્ણ ચતુર્દશી એટલે આપણે દીવાળીની "કાળીચૌદશ" કહીએ છીએ તે. અમુક પ્રકારના ઉત્તમ ગુણોની લાયકાતવાળા માણસ માટે આપણા લોકો કહે છે કે "કાળીચૌદશને દિ એનો જન્મ થયો હશે-છે. ૨ (૧) ઉપકાર એજ (મહા) ગુણ (૨) ઉપકારરૂપી ગુણ-દોરી. ૩ કેળના ઝાડનો મંડપ ૪ સ્નેહ=(૧) તેલ. (૨) પ્રેમ.

વિલેપન કર્યું અને સુંદર વસ્ત્રો પહેરાવ્યાં. વળી કોઈ કાવ્ય જેવું ઉત્તમ **વ્યંજન** યુક્ત,[1] અને નાના પ્રકારના રસને લીધે મનોહર એવું સુપરિપકવ ભોજન મને જમાડયું. ભોજન લઈ આરામ લેવા માટે એક પલંગ પર બેઠો ત્યાં વળી દાસીઓએ આવી શ્રમ ઉતારવા મારી સારીરીતે ચંપી કરી. પણ એમાં કંઇ આશ્ચર્ય નહીં કારણકે એ મગધસેના જેવી વિદુષી શેઠાણીની તહેનાતમાં રહેનારીઓમાં ગમે તેવી સરસ કળા હોવાનો સંભવ છે જ. પછી એ વેશ્યાએ પોતાની કૃતજ્ઞતા દર્શાવવા પૂરા આદરભાવ સહિત મને પૂછયું "આપ કોણ છો ? અને કયા હેતુથી અને કયાંથી અત્રે પધાર્યા છો ? તે મને કહો. કારણકે મહાપુરૂષોનું ચરિત્ર સજ્જનને જાણવા યોગ્ય છે.

મગધસેનાના એ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં મેં કહ્યું—હે કૃતજ્ઞ સુંદરી, હું અવન્તી નગરીના એક વેપારીનો પુત્ર છું; મારૂં નામ ×××× છે. મારી શીલ, લજ્જા આદિ ગુણોવાળી, પતિભક્તા સ્ત્રીને મૃગપુચ્છનું માંસ જોઈએ છીએ તેણે મને તે માટે અહીં મોકલેલ છે. એ સાંભળીને બુદ્ધિશાળી મગધસેનાએ તો મને કહ્યું કે "હે પ્રાણદાતા, હે આર્યપુત્ર,[3] ચોક્કસ જાણજો કે તમારી સ્ત્રી દુરાચરણી છે. જો તે સદાચરણી હોત તો તમને આમ મોકલત નહીં." બુદ્ધિમાન્ લોકો પરોક્ષવાતને પણ અનુમાનથી જાણી શકે છે. જો તે ભક્તિવાળી હોત તો તમને આવા કષ્ટદાયક કાર્ય—જોખમ—માં નાખત નહીં. કારણ કે ભાવતું ભોજન હોય તે કોઈ બહાર (મુખથી બહાર) ફેંકી દેતું નથી. (મુખમાંજ મુકે છે). સ્ત્રીચરિત્ર અમે-સ્ત્રીઓજ સમજીએ: સર્પની ચાલ સર્પજ જાણે. મગધસેનાના આ શબ્દો મારાથી સહન થયા નહીં તેથી મેં તો કહ્યું—હે સુન્દરિ, તું એમ ન કહે; મારી સ્ત્રી તો શીલ અને ભક્તિનો ભંડાર છે, એને મેં

૧-૨ કાવ્યની સાથે લેતાં વ્યંજન=વ્યંગ્ય-સૂચિત શબ્દાર્થ, રસ=કાવ્યરસો-કવિઓએ કહેલા નવરસ(વીર-કરૂણા શૃંગાર-શાન્ત-અદ્ભુત-બીભત્સ-રૌદ્ર-હાસ્ય અને ભયાનક. ભોજનની સાથે લેતાં, રસ=સ્વાદ; વ્યંજન=મસાલાદાર ખાદ્ય પદાર્થો. ૩ પોતાના સ્વામીને સંબોધવા હોય ત્યારે સ્ત્રીઓએ વાપરવાનો એ માનભર્યો શબ્દ છે; એ ઘણેભાગે નાટકોમાં વપરાય છે. આર્ય=વડીલ=સસરા. આર્યપુત્ર=સસરાનો પુત્ર=પતિ

વેઠેલી છે તેથી હું જ એને જાણું. ચંદ્રિકાના ગુણ ચકોર જ જાણે, અન્ય નહીં. મગધસેનાએ પણ વિચાર કર્યો કે માણસનો જેને વિષે પ્રેમ હોય છે તે તેના ગુણ જ દેખે છે; દ્રવ્ય ઝડપી લેનારી છતાં અમારા જેવી (વેશ્યાઓ) ને અમારામાં મુગ્ધ થયેલાઓ ગુણવાળીજ દેખે છે તેવી રીતે. આમ ધારી એ તો વિચક્ષણ હોઇને મૌન રહી. કારણકે બહુ કહેવાથી સામો માણસ એનું કદાચિત્ બીજું કારણ સમજે. પછી એણે દેદિપ્યમાન્ કાન્તિના સમૂહથી દિશાઓને પ્રકાશિત કરતો એવો પોતાનો ઉત્તમ ચૂડામણિ પોતાને મસ્તકેથી ઉતારીને મારા મસ્તકપર મૂક્યો. વેશ્યાને વિષે એવી અપૂર્વ કૃતજ્ઞતા જોઇને મને પણ આશ્ચર્ય થયું. આમ હું તો પૂરા હર્ષમાંજ હતો, એવામાં તો સાંજ પડી એટલે એણે મને કહ્યું—હે સ્વામિનાથ, ચાલો હવે આપણે નગરમાં જઈએ. એના અત્યન્ત આગ્રહને લીધે મેં એનું વચન માન્ય કર્યું, કેમકે કૃતજ્ઞ જનોનું વચન કોઇ ઉત્થાપે નહીં. એના સેવકોએ પણ રથને અશ્વો જોડ્યા કેમકે કોઈ કોઈ સ્થળે વેશ્યાઓ પણ રાજ્યકર્ત્રી રાણીઓ જેવી હોય છે. ત્યાં તો વાજિત્રના નાદ થવા લાગ્યા; સ્ત્રીઓ નૃત્ય કરતી ચાલવા લાગી, અને પંડિતો પણ તાળ દેતા દેતા કાવ્યો બોલતા અમારી આગળ ચાલવા લાગ્યા. એટલે હું મગધસેનાની સાથે એના રથમાં બેઠો. અને અમે ઇન્દ્રરાજાના આડંબરથી નગરમાં પ્રવેશ કર્યો.

એવામાં સાક્ષાત્ જંગમ[1] અંજનગિરિ[2] હોયની એવો એક મદોન્મત્ત હાથી બન્ધનસ્તંભને ઉખેડી નાખીને લોકોની સન્મુખ દોડતો આવ્યો, એટલે સૌ ભયને લીધે જેમ ફાવ્યું તેમ ચોદિશ નાસી ગયા. કહ્યું છે કે હાથીનો વાયુસંચાર પણ કોણ સહન કરી શકે ? એ હાથીએ તત્ક્ષણ મારા રથમાં પોતાનો કર[3] નાખ્યો—લંબાવ્યો; જેવી રીતે એક ધાડપાડુ કોઇની દુકાનમાં રહેલા ધાન્યના કુંડામાં પોતાનો કર નાખે છે તેમ. હું તો તત્ક્ષણ રથમાંથી ઉતરી ગયો અને હાથીને એકદમ ભમાડવા લાગ્યો; કારણકે મારી કળા બતાવવાનો આ યોગ્ય સમય હતો. ક્ષણમાં એના દન્તુશળની ઉપર,

૧. ચાલતો—ચાલતો આવતો. ૨. મેરુનો પર્વત. બેઉ કાળા અને ઉંચા, માટે એકસાપુની સમાનતા. ૩. કર=(૧) સૂંઢ, (૨) હાથ.

ક્ષણમાં એના પગની વચ્ચે થઈને, ક્ષણમાં એની પાછળ, ક્ષણમાં એની બન્ને બાજુએ, ક્ષણમાં આગળ, અને ક્ષણમાં એનાથી દૂર-એમ મેં ફર્યા કરવા માંડયું. અને એમ કરીને, એક ધનવાન વાચાળ શેઠ આશાએ આશાએ આવતા વણિકપુત્રને આંટા ખવરાવી ખવ-રાવીને થકવી નાખે છે તેમ મેં એ હાથીને થકવી દીધો. લોકો તો કહેવા લાગ્યા કે "આ મદોન્મત્ત હાથી આ પરદેશીનો અવશ્ય નાશ કરશે કારણ કે બીલાડાની પાસે ઉંદર કયાં સુધી ક્ષેમકુશળ રહેશે? એ ખરેખર ભાનવગરનો છે કે આવા હાથીને તિરસ્કાર પૂર્વક હેરાન કરે છે!" પણ મેં તો મારૂં કાર્ય શરૂ જ રાખ્યું તેથી, એક માણસ રેચને લીધે થઇ જાય તેમ હાથી થાકીને લોથપોથ થઈ ગયો. એટલે હું તત્ક્ષણ એની પીઠપર ચઢી ગયો. ક્ષપકમુનિ ક્ષપકશ્રેણિને શિખરે ચઢે છે તેમ.[1] તેજ વખતે લોકોએ જયજય નાદ કર્યા અને મેં મારા કાર્યથી સંતોષ પામેલા મ્હાવતોને હાથી સુપ્રત કર્યો. પછી હું રથમાં પાછો બેઠો અને એ વારાંગના પણ મારી એ અલૌકિક કળા જોઇને મને અત્યન્ત ચ્હાવા લાગી. થોડીવારમાં અમે એના ચુનાથી ધોળેલા ઉત્તમ મંદિર પાસે આવી પહોંચ્યા તેમાં અમે પ્ર-વેશ કર્યો અને ક્ષણવાર હર્ષસહિત વિનોદાત્મક ગોષ્ટી કરી.

આ સમયે એ મગધસેના વેશ્યાએ મને કહ્યું કે—આજે રાજ-સભામાં નૃત્ય કરવા જવાનો મારો વારો છે; કારણકે અમારો વે-શ્યાઓનો એ ધંધોજ છે. માટે તમે પણ ત્યાં આવો અને મારી નૃત્યકળા નીરખો. કેમકે પ્રિયજનો અને કળાના જાણવાવાળા જ્યાં સુધી જુએ નહિં ત્યાં સુધી એ કળાનું નામ કળા નથી. મેં કહ્યું- હું રાજસભામાં આવીશ નહીં. કારણકે ઝાઝા માણસો હોય ત્યાં કયો વિદ્વાન પંચ થવા આવે? (યોનયમુનિ કહે છે) હે મન્ત્રીશ્વર, પછી તો તે મને લીધા વિના એકલી રાજમહેલમાં ગઇ. કારણકે ચતુર માણસ પોતાની કુળપરંપરાની પ્રવૃત્તિનું રક્ષણ કરે છે. ત્યાં જઈ તેણે, દેવાંગના સુધર્માસભામાં પ્રવેશ કરે છે તેમ, તમારા પિતા, અમાત્યો, સામન્તો અને શ્રેષ્ઠીવર્ગ આદિથી શોભી રહેલી રાજસ-ભામાં પ્રવેશ કર્યો. અને રંગભૂમિપર આવીને, આશીર્વાદથી મનોહર એવી દેવસ્તુતિ કરી: (કારણકે બુદ્ધિમાનોના એવા રીવાજજ છે.)

" સ્નાત્રમહોત્સવને દિવસે સુવર્ણગિરિ એટલે મેરૂપર્વતના વિશાલ શિખર ઉપર, જેમની સમીપે હૂ હૂ આદિ નાટકકાર દેવો વ્યવસ્થિત તાલમાત્રાએ કરી રમ્ય અને મધુર ગીતો ગાઈ રહ્યા છે અને રમ્ભા –મેના–ધૃતાચી વગેરે દેવાંગનાઓ નૃત્ય કરી રહી છે એવા શ્રીમહાવીર ભગવાન્ તમારૂં શાશ્વત કલ્યાણ કરો. " આવો આશીર્વાદ અપાયા પછી કુશળ તબલચીઓ તકાર–ધોંકાર આદિ શબ્દ કરતા ત્રિવિધ મૃદંગો વગાડવા લાગ્યા; ક્રમ અને વ્યુત્ક્રમવાળા અનેક તાન સહિત પ્રવીણ વીણાવાદીઓ વીણા બજાવવા મંડયા; ઘણા સુરવાળી અને અત્યન્ત મધુર વેણુના વાજીન્ત્ર પણ નિપુણ વેણુવાદીઓએ શરૂ કરી દીધા. સાથે સાથે ગાયનવાળી સ્ત્રીઓ વસન્ત–શ્રીરાગ–મધુવાદ આદિ રાગના ગાયનો હાથવતી તાલ દઇ દઈને ગાવા લાગી. ઉત્તમવસાલંકારમાં સજ્જ થઇ આવેલી મગધસેના પણ ક્ષણમાં પૃથ્વી તરફ અને ક્ષણમાં આકાશ તરફ દૃષ્ટિ કરતી વિચિત્ર ચાળા–નયન અને હાથના પ્રક્ષેપ–નવનવીન હાવભાવ–શરીરના વિવિધ અભિનયો આદિ કરતી નૃત્ય કરવા લાગી. એના નૃત્યથી તો સકળ સભાજન ચિત્રમાં આલેખાઇ ગયા હોય અથવા સ્તંભને વિષે કોતરાઇ ગયા હોય એમ તદ્દન નિશ્ચળ થઈ ગયા.

આ વખતે હું મગધસેનાને ઘેર હતો ત્યાં મને વિચાર થયો કે સર્વ રાજસેવકો આદિ સુંદર સુંદર ચીજો જોવા સાંભળવામાં વ્યગ્ર હશે માટે રાજમહેલમાં જઇને મૃગપુચ્છનું માંસ લઈ આવીને મારી ભાર્યાની આજ્ઞા સિદ્ધ કરૂં. કારણ કે એ ગારે મને તો પરમ દેવતા છે. એમ વિચારી રાજમહેલે જઈ મૃગપુચ્છનું અંગ કાતરી તેનું માંસ લઇ આવ્યો; કારણકે મોહાંધ માણસ શું નથી કરતો? આ વાતની રક્ષાપાલોને ખબર પડી એટલે એમણે રાજાને નિવેદન કર્યું કે—મહારાજા, કોઈ મૃગપુચ્છનો નાશ કરી ગયું છે. પણ રંગમાં ભંગ પડવાના ભયથી રાજાએ તે વખતે કંઈ કહ્યું નહીં; કારણ કે એઓ (રાજાઓ) એમનું ધ્યાન મૂળ વિષય પરથી ચલિત થઇને અન્યત્ર જાય એવું કરનારને પણ કોઇ વખત સહન કરી લે છે. મેં તો મારૂં કાર્ય સિદ્ધ થયેલું સમજી વાજતે દિવસે

ઉજ્જયિની પ્રયાણ કરવાનું નક્કી કર્યું. અને મગધસેના નૃત્ય કરતી હતી તે જોવા ઉભો રહ્યો. કારણ કે કાર્ય પતી ગયા પછી રહેનારને નિરાંત હોય છે. પછી તો હું સભામાં બેસી ગયો અને મારી તરફ કોઈની પણ દૃષ્ટિ આકર્ષાણી નહીં તેથી મને હર્ષ થયો; પણ એવા મહાન મેલાવડામાં કોણ સજ્જન છે કે કોણ દુર્જન છે એ કયાંથી જણાય ? હું તો મગધસેના ભણીજ નજર કરી રહ્યો. મને લાગે છે કે એવું એક ધ્યાન જો કોઈ જીવાત્મા જિનભગવાનની મૂર્તિને વિષે લગાવે તો અવશ્ય મોક્ષજ પ્રાપ્ત કરે. એ વારાંગનાના ચતુરાઇ ભર્યા નૃત્યને લીધે સંગીતની કોઈ અવર્ણ્ય રમણીયતા થઇ રહી: જુઓ, વસ્ત્રપર પણ સુંદર ભાત પડે છે ત્યારે તે કેવું શોભાયમાન દેખાય છે ! એ વારાંગનાની એવી ચતુરાઇ જોઈ હર્ષ પામી રાજાએ એને કહ્યું—હે નર્તકિ, તારો નૃત્ય અત્યન્ત આકર્ષક છે, તું પણ કળાકૌશલ્યની ખાણ છે, માટે તારે મનપસંદ કંઈ વર માગ. પેલીએ ઉત્તર આપ્યો–હે દેવ, હમણાં એ વર (દાન) આપની પાસે રાખો; સમય આવ્યે માગી લઇશ. (ભવિષ્યને માટે) થોડો ઘણો સંગ્રહ કરી રાખ્યો સારો. એજ પ્રમાણે બીજી વખત પણ પ્રસન્ન થઈને રાજાએ એને વર માગવાનું કહ્યું. પણ એ વે એણે રાજા પાસે જ રહેવા દીધું. છેવટે ત્રીજી વખત પણ માગવા કહેલ વર નાયિકાએ એમની પાસે રહેવા દીધું; કૈકેયીએ કર્યું હતું તેમ.

પછી "હું રાજસભામાં છું કે નહિં" એ શોધી કાઢવા માટે એ વિદુષી નર્તકીએ ઉંચે સ્વરે સભામાં કહ્યું કે–"મૃગપુચ્છનું માંસ લઈ જનાર, મારો ચૂડામણિ ગ્રહણ કરનાર અને મને જીવિતદાન દેનાર જો અત્યારે આ સભામાં હાજર હોય તો તેણે એ બધાં પરાક્રમ જ કરેલાં છે માટે પ્રગટ થવું; વર્ષાકાળના વાદળાથી મુક્ત સૂર્યની જેમ." હું જો સભામાં હોઈશ તો એનો ઉત્તર આપીશ–એમ સમજીને તે આ પ્રમાણે બોલી, હું પણ એ સાંભળીને રંગભૂમિ પર આવીને ઉભો અને એને કહેવા લાગ્યો કે "એ હું આ રહ્યો; હે પ્રિયવાદિનિ, તારા મનમાં જે અભીષ્ટ હોય તે કહી નાખ." મને જોઈને એ વેશ્યાએ રાજાને કહ્યું—મને ખેચર–વિદ્યાધરથી છોડવી જીવિતદાન દેનાર આ સજ્જન છે. મૃગપુચ્છના માંસ-

નો ચોર એ છે તોપણ એને તમારા પ્રથમના વરદાનના બદલામાં અભયદાન આપો. તમારા બીજા વરદાનમાં હું એ માગી લઊં છું કે એ મારો ભર્તાર થાય; વારાંગના એટલે અનેક ધણીની સ્ત્રી, એવું જે મારૂં નામ છે તે હવે મને ન જોઇએ. "

મુનિ અભયકુમારને કહે છે-હે અભયકુમાર, એ મગધસેના-ની સર્વ માગણી તારા પિતા-શ્રેણિકમહીપાળે મંજુર કરી. કારણકે મહાપુરૂષો એકવચની જ હોય છે. ત્યાર પછી સંગીત બંધ પડયું એટલે રાજા શ્રેણિક ઉઠીને ઉભા થયા. અને સર્વ સભાજનો પણ પોતપોતાને સ્થાને ગયા. આનન્દના ઓઘ છૂટયા છે એવી એ સ્ત્રી મને પોતાને ઘેર લઇ ગઈ; **સાતવેદનીયાપ્રકૃતિ** જેમ નરને—માણસને સુખને વિષે લઇ જાય છે તેમ. તેના સંગાથમાં રહીને નવનવીન ગીત આદિ સાંભળીને હું તો આ જ દેહે પ્રતિદિન સ્વર્ગસુખ અનુભવવા લાગ્યો.

આવા ઉત્કૃષ્ટ આનન્દમાં રહેતાં છતાં મને એક દિવસ મારી **શ્રીમતી** સાંભરી આવી. કહ્યું છે કે ઘી પીવરાવવા છતાં ઉન્મત્ત માણસ વિશેષ બૂત્કાર કરે છે. મેં કહ્યું-પ્રિયે, બહુ દિવસ થયા માટે શ્રીમતી મારી અત્યન્ત ચિન્તા કરતી હશે. માટે મને રાજી થઈને રજા આપ તો જાઊં. તે વિના જવું નથી કારણ કે વિચક્ષણ લોકો બેઉ પક્ષની સમ્મતિ લઈને કાર્ય કરે છે. ધૂતારી શ્રીમતી અવશ્ય આની સાચેસાચી ફિકર કરતી હશે એમ ચિન્તવતી મગધ-સેનાએ મને ઉત્તર આપ્યો કે-હે સ્વામિનાથ, જો તમારે અવશ્ય જવું જ હોય તો મને પણ તમારી સાથે લઈ જાઓ; કારણકે દેવ-મંદિર કયાંય પણ દેવની મૂર્તિ વિનાનું હોતું નથી. તે સાંભળી મેં કહ્યું-તું રાજાના આધીનમાં છો માટે એની રજા લે; કારણ કે સામાન્ય માણસના કબજામાં હોય તેવી વસ્તુ ન લેવાય, તો પછી એક રાજાના કબજામાં હોય તેની તો વાતજ શી કરવી ? એપરથી એણે રાજમન્દિરે જઈને રાજાને વિજ્ઞપ્તિ કરી કે મારે આપનું આપેલ ત્રીજું વર માગવાનો અવસર આવ્યો છે માટે એ આપો. રાજાએ હા કહી. કેમકે, હે અભયકુમાર, તારા પિતા કદિ પણ અન્યાય કરે એવા નથી. એપરથી મગધસેનાએ કહ્યું-મારા સ્વામી-

નાથની હવે પોતાને વતન પાછા ફરવાની ઈચ્છા થઈ છે. માટે આપ આજ્ઞા આપો કે હું પણ એની સંગાથે જાઉં, મારા જેવી એક વેશ્યા હવે એક કુલીનજનની સ્ત્રી થઇ રહે છે તે શું ખોટું છે ? રાજાએ પણ એને જવાની અનુજ્ઞા આપી; કારણકે એકવાર વરદાન કર્યું હોય તે ઉચિત હોય કે અનુચિત હોય પણ તે પાછું ખેંચી લેવાતું નથી–પાળવું જ પડે છે. પછી વાહનાદિ વિવિધ સામગ્રી તૈયાર કરીને નવપરિણીત કુળવધુની જેમ તે મારી સાથે ચાલી. રસ્તે નાનાં ગામડાં–શહેર–નગર આદિ જોતાં ખુશી થતાં અમે ઉજ્જયિની પહોંચ્યાં. ત્યાં મેં એને નવી પરણી લાવેલી સ્ત્રીની જેમ મુહૂર્તના કારણે સપરિવાહ નગર બહાર રાખી. મારી સ્ત્રીને મળવા માટે અત્યન્ત ઉત્સુકતા હતી છતાં મગધસેનાના કહેવાથી શંકા ઉત્પન્ન થઇ એટલે હું પછી હાથમાં ખડ્ગ લઈને એકલોજ મારે ઘેર ગયો. તો ત્યાં રાત્રે મેં મારી પત્નીને કોઈ પુરૂષની સાથે એકજ શય્યામાં સૂતેલી દીઠી. એ જોઈ મને ક્રોધ ચઢયો; અથવાતો જે માણસ પોતાની પત્નીને અન્યપુરૂષની સાથે વાત કરતી જોઈ સહન કરી શકતો નથી તે આવો બનાવ બનતો જોઈ કયાંથી સહન કરી શકે ? તેથી મેં તો તત્ક્ષણ મ્યાનમાંથી ખડ્ગ બહાર કાઢીને દયા લાવ્યા વિના પેલા પુરૂષનું મસ્તક છેદી નાંખ્યું. ખરેખર પ્રાણીને ક્રોધ ચઢે છે ત્યારે એનામાં અને યમરાજામાં કંઈ ફેર રહેતો નથી.

પછી " હવે એ પાપિષ્ટ સ્ત્રી શું કરે છે " તે જોવાના ઇરાદાથી હું, દિવસના ભાગમાં ઘુવડપક્ષી સંતાઇ રહે છે એમ એટલામાં અંધારામાં સંતાઇ ગયો. એટલામાં પેલા પુરૂષના શરીરમાંથી પુષ્કળ લોહી વહેવા લાગ્યું હતું તેના સ્પર્શથી તત્ક્ષણ દુષ્ટતાની વેલી જેવી મારી સ્ત્રી જાગી ઉઠી. તો પોતાના પ્રિયજનનો શિરચ્છેદ થયેલો જોઇ એને બહુ ખેદ થયો દેખાયો; સોનું ખોવાઇ જવાથી એક ઉંદરડીને થાય તેમ. પણ એ વાતની કોઇને ખબર ન પડે માટે એણે એક સીત્કાર મુદ્ધાં ન કર્યો. અથવા તો જ્યારે કોઈ ધુતારો પોતેજ છેતરાય છે ત્યારે તે હમેશાં નાસી જ જાય છે. એણે ચોદિશ જોયું કે આસપાસ કોઈ નથી એટલે પેલા મૃતકને એક ખાડો ખોદીને તેમાં દાટી દીધું, ઉપર ધુળ નાખી ખાડો પૂરી દીધા

અને લોહીથી ખરડાયલી ભૂમિ છાણથી લીંપી કાઢી. પછી એ દુષ્ટા પાછી સૂઈ ગઈ; પણ ઘડીક પહેલાં ખરી નિદ્રા લઈને ઉઠેલી એ સ્ત્રીને ફરી નિદ્રા આવશ્યકતા વિનાની હતી.

હું તો મારી સ્ત્રીનું આવા પ્રકારનું ચેષ્ટિત જોઈ બહુ વિસ્મય પામ્યો. અને ચિન્તવવા લાગ્યો કે—ખરેખર ભુજંગીની[1] જેમ આ સ્ત્રીઓની ગતિ પણ કુટિલ એટલે વાંકી ચુંકી છે. સકળસ્ત્રીજાતિને શસ્ત્રની—અગ્નિની—વિષની—વાઘ, સર્પ ને વીંછીની, ને વેતાળ, ભૂત ને પ્રેતની, ઉપમા આપી શકાય. અથવાતો આ ઉપર કહ્યાં તે તો, એમની સામે થઈએ તોજ આપણને મારે છે; અન્યથા નથી મારતા; પણ આ સ્ત્રીજાતિ તો આપણે એને પ્રતિકુળ રહીએ કે અનુકુળ રહીએ તોયે આપણો વિનાશ કરે છે. અનેક શાસ્ત્રો આદિ જાણ્યા છતાં, મારી સ્ત્રીનું હૃદય હું પરખી શક્યો નહીં; અથવા પાતાળકુવાનો તાગ કોણ લાવી શકે છે ? બહુબહુ જોયેલું હોય એવો પુરૂષ પણ નારી જાતિનું હૃદય જાણી શકતો નથી; કારણકે આકાશ પ્રદેશનું અન્તર[2] કોણ દેખી શકે છે ? ઉંચા ગોત્રમાં[3] જન્મેલી, શરુઅરથી[4] પોષાતી અને તટપ્રદેશના મધ્યમાં રહેલી[5] એવી પણ સ્ત્રીજાતિ નદીની પેઠે **નીચ**[6] તરફ્ વળનારી છે. નારીજનની મનોવૃત્તિ પવન કરતાં પણ ચપળ છે; કારણકે પવનને તો ધમ્મણથી પણ કબજામાં રાખી શકાય છે પણ સ્ત્રીને કોઈ પ્રકારે રાખી શકાતી નથી. અત્યન્ત જડના[7] સંગને લીધે, કુત્સિત માર્ગે[8] પ્રવૃત્ત થયેલી સ્ત્રી નદીની જેમ બેઉ[9] કુળનો નાશ કરે છે. ઉત્તમ કુળમાં જન્મેલી, મેં વારંવાર પ્રશંસેલી અને મારા પિતાએ મને પરણાવેલી એવી છતાં પણ હા ! આ આવી નીચ નીવડી; તો પછી વેશ્યાને વિષે તો વિશ્વાસ જ કેમ કરાય ? પુત્ર પણ જ્યારે પોતાનો નથી,

---

૧. સાપણ—નાગણી. ૨ મધ્યભાગ—અન્દરનોભાગ ૩—૪—૫—૬ આ ચારે વિશેષણો સ્ત્રી અને નદી બેઉને સંબોધીને કહેલાં છે. સ્ત્રીના સંબંધમાં [૩] કુળ: [૪] દ્રવ્યથી પોષાતી: [૫] આશ્રયમાં રાખી હોય તો પે: [૬] નીચ—દુષ્પ્રકૃતિ. નદીના સંબંધમાં [૩] પર્વત: [૪] મેઘનું જળ: [૫] બે કાંઠાના મધ્યમાં રહેલી. [૬] નીચાણ—ઢાળ. ૭—૮—૯ સ્ત્રીના સંબંધમાં, [૭] અજ્ઞાન: [૮] દુષ્ટ માર્ગે: [૯] શ્વશુરનું અને તાતનું એમ બેઉ કુળ. નદીના સંબંધમાં [૭] જળ: [૮] આડે અવળે વાંકે માર્ગે: [૯] બેઉ કાંઠા—તીર.

ત્યારે અન્ય જનની તો વાત જ શી કરવી ? ત્યારે અનેક જારપુરૂષોએ સેવેલી આ વેશ્યા પણ મારા ગૃહને વિષે કયાંસુધી રહેવાની? કારણકે સ્વચ્છન્દપણે રહેલાને પરન્ત્રતા ગોઠતી જ નથી. માટે રોગના જેવા દારૂણ આ ભોગ મારે ન જોઈએ. તેથી આ વેશ્યાને એને ઘેર મુકી આવીને હું મારૂં સાચું કાર્ય સિદ્ધ કરૂં.

(ચોનયમુનિ અભયકુમારને કહે છે) આ પ્રમાણે ચિન્તવન કરતો હું ઘરમાંથી ગુપ્તપણે નીકળી, મગધસેના નગર બહાર બગીચામાં બેઠી હતી ત્યાં જઈ કહેવા લાગ્યો "તેં ભવિષ્ય ભાખ્યું હતું તે પ્રમાણે મારી સ્ત્રી કુલટા ઠરી. ખરૂં છે કે સ્ત્રીઓનો સ્વભાવ સ્ત્રીઓ જ જાણે છે. માટે ચાલ આપણે રાજગૃહે પાછા જઈએ. વિષની ખાતરી થયા પછી એની પાસે કોણ ઉભું રહે ? મગધસેનાએ હા કહી એટલે અમે તત્ક્ષણ પાછા વળી નીકળ્યા; પાટીવાળો મજુર બોજો મુકીને તુરત પાછો ચાલ્યો જાય છે તેમ. અમે પાછાવળી રાજગૃહ આવ્યા અને ત્યાં હું શ્રદ્ધા વિના પણ એ વેશ્યાના ઘરમાં રહ્યો; કારણકે એકદમ બંધન તોડી નાખવું અશકય છે. એના જેવી અનેક કળાઓમાં પ્રવીણ વારાંગનાના સહવાસમાં મેં કેટલાક દિવસ તો નિર્ગમન કર્યા.

(પણ) એક દિવસ મેં એને કહ્યું—હે મૃગનયની, મારે ઉજ્જયિની જવું છે. તો જવાની હા કહે. એ સાંભળી એણે કહ્યું—હે નાથ, આમ આ આવ શું કરો છો ? વણકર પોતાના કાટલાંને ફેંકે છે અને પાછું લાવે છે એમ નિરંતર કર્યા કરે છે તેની પેઠે તમે પણ કયાંથી શીખ્યા ? હે સ્વામિ, તમે ત્યાં ન જાઓ તો શું બગડી જવાનું છે ? તમારી વ્હાલીના આચરણ શું એક ઘડીમાં જ તમે ભુલી ગયા ? મેં કહ્યું—પ્રિયે, તું કહે છે તે સત્ય છે, પરન્તુ આપણે ત્યાં ગયા હતા તે રાત્રે મારા માતપિતાને પણ હું મળ્યા નહોતો એઓ મારા વિયોગને લીધે અતિ કષ્ટ સહન કરતા હશે. જડ નથી છંટાતું તો વેલા પણ સૂકાઇ જાય છે. બુધના ચન્દ્રની જેમ જેને પિતાની સાથે હમેશાં મળવાનું બનતું નથી એવા પુત્રને કુપુત્ર સમજવો, અને એ ચોરની જેમ અસ્પૃશ્યજીવ છે. વળી જે માત પિતાના ચરણમાં નમન કરતો નથી તે પુત્રથી માતપિતા પુત્રવાળા

નથીજ કહેવાતા. એમની આઠે પહોર સુધી ભક્તિ કરવાનો જેને પ્રસંગ મળતો નથી એવો પુત્ર હોય તે ન હોવા જેવો છે, એવાએ તો માતાનું નિષ્ફળજ યૌવન હર્યું કહેવાય છે. માટે મને રાજી થઈને રજા આપ કે હું જઈને મારા માતપિતાને સદ્ય મળું. કેમકે મહા ભાગ્યશાળીને જ વડીલની સેવા કરવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થાય છે.

મારાં આવાં અસરકારક વચનોથી પીગળીને એણે કહ્યું—હે સ્વામીનાથ, જો એમ છે તો તમે ભલે જાવ; સુખે સમાધિએ ઘેર પહોંચો. પણ પાછા આવજો સત્વર. કેમકે જળ વિના મત્સ્ય રહી શકતું નથી તેમ મારૂં તમારા વિના થશે. મેં કહ્યું—હે પ્રિયે, એમ કેમ કહે છે? મારી પણ તારા વિના એવીજ સ્થીતિ કલ્પજે. જો, ચંદ્ર અને ચંન્દ્રિકાની પ્રીતિ પણ અરસ્પરસ સાધારણ છે. માટે હું સદ્ય પાછો ફરીશ, હૃદયમાં જરા પણ અવિશ્વાસ રાખીશ નહીં. કલહંસ દૂર ગયો હોય ત્યાંથી પાછો કમલિની પાસે શું નથી આવતો? આવાં અમૃતરસ જેવાં મધુર વાક્યો વડે વેશ્યાને સારી રીતે સમજાવીને રજા લઈ નીકળી બન્દિખાનામાંથી નાસી છુટ્યો હોઉં એમ ઉતાવળે પગલે ઉજ્જયિની ભેગો થયો.

ઘેર જઈ વિયોગાગ્નિથી પીડાતા મારા માતપિતાને મારા સંયોગરૂપી શીતળજળથી ઠાર્યાં. પછી એમની આજ્ઞા લઈ મારી સ્ત્રી પાસે ગયો; અને પહેલાંની પેઠે કંઈ જાણતો જ ન હોઉં એમ અજાણ્યો થઈને રહ્યો. ધુતારીએ પણ મારી સાથે પહેલાના જેવું વર્ત્તન રાખ્યું. આમ અમે બેઊ ધુતારેધુતારા ભેગા મળ્યા. પછી ભોજન સમય થયો એટલે એણે બનાવી રાખેલા ઘેબરમાંથી એક પેલા ખાડા પાસે મૂક્યું અને પછી શેષજનોને ભોજનાદિ પીરસ્યું. માટીના ઢગલા નીચે રહેલા એના પ્રિયજનની તરફ એની અદ્યાપિ આવી ભક્તિ જોઈ મને તો બહુજ આશ્ચર્ય થયું. પણ એણે તો રોજ નિઃશંકચિત્તે એમજ કરવું શરૂ રાખ્યું. કારણકે એવા કાર્યમાં પાસ થયેલા પાત્રોને લાજ કે ભય હોતો નથી. એકદા તો પૂરેપૂરી ખાત્રી કરવા માટે મેં એને કહ્યું—આજે તો સાકર નાખીને પાતળા નાના નાના ઘેબર બનાવ. શ્રાદ્ધપર જેવી બ્રાહ્મણને પ્રીતિ હોય છે

તેવી મારે આ ઘેબર ઉપર છે. વળી હે પ્રિયે, મારા જમ્યા પહેલાં તારે એમાંથી કોઈને પણ આપવા નહીં.

મારાં એ વચન સાંભળીને કપટનાટકની આચાર્યા-મારી સ્ત્રી પોતાના ઉત્તમભક્તિભાવનો અભિનય કરતી કહેવા લાગી-હે સ્વામીનાથ, એમ કેમ કેહેવું પડે છે ? પ્રિયનાથ, શું મારે આપના શિવાય બીજું કોઈ પ્રિયજન છે ? પદ્મિનીને સૂર્ય શિવાય અન્ય કોઇ પ્રિય છે ? અન્યકોઈને કાંઈ આપું છું તે આપને ભોજન કરાવ્યા પછી જ આપું છું; કારણ કે પહેલું આતિથ્ય વડીલનું કરવાનું કહ્યું છે, અને નારીને પતિ એજ વડીલ છે. તોપણ આર્યપુત્રે આપનો અભિપ્રાય જણાવ્યો તે બહુ સારૂં કર્યું; કેમકે, નહિં તો અજાણપણે ભૂલ થઈ જવાનો સંભવ રહે છે. પછી ઘેબર બનાવી રહ્યા પછી મારાં ચરણ પખાળી મને બેસવાને માટે વિશાળ આસન આપી મારી સમક્ષ થાળ મૂકયો. પછી એ નિર્લજ સ્ત્રીએ પેલા ખોદેલાની ઉપર અતિઆદર પૂર્વક સાક્ષાત્ પોતાનું હૃદય હોયની એવો ઘેબર મૂકીને બાકી રહેલા મને પીરસવાને મારી પાસે લાવીને મૂકયા. એની એવી આશ્ચર્યકારક ધૃષ્ટતા જોઈને મેં કહ્યું-શું હજુ પણ- ? પણ એટલામાં તો તે બોલી ઉઠી-તારે શું કહેવું છે ? મેં કહ્યું-હે કલંકિની, આ તારો બાપ...................

એ સાંભળી અતિશય ક્રોધથી ધમધમતી તેણે મને બ્હીરાવવા માટે લલાટમાં ભ્રકુટી ચઢાવી ને તેનાં નેત્ર અને શરીર લાલચોળ થઈ ગયાં તે જાણે તેના ઉપપતિ ઉપરના રાગને લીધેજ હોયની ! તેના અંગોપાંગમાં થરથરાટ છુટયો અને તે ઉતરી ગયેલ હાંલ્લાંની જેમ અતિશય કંપવા લાગી. તોપણ મને મ્હેણું માર્યું કે-રે દુષ્ટ, મારા પ્રિયજનનો તેં ઘાત કર્યો છે તો તેનું વેર હું આજે લઈશ. બીજાં પણ અનેક કટુ વચનો મને કહ્યાં. કારણ કે "નાચવા ઉભા થયા પછી ઘુંઘટો શો કાડે ? " પછી તો અત્યંત તપી ગયેલા ઘીથી ભરેલી લાલચોળ કડછી લઇને મારી સામે દોડી તે જાણે યમરાજની સેવિકા હોયની ! એનું રાક્ષસસ્વરૂપ જોઈને ભયપામી હું તો ત્યાંથી નાઠો પણ નાસતાં નાસતાં દ્વારપાસે પહોંચ્યો નહીં ત્યા તો તે દુષ્ટા પણ આવી પહોંચી, લોભપ્રકૃતિ જેમ સૂક્ષ્મસંપરાય

ગુણઠાણે રહેલામુનિની પાસે આવે છે તેમ.[1] તુરતજ એણે તે કડછી મારી ઉપર ફેંકી; પણ આવી રૂડી (?) સ્ત્રી મળી હોય ત્યાં શી સારાવાટ હોય ? અરધા દાઝેલે શરીરે મહાકષ્ટે મારા તાતને ઘેર પહોંચ્યો; અથવાતો મરણપથારીએ પડેલાએ સંજીવનીનું સ્મરણ કરવું જોઇએ. મારી માતા પણ અન્ય સર્વ કામકાજ પડતા મૂકી મારી સારવાર કરવા લાગી; જેમ એક માળી પોતાના બગીચાની સારવાર કરે છે તેમ. એ મારી માતાની કૃપાથી જ હું સારો થયો. જેમના માતપિતા ચિરકાળપર્યન્ત હયાત હોય છે એમને ખરેખર ભાગ્યશાળી સમજવા. સારા થયા પછી મેં વિચાર્યું કે સ્ત્રી કુમાર્ગે જાય એને "તર્જના કરવી" એ શિવાય અન્ય કોઇ શિક્ષા નથી. કુળને દૂષણ દેનારી કુલટાનો ષંઢ અને ભાંડની પેઠે ત્યાગ કરવો કહ્યો છે. કારણકે ગાડર સળગ્યું હોય એને દૂર રાખવું જ સલામતી ભરેલું છે. માટે આવી આવી પીડાઓવાળા ગૃહસ્થાશ્રમથી ચાલી નીકળવું સારૂં છે. અથવાતો મદ્યપાનને વિષે બીજું શું હોય ? કંઈ અસાધારણતા–વિચિત્રતા જ હોય. વળી જો ગૃહવાસને વિષે સુખ હોત તો તો જિનેશ્વરો, ચક્રવર્તીઓ કે વાસુદેવો એને લીલામાત્રમાં ત્યજી દેત નહીં. પછી મેં મારા બન્ધુવર્ગને બોલાવી મારા હૃદયનો ભાવ એમને જણાવી વ્રત ગ્રહણ કર્યું; ને સર્વ ઉપાધિને દાબી દીધી.

(ચોનયમુનિ અભયકુમારને કહે છે) હે મહાભાગ કુમાર, આ મેં પૂર્વે અનુભવેલો ભય મને આજે સાંભરી આવ્યો કારણ કે પૂર્વે અનુભવેલી વસ્તુઓ ક્યારેક ક્યારેક કોઇવાર સાંભરી આવે છે ખરી.

એ મુનિનું આવું કથન સાંભળી અભયકુમારે વિસ્મય પામી વારેવારે માથું ધુણાવતાં કહ્યું–હે મુનીશ્વર, ગૃહવાસ આપે

[1] મોક્ષમહેલે ચઢવાના શાસ્ત્રોક્ત ચૌદ ગુણઠાણા (ગુણસ્થાન) રૂપ ઉત્તરોત્તર ચઢતા ચઢતા ક્રમ (પગથીઆ) માંનું આ 'સૂક્ષ્મસંપરાય' અથવા 'સૂક્ષ્મલોભ' નામનું દશમું છે. આ ગુણસ્થાને મુનિને હજુ સૂક્ષ્મલોભનો અંશ ઉદયઆવતો હોય જ છે.

કહ્યો તેવોજ પ્રાય: હોય છે; તોયે એ પ્રાણીઓને બહુ પ્રિય છે. કારણકે તેનું સ્વરૂપ જાણતાં છતાં પણ જેમ મદ્યપાનની ટેવવાળા એને વિષે રચ્યાપચ્યા રહે છે તેમ, અમારા જેવા નિરંતર એ ગૃહવાસને વિષે રક્ત થઈ બેઠા છે. એનું સ્વરૂપ ન જાણનારા એમાં લોભાય એ વિચિત્રતા નથી. કારણકે પતંગોને તો દીપકને વિષે પડતા આપણે કાયમ જોઈએ છીએ. તમેજ ખરા સત્ત્વવાન્ છો કે ચારિત્ર અંગીકાર કર્યું. કારણકે ઘોર રણને વિષે જેવાતેવાથી પ્રવેશ થઈ શકતો નથી. તમારા જેવા પુણ્યવાનોને ધન્ય છે કે મોક્ષનો માર્ગ સ્વીકાર્યો છે, કારણકે દુર્માર્ગે ચાલનાર સર્વ કોઈ અધોલોકમાં જાય છે. તમે દીક્ષા લીધી તેથી તમેજ તત્ત્વને ઓળખ્યું છે એમ કહેવાય. અથવા તો અતિ કઠિન એવી ત્રયોદશી માત્રાનો અવબોધ કોઇક ભાગ્યશાળીનેજ થાય છે.

મુનિની સાથે આ પ્રમાણે ધર્મચર્ચા કરતાં રાત્રી જતી રહી (પૂરી થઇ). અથવા તો અન્ધકારથી કલુષિત થયેલાઓને ધર્મચર્ચા રૂચતી નથી. મારા જેવો જ્યોતિરૂપ કલાનિધિ વિદ્યમાન છતાં રાજપુત્રને હાર ન જ જડ્યો માટે મને ધિક્કાર છે ! એમ ખેદ કરતો ચંદ્રમા પણ અસ્ત પામ્યો. વળી નક્ષત્રો પણ એક પછી એક ઝાંખા થવા લાગ્યા. કારણ કે વૃદ્ધ એટલે મ્હોટેરાના જવા પછી શેષ જે ન્હાનેરા રહે છે તે ગ્રહોની પેઠે કદિ સ્ફુરાયમાન થતા નથી. પછી વિદ્રુમ એટલે પરવાળાના જેવી લાલ કાન્તિવાળી સન્ધ્યા ઉદય પામી વિરાજવા લાગી; જાણે પોતાના પ્રિય સૂર્યદેવના આગમનને લઈને કસુંબાના વસ્ત્રો પહેરીને તૈયાર થઈ રહી હોયની એમ.

આ વખતે સ્વસ્થાને જવાને તૈયાર થયેલો અભયકુમાર મુનિઓને વન્દન કરી ઉભો થયો. અથવા તો ધર્મનીતિ પણ કોઈ વખત રાજનીતિની સમાન હોય છે. ઉત્તમ મંત્રો જેવા પવિત્ર સાધુઓના આવા આવાં ચરિત્રોનું ચિન્તવન કરતો તે જેવો વસતિની બહાર નીકળ્યો તેવોજ સૂરિમહારાજાના કંઠપ્રદેશને વિષે રહેલો હાર એની દૃષ્ટિએ પડ્યો. અને એ વખતે અત્યન્ત હર્ષ થયો. જેના ગુમ થવાથી તેની જીન્દગી સંશયમાં આવી પડી હતી તે (વસ્તુ) ની પુનઃ પ્રાપ્તિથી એને આનન્દ કેમ ન થાય ? (થવાજ જોઈએ). એ

હારને માટે એણે સાત સાત દિવસ સુધી અનેક ઉપાયો યોજ્યા હતા છતાં વન્ધ્યાપુત્રની જેમ એની કયાંઇ ભાળ લાગી નહોતી. પણ આજે કયાંયથી વિનાઉપાયે મળી ગયો. ખરૂંજ કહ્યું છે કે ઉદ્યોગ નથી ફળતો; સમયજ ફળે છે.

અહો ! ઉત્તમ મુનિઓની કોઇ અસાધારણ નિર્લોભતા હોય છે. આકાશની સ્ફટિકમણિના જેવી સ્વચ્છતા કયાં દૃષ્ટિગોચર થાય? આવો હાર જોઇને અન્ય કોણ જવાદે ? સ્વાદિષ્ટ ફળ કોણ મુખને વિષે ન મૂકતાં પાછું ઠેલે છે ? સકળ જગત્‌ને વિષે દેવ, દાનવ, મનુષ્ય કે પશુ-એમાંથી કોઇ આ મુનિ સમાન નથી, કે જેઓને કંચન કે કામિની-કોઇને વિષે મોહ નથી. કેમકે એમને પરિગ્રહ આદિ સંજ્ઞાનો ભવે ભવે અભ્યાસ થયો છે. એમને ધનનો લોભ નથી માટે એમને ધન્ય છે, એઓ પુણ્યવાન છે, પવિત્રતાના હેતુ છે અને પૃથ્વીના ભૂષણરૂપ છે. અથવા તો એમના મનથી મહેલ તો અનેક પર્ણકુટીનો સમુદાય છે, લાવણ્યવતી સ્ત્રીઓ શણગારેલી પુતળીઓ છે, સુંદરવર્ણવાળું સુવર્ણ તૃણ સમાન છે, અગણિત મણિમાણેક રસ્તામાં અથડાતા કાંકરા સમાન છે, મુક્તાફળનો હાર વમન કરેલા આહાર જેવો છે, મુકુટ મૃત દેહની ખોપરી જેવો છે, અને સર્પના ગુંછળા જેવા સુવર્ણ કુંડળો દોરડાના ગુંછળાજ છે ! આવા મુનિજનો કેમ વંદનિક ન હોય ? નિસ્પૃહતાવાળો સામાન્ય માણસ પણ લોકોને વિષે આદર પામે છે.

મને ધન્ય છે ! મેં પૂર્ણ પુણ્ય કર્યાં હશે કે આજે મને આવા મહાત્મા મુનિઓની ઉપાસના કરવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થયો ! આ હાર પ્રાપ્ત થયો તે આ સાધુ-મુનિઓની સેવારૂપ ધર્મનુંજ આનુષંગિક ફળ છે. હું તો એમજ સમજું છું કે શિષ્યો "ભય," "મહાભય" આદિ બોલ્યા હતા તે આ હાર જોઇને સૂચના આપવા માટે જ બોલ્યા હતા. કારણકે દ્રવ્યનો સ્પર્શ એમને વ્યાજબી રીતે ભયનું કારણ છે. સર્વદા અસદ્ આચરણથી દૂર રહેતા, શુદ્ધ આત્મભાવને વિષે રમણ કરતા અને સમક્રિયાકાંડમાં દૃઢ એવા જિનકલ્પી આચાર્ય જે શિષ્યોના ગુરૂ છે એ શિષ્યો આવા હોય એ યુક્ત જ છે કારણકે અગ્નિવાન સ્વામીના સેવકો કદિ અગ્નિહીન હોય નહીં.

પછી ભવ્ય પ્રાણીઓના તારણહાર એવા સુસ્થિત આચાર્યને પરમ ભક્તિ સહિત વંદના કરી એમના કંઠમાંથી સકળ રાજ્યની સમસ્ત લક્ષ્મી જેટલો મૂલ્યવાન્ હાર અભયકુમારે લઈ લીધો. અને તે લઈ જઈને એણે શ્રેણિકરાજાને, જાણે તેના બીજા પ્રાણ હોયની એમ અર્પણ કર્યો. તેથી તેને અત્યન્ત સંતોષ થયો; કેમકે નવી વસ્તુની પ્રાપ્તિથી જેટલો હર્ષ થાય છે તેથી સવિશેષ, ખોવાયલી વસ્તુ હાથ આવવાથી થાય છે. એણે પછી એ ચેલણાને મોકલાવ્યો કેમકે વિવેકી માણસો પોતાના પ્રિયજનોને આનન્દ પમાડવામાં લેશમાત્ર વિલંબ કરતા નથી. વળતી એણે અભયકુમારને કહ્યું—હે વત્સ અભય, તું ખરે બુદ્ધિનો ભંડાર છો, તું અત્યારે સર્વ આમાત્યોનો શિરોમણિ નીવડ્યો છે. તારી માતાએ તનેજ જન્મ આપ્યો છે. અને અગસ્ત્ય ઋષિની જેમ સર્વ કળાઓના સમૂહરૂપી મહાસાગરનું તેંજ પાન કર્યું છે. કારણકે જેને કોઈ સંભારતું પણ નહોતું એ હાર તું શોધી લાવ્યો; જેમ ચૂડામણિ ગ્રંથનો જાણનાર ખોવાયલી વસ્તુને શોધી આપે છે તેમ.

આ પ્રમાણે બહુ બહુ પ્રશંસા કરીને પિતાએ પુત્રપર કૃપાનો વરસાદ વરસાવ્યો; અથવાતો કયો પંડિત પુરૂષ પુત્રના આવા પરાક્રમપર કળશ ન ચઢાવે? વળી "જ્યાં સુધી ચંદ્રમા, સૂર્ય, પર્વતો, પૃથ્વી અને સમુદ્રો હયાતી ભોગવે ત્યાં સુધી પ્રજાના સર્વ મનવાંછિતને પૂર્ણ કરતો તું ચિરંજીવી રહે" એવો આશીર્વાદ આપીને ચેલ્લણા રાણીએ પણ પુત્રપર કૃપા દર્શાવી તે પણ જાણે એના ઉત્કૃષ્ટ પરાક્રમપર ધ્વજાનું આરોપણ કર્યું (ધ્વજા ચઢાવી)!

સર્ગ આઠમો.

આ પૃથ્વી ઉપર માલવ (માળવા) નામનો પ્રખ્યાત દેશ છે. ધાન્યની મ્હોટી નીપજને લીધે તેનું " શોભન " એવું નામ પડેલું છે; અને તેનું અઢારલાખ આણુંહજાર પ્રમાણુ કહેવાય છે. અતિ સમર્થપણાને લીધે વિવિધ પ્રકારના વસ્ત્રો પહેરવા માટે મળવાથી અને ગોધમના બહુ સારા પાકને લીધે પૂરતો ખોરાક ખાવા માટે મળવાથી દીનજનો પણ ત્યાં સુખી હતાં. અથવા પહેરવાને વસ્ત્ર અને ખાવાને અન્ન–એ બે વસ્તુજ ખરેખર જરૂરની છે. ઊંચા ઉછળતા મોજાંઓના સમૂહને લીધે ભયાનક દેખાતા–પોતાના વૈરી–જળના ગંજાવર જથ્થાથી ભરેલી નદીઓનેજ જાણે જોઈને અત્યન્ત ભય પામ્યો હોય એમ દુષ્કાળ તો ત્યાં કદિ આવતો જ નહીં. ત્યાં ઉજ્જયિની નામે એક મહાપુર [1] છે. કારણુ કે જેની આગળ અવર [2] શાન્તથઈ નમી પડે તેજ મહાપુર. આ ઉજ્જયિની નગરી માલવગતા [3] છતાં ત્યાં લક્ષ્મી અનર્ગળ હતી; અને ચિત્રને વિષે એક રૂપયુક્ત છતાં તે વિચિત્ર રૂપવાળી હતી. શેવાળ રૂપી નીલવસ્ત્રવાળી, નાદકરતા ચકવાકપક્ષીઓરૂપી નૂપરવાળી, અતિશય ઘનરસને લીધે આર્દ્ર છે મધ્યભાગ જેનો એવી[5], વિસ્તારવાળા તરંગરૂપી ભૂજાવાળી, કમળમુખી[6] સિપ્રાનદી એની (એ નગરીની) એક સખી જ હોયની એમ એનુ સામીપ્ય

---

૧ " પુર " શબ્દના (૧) ' પુરી-નગરી ' અને (૨) ' બુદ્ધિ ' એ બે અર્થ ઉપર અહીં કવિએ શ્લેષ રચ્યો છે. ૨. અવર=(૧)અન્ય નગરી: (૨) અન્યબુદ્ધિ. ૩. મા=લક્ષ્મી: લવ=અલ્પતા. માલવગતા=લક્ષ્મીની અલ્પતાવાળી=નિર્ધન જેવી. " નિર્ધન જેવી છતાં અનર્ગળ દ્રવ્યવાળી " એ વિરોધ. પણ " માલવગતા " નો " માળવા દેશમાં આવેલી " એવો અર્થ લઈને વિરોધ શમાવવો. [વિરોધાભાસ અલંકાર] ૫. સખીપક્ષે ઘન=ઘટ્ટ; રસ=શરીરમાં રહેલો ' રસ ' નામનો પ્રવાહી પદાર્થ; આર્દ્ર=નરમ, પોચું; મધ્ય=કટિપ્રદેશ. નદીપક્ષે ઘનરસ=અગાધજળ; આર્દ્ર=ભીનો, નિરન્તર જળવાળો; મધ્યભાગ. ૬. [૧] કમળ સમાન છે મુખ જેનું એવી સખી: [૨] કમળોરૂપી મુખોવાળી નદી.

મુકતીજ નથી (સમીપમાં જ–પાસે થઈને વહે છે). વળી લક્ષને વિષે છે એક દૃષ્ટિ જેની એવા ધીવર[૭]રૂપી રાજહંસોવાળી; પાઠીન, હરિ અને સારસના ભોગરૂપ પદ્મ (પદ્મા) વાળી[૮] તથા નાના પ્રકારની મ્હોટી ઉર્મિઓની[૯] સુંદર રચનાવાળી એ સિપ્રાનદી જાણે ઉજ્જયિની નગરી જ હોયની એમ શોભી રહી છે. એ નગરીમાં **ચંડપ્રદ્યોત** નામે પ્રચંડ રાજા રાજ્ય કરતો હતો. એને નમન કરતા અનેક રાજાઓના મુકુટમાં વિરાજતા મણિઓના કિરણો એના ચરણકમળનું ચુમ્બન કરી રહ્યા હતા. દૈવીખડ્ગ અને ધનુષ્ય થકી ઉછળતા સંખ્યાબદ્ધ બાણોને લીધે ભયંકર એવું રણક્ષેત્ર જોઈને જ એની આગળ એના વૈરિઓનો સર્વ ગર્વ ગળી જતો અને એઓ મુખને વિષે આંગળીઓ નાખીને એની પાસે પ્રાણુદાન (અભયદાન) માગતા.

આ **ચંડપ્રદ્યોત** રાજામાં અન્યરાજાઓ કરતાં કંઈ પણ અધિક નહોતું. કારણકે એ જેમ બીજા રાજાઓ પાસેથી કર[૧૦] લેતો તેમ પાછો પોતાનો કર પણ તેમને પાછળથી આપતો. એકદા એ **પ્રદ્યોતરાજાએ રાજગૃહી** નગરીને ઘેરો ઘાલી જીતી લેવાના ઈરાદાથી ચૌદ રાજાઓને સાથે લઈ ઉજ્જયિનીથી પ્રયાણ કર્યું (ચાલ્યો) કારણકે વિજયની ઈચ્છા એ રાજાઓનું ભૂષણ છે. મ્હોટી મ્હોટી છલંગો મારવાથી ઉછળી રહેલી કાયાવાળા, સ્કંધની બન્ને બાજુએ આવી રહેલા સુંદર કેશવાળરૂપી પાંખોવાળા તુરંગમો એટલે અશ્વો પણ એની સાથે સપાટાબંધ કુદતા ઠેકતા ચાલવા લાગ્યા—ને જાણે સૂર્યના અશ્વોને જઈ મળવાને કટિબદ્ધ થઈ ચાલી નીકળ્યા હોયની! વળી ઘંટડીઓના ટણટણ કરતા નાદથી આકાશ અને પૃથ્વી બંનેને બ્હેરા કરી મૂકતા, શિખર ભાગપર આવી રહેલા સુવર્ણના કુંભ અને દંડવાળા, આકાશસુધી પહોંચતા

---

૭. મચ્છીમાર. ૮. નદીપક્ષે પાઠીન (મત્સ્ય) હરિ (દેડકા) અને સારસ પક્ષીઓના ભોગ–ભક્ષ્યરૂપ છે પદ્મ–કમળો જેને એવી. નગરીપક્ષે [illegible] [illegible] ૯. કલ્લોલ [illegible] પુરુષોની. હરિ (અશ્વો) અને [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ૧૦. [illegible]

અને અત્યન્ત તીવ્રગતિવાળા રથો ચાલી નીકળ્યા તે જાણે દેવતાઓના જંગમ ગૃહોજ હોયની! પુષ્કળ સિન્દુરથી વિલિપ્ત કુમ્ભસ્થળવાળા, અને તમાલપત્ર જેવા કૃષ્ણ શરીરવાળા હસ્તિઓ પણ રાજાની સાથે ચાલ્યા તે જાણે ઇન્દ્રમહારાજાએ પોતાના જ વાહનો જે-મેઘ-તેમને વિદ્યુત્ (વીજળી) સહવર્તમાન એને ત્યાં મોકલાવ્યા હોયની! ખડ્ગ-ધનુષ્ય-બાણ આદિ નાના પ્રકારના શસ્ત્રો ઉછાળતા એ રાજાના પાયદળને જોઇને જાણે યમરાજા "લોકોનો સંહાર કરતા મારા જેવાના પણ એઓ કદાચિત્ પ્રાણ લેશે" એવા ભયથીજ જાણે અદૃશ્ય થઇ ગયો હોયની! અશ્વસૈન્યે તો તીક્ષ્ણ ખરીઓવડે પત્થરવાળી ભૂમિમાં રહેલા શલ્યોને સમૂળ ખોદી કાઢ્યા તે જાણે ત્યાં ચક્રની અત્યન્ત તીક્ષ્ણ ધારવાળા રથોએ તે ભૂમિને હળોવડે ખેડી હોયની! (અશ્વોની પાછળ) મંડૂકની[૧૧] જેમ પગલાં મૂકતા હસ્તિઓ ચાલતા હતા તેમના ગંડસ્થળમાંથી પુષ્કળ મદ ઝરતો હતો તે જાણે ભાદ્રપદના મેઘ વર્ષાદ વર્ષાવતા હોયનાં! એની પાછળ જથ્થાબંધ ધાન્યની ગુણોએ લાધેલાં ગાડાં બળદો ખેંચતા હતા એમાંથી ભૂમિપર દાણા વેરાતા હતા તે જાણે ત્યાં સુખેથી ખેતી થતી હોયની! સેનાના અશ્વોની ખરીઓના આઘાતથી ઉડેલી ધૂળીએ આખા સૈન્યને અંધ બનાવી દીધું, તે જાણે પોતાની સ્વામિની-સમસ્ત જગતના આશ્રયરૂપ-પૃથ્વીને એ સૈન્યે હેરાન કરવા માંડી માટે એ (ધૂળ) ને ક્રોધ ઉત્પન્ન થવાથી એમ કરતી હોયની! અત્યન્ત પ્રચંડ પવને ચોતરફ ઉંચે ઉડાડેલી ધૂળનો સમૂહ વળી આખા આકાશ-પ્રદેશને વિષે પણ વ્યાપી ગયો તે જાણે પૃથ્વીનું એકછત્ર રાજ્ય કરવાને માટેજ હોયની! વળી પાછળ પણ પોતાનુંજ પૂર હોવાથી અત્યન્ત ઘટ્ટ થતી એ ધૂળીએ સૂર્ય અને ચંદ્રમા બન્નેની પ્રકાશ આપનારી કાન્તિને આચ્છાદન કરી નાખી; અથવાતો નીચ હોય છે તે ઉચ્ચ થાય છે ત્યારે એવુંજ કરે છે. (એમાં કાંઇ આશ્ચર્ય જેવું નથી.) એ ધૂળીએ વળી પર્વતોના શિખરોને, જળાશયોને તથા દિશાઓને પણ મલિન કરી નાખી; અથવા તો રજ (રજોગુણ) સ્ફટિક જેવા નિર્મળ જીવને પણ મલિન કરી દે

---

૧૧. દેડકા.

ઉતારાની ભૂમિ ખોદી જોવી તેથી તમને સત્યાસત્યની ખાત્રી થશે. સૂર્ય જેવું ખુલ્લું પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ હોય ત્યાં બીજા પ્રમાણની તમારે જરૂર નહીં રહે.”

અભયકુમાર નો એ પત્ર વાંચીને **ચંડપ્રદ્યોત** રાજાએ પોતાના મુકુટધારી રાજાઓમાંના એકની નિવાસભૂમિ પોતાના વિશ્વાસુ જનોની પાસે ખોદાવી જોઈ તો તેમાંથી સુવર્ણમહોરનો દાબડો નીકળ્યો. તે જાણે પૃથ્વીએ પુષ્કળ દ્રવ્ય પ્રસવ્યું હોયની! એ પરથી વિસ્મય અને ભયથી વ્યાકુળ થયેલ રાજા **ચંડપ્રદ્યોત** વિચારવા લાગ્યો–“ શું મારા સેવકોને પણ શ્રેણિકે દ્રવ્ય આપીને પોતાના કરી લીધા? એ વૃદ્ધ શ્રેણિક નિત્ય આવું જ કરતો હશે. જો અભયકુમારે સગપણની અવગણના કરી (ઉવેખી મુકી) આ બીના જણાવી ન હોત તો આ લોકો મને શત્રુના હાથમાં જ સોંપત. ખરી વાત છે કે સમજુ દુશ્મન સારો. દુશ્મન ભલે હોય, પણ તે અક્ષતબુદ્ધિવાળો હોય તો. ચંદ્રમાની જેવો શીતળ અને અમૃત જેવું મિષ્ટ વચન બોલતો આ અભયકુમાર જેવો મારો બન્ધુ ન હોત અને એ લોકો મને બાંધીને શત્રુના હાથમાં સોંપત, તો આ રાજ્ય કોણ ભોગવત? શું મારા પિતૃઓ આવત?” આટલી બધી ચિન્તાનો ભાર આવી પડવાથી, ભયને લીધે એનો કચ્છ પણ શિથિલ થઇ ગયો તેથી તે ત્યાંથી પલાયન કરી ગયો. અભયકુમારના મંત્રજાળથી વ્યાકુળ થતા રાજહંસ[1] પણ શું મ્હોં લઈને પડ્યા રહે! વળી પાછળ સૈન્ય લઇને રાજગૃહના સ્વામી શ્રેણિકે નગર બહાર નીકળી પ્રદ્યોતરાજના સૈન્યનું અચ્છી રીતે મન્થન કર્યું, રવૈયાથી દહીંનું મન્થન કરે (દહીં વલોવે) તેમ. અર્થાત છિન્નભિન્ન કરી નાખ્યું. તે વખતે કોઈ પણ સુભટ ધનુષ્ય પર બાણ પણ ચઢાવવાની હિમ્મત કરી શક્યો નહીં. સૈનિકો જો સેનાધિપતિ ન હોય ને યુદ્ધ કરે તો પછી આજ્ઞા આપનાર સેનાપતિને કોણ ગણે?

વળી પ્રદ્યોતરાજાના સૈન્ય પાસેથી શ્રેણિકરાજાએ પુષ્કળ દ્રવ્ય, અશ્વ, રથ આદિ પણ લઈ લીધા; પણ આવો અપરાધ કર

૧. સેનારૂપ પક્ષી હંસ ગણ્યો.

વામાં શું મહાજનોની મ્હોટાઇ છે ? અથવા એમનો અધિકારી વર્ગ નિર્ણય રહે છે ? ચંડપ્રદ્યોતરાજા શ્રેણિકરાજાની ભૂમિ-દેશ ઓળંગતો ઓળંગતો ચાલ્યો તે એને મન બહુ અલ્પ લાગ્યો. એમ કરતાં કરતાં તે પોતાના નગરમાં પહોંચી ગયો—પ્રાણુ જવાનો ભય હોય એવે પ્રસંગે એક સસલો જેમતેમ કરીને પોતાના દરમાં પેસી જાય છે તેમ. અન્ય મુકુટધારીઓ અને મહારથિઓ પણ " આ શું થયું ? " એમ ચિન્તવતા પ્રદ્યોતરાજાની પાછળ નાસી આવ્યા; કારણકે પોતાનો સ્વામી નાસી જતો રહે ત્યારે શૂકર એટલે ભૂંડ કેમ ઉભા રહે ? એઓ કહેવા લાગ્યા—આપણે અને આપણા સુભટો શત્રુનો પરાજય કર્યા પછી જ પાછા ફરવાનો નિયમ કરીને આવ્યા હતા, છતાં આ પ્રમાણે નાસી આવ્યા તે લેશપણ શોભા ભર્યું થયું નથી. એમ પરસ્પર વાત કરતા મહાપ્રયત્ને ઉજ્જયિની પહોંચ્યા.

ઉજ્જયિની આવીને એમણે અંજલિ જોડીને માલવપતિ-પ્રદ્યોતરાજાને પૂછ્યું-હે રાજન, આ શું થયું ? અમે તો દૃઢ પ્રતિજ્ઞા કરીને નીકળ્યા હતા તે આમાં સત્યવાત-ખરી હકીકત શી છે તે કંઈ સમજી શકતા નથી માટે કૃપા કરીને આપ સમજાવો. એ સાંભળીને, વ્યાધિગ્રસ્ત માણસ વ્યાધિનું મૂળ કારણ વૈદ્યને કહે તેમ, રાજાએ પોતાના મનના વિકારનું કારણ એમને કહી સંભળાવ્યું. એટલે એઓ બોલ્યા-હે સ્વામી, અમે આપના ચરણના સોગન પૂર્વક કહીએ છીએ કે આ બાબતમાં અમે લેશ પણ જાણતા નથી. એ સાંભળીને પ્રદ્યોતરાજા હાથ ઘસવા લાગ્યો અને બોલ્યો કે-ખરે, અભયકુમારે મને પ્રપંચ કરીને છેતર્યો છે. અથવા તો એણે નિરન્તર આ સમસ્ત પૃથ્વી કૂટબુદ્ધિથીજ ભોગવી છે. "શિવારાણી મારી માતાની બ્હેન-માશી થાય છે" એમ કહીને એ કપટીએ મારા જેવા સરલ બુદ્ધિવાળાને છેતર્યો છે. ખરૂંજ છે કે ધૂર્ત પુરૂષો ખરૂં ખોટું સગપણ કાઢીને શ્રીમંતોને સુખેથી ફોલી ખાય છે. માટે જ્યારે હું એ અભયકુમારને પોતાને બાંધીને અહીં લાવીશ ત્યારે જ આ જગતમાં મારો જન્મ હું સાર્થક ગણીશ. આ પ્રમાણે એણે પોતાના મનમાં દૃઢ નિશ્ચય કર્યો. કારણકે અસહિષ્ણુ જીવો કદિ શત્રુએ કરેલા પ્રહારને ભૂલે નહીં.

પછી એણે ઇંદ્રરાજાની જેવી-પોતાના સામન્ત, સચિવ આદિની-મહાસભા ભરી તેમાં નવીન મેઘની ગર્જના સમાન વાણીવડે જાહેર કર્યું કે—આ મારી સભામાં એવો કોઇ પણ છે કે જે અભયકુમારને બાંધી લાવીને મને સોંપે ? તે વખતે ફક્ત એક ગણિકા જ ઉઠીને બોલી કે "હું એ કરીશ." અથવા તો ખરૂં જ કહ્યું છે કે દગાબાજ-દંભી માણસો જ્યાં જોઇએ ત્યાં પુષ્કળ મળી જ રહે છે. એ સાંભળીને રાજાએ ગણિકાની પ્રશંસા કરતાં કહ્યું—મારા રાજ્યમાં ફક્ત તું જ (એકલી) છે; શૌર્યવતી પણ તું જ છે; ચતુર પણ તું જ છે; વિદુષી અને કળાવાન્ પણ તું જ છે. અથવાતો વધારે શું કહું ? મારૂં સર્વસ્વ તું જ છે. આ દુષ્કર કાર્ય તારાથી જ થઇ શકશે. આવી પ્રશંસા કરી એની આવશ્યકતા પણ હતી કારણ કે એક ગાડીને પણ ચાલતી કરવા માટે તેલ ઉંજવું પડે છે. પછી વળી એને કહ્યું—હે કળાનિધિ, તારે દ્રવ્યાદિનું સાધન જે જોઇએ તે કહે એટલે પૂરૂં પાડું; કારણ કે વણકર પણ તન્તુ, શાળ અને કાટલાં વિના વસ્ત્ર વણી શકતો નથી.

વેશ્યા જો કે ચતુર હતી તોપણ વિચારમાં પડી કે "મેં રાજાની સમક્ષ આ પ્રતિજ્ઞા તો કરી, પરન્તુ એનો નિર્વાહ કેવી રીતે થશે ? કારણ કે બોલવું સહેલું છે, પણ કરવું બહુ દુષ્કર છે. શ્રેણિક મહિપતિનો પુત્ર અને મંત્રી અભયકુમાર ધૈર્યવાન્, સ્થિર ચિત્તવાળો અને સકળ શાસ્ત્રનો પારગામી છે; દુષ્ટ અને ગર્વિષ્ઠ શત્રુઓના ગર્વને ભેદી નાખવાની એનામાં સત્તા છે; અને અન્ય પણ અનેક ઉત્કૃષ્ટ ગુણો એનામાં છે. એની પાસે ગમે તેટલી વાર જવા આવવા છતાં પણ મારા જેવી અનેક ભેગી મળીએ તોયે એને બાંધી શકીશું નહીં; ગમે એટલા ઉંદર એકઠા થાય તોયે એઓ કંઇ બિલાડીને ગળે ઘંટા બાંધી શકે નહીં. પણ એને જો ધર્મના છળથી બાંધ્યો હોય તો બાંધી શકાય; હાથીને ખાડામાં ઉતારીને કપટથી બન્ધનમાં લે છે તેમ. તે સિવાય તો એને મનુષ્ય તો શું પણ દેવ કે દાનવ સુદ્ધાં બાંધી શકે તેમ નથી. એટલે મારે હવે કંઇ ધર્મનું રહસ્ય જાણવાની પણ આવશ્યકતા છે. વળી સહાયમાં મારે કામદેવની સ્ત્રી-રતિના સમાન સૌન્દર્યવાન્ કે સ્ત્રીઓ લેવી પડશે."

આમ વિચારીને એણે ચંડપ્રદ્યોતરાજા પાસે સમાન રૂપવાળી બે યુવતીઓની માગણી કરી. એ એના કહેવા પ્રમાણે એને આપવામાં આવી; અને સાથે પુષ્કળ દ્રવ્ય પણ આપ્યું. અથવાતો પોતાનું સાધ્ય સિદ્ધ કરવું હોય તો દ્રવ્યના વ્યયની ગણત્રી કરવી કામ આવે. નહીં. પછી કપટકળાની નિવાસભૂમિરૂપ એ ત્રણે, સાધ્વીઓની સેવાભક્તિ કરતી, પ્રતિદિન પ્રકટપણે શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરતી એમની વસતિમાં રહેવા લાગી; જાણે મોહનીયકર્મની ત્રણ પ્રકૃતિ હોયની એમ. સાધ્વીઓની ઉપાસના કરવાવડે શીઘ્ર બહુ જ્ઞાન મેળવી, માયાકપટવડે આચાર પાળી ઉત્તમ શ્રાવિકાઓ હોયની એવી બની ગઈ; કેમકે કાચના મણિઓમાં ઈન્દ્રનીલમણિની છાયા શું કદિ નથી દેખાતી? પણ એવી ઉત્તમ સંયમ પાળનારી સાધ્વીઓની તથાપ્રકારની પરિચર્યા કરતાં છતાં પણ એઓનાં અન્તઃકરણમાં ધર્મામૃત પરિણમ્યું નહીં, કારણકે ઉત્તમ શેરડીના વાઢની વચ્ચે ઉગ્યાં હોય એવાં જે બરૂ–તેમાં શેરડીની મધુરતા કદિ પણ આવતી નથી.

એમ કરતાં કરતાં એકદા એકલાકપટથી ભરેલી એ ત્રણે જણી એકદમ સર્વ સામગ્રી તૈયાર કરી રાજગૃહ નગરી ભણી જવા નીકળી, તે જાણે સર્વ ઘાતિકર્મની સાક્ષાત્ મૂર્તિઓ હોયની! પરને છેતરવામાંજ રોકાયલા રહેતા ચિત્તવાળી પ્રૌઢા ગણિકા નિત્ય પ્રયાણ કરતી, બેઊ તરૂણીની સંગાથે રાજગૃહ આવી પહોંચી; ઉત્તમ લાભ સાંભળીને એક સંઘ આવે એમ. ત્યાં પોતાના પરિવાર સહિત કયાંક વનને વિષે થોડા વખત થોભી પછી ત્યાંના ચૈત્યો જુહારવાને ઉત્કંઠિત એવી એ ગણિકાએ શહેરમાં પ્રવેશ કર્યો. તે જાણે અભયકુમારને બાંધી પકડી લાવવાની વિધિ દેખાડતી નાટ્યભૂમિ (સ્ટેજ) ને વિષેજ તેનો પ્રવેશ હોયની? સકળ ચૈત્યોને જુહારી પછી ખુદ શ્રેણિક રાજાએ બંધાવેલા એક ઉંચા જિનમંદિરને વિષે એ નિર્મળ ને શ્વેત વસ્ત્રધારી વેશ્યાએ ત્રણ નૈષધિકી કહેવાપૂર્વક પ્રવેશ કર્યો.

આ મન્દિરને, પ્રથમ પાયો ખોદતાં તદ્દન નક્કર જમીન આવી ત્યાંસુધી ખોદી, પાયો પૂરી, તે પર બહુજ સુદૃઢ–મજબુત બનાવ્યું

હતું. અથવાતો ભૂમિ શુદ્ધ કર્યા વિના આળેખેલું ચિત્ર પણ સુસ્થિર થતું નથી. એ ચૈત્યનો ચોક પણ તેજસ્વી પ્રતિબિમ્બને યોગ્ય અને સમસ્ત સમાન તળીઆવાળો હોઇને બહુ સુંદર દેખાતો જાણે એમ સુચવતો હતો કે "અહીં આવતા સર્વ જનો મારા જેવા નિર્મળ અને સમતાવાળા થાઓ". એના નાનાપ્રકારની રચનાવાળા પહોળા અને લાંબા પગથીઆની શ્રેણિ પણ બહુ શોભી રહી હતી. એ પગથીઆપર ચઢનારાઓને સદા મોક્ષ મહેલના શિખર પર રહેતા હોય એમ જણાતું હતું-એ ખરે જ વિચિત્રતા હતી. શોભિતી બારસાખ, સુંદર કમાડ અને ઉત્તમ ઉત્તરંગવાળા, તેના ત્રણે બાજુએ આવેલા ઉંચા અને પહોળા દ્વાર જાણે મનુષ્ય, દેવતા અને સિદ્ધની સદ્દગતિના દ્વાર હોયની એમ વિરાજી રહ્યા હતા. એ મંદિરમાં વળી જાણે જિનધર્મી રાજા-શ્રેણિકના કીર્તિસ્તંભો હોયની એવા જે શ્વેત અને ઉન્નત સ્તંભો હતા તે "ચંદ્રમા એક જ છે" એ વાતને અસત્ય ઠરાવવાવાળા જાણે અનેક ચંદ્રમા હોયની એવા (શોભાયમાન) જણાતા હતા. વળી ત્યાં એકદમ ઉત્કૃષ્ટ કારીગરીથી ભરેલા, બન્ને બાજુએ મુખવાળા કેસરી-શુક આદિના ચિત્રામણવાળાં, જાણે કોઈ સંઘ પ્રવેશના મહોત્સવ પ્રસંગે રચાવેલાં હોયની એવાં, લક્ષ્મીની પ્રતિકૃતિઓ રૂપ, તોરણો સ્તંભોની વચ્ચેવચ્ચે બહુજ શોભા આપતા હતા.

વળી ત્યાં સુવર્ણકળશયુક્ત[1] પ્રેક્ષામંડપ[2], અક્ષતત્રિકમંડપ[3] અને વિયતમુખમંડપ[4]-એ ત્રણ મંડપો બહુ શોભી રહ્યા હતા. તે જાણે તીર્થંકર મહારાજાએ કર્મપરિણામ[5] રાજાનો પરાજય કરીને એની પાસેથી લઈ લીધેલાં શ્રેષ્ઠ પટ્ટકુટી-ગૃહો[6] હોયની! આ મંડપમાં વળી ગીતીગમાં, પત્રોએ સહિત, દીર્ઘ, વિતાન નામના કમળો લટકતા બનાવેલા વિરાજી રહ્યા હતા તે જાણે સંસારકૂપમાં

૧ [illegible] મંડપમાં નોબત. અને [illegible]ની ટોચપર રહેલા. ૨-૩-૪ જિનમંદિરને વિષે આ ત્રણ મંડપો હોય. (૨)=રંગમંડપ. (૩)=[illegible] [illegible] મંડપ-[illegible] (૪)=[illegible] મંડપ. ૫ '[illegible]' [illegible] 'કર્મપરિણામ' રાજા-[illegible] ૬ [illegible]

પડેલા-જીવોનો ઉદ્ધાર કરવાને હસ્તનું અવલમ્બન આપતા હોયની ! વળી ચરણને વિષે કડાં, કર્ણને વિષે કુંડળો અને હસ્તને વિષે કંકણોથી ઉત્કૃષ્ટસૌન્દર્યવતી દેખાતી પુતળીઓની રચના પણ ત્યાં દૃષ્ટિએ પડતી હતી ! કેટલીકના હસ્તમાં તો ધનુષ્ય, ભાલાં, તરવાર, ચક્ર, તીર, ત્રિશૂળ, ગદા આદિ શસ્ત્રો દેખાતાં હતાં તે જાણે મોહ-રાજારૂપ ભીલનો નાશ કરવા માટેજ હોયની ! વળી કોઇકોઇના હાથમાં કાંસી, વેણુ, વીણા, મુરજ, શંખ વગેરે વાજિંત્રો હતાં તેથી તેઓ જાણે સ્વર્ગીય નાટક કરવાને માટે અહીં ઉતરી આવેલી દેવાંગનાઓ હોયની એવી લાગતી હતી ! વળી વિવિધ પ્રકારનાં, હસ્તી, મનુષ્ય, અશ્વ આદિનાં વાહનોની પણ ઉત્તમ સુઘટિત રચના કરેલી દેખાતી હતી તે જાણે એઓ પ્રભુના સમવસરણની ભૂમિ સમજીને ત્યાં હર્ષથી પ્રભુની વાણી સાંભળવાને આવેલા હોયની ! એ મંદિરનું, કૈલાસપર્વતના શિખરની સાથે સ્પર્દ્ધા કરતું શિખર, અન્ય ધવળ શિખરોથી પરિવેષ્ટિત હોઇને, જાણે પોતાના પરિવારથી દીપી નીકળતો રાજા હોયની એવું જણાતું હતું ! નીલવર્ણના પત્થરનો બનાવેલો એનો આમલસાર[૧] જોઇને તો બુદ્ધમાન્ માણસો એમ કહેતા હતા કે એ તો કોઈની દૃષ્ટિ ન પડે એટલામાટે જાણે વિધાત્રાએ મંદિરપર વલયના આકારનું નીલ વર્ણનું વસ્ત્ર મૂક્યું છે ! એ મન્દિરના અત્યન્ત ઉંચા શિખરપર આવી રહેલ સુવર્ણનો ઇન્ડાના આકારનો કુંભ (ઇન્ડું જ) ચોદિશ પોતાના કિરણોવડે આકાશને પુરી દેતો હતો તે જાણે ઉદયાચળના શિખરપર રહેલો શરત્પૂર્ણિમાનો ચન્દ્રમા જ હોયની ! મન્દ પવનમાં લ્હેકતી એ મન્દિરપરની ધ્વજા સાથે રહેલો સુવર્ણદંડ જાણે કીર્તિ-રૂપી બ્હેનને નૃત્યકળાનું શિક્ષણ આપતો મગધેશ્વર-શ્રેણિકનો પ્રતાપ હોયની ! એ સુવર્ણદંડપર વળી નાનીનાની ઘંટા એટલે ટોકરીઓ હતી તેનો ટણટણકરતા નાદનો ચોદિશ પ્રતિઘોષ (પડઘો) પડતો હતો તેથી જાણે એમ કરીને એઓ સમસ્ત ભવ્ય જનોને શ્રી જિનેશ્વરની નિરૂપમ પ્રતિમાનું પૂજન કરવાને બોલાવતી હોયની ! વળી ત્યાં નિરન્તર વીણા-મુરજ આદિ વાજિંત્રોના સ્વર શ્રવણગોચર થતા હતા તે ભિન્ન ભિન્ન છતાં એ ભિન્નતાને નહીં

૧. દેવમન્દિરપર શિખરભાગમાં મૂકવામાં આવતો વલયાકાર પત્થર.

જાણનાર લોકસમૂહ નાટક થતું હોય તે સમયે જેમ સતત એકચિત્તે જોયા કરે છે તેમ સર્વ શબ્દમાત્રને સમાન ગણી શ્રવણ કરી રહ્યા હતા.

આ મંદિરમાં [1]ઉભયપ્રકારના અન્ધકારનો નાશ કરવાવાળી, જન્મમરણની વાસનાને મટાડનારી, દુર્ગતિરૂપી દુઃખ દૂર કરનારી અને એમ કરીને પ્રાન્તે મોક્ષસુખ આપનારી એવી જિનપ્રતિમા, પોતે [2]ગર્ભ–ગૃહવાસમુક્ત (ની) છતાં [3]ગર્ભગૃહ મધ્યે રહેલી હતી ! વિસ્તારયુક્ત કિરણોવાળા સુવર્ણના દંડ અને કુંભવાળી દેવકુલિકાઓ[4] પણ એ મન્દિરની ચોદિશ આવી રહેલી હતી. વિશેષ શું ? જાણે સ્વર્ગમાંથી પૃથ્વીપર સાક્ષાત્ દેવવિમાનજ ઉતરી આવ્યું હોયની એમ તે લોકોના મનમાં ચિરકાળ ભાસ કરાવતું હતું.

એવા જિનમન્દિરને વિષે પ્રવેશ કરીને એ ગુણિકાએ ઉત્તમ નૈવેદ્ય, પુષ્પ આદિ વડે જિનેશ્વરની ઉત્તમરીતે ભક્તિ કરી ત્રણ મુદ્રા[5]–યુક્ત સ્તુતિ કરવા માંડી, જાણે લોકોને મુદ્રિત[6] કરવાને માટે જ હોયની એમ. એ વખતે ભિન્ન ભિન્ન ગતિના જ્ઞાનવાળો અભયકુમાર પણ એક હાથીની જેમ ધીમી ડોલતી ગતિએ ચાલતો પોતાના અનેક પરિજનોના મ્હોટા રસાલાસહિત ત્યાં દર્શન કરવા આવ્યો અથવા તો એવા મહાપુરૂષો અન્ય અનેક રોકાણો છતાં પણ ધર્મકાર્ય કદિપણ ચુકતા નથી. ત્યાં ઉંચામાં ઉંચા વૈરાગ્યની સીમાએ પહોંચી હોય એવી રીતે સુમધુર કંઠે પ્રભુની સ્તુતિ–ગાન કરતી એ વેશ્યા અને એની સાથેની બીજી બેઉ સ્ત્રીઓને દેખીને અન્તઃકરણને વિષે અત્યન્ત હર્ષ પામતો તર્ક કરવા લાગ્યો.— બે બાજુએ બે તરૂણ–પ્રદીપરોની વચ્ચે રહીને, ઉત્કૃષ્ટ સંવેગને વશવર્તી ચૈત્યવન્દન કરતી આ કોઈ સુશ્રાવિકા, ચિત્રા અને સ્વાતિ

૧ (૧) [illegible] (૨) [illegible]. ૨ [illegible] ૩ ગર્ભ[illegible] ૪ દેરીઓ. ૫. [illegible] (પદ) [illegible] [અર્થ] [illegible] પ્રતિમા [illegible]
૬ [illegible]

ક્ષત્રોથી સંયુક્ત એવી ચંદ્રમૂર્તિ હોયની એવી શોભી રહી છે. ભુની મૂર્તિના મુખકમળની સન્મુખ દૃષ્ટિ રાખી, વૃદ્ધિ પામતી દ્ધા-અનુચિન્તન-મનન અને ધારણા સહિત ધીમેસ્વરે ભુના ગુણગાન કરતી આ બાલા ખરેખર કર્ણેન્દ્રિયને વિષે અમૃનીજ વૃષ્ટિ કરે છે ! જો હું અંદર જઇશ તો નિશ્ચયે એની પ્રભુાકતમાં અન્તરાય પડશે એમ ધારીને અભયકુમાર બહાર જ ભો રહ્યો; જો કે અમસ્તુયે એવી સ્ત્રીઓથી દૂર જ રહેવું ઉત્તમ હ્યું છે. એક મુહૂર્ત સુધી એકાગ્રચિત્તે ધ્યાન ધરી પછી પોતાની ાછળની ભૂમિને પ્રમાર્જી સાવધાન થઇ એ ધીમેથી ઉભી થઇ. કહ્યું છે કે પ્રપંચ રમનારાઓ હમ્મેશાં બકવૃત્તિવાળા (બગલાભગત) જ હોય છે.

એ વખતે આનન્દથી રોમાંચિત થયેલો અભયકુમાર અંદર ગયો. ઉત્કૃષ્ટ ધર્મરૂપી ધનનો વિનાસ કોચે વ્યય કરનાર એ એની સાથે સંભાષણ કરવા બહુ હર્ષસહિત એની પાસે જઇ ઉભો; અને "મારી વન્દના છે, હું વન્દન કરૂં છું" એમ કહેતો આદરપૂર્વક વાત કરવા લાગ્યો. કારણકે આગમ-શાસ્ત્રના જાણકાર પુરૂષો સાધર્મી બન્ધુઓના સમાગમને ઉત્સવતુલ્ય માને છે. હે ધર્મિષ્ટ શ્રાવિકા, તમે કોણ છો ? અહિં ક્યાંથી આવો છો ? અને આ ભલી બાલાઓ તમારા સમાન ગુણ-શીલવાળી તમારી સાથે કોણ છે ? તમો ત્રણે નિશ્ચયે સંવર-વિવેક અને શાન્તગુણની લક્ષ્મીને ધારણ કરો છો. એ ગણિકા એ સાંભળીને, કોઇ ઉત્કૃષ્ટ પ્રકારનો સંવેગ-વૈરાગ્ય પોતાને થયો હોય એમ અભિનય કરતી સુંદર શબ્દોમાં કહેવા લાગી—

હું અવન્તીનગરીના એક ઉત્તમ વ્યવહારના પાળનાર ધનવાન સુશ્રાવકની પત્ની છું. કેટલોક કાળ થયાં મારા પતિ મૃત્યુ પામ્યા છે; કેમકે આ મનુષ્યદેહ કંઇ સ્થિર નથી. ત્યાર પછી મેં કેવળ ધર્મનો આશ્રય લીધો છે અને બહુ બહુ તપશ્ચર્યા કરી કાયાને કષ્ટ આપ્યા કરૂં છું. વળી આ મારી સાથે છે એ બેઉ મારી પુત્રવધુઓ છે. એઓ પણ સ્વાધ્યાય, વંદનક આદિમાં બહુ

પ્રવીણ છે. મારા પુત્રનો પણ દેહાન્ત થયો છે. પણ એવું તો આ સન્ધ્યાના વાદળાના રંગ સમાન ક્ષણભંગુર જીન્દગાનીમાં કંઈ નવું નથી. હે રાજપુત્ર-અભયકુમાર, અમે કોઇ પૂર્વજન્મને વિષે કોઇ એવું દુષ્કૃત્ય કર્યું હશે–નહિં તો અમારા જેવા ધર્મપરાયણ જીવોની આવી અવસ્થા થાય નહીં. પતિનો દેહાન્ત થવાથી એ મારી પુત્ર-વધુઓએ ભવભીરૂ થઈને મારી પાસે પોતે ચારિત્ર ગ્રહણ કરવાની ઇચ્છા જણાવી. અથવા તો જેમને સિદ્ધિ નજીક છે એવા એમના જેવા જીવોને એવી ઇચ્છા થાય એ વ્યાજબી છે. અનેક સુકૃત્યો કરેલા હોવાને લીધે ઉજ્વળ છે દેહ જેમનો એવી એ બેઉ ચારિત્ર ગ્રહણ કરવાને ઉત્સુક થઈ રહી છે તેથી એમને ધન્યવાદ ઘટે છે. પરન્તુ એમની સાથે હું યે દીક્ષા લઈશ, કારણકે પછી સંસારમાં રહીને હું શું કરૂં ? હવે ચારિત્રને માટે જે જે સામગ્રી જોઈએ તે તે તૈયાર થાય એટલામાં અમે તીર્થયાત્રા કરવા નીકળ્યા છીએ. હે શ્રાવકશિરોમણિ, જેમ ચૂર્ણિ અને વિવૃતિ ટીકાઓ સૂત્રના અર્થનું પ્રતિપાદન કરે છે તેમ એમણે મારૂં વચન પ્રતિપાદન કર્યું–માન્ય રાખ્યું. હે રાજપુત્ર, સંમેતશિખર –ભૃગુકચ્છ–ઉજ્જયન્ત–શત્રુંજય આદિ પ્રસિદ્ધ તીર્થોની વિધિપુરસ્સર યાત્રા કરી અમારા સર્વ દ્રવ્યનો વ્યય કરી અમે ખરે જ બહુ કૃતાર્થ થયા છીએ. યાત્રા કરી ઘેર પાછા ફરતાં અમે સાંભળ્યું કે મગધેશ્વર-શ્રેણિકરાજાએ જિનમંદિરો બંધાવ્યા છે તેમાં ઉત્તમરત્નોનાં જિનબિમ્બ પધરાવ્યા છે. એટલે એ દેવમન્દિરોના દર્શન કરવાની અમને અત્યન્ત ઉત્સુકતા થઈ તેથી અમે અત્રે આવ્યા છીએ." આવી આવી તદ્દન અસત્ય વાતો એ વેશ્યાએ અભયકુમારને કહી પૂરેપૂરૂ ચાતુર્ય દાખવવાની આવડત હોય તો પછી વાંધો શાનો આવે ?

એ ચતુર વેશ્યાની વાત સાંભળીને ઉદાર પ્રકૃતિના અભયકુમારે એને કહ્યું " તમે આ યાત્રાદિ સર્વ કાર્ય કર્યાં તે બહુ સારૂં કર્યું છે તે. હવે તમે આજે મારા અતિથી થાઓ-મારે ભોજનનું નક્કી કરો. કારણકે આ તો પર્વદિવસ (હર્ષનો) [illegible] અભયકુમારના [illegible]

કહ્યું કે આપના જેવા ઉદાર સજ્જનોને એ ઉચિત જ છે. પરન્તુ આજે તો મેં પ્રભાતના પ્રતિક્રમણ સમયે ઉપવાસનું પચ્ચખ્ખાણ લીધું છે. (આજે મારે ઉપવાસ છે). હે બુદ્ધિમાન શ્રાવકશિરોમણિ, દેવગુરૂની કૃપાથી માર્ગને વિષે-યાત્રામાં પણ હું મારાં ધર્મકૃત્ય ચુકી નથી. એમ કરવાથી જો મારો દીક્ષાનો મનોરથ સત્વર પૂર્ણ થશે તો હું મને સમસ્ત વસ્તુ પ્રાપ્ત થઈ સમજીશ. આવું આવું કહીને એણે અભયકુમારનું મન પૂરૂં હરી લીધું. પછી એણે એને છેવટે વળતે દિવસ પોતાને ઘેર પારણું કરવાને નિમંત્રણ કર્યું-એમ કહીને કે મુનિવર્ગનું પારણું ગૃહસ્થને પુણ્યબંધ કરનારૂં છે, તેમ, તમે જો કે હજુ દીક્ષા લીધી નથી તોપણ અલ્પ સમયમાં તમે એ અંગીકાર કરવાનાછો જ માટે એ હિસાબે, તમારૂં પારણું મારે ત્યાં થશે તે મને પુરા પુણ્યનો હેતુ થશે. એ સાંભળીને મહા દંભવાળી એ વેશ્યા કાને હાથ મુકી કહેવા લાગી- હે મન્ત્રી, તમે જૈનશાસનના જાણકાર હોવા છતાં એ શું બોલ્યા ? સંસારસાગરની વિષમતા જેઓ સમજતા નથી એવા મૂઢ-અજ્ઞાન જનોજ " આવતી કાલે હું અમુક કામ કરીશ " એમ કહે. આપણા જીવનની આવતીકાલ સર્વથા ક્ષેમકુશળતાયુક્ત થશે કે કેમ તે કોણ જાણે છે ? મૃગરાજ-કેસરીસિંહની લાલચોળ જીહ્વાની જેવી અસ્થિર જીન્દગીને વિષે પ્રાણીઓ રાત્રે નિદ્રા લઈને સવારે જીવતા-જાગતા ઉઠે છે એ એક વિચિત્રતા છે ! અને એટલા માટેજ મુનિઓ હમ્મેશાં સર્વ કાર્યોને વિષે " વર્તમાન યોગ " એમ કહે છે; અથવાતો વિદ્વાન્ સાધુઓ શિવાય અન્ય કોઈ ભાષાસમિતિનો અસાધારણ ગુણ ધરાવતું નથી. એ સાંભળી અભયકુમાર પણ "ત્યારે હવે સવારે એને ફરી વખત નિમંત્રણ કરવા જઈશ " એમ મનમાં વિચારીને વિશેષ કંઈ બોલ્યાચાલ્યા વિના શાન્ત રહ્યો. અને ઉત્તમ અને નિર્વિકારી વસ્ત્રમાં સજ્જ થયેલી છતાં માયાપ્રપંચનું જ ઘર એવી એ વેશ્યા સપરિવાર પોતાને સ્થાનકે ગઈ.

અભયકુમાર પણ શુદ્ધ વિધિ પ્રમાણે ચૈત્યવંદન કરીને દેરાસરથી ઘેર જતાં માર્ગમાં એના ગુણાનુવાદ કરવા લાગ્યો, કારણ કે મનુષ્યમાત્રને સ્વાભાવિકરીતે ગુણીજનોપર પ્રેમ થાય છે. " એનો

ઉત્તમ વેષજ પ્રથમ પંક્તિનો છે. સર્વ કોઈની વિકારી ચેષ્ટાને શાન્ત કરી દે એવો એનો શ્રેષ્ઠ શમતા (શાન્તિ) ગુણ છે. એનો આત્મ-સંયમ પણ કોઈ લોકોત્તર –અસાધારણ–સામાન્ય મનુષ્યને વિષે ન હોય એવો છે. એની વાણી તો દુષ્કૃત્યરૂપી વૃક્ષની શાખાઓને તોડી પાડવાને પુરેપુરી સમર્થ છે. વસ્તુમાત્ર ક્ષણભંગુર છે એમ બોધ આપતી એની " ક્ષણિકતા " આદિ ભાવના પણ પહેલે પદે છે. એનો વિષયત્યાગ સુદ્ધાં અવર્ણનીય છે. વિશેષ શું કહેવું ? કાંતો એ સાક્ષાત્ કોઈ યોગીશ્વરની પુત્રી છે અથવા ધર્મનીજ મૂર્તિ છે!" અભયકુમારમંત્રીશ્વર જ્ઞાનવાન્ છતાં સરલસ્વભાવી હોવાને લીધે એ વેશ્યાના પ્રપંચથી અજ્ઞાત હોઈ એની આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરતો ઘેર પહોંચ્યો. અથવાતો ગમે તેવા તેજસ્વી નેત્રો હોવા છતાં કોઈ પ્રાણી વૈતાઢ્ય પર્વતની ગુફામાં રહેલી વસ્તુને કેવી રીતે જોઈ શકે ?

સવારમાં એને અને એની ધર્મિષ્ટ સહચરીઓસમાન પુત્ર-વધુઓને હું જાતે ભોજન કરાવીશ–એવા એવા મનોરથોમાં અભય-કુમારે સમસ્ત રાત્રી વ્યતીત કરી. કારણકે સાધર્મિક–સમાનધર્મ-વાળા બન્ધુ જેવો અન્ય કોઈ બન્ધુ નથી. પછી પ્રભાત થયું એટલે એણે એ ત્રણે ધર્મભગિનીઓનો ઉત્તમોત્તમ ભોજનથી સત્કાર કર્યો. અથવાતો ધર્મરસિક જનો સકળ જગત્‌ને પોતાના જેવું ગણે છે; અને પોતે બુદ્ધિશાળી હોવા છતાં લેશ પણ ઉહાપોહ કરતા નથી કે શંકા પણ ઉઠાવતા નથી. વળી "એણે હમણા અનેક તીર્થોની યાત્રા કરી એમા બહુ દ્રવ્યનો વ્યય કર્યો છે તેથી હવે એની પાસે કંઈ નહિં જેવું રહ્યું હશે તો એ ત્યપની ભક્તિ ક્યાંથી કરી શકશે " એમ વિચારીને અભયકુમારે એને બહુમૂલી બક્ષિસો પણ આપી.

કેટલાક દિવસ પછી એકવાર એ પ્રપંચી પરિવ્રાજિકાએ રાજ પુત્ર અભયકુમારને પોતાને ત્યાં ભોજનાર્થે નોતર્યો. અભય [illegible]

એનું આમંત્રણ સદ્ય માન્ય કર્યું; અને "જો હું ત્યાં મારા સર્વ રસાલા સહિત જઇશ તો એને વિશેષ દ્રવ્યવ્યય થશે" એમ સમજી બહુ થોડો પરિવાર લઇ એને ત્યાં જમવા ગયો; (અથવાતો સાધર્મીઓનું મ્હોટામાં મ્હોટું દુઃખ છે). નાના પ્રકારની રસવતી જમાડી પછી ઉત્તમ પેય (પીવાના) પદાર્થ તરીકે પાપિષ્ટ દુષ્ટાએ એને ચંદ્રહાસમદિરાનું પાન કરાવ્યું એટલે ભોજન કરી ઉઠયા પછી તરતજ રાજપુત્રને એવી નિદ્રા ભરાણી કે એને ત્યાંથી એક પગલું પણ ભરવું અશકય થઇ પડયું. ખરેખર મદ્યપાનને નિદ્રાદેવીની સાથે હાડોહાડ સંલગ્ન છે. "હે ધર્મબન્ધુ, આ સર્વ આપનુંજ છે, માટે નિશ્ચિંતપણે અહીં સુખે શયન કરો" એવાં વેશ્યાનાં વચનથી એની સર્વ બુદ્ધિ જતી રહી અને પોતે ત્યાંજ સૂતો-નિદ્રામાં પડયો. વેશ્યાના અંગમાં તો હર્ષ સમાયો નહીં: સદ્ય શીઘ્રગામી અશ્વોવાળા એક ઉત્તમ રથમાં એને ઉપડાવીને સૂવરાવ્યો અને પોતાના સેવકવર્ગ સંગાથે પ્રદ્યોતનરાજાના નગરભણી એકદમ ચલાવી દીધો. જુઓ, પાપિષ્ટજનોના મનોરથરૂપી વૃક્ષો પણ કેવાં ફળે છે!

[હવે અહીં રાજમહેલમાં અભયકુમારની બહુ વખત સુધી ગેરહાજરી જોઈ] શ્રેણિકરાજાએ એને શોધવા નગરમાં ચોતરફ માણસો મોકલ્યા એઓ તુરતજ પેલી દુષ્ટાને ત્યાં આવ્યા. કારણકે એવો રીવાજ છે કે ખોવાયલી વસ્તુ માટે પહેલવહેલો એનો જ્યાં હોવાનો વિશેષ સંભવ હોય છે ત્યાંજ તપાસ કરવામાં આવે છે. માણસોએ પૂછયું—માતુશ્રી, રાજપુત્ર અત્રે પધાર્યા છે કે? ઉત્તરમાં પેલી દુષ્ટાએ કહ્યું—પધાર્યા હતા પરન્તુ તુરતજ ઉતાવળે પાછા ગયા છે; કારણકે એમનાજેવા જો કોઈ સ્થળે વિશેષ વખત સ્થિત થઈને રહે તો રાજ્યના કાર્ય બગડી જાય છે. માણસોએ વિચાર્યું કે આવી બારવ્રતધારી શ્રાવિકા અસત્ય વાત કહે નહીં એટલે એના વચનપર વિશ્વાસ રાખી અન્યત્ર શોધવા ગયા. (ખરેખર માયા પ્રપંચથી પુરા ભરેલા મનુષ્યો સારા જગતને છેતરી શકે છે.)

હવે એ વેષધારી સુશ્રાવિકા બનેલી વેશ્યાએ વિચાર કર્યો કે જો હું વિશેષ વખત અહીં રહીશ તો કદાચ દૈવયોગે સર્વ વાત

ખુલ્લી પડી જશે. માટે આજેજ ભદ્રા તિથિ[1] છે એમાં હવે અહીંથી જતા રહેવું સારૂં છે. એમ ધારી પોતાના સુંદર રથને વિષે બેસી ઘર તરફ પ્રયાણ કરી ગઈ. પ્રથમથી તૈયાર રાખેલા અનેક વાહનોની સહાયથી એ કપટજાળથી ભરેલી વેશ્યાએ અભયકુમારને ઊજ્જયિની નગરીમાં લાવી અત્યન્ત હર્ષ સહિત પ્રદ્યોતનરાજાને સોંપ્યો; અને કેવી ચતુરાઈથી પોતે એને પાશમાં નાખી બાંધી લાવી એનો સવિસ્તર વૃત્તાન્ત એને કહી બતાવ્યો. (એક શુનીકુતરી પણ શું રોટલાના કટકા માટે પોતાના ધણી પાસે પુછડી હલાવી હર્ષ નથી બતાવતી ?). પણ એ મહીપતિએ તો એને કહ્યું કે—હે ચતુરા, તું એને ધર્મકપટ કરીને બાંધી લાવી એ ઉચિત નથી કર્યું. અથવાતો અભિમાનમાં રાચી રહેલા આવા નરપતિઓને પણ લોકનિન્દાનો ભય હોય છે. પછી એણે અભયકુમારને કહ્યું કે જેવી રીતે શીત્તેર પ્રધાનની વાર્તા કહેનારા ચતુર પોપટને એક બિલાડી ઉપાડી ગઈ કહેવાય છે તેવી રીતે તમારા જેવા મહા બુદ્ધિશાળીને આ વારાંગના ઉપાડી લાવી છે.

પછી અભયકુમારે પણ એને સામો જવાબ આપ્યો કે " હે રાજાધિરાજ, આપની વાત શી કરવી ? વિચક્ષણ પુરૂષોએ પણ શાસ્ત્રમાં ક્યાંયે દીઠી નથી એવી આ અપૂર્વ અને ઉત્તમ નીતિ આવા વિષમ સમયને વિષે આપના સિવાય અન્ય કોઈની ન ચાલે ! આપના જેવાનુંજ એવું અપૂર્વ ચાતુર્ય અને ઉત્તમ રાજધર્મને લીધે મૃગપતિ-સિંહ વનને વિષે અને ધર્મશાસ્ત્ર દિગન્ત વિષે જતા રહ્યા છે ! વળી આપની સભામાં આ વારાંગના જેવા રાજ્યકાર્યની ચિન્તા કરનારા કાર્યભારીઓ છે ત્યાં પછી આપને વિષે શું અસંભવિત હોય ? આપનામાં શું અધુરૂં હોય ? આ પ્રમાણે કટાક્ષનાં વચનો સંભળાવીને અભયકુમારે એનો પૂરો ઉપહાસ કર્યો કારણકે બન્ધનમાં હોય છતાં પણ સિંહ તે સિંહ જ છે

અભયકુમારનાં એવાં પોતાના ઉપહાસરૂપ વચનો સાંભળી

---

૧ [illegible]

પ્રદ્યોતન રાજા બહુ શરમાયો અને ક્રોધાયમાન થયો; અને તેથી એણે એને એક રાજકીરની પેઠે કાષ્ઠના પાંજરામાં પૂર્યો.

હવે શિવાદેવીએ પૂર્વે એક વિદ્યાધરની પુત્રી અભયકુમારને આપી હતી તેનું રાજગૃહ નગરીથી અહીં (ઉજ્જયિનીમાં) કેવી રીતે આવવું થયું તે વાત હવે એકચિત્તે શ્રવણ કરો. ઉત્તમશીલ આદિ અન્તર્ગુણો અને રૂપ-સૌન્દર્ય આદિ બાહ્યગુણોને લીધે એ શ્રેણિકપુત્ર-અભયકુમારને સર્વ સ્ત્રીઓને વિષે સૌથી અધિક પ્રિય થઇ પડી હતી. કારણકે ઉત્તમ પાણીદાર મોતીઓની માળા શું મનુષ્યોના હૃદયપર સ્થાન નથી મેળવતી ?

એવામાં વાત એમ બની કે એનાપર પતિનો અધિક પ્રેમ જોઇને એની સપત્નીઓને બહુ ઈર્ષ્યા આવી. અથવાતો એક રાજા કે ગૃહસ્થ આદિની અનેક સ્ત્રીઓને વિષે પરસ્પર વૈરભાવ સ્વાભાવિક રીતે હોય છે જ એમાં કાંઇ આશ્ચર્ય નથી. એને અભયકુમાર વસ્ત્ર-અલંકાર-વિલેપન-મિષ્ટ વચનો-તાંબુલ-પુષ્પ આદિ આપી એના સન્માનમાં સદૈવ વૃદ્ધિ કરતો. તેપરથી " બન્ધુજનો આપણે માથે લેશ પણ અપવાદ ન મૂકી શકે એવી રીતે આપણે કોઈ એવી યુક્તિ કરીએ કે જેથી આપણા સ્વામી અભયકુમારને એના પ્રત્યે વિરક્ત ભાવ (અણગમો-દ્વેષ) થાય; કારણકે વિષને ચઢવા દીધા પહેલાંજ (એનું) નિવારણ કરવું જોઇએ—" આમ વિચારી એની સર્વ સપત્નીઓએ પોતાની ચતુર દાસીઓની મારફત વસ્ત્રાદિક અનેક વસ્તુઓ આપી, મેલી વિદ્યાઓની જાણકાર, શક્તિવાળી કોઇ માંતગીઓને પોતાના હેતુની સિદ્ધિને અર્થે રોકી. કહેવાય છે કે ગરજે ગધેડાને પણ કાકો કહેવો પડે છે.

એ માતંગીઓએ પેલી દાસીઓને વિનયપૂર્વક કહ્યું-તમારી બાઇઓએ અમને આજે બહુ દિવસે યાદ કરીને અમારા મહાભાગ્યે અમને ઉચિત માન આપ્યું છે. કારણકે અલ્પપુણ્યવાળાને મ્હોટા માણસોની ચાકરી પણ દુર્લભ છે. પછી દાસીઓએ એમને પોતાની બાઇઓની શોકય જે વિદ્યાધરપુત્રી હતી તેના સંબંધી સ્વરૂપ સમજાવીને કહ્યું-તમે તમારી વિદ્યાના બળથી કંઈ એવી યુક્તિ કરો

કે જેથી એના પરથી એના સ્વામીનો પ્રેમ ઉઠી જાય. એ સ્વામીને પોતાને વશ રાખીને પોતાની શોકયોને દુઃખ દે છે. સ્ત્રીઓને પતિ છે એજ સર્વસ્વ છે તો એ જ્યારે પરવશ હોય ત્યારે સુખ કયાંથી હોય ? તમારામાં મંત્રતંત્ર આદિ કુશળતા રહેલી છે માટે તમે એ કાર્યમાં જરૂર સફળ થશો. એ સાંભળી માતંગીઓએ "એનું અમે પુરેપુરૂં ઓસડ કરશું" એમ કહીને એમને રાજી કરી વિદાય લીધી.

પછી એ માતંગીઓએ પ્રથમ કાર્ય એ કર્યું કે, આખા નગરને વિષે, મનુષ્યના હૃદયમાંથી દયામાત્રનો લોપ કરનારી એવી મરકીનો ઉપદ્રવ ઉત્પન્ન કર્યો. (ધિક્કાર છે એમને કે આવા એક ક્ષણભંગુર–નશ્વર દેહને માટે એમણે અનેક પાપ કાર્યોનો આરંભ કર્યો !) પોતાના નગરને વિષે એ મરકીનો ઉપદ્રવ શરૂ થયેલો જોઈને અભયકુમારે, પેલી મનમાં હર્ષઘેલી થયેલી માતંગીઓને બોલાવી પૂછયું— આ મરકી ઉત્પન્ન થવાનું શું કારણ છે તે તમે શોધી કાઢીને કહો; કારણકે તમે એ સઘળું જાણો છો. એ પરથી એમણે કહ્યું—હે રાજપુત્ર, અમે નીચ જાતિ એમાં શું જાણીએ ! પરંતુ આપ અમારા પૂજ્ય હોઈ અમારી સંભાવના કરો છો તેથી અમે કહી શકીયે છીએ કે યમરાજા એ મરકીનો ઉપદ્રવ કાંઈ જયાં ત્યાં કરતો નથી. આપની કૃપાના પ્રકાશથી સર્વ જાણી નિશ્ચય કરીને આપને નિવેદન કરશું. સાધારણ માણસોને પણ ખુશામતનાં વચનો કહેવામાં આવે છે તો પછી એમણે આવા રાજપુત્રને (એવાં ખુશામતનાં વચનો) કહ્યાં તે ઠીક જ કર્યું કહેવાય–એમાં કાંઈ આશ્ચર્ય જેવું નથી.

પછી એક રાત્રીએ એ માતંગીઓએ એ અભયકુમારની માનીતી રાણીના આવાસમાં જઈ એના મુખને લોહીથી ખરડયું અને ત્યાં હાડકાંના ટુકડા આદિ વેર્યાં. અહો ! આમ અશુચિ કરનારા એઓ સ્થાનાસ્થાન જોતા નથી જેટલે એઓમાં ને રાક્ષસીઓમાં ભેદજ નથી !. આટલું કરીને તેઓ એકવાર ફરીને રાજપુત્ર અભય પાસે જઈ કહેવા લાગી–મહારાજ, આપના જ અંતઃપુરમાં આ કોપ ઉત્પન્ન થયો છે આ મરકી આપના જ ઘરમાં છે ને એમાં બીજું કાંઈ [illegible] તે. અમારું "વિજ્ઞ-નિવેદન" ન માનો તો અમે [illegible]

મુકશું. મંત્રેલો ઘડો જેમ અન્ય સ્થાન મુકીને ચોરને ઘેર જ જઇ સ્થિર થાય છે તેમ આ એક વિષયનું અમારૂં જ્ઞાન પુનઃપુનઃ આપના જ ઘરમાં જઈ ઉભું રહે છે. એ સાંભળી એણે તપાસ કરી એમાં એને એમની વાતની સત્યતા જણાઇ: પ્રિયાનું-મુખ લોહીથી ખરડાયેલું અને મંદિર અસ્થિ-આદિથી વ્યાપ્ત જોઇ એને પરમ ખેદ થયો; અને એનું અતિશય અનુરાગથી મોહિત થયેલું હૃદય છિન્નભિન્ન થઇ ગયું. "અહા! વિદ્યાધરની તનયા અને વળી મારા ફઇબાની પુત્રી થઇને એ આવી કયાંથી નીકળી! પણ સંસારની વાસનાથી અતિશય વાસિત થયેલા ચિત્તવાળા સંસારીઓને વિષે આ સર્વ સંભવિત છે. મારે પણ હવે આ પ્રમાણે સમસ્ત નાગરિકોના પ્રાણને ભયમાં નાખનારૂં કાર્ય કરનારી આ નારીને, એ ઉત્તમકુળને વિષે જન્મેલી છે છતાં, અવશ્ય પરિહરવી જોઇએ; કારણકે ઉત્તમ રાજવીઓ પોતાની પ્રજાના ક્ષેમકુશળને અર્થે ગમે તે પ્રકાર લેવો પડે તે સતત લે જ છે." એમ વિચારી માતંગીઓને બોલાવી રાજપુત્રે આજ્ઞા કરી કે તમે જ હવે એને ઉચિત શિક્ષા દ્યો; એટલું કરજો કે લોકમાં અપવાદ ન થાય, કારણકે શિક્ષા કરીએ એ સૌ ન જાણતાં ગુપ્ત રહે એમાં જ શોભા છે.

અભયકુમારની આજ્ઞાથી એ માતંગીઓએ એની પત્નીને નગર બહાર લઇ જઈ બહુબહુ કહ્યું-તારો સ્વામી જેમજેમ તારાપર અધિકઅધિક રાગ બતાવતો ગયો તેમતેમ તું અતિશય મદોન્મત્ત થતી ગઈ; કારણકે કોઇ વિરલા જ ખાધેલું જીરવી શકે છે. કહે તો ખરી કે તું આટલી અલ્પવયમાં કયા ગુરૂ પાસેથી આ કુવિદ્યા શીખી આવી? તેં એ વિદ્યાવડે મરકી ફેલાવી એ કાર્ય નીચજાતિના લોકો કરે એવું કર્યું છે." ઈત્યાદિ દુષ્ટ વચનો સંભળાવતી એને મ્હેણાં મારતી, છતાં એ નિર્દોષ છે એમ જાણતી હોવાથી હૃદયને વિષે દયા ધરાવતી માતંગીઓ ધીમેધીમે એને સીમાડા સુધી લઈ ગઇ-જેમ ચરટ લોકો એક કેદીને વિકટ એવા વનને વિષે લઈ જાય છે તેમ. પછી એના શરીરને કોઈ પણ પ્રકારની ઇજા કર્યા વિના ત્યાં વનને વિષે એને મુકી દીધી. પણ એ યે એમ માનવું

કે બહુ સારૂં થયું. કારણ કે દેવતાની પ્રતિમા પણ જો અક્ષત હોય તો કોઇ વખત મન્દિરને વિષે પ્રતિષ્ઠિત થવાનો પ્રસંગ આવે છે. પછી સાક્ષાત્ દુષ્ટ કર્મપ્રકૃતિઓ જેવી, એ માતંગીઓ ત્યાંથી પાછી વળી.

અહિં, એકલી પડી એટલે અતિશય દુઃખને લીધે મુંઝાઇ જતી રાજપુત્રવધુ પણ વિવિધ પ્રકારના વિલાપ કરવા લાગી:—

અરે, મારા જેવી પાપિણી માતાના ગર્ભને વિષે જ કેમ ન ગળી ગઈ?–મેઘમાળા પુષ્કળપવનને લીધે આકાશમાં ગળી વીખરાઇ જાય છે તેમ. દિવ્ય કરતી વખતે મંત્રતંત્ર જાણનારો જેમ અગ્નિને થંભાવી દે છે તેમ મને પણ મારાં પાપોએ કેમ થંભાવી ન દીધી? કોઇને પણ નહીં પડયાં હોય એવાં દુઃખોથી ઘેરાયેલી હું માતાના ઉદરમાંથી નીકળતાંજ કેમ મૃત્યુ પામી નહીં? અથવા અપરમાતાઓએ મને મારી ભલી માતાની સાથે જ કેમ મૃત્યુશરણ ન કરી! હે અધમમાં પણ અધમ વિધાતા, મેં તારો એવો શો અપરાધ કર્યો છે કે તેં મારા જેવી નિર્દોષ સ્ત્રીપર, લોકોએ જનકરાજપુત્રી સીતાઉપર મૂકયું હતું તેમ, કલંક મૂકયું? મનુષ્યના મનના ભાવને જાણનારા તેમજ સર્વ દોષોને પણ જાણનારા હે વિધાતા દેવ, પ્રતિકુળવાયુ જેમ નૌકાને સમુદ્રના જળને વિષે ડુબાવી દે છે તેમ તું મારો બીલકુલ દોષ ન હોવા છતા પણ શામાટે મને આવા દુઃખસાગરમાં ધકેલે છે! અથવાતો હું ભૂલું છું, મારે શા માટે આ અદષ્ટને વિયોગ કહેવું જોઇએ? મારે તો મારા પ્રિય નાથની પાસે મારૂં દુઃખ કહેવું યોગ્ય છે, કારણકે કુળવાન વધુઓના અસાધારણ દુઃખ એમના પતિ વિના અન્ય કોણ જાણે? હે પ્રાણેશ, હે ગુણનિધિ, હે શ્રેણિકરાજાના કુળરૂપી આકાશના પ્રતાપી સૂર્ય, હે નન્દાના ઉદરરૂપી સરોવરના રાજહંસ, હે અનેકમહાબુદ્ધિશાળી મંત્રીઓના શિરોમણિ, હે નીતિજ્ઞ, હે નીતિપાત્ર, આપ એવી [illegible] નિરપરાધીને વિષે [illegible] [illegible] ભાવના કરીને તમે મને [illegible] વિરહ [illegible] [illegible] દીધી ને તમને શું [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

સંબંધમાં ખાતરી કરવી ઘટતી નથી શું ? શુદ્ધ બુદ્ધિવડે આપ વિચાર કરી જુઓ. "દોષના ફક્ત ચિન્હ માત્રનેજ જોઇને હું શિક્ષા કરૂં છું" એમ તમે કદાચિ કહેતા હો તો તે પણ યોગ્ય નથી. કારણકે હે આર્યપુત્ર, એવી મુઠીની નીતિ તો માત્ર સામાન્ય-જેવા તેવા-લોકોને વિષેજ શોભે; આપના જેવા શાસ્ત્રાર્થમાં નિર્મળ મતિવાળાને વિષે શોભે નહીં. દ્રવ્યવાનની દ્રવ્યની થેલીઓ ઉપર જેમ વ્યાપારી વર્ગ આજીવિકા ચલાવે છે તેમ, હે સ્વામીનાથ, આપના બુદ્ધિબળ ઉપર સર્વ કોઈ જીવે છે. જે આપનો પોતાનો ખાસ વિષય છે તેમાંજ આપે કેમ ભૂલથાપ ખાધી ? એક વૈદ્ય પણ જો પોતાને સમજણ ન પડતી હોય તો,અન્ય વૈદ્યની સહાયથી ચિકિત્સા કરે છે. અથવાતો હે નાથ, મારાં અનેક પાપકર્મોને લીધેજ આર્યપુત્રની આવી બુદ્ધિ થઇ હશે; એમાં કોઈ વાતે સંશય નથી. કારણકે બુદ્ધિને કર્માનુસારિણી કહી છે. હવે જો દુર્દૈવને યોગે કોઇ સ્ત્રીને એનો પતિદેવ ત્યજી દે છે તો એને કાં તો પિતાનું ઘર અથવા તો મોસાળ-એ બેજ આશ્રયસ્થાન છે. એમાંથી પહેલું -મારા પિતાનું ઘર વૈતાઢ્ય પર્વતપર છે, અને બીજું એટલે મોસાળ-તે આપનોજ સકળ પક્ષ છે. આમ વાત છે એટલે જ્યારે સકળ જગતના શરણરૂપ-આર્યપુત્રે મને ત્યજી દીધી છે ત્યારે હું અશરણ છું. હવે કયાં જઇને રહું ?

આ પ્રમાણે વનમાં બહુબહુ વિલાપ કરી સકળ દિશાઓને વિષે પણ શૂન્યકાર જોઈ એ ઉંચે સ્વરે રૂદન કરવા લાગી એથી એનો કંઠ, ઓષ્ટ, તાળુ, જીભ અને હૃદય પણ શોષાવા લાગ્યા. છતે સદ્‌ગુણે, નથી એમ કહે, અને અછતા દોષનું આરોપણ કરે,એથી જે દુઃખ થાય છે તે દુઃખ મહાસાગરનાં નીર પણ શોષી લે છે; તો પછી મનુષ્યમાત્રના હૃદયની તો વાતજ શી કહેવી ?

એવામાં જાણે એના પુણ્યને લીધે શીઘ્ર આકર્ષાઇ આવ્યા હોયની એમ કેટલાક તાપસે ત્યાં આવી એને પુછવા લાગ્યા-"હે બહી બાઇ, તું કોણ છે ? અત્રે કયાંથી આવી ? અને કેમ રૂદન કરે છે ? જેના અનેક કાર્યો નિન્દાય છે એવો દયાહીન દૈવ તારા પર રૂઠ્યો જણાય છે". સતત નિસાસા નાખતી વિદ્યાધર પુત્રીએ

એમને જોઈ, એમના ઉપર પોતાના ગુરૂ જનના જેવો વિશ્વાસ આવવાથી પોતાનું સમસ્ત વૃત્તાન્ત કહી બતાવ્યું તે સાંભળવાથી એ મુનિજનોને પણ અત્યન્ત ખેદ થયો. એમણે એને આશ્વાસન આપીને કહ્યું કે હે પુત્રી, તું બહુ અધીરી થઈશ નહીં; ધૈર્ય ધારણ કર. કારણકે જેણે નિષ્કરૂણોને વિષે અગ્રપદ પ્રાપ્ત કર્યું છે એવા તારા કર્મનું આ ઉગ્ર પરિણામ છે ! એ કર્મે જગતને વિષે કોની વિડમ્બના નથી કરી ? કોને દુઃખમાં નથી નાખ્યા ? એણે કોની લક્ષ્મી નથી હરી લીધી ? વળી એણે કોને અપવાદિત નથી કર્યા ? વિધિનું આ સ્વરૂપ સર્વસાધારણ છે એટલે હે વિદુષીબાઈ, બુદ્ધિશાળીઓએ ખેદ શો કરવો ? વળી તેં કદાપિ કયાંઇ નથી સાંભળ્યું કે પાંચ માણસોની સાથે રહેવાથી દુઃખીનું દુઃખ ઓછું થાય છે ? માટે અમારી સાથે ચાલ. તું શ્રેણિક રાજાની ભાણેજ છો અને વળી પુત્રવધુ પણ છો તો અમારી સાથે પણ તારો એજ સમ્બન્ધ ગણવું કારણ કે " રાજા " " બન્ધુ " કહેવાય છે અને અમે પણ બન્ધુજન છીએ એટલે સમાન ગણાઈએ માટે અમારી સાથે આવી રહે. અહીં જમીન પર દર્ભ ઉગ્યો છે તો હળવાં હળવાં પગલાં મુકજે. વળી તાપ પણ પુષ્કળ છે માટે શિરપર વસ્ત્ર બરાબર કર. આવાં દયાભર્યાં વચનો ઋષિઓના સાંભળી, ગયેલી આશાતાજીની આશા પુનઃ આવી અને એમની સગાથે એ નજીકમાં એમનો આશ્રમ હતો ત્યાં ગઈ.

એ તાપસોના આશ્રમમાં રાજપુત્રવધુ પોતાના આવાસમાં જ રહેતી હોય એમ સુખમાં દર્ભ મલિન રહેતી હતી. એવામાં ઉજ્જયિની જવા નીકળેલો એક સંઘ હતો એના દર્શનાર્થે માટે આતુર તાપસી એમ ત્યાં આગળ થઈને જતો જણાયો. એટલે એ તાપસો આને જમને [illegible] માટે [illegible] ચાલી નીકળ્યા– તે જાણે [illegible] પ્રમાણ પ્રાપ્ત થયું [illegible] ના સ્વામીનાથને પુન: [illegible]

[illegible]

સ્રાવાળા વિકરાળ રક્ષપાળોની સહાયથી આગળ આગળ કુચ કરતો ચાલ્યો. હિંગ-પ્રવાળા-લવણ આદિ કરીઆણાથી ભરેલી ગુણ્યોથી લધાયલા, પહોળા પૃષ્ટભાગ અને દીર્ઘ શૃંગોવાળા વૃષભો ઘણ્ટાનો ટણત્કાર કરતા આવતા હતા તે જાણે માર્ગને વિષે આવતાં ગામડાના લોકોને બોલાવવા માટેજ હોયની! વળી નાનાં પ્રકારની અનેક અન્ય વસ્તુઓથી ભરેલા ગાડાના ચાલવાથી થતા ચીચીત્કારરૂપ અવાજને લીધે જાણે એટલા બધા ગાડાઓના ચક્રો -પૈડાંઓનો ઘસારો સહન ન થઇ શકવાથી પૃથ્વી રૂદન કરતી હોયની એમ દેખાતી હતી! બહુ મૂલ્યવાન વાસણો અને વજનદાર યન્ત્રો આદિ આવા ગાઢ માર્ગે લઇને ચાલતા ઊંટો પોતાની ગ્રીવા-ડોકને વાળી વાળીને વૃક્ષોની શાખાઓને તોડી ખાતા હતા. (કહ્યું છે કે મ્હોટા શરીરવાળાઓનું જ્યાં ત્યાંથી પણ બધું પૂરૂં થઇ રહે છે). "આપણને લોકો અપશુકનમાં ગણે છે તો આપણે એમને એવી રીતે સંતોષીએ કે પાછા એઓ આપણાજ શુકન જોઇને ચાલે" એમ વિચારીને જ હોયની એમ મહિષો-પાડાઓ જળની પખાલો વહીવ્હીને લોકોની તૃષા છીપાવતા હતા. વળી કાનને ઉંચા અને કન્ધરા-ડોકને સીધી રાખીને રાસભો પણ માર્ગને વિષે દાંત ડસતા-કચકચ કરતા હતા: ખરૂંજ છે કે દુઃખને વિષે પણ જાતિસ્વભાવ જતો નથી. આ પ્રમાણે દડમજલ કરતા તે સંઘની સાથે તાપસો પણ વિદ્યાધરપુત્રીને સાથે લઇ ધીમે ધીમે ચાલતા સુખે પ્રદ્યોતનરાજાની ઉજ્જયિની નગરીએ પહોંચી ગયા. સમજુ લોકો સાથ શોધે છે તે આજ કારણોને લીધે.

ઉજ્જયિની પહોંચ્યા એટલે તાપસોએ રાજપુત્રવધુને શિવાદેવીને સુપ્રત કરી અને સર્વ વૃત્તાન્ત યથેતિ કહી બતાવ્યો: રત્નાકરે તો રત્ન કાઢી નાખ્યું પરન્તુ એ રત્ન પાછું પરીક્ષકના હાથમાંજ આવી પડયું! પોતે ચેલ્લણાની બ્હેન હોવાથી ચેલ્લણાની શોકય જે નન્દા-તેના પુત્ર અભયકુમારને પોતાનો ભાણેજ જાણી એની સ્ત્રીને ભાણેજવહુ તરીકે બહુ ગૌરવ સહિત રાખી. એટલાજ માટે બહુસમ્બન્ધીઓવાળા માણસોનું સારૂં કહેવાય છે. વળી અભયકુમાર પણ અહીં હતો એથે એની નિર્દોષતા અને નિષ્કલંકતા

જાણી એને બોલાવી એની સાથે સુખ ભોગવવા લાગ્યો. અથવા તો સૂર્ય કાંઇ હમ્મેશાં ધૂળથી છવાયલો રહેતો નથી. પ્રદ્યોતનરાજાએ પણ ચંદન–બરાસ–કસ્તુરી–ઉત્તમ બગીચો આદિ સમસ્ત ભોગની વસ્તુઓ અભયકુમારને પુરી પાડી: અથવા તો બન્ધનમાં સપડાયેલા એવા યે હસ્તીને મહીપતિ–રાજાઓ સદા ઉત્તમોત્તમ ભોજ્ય પદાર્થો આપેજ છે.

હવે પ્રદ્યોતન મહારાજાના રાજ્યમાં (૧) રાણી શિવાદેવી (૨) અનલગિરિ નામનો હસ્તી (૩) અગ્નિભીરૂ નામનો રથ અને (૪) લોહજંઘ નામનો કાસદ–એ ચાર એનાં સર્વ કાર્ય સિદ્ધ કરનારાં અગ્રણી રત્નો ગણાતાં હતા; અને એજ એનું સૈન્ય છે એમ કહેવાતું. આ મહારાજા લોહજંઘને નિરન્તર મંડળિક રાજાના ભૃગુકચ્છ નગરે મોકલ્યા કરતો. (એટલા માટેજ કહેવાય છે કે રાજાધિરાજ હોય તે અન્ય નાના રાજાઓને લેશ પણ ગમતા નથી). એ લોહજંઘના જવાઆવવાપ્રસંગે ઉતારા આદિની સર્વ ગોઠવણ કરવાની પૂરી ચિન્તા કરવી પડતી હોવાથી એ રાજાઓના મન સદા ઉદ્વેગમાં રહેતા એટલે સર્વ મળીને કહેવા લાગ્યા—આ પાપિષ્ઠ એક વહાણની પેઠે હમેશાં એક દિવસમાં પચવીશ યોજનનો પ્રવાસ કરીને કેવી રીતે આવે છે ? અન્ય કોઇ હોય તો તો તે મહિને માસે, કે પખવાડીએ આવે; અને તેથી આપણને થોડા દિવસ તો નિરાંત રહે પણ આ સત્યાભિધ[1] તો હમેશને હમેશ આવીને ઉભોજ છે તે આપણને પુરેપુરા હેરાન કરે છે માટે આપણે એના અન્તર પ્રાણ જ લેવા ". આમ વિચાર કરીને એમણે હાણમાં એનું ભાતુ ગુમ[illegible] લઈ લઈને એની જગાએ વિષવાળા મોદક મુકી દીધા. [illegible] છે કે નિર્ભાગ્ય માણસો [illegible] લોકોને [illegible] પગ પગે છે. ([illegible]) લોહજંઘ તો આ કંઈ જાણતો નહોતો. [illegible]

[illegible]

1 [illegible]

તીરે બેસી દાતણ કરી એણે નહાઇ લીધું. કારણકે ઘણા માણસો માર્ગને વિષે જતાં આવતાં પણ નહાવા ધોવાનું ચુકતા નથી. પછી જમવા માટે જેવો તે દાબડો ઉઘાડવા ગયો તેવો કાંઈ અપશુકન થવાથી અટકી ગયો; વૈતાઢ્યપર્વતની ગુફા ઉઘડાવવા જતાં જેમ તેના અધિષ્ઠાયક દેવોના કહેવાથી પૃથ્વીરૂપી સ્ત્રીનો પતિ કૂણિક અટકી ગયો હતો તેમ. લોહજંઘ પણ આવાં શુકનનો મર્મ જાણતો હતો તેથી એણે ભોજન કરવું બંધ રાખ્યું. આવા પ્રસંગો બને છે માટેજ બુદ્ધિમાન્ મનુષ્યો સમસ્ત વિષયોનું જ્ઞાન મેળવે છે. પછી એ ત્યાંથી ઉઠીને આગળ દૂર ગયો તો ત્યાં યે એજ અપશુકન થવાથી જમવાનો વિચાર કરતો અટક્યો. કહે છે કે શુકનશાસ્ત્રના જ્ઞાનના બળે માર્ગમાં પ્રવાસીઓના પ્રાણ બચે છે. ત્રીજીવારના પ્રયત્ને પણ એજ અપશુકન થયા તેથી એ ક્ષુધાતુર છતાં જમ્યોજ નહીં. ('લાભ કરનારા શુકનનું સ્વરૂપ એવું છે કે ફરીફરીવાર તે એકજ જાતનાં થાય છે.)

ઘેર આવીને લોહજંઘે એ સર્વ હકીકત રાજાને કહી, અને રાજાએ પણ પાછી અભયકુમારને કહી. સાથે એટલું વધારે કહ્યું કે "હે બુદ્ધિના ભંડાર, આમાં શું હેતુ છે તે શોધી કાઢ. કારણકે તારા શિવાય અન્ય કોઇ ગૂઢ વસ્તુને જાણી શકશે નહીં. એટલે એણે પણ, જેવી રીતે પડિલેહણવખતે સાધુઓ પાત્રો સુંધી જુએ છે તેવી રીતે, એ ભાતાનો દાબડો સુંધી જોયો અને કહ્યું કે, હે નરેશ્વર—આ દાબડામાં કોઇ એવી વસ્તુઓનો સંયોગ થયો છે કે તેમાં દૃષ્ટિવિષ સર્પ ઉત્પન્ન થયો છે. જો અણુસમજથી એણે એ ઉઘાડ્યો હોત તો એ એજ સમયે એની અગ્નિસમાન જ્વાળાથી દગ્ધ થઈને મૃત્યુ પામ્યો હોત. એજ કારણને લઈને સ્થિરબુદ્ધિવાળા મનુષ્યો પ્રાણને ભયમાં નાખનારૂં કાંઈ કાર્ય આરંભતા જ નથી. હે રાજન્, આ લોહજંઘ મહા ભાગ્યશાળી કે આવું અનર્થનું કારણ એની સમીપ છતાં એ સદ્ય અત્રે ક્ષેમકુશળ આવી પહોંચ્યો. એમાં કારણભૂત કાંતો એના આવાં બળવાન્ ચરણ, અથવાતો આપમહારાજાનું પુણ્ય. માટે હવે એ દાબડાને નીતિપ્રિય રાજાએ તો પોતાના દેશમાંથી ખળ પુરૂષને દૂર કરે છે તેમ, વનમાં લઇ જઇ

ફેંકી આવવો જોઈએ. નિરન્તર અભયકુમારના વચનોવિષે વિશ્વાસ ધરાવતા રાજાએ આ વખતે પણ એનું કહ્યું કર્યું. પછી સમીપમાં રહેલા તૃણ, વૃક્ષના પત્રો અને વેલા આદિ સળગાવી એના અગ્નિમાં પેલા દાભડામાંથી વિષસર્પને કાઢીને તુરતજ બાળી મુકયો. સત્યજ કહેવાય છે કે અગ્નિ, ઇન્ધનના ભારાનેભારા ખાઈ જઈ (નો નાશ કરી–સળગાવી દઈ) જાજ્વલ્યમાન બળતો હોય છતાં ભૂખ્યો ને ભૂખ્યો જ છે.

પછી કોઈક સમયે એકવાર પ્રદ્યોતનરાજા આત્મગત કહેવા લાગ્યો—" આ અભયકુમાર કાંઇ આ વારાંગનાના પ્રયાસથી નથી આવ્યો. પરન્તુ એવાં મારાં શ્રેષ્ઠ ભાગ્યદેવતા એને અહીં ખેંચી લાવ્યા છે. જો એ ન હોત તો એ સર્પરૂપી યમરાજાને બ્હાને નિશ્ચયે અકસ્માત મારો પ્રલયકાળજ આવી પહોંચ્યો હોત. સર્વ રાજાઓમાં મગધરાજશ્રેણિકના ધન્યભાગ્ય સમજવા કે એને ઘરે અભયકુમાર જેવો પુત્ર છે–જે સંકલ્પમાત્ર કરતાં સર્વ મનવાંછિત પૂરાં કરે છે. પરન્તુ કલ્પવૃક્ષ કંઇ ઘેરઘેર હોતા નથી. જેને આવો શ્રેષ્ઠ બુદ્ધિશાળી મંત્રી છે એવા એ શ્રેણિકરાજાની સામું હવે હું મારી નજરે પણ જોઈ શકીશ નહીં; કારણ કે જેના મનોમંદિરમાં પરમેષ્ઠીમંત્ર વાસ કરી રહ્યો છે તેને ભૂતપિશાચ શું કરી શકે ! " આમ વિચારતાં એના અન્તઃકરણમાં અત્યન્ત હર્ષ થયો તેથી એ અભયને કહેવા લાગ્યો—હે રાજપુત્ર, તું નિઃશંક થઈને ગમે તેવું દુર્લભ પણ વર મારી પાસે માગી લે. એટલુંજ કે તને મુક્ત (છૂટો) કરવાનું માગીશ નહિં, અન્ય ગમે તે માગજે. એ સાંભળીને જેનો ખેદ જતો રહીને એને સ્થાને ઉત્સાહ આવ્યો છે એવો પ્રજ્ઞાવાન્ અભયકુમાર પોતાના [illegible] સ્વભાવને લીધે મનમાં [illegible] [illegible] કહેવા લાગ્યો એ જે વર તમે મને આપો છો ને [illegible] [illegible] [illegible] હું [illegible] માગી [illegible] [illegible] તેને આ [illegible] [illegible]

[illegible] આ પૃથ્વીપતિને [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

સમસ્ત બન્ધુજનોની માનીતી હતી. કમળપત્રોને વિષે જેમ હંસી શોભે તેમ એ સર્વ પરિજનોના અંકમાં રમતી શોભતી હતી. ધાત્રીઓ એનું નિત્ય પરિપાલન કરતી હતી; અને પિતા પોતે એને સદા લાડ લડાવતો હતો. બાળકના તોતડા-બોબડા શબ્દો બોલતી, પિતાના વાળ ખેંચતી અને એના અંક-ખોળામાં બેસતી. (ખરૂંજ છે કે બાળકની સર્વ ચેષ્ટાઓ સુખ આપનારી હોય છે). પિતાના સેંકડો મનોરથની સાથે વૃદ્ધિ પામતી, ચોખુણ સમાનશરીરમાનવાળી એ કન્યાને લોકો વિકસિતનેત્રે જોઈ રહેતા હતા.

અનુક્રમે બાલ્યાવસ્થા ત્યજી કૌમારાવસ્થામાં પ્રવેશ કરતાં એ બુદ્ધિમાન્ અને શાસ્ત્રને વિષે અનુરાગવાળી કન્યાએ, ચંદ્રમા જેમ પૂર્ણિમાની રાત્રીએ સર્વ કળા પ્રાપ્ત કરે છે તેમ, પ્રવીણ ગુરૂ પાસે વિનાપ્રયાસે સત્વર સર્વ નિર્મળ કળા પ્રાપ્ત કરી. પરંતુ ગાંધર્વ વિદ્યામાં નિપુણ એવા કોઇ ગુરૂનો યોગ ન થવાથી તે ઉત્કૃષ્ટ સંગીત કળાના અભ્યાસ વિના રહી. અથવાતો અમર્યાદિત જ્ઞાન તો સર્વજ્ઞનુંજ હોય છે; બાકીના અન્ય સર્વ જનોનું તો એમની બુદ્ધિની ગ્રહણ કરવાની શક્તિ પ્રમાણે અમુક મર્યાદા-હદ સુધીનું જ હોય છે. એ કન્યામાં અનેક ઉત્તમ લક્ષણો જણાતા હતા તેથી, અને એની વાણીમાં મધુરતા, સ્વભાવમાં દક્ષતા-વિનય-ધૈર્ય આદિ ગુણો હતા એને લીધે એનો પિતા એને પુત્રથી પણ અધિક ગણતો: અથવા તો પુત્રી કે પુત્રનું કંઈ મૂલ્ય નથી; મૂલ્ય છે એમનામાં (સદ્) ગુણો હોય તો એ ગુણોનું.

એકદા રાજાએ પોતાના અમાત્યને પૂછયું-હે શાસ્ત્રના પારગામી મંત્રી, ગાન્ધર્વ વિદ્યામાં પ્રવીણ એવો કોઇ પુરૂષ તમારી નજરમાં છે કે જે આપણી વાસવદત્તાને સંગીતવિદ્યાનો અભ્યાસ કરાવી શકે ? સાસરે-પતિને ઘેર રહેનારી રાજપુત્રીઓને પતિરંજનાર્થે એ સંગીતવિદ્યાકળા સંપાદન કરવી અવસ્યની છે; વણિકજનની વધુઓને જેમ રસવતી-રસોઈના જ્ઞાનની જરૂર છે તેમ. હે અમાત્ય, આ રાજપુત્રીઓ જો નાટ્યકળા-સંગીતકળા આદિ વિનોદકારી વિદ્યાઓમાં પ્રવીણ હોય છે તો એઓ સુખે-આનન્દમાં

દિવસો નિર્ગમન કરે છે; જેવી રીતે પંડિતજનો શાસ્ત્રાભ્યાસમાં હર્ષથી સમય વ્યતીત કરે છે તેમ.

એ સાંભળીને બોલવામાં વાચાળ એવા મંત્રીએ કહ્યું–હે નરેન્દ્ર, કૌશામ્બી નગરીનો ઉદયન રાજા સંગીતમાં બહુ પ્રવીણ છે; જાણે એ કળાનો એ બીજો સમ્રાજ હોયની એવો છે. પરમ તત્વ જાણનારો આ ઉદયનરાજા ઇન્દ્રના હાહા–હૂહૂ નામના ગન્ધર્વોની ગાયનવિદ્યાનું રહસ્ય ગુપ્ત રીતે શીખી લાવ્યો છે એમ મને લાગે છે. એ એવું મધુર ગાય છે કે ગીતરસિક મનુષ્યોની જેમ મહોન્મત્ત હસ્તીઓને પણ લીલામાત્રમાં સ્થિર કરી વશ કરી લે છે; સાધુઓ ઇન્દ્રિયોને વશ કરી લે છે તેમ. માટે એ અનેક હસ્તીઓને ગીતના પ્રયોગે સુલભતાથી બન્ધનમાં નાખી પકડી લે છે તેમ આપણેયે કોઇ નિર્દોષ પણ ઉત્તમ ઉપાય કરી એને બન્ધનમાં નાખી શીઘ્ર અહીં લઇ આવીએ.

(મંત્રી વળી એ માટે શું કરવું તે કહે છે) જુઓ:—આ પણે વનમાં એક કાષ્ટનો હાથી બનાવરાવવો. એ બરાબર માપસર તૈયાર કરાવવો અને રૂપરંગ પણ જોઇએ એવું કરાવવું. વળી યંત્રાદિની રચનાથી એ ગમનાગમન કરી શકે એવો બનાવવો કે જેથી એને લોકો સાચુંજ પ્રાણી ધારે. એક વહાણમાં રાખવામાં આવે છે એવા શસ્ત્રધારી બળવાન્ સુભટો એ હાથીના ઉદરભાગને વિષે રહી શકે એવી રચના કરવી. પીઠના પવનથી વહાણ ચાલે છે તેમ એમનાથી અદ્રશ્યપણે એ કૃત્રિમ હાથી ચલાવી શકાશે. એ અટવી મધ્યે સર્વત્ર હરતો ફરતો દેખાયા કરશે. એટલે એની કૃત્રિમતાને નહિં જાણનાર ઉદયનરાજા એને પકડવાને પ્રવૃત્ત થશે કે તુરતજ અંદર રહેલા સુભટો બહાર નીકળીને એને પોતાનેજ પકડી લાવી [illegible]

[illegible]

પ્રમાણે બધી ગોઠવણ કર. એ પરથી એ મંત્રીએ શીઘ્ર એવો હાથી બનાવરાવ્યો. અથવાતો રાજાની આજ્ઞા થાય તો પાણી પણ શું બોલતું નથી થતું ? આ કૃત્રિમ હાથી સાચા હાથી કરતાં પણ દેખાવમાં શ્રેષ્ઠ થયો. અથવાતો સાચા બનેલા બનાવો પરથી લખેલા ચરિત્રગ્રંથ કરતાં, મહાકવિની કલ્પનાથી ઉપજાવી કાઢેલી કથા શું નથી ચઢી જતી ? ઉંચી સૂંઢ-કદાવર અંગ-મ્હોટા દંતૂશળ આદિથી અનેક ચેષ્ટાઓ કરતો એ હાથી, કે જેના પેટામાં મહા શસ્ત્રધારી સુભટો સંતાયલા હતા તે, વનમાં અહિંતહિં ભમ્યા કરતો વનવાસિઓની દૃષ્ટિએ પડ્યો એટલે એમણે જઇને હર્ષ સહિત પોતાના રાજા ઉદયનને ખબર આપ્યા કે-હે દેવ, જાણે સ્વર્ગમાંથી ઇન્દ્રરાજાનોજ હસ્તી ઉતરી આવ્યો હોય એવો એક ઉત્તમ હાથી આજે વનમાં ક્રીડા કરતો વિચરતો અમારા જોવામાં આવ્યો છે. એમનાં આ વચન સાંભળી જેને અમૃતપાનથી થાય તેવો હર્ષ થયો છે એવા આ રાજાએ એને પકડવાને મિથ્યાત્વમોહિની જેવા ઘોર અન્ધકારવાળા વનમાં પ્રવેશ કર્યો.

પોતાના સકળ પરિવારને દૂર પડતો મુકી એ રાજા એકલો એકચિત્તે હર્ષસહિત ધીમેધીમે એ હાથીની સામો ગયો; એક સિંહ જેમ મૃગલાને પકડવા જાય તેમ. પોતાની કળાનું જેને બહુ અભિમાન હતું એવો એ ઉદયન રાજા એની નજીક જઈ અતિ મધુર સ્વરથી ગાવા લાગ્યો. ખરેખર મનુષ્યનું કળાચાતુર્ય કલ્પિત ફળને માટેજ જાણે કલ્પેલું છે ! જેમ જેમ એ વિશેષવિશેષ આકર્ષક ગીતગાન કરતો ગયો તેમતેમ હસ્તીના પેટામાં રહેલા સુભટો હસ્તીને, તે ન હાલે કે ન ચાલે એમ સ્થિર કરતા ગયા. એથી ઉદયનનું ચિત્ત પણ નિશ્ચળ થયું. ત્યારે એણે જોયું કે હસ્તી એના ગાયનથી મોહિત થઈ ગયો છે ત્યારે એને પકડવાને સજ્જ થઇને એ એની અત્યન્ત નજદીક ગયો; પોતાના રીસાયલા બન્ધુને મનાવવા જતો હોય તેમ. રાજાની કૃપાથી ઉન્મત્ત થયેલા અધિકારીની જેમ એ હાથી એકદમ સ્તંભિત થઇ ગયો છે એવો જ્યારે ઉદયન રાજાને નિશ્ચય થયો ત્યારે એ સિંહની જેમ કૂદકો મારીને હર્ષસહિત એની પર ચઢી બેઠો.

અમારે માથે ચઢી બેઠો એ વળી કોણ આવ્યો એમ ભરાયા હોયની એમ સુભટો એ કૃત્રિમ હસ્તીના પેટામાંથી બ આવ્યા અને ઉદયનને એના પરથી નીચે પાડી દીધો; અને એ એ હોવાથી એને બાંધી લીધો. ૬૯ અને મહા બળવાન્ ભુજાબ છતાં એકલો હતો, પોતાની પાસે કંઈ શસ્ત્ર હતું નહીં, અને વ પારકા હાથમાં સપડાયો હતો તેથી વત્સરાજ–ઉદયન સુભટો સાથે યુદ્ધ કરવા લલચાયો નહીં. એક સિંહ પણ આવી સ્થીતિ બીજું શું કરે ? આમ માયાપ્રપંચ કરીને પકડેલા વત્સરાજ સુભટોએ હર્ષસહિત પોતાના રાજાના મહેલ પાસે લાવી ખ કર્યો. કહ્યું છે કે રાજાને ત્યાં હળ નથી કામ કરતા, છળ કામ કરે છે

વત્સરાજને જોઈ પ્રદ્યોત રાજાએ કહ્યું–તમે મારી પુત્રીને ગાન્ધર્વ વિદ્યાનો અભ્યાસ કરાવો અને મારા મહેલમાં સુખે રહો અન્યથા સારૂં ફળ નહિં આવે. એ સાંભળી સમયને જાણનાર ઉદયને વિચાર કર્યો કે હમણાં તો રાજપુત્રીને અભ્યાસ કરાવવો પડશે; કાળે સૌ સારાં વાનાં થઈ રહેશે; કારણકે કાંઈ એકજ સ્વપ્ને સવાર પડતી નથી. પોતાની માડી સ્થીતિમાં રસોઈયા તરીકે રહેવું પડયું હતું એ નળ પણ પાછો "નળ રાજા" નહોતો થયો શું ? એમ વિચારી એણે પ્રદ્યોતરાજાનું એવું (અયોગ્ય) કહેવું પણ માન્ય કર્યું. કારણકે સમજુ મનુષ્યો કદિ એકામદી હોતા નથી.

વિજયઘાતી રાજાએ બન્ધાવેલા રાજાને વળી થોડું વિશેષ કહેવાનું હશે તે એ કહ્યું કે–રે ઉદયન, સાંભળ–મારી પુત્રી એક આંખે કાણી છે. કોઈવાર પણ એની સામું [illegible] જોઈશ નહીં. [illegible] એમ કરવાથી એ બહુ શરમાશે [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

વત્સરાજ વાસવદત્તાને ગાંધર્વ કળાનું શિક્ષણ આપે છે. —પૃષ્ટ ૧૩૩

A 5760 Lakshmi Art, Bombay, 8

હોય તે નીરખીએ તો તો જાણે ઠીક. પણ આવા અમાંગલિક તરફ દૃષ્ટિ પણ શા માટે કરવી ? એ ઉપરાંત વળી, તારાં નેત્રો કોઇ શ્રેષ્ઠરૂપ આદિ જોવાને યોગ્ય છે, નહિં કે આવું બીભત્સ કુષ્ટિનું શરીર. બીજું, સુરેન્દ્રના અશ્વરત્નને નિરન્તર જોનારી દેવકન્યા કદિ પણ પામર શ્વાન તરફ આડી નજરે યે જુએ ખરી ? પિતાના વચનોને શિરસાવંધ માનનારી હે પુત્રી, હું તને વારી વારીને કહું છું કે તારે સ્વપ્નને વિષે પણ એ તારા અધ્યાપક–ગુરૂના તરફ દૃષ્ટિ સરખી પણ કરવાની ઇચ્છા ન કરવી. ડાહ્યા માણસો જે વસ્તુ પોતાને કલ્યાણકારી હોય નહીં તે તરફ લલચાતા નથી. હે પુત્રી, નિરન્તર એકચિત્તે એવી રીતે અભ્યાસ કરજે કે અલ્પ સમયમાં તું એ કળામાં પ્રવીણ થઇ જા. એ કુષ્ટીને પણ પછી તુરતજ રજા આપવાની છે કારણ કે એવાઓનો પરિચય ઝાઝો સારો નહીં. ”

કનાતનો પડદો રાખીને રાજપુત્રીને અભ્યાસ કરાવવા માટે ઉદયનરાજાને પસંદ કરી રાખ્યો એ અમને તો દુધની થાળી બિલાડીને સાચવવા આપ્યા જેવું થયું એમ લાગે છે !

આ પછી રાજપુત્રીએ તો વત્સરાજગુરૂ પાસે સાત સ્વર, સર્વ રાગ, અનેક ભાષા, ત્રણ ગ્રામ, અને એકવીશ મૂર્છનાવાળું; તથા મેઘને પણ ભેદી નાખનારૂં એવું મધુર સંગીત પરમ આદરપૂર્વક શીખવું શરૂ કર્યું. પરસ્પર ગુરૂશિષ્યભાવ ધારણ કરતા અને એક બીજા સામું દૃષ્ટિએ ન કરતાં મુગ્ધપણે રહેતા એવા–એમનો કેટલોક કાળ વ્યતીત થયો. પણ આવો સમય વૃથા નિર્ગમન કરે એવા તો કોઇકજ હોય છે. એમાં એકવાર રાજપુત્રીને પાઠ કરતાં કરતાં વિચાર થઇ આવ્યો કે આ મારા સંગીતકુશળ ગુરૂ કેવાક છે તે જોઉ તો ખરી ! અથવાતો બાળકો પોતાની સ્વાભાવિક ચપળતા કેટલીક રોકી શકે ? આમ એનું મન જૂદા વિષય તરફ આકર્ષાવાથી ગુરૂ શીખવતા હતા એમાં એનું ધ્યાન ન રહ્યું એટલે એ અન્યથા (બીજું જ કંઇ) બોલવા લાગી. તે પરથી ગુરૂ–વત્સરાજે એને ઉપાલંભસહિત કહ્યું–હે કાણે, આ અપૂર્વ ગીતશાસ્ત્રને તું આમ કેમ ખરાબ કરી નાખે છે ? પ્રાચીન ઋષિરાજેએ મહાકષ્ટપૂર્વક ગ્રંથો રચ્યા છે તેને મૂર્ખ લોકો દૂંદી દે છે. હે મૂર્ખી, તને તારા ગુરૂજનોએ

(વડીલોએ) બહુ માથે ચડાવી જણાય છે એટલે તું બરાબર પા[illegible] કરતી નથી. કહ્યું છે કે બાળકોને પૂરો ભય બતાવીને શિક્ષણ આપ[illegible] વામાં આવતું નથી ત્યાં સુધી તેઓ કહ્યા પ્રમાણે વર્તતા જ ન[illegible]. પોતાનો તિરસ્કાર થવાથી એને ક્રોધ ચઢ્યો એટલે એણે પણ ગુ[illegible] રૂને સામું કહ્યું—હે કુષ્ટી, તું તો મને આમ કાણી કહી [illegible] ત્ય બોલે છે. પણ તારૂં તો તું તપાસ. સર્વે લોકો સામાને પોતાના જેવા જુએ છે એટલે ઉદયને કલ્પના કરી કે આ રાજ પુત્રી મને જેવો કુષ્ટી કહે છે એવીજ એ કાણી હશે; કારણ કે [illegible] કોઇ જે કહે છે તે અનુમાનથીજ કહે છે. માટે એ કેવી છે ને જોઉં-એમ વિચારી, મેળાપ ન થવા દેનારૂં મૂર્તિમાન કર્મ હોયની એવ[illegible] જે પોતાના બેઉના વચ્ચે કનાતનો પડદો હતો તે એણે ખસેડ્યો કારણ કે પુરૂષોમાં સ્વાભાવિક રીતે આગ્રહરૂપ-[illegible] હોય છે પડદો દૂર થતાંજ, જાણે દેવકન્યા હોયની એવી, તંદુરસ્ત [illegible] સુગલવાળી રાજપુત્રી ઉદયનની દૃષ્ટિએ પડી. એણે પણ [illegible] નયનોવડે, દેવતાઓ કરતાં પણ રૂપમાં ચઢી જાય એવા, [illegible] ગુરૂ તરીકે રહેલા ઉદયનને ભાળ્યો.

પછી તો સુંદર-કોમળ-[illegible]વાળો રાજા ઉદયન, અને [illegible] [illegible] ભરેલી રાજપુત્રી વાસવદત્તા, બેઉ પરસ્પર [illegible] કરવા લાગ્યા; રાત્રીને સમયે પૂર્ણિમાનો ચંદ્ર અને કુમુદિની [illegible] તેમ. દર્શન લીધે પ્રમત્ત એવી રાજનંદિની કહેવા લાગી-[illegible] [illegible], મને પિતાએ ખરેખર ઠગી છે. નહિંજ, [illegible] નિર્દન-[illegible] આપનારૂં તમારૂં દર્શન મને આજતાઈ [illegible] [illegible] નહીં. આ [illegible] [illegible]

[illegible]

યોગ્ય યુગલ થાય છે એના કારણરૂપ જે આ સૃષ્ટિકર્તા છે તેની એ રીતે ખ્યાતિ વૃદ્ધિ પામો ! પછી પુલકિત થયેલા રોમરાયરૂપી હીરકવસ્ત્રોથી વિભૂષિત થયેલું છે અંગ જેનું એવો ઉદયનરાય પણ બોલ્યો–હે ચંદ્રવદના રાજપુત્રી, તારા પિતાએ તારા લોચન સંબંધી દોષ કહીને મને પણ ઠગ્યો છે. વળી હું તને મારે ત્યાં સમય આવશે ત્યારે કૃષ્ણવાસુદેવ રૂક્મિણીને લઇ ગયા હતા તેમ લઈ જઇશ. બૃહસ્પતિની જેવી તારી પણ બુદ્ધિ છે તો તું કંઇ પણ અન્યથા ચિન્તવીશ નહીં. અહીં રહ્યા છતાં પણ આપણો કામાર્થ સિદ્ધ થશે. જ્યારે હૃદય અન્યોન્ય મળી ગયાં હોય ત્યારે પાછી ગોપવવાનું કંઇ રહેતું નથી. ચતુરાઈભરેલાં સુંદર ભાષણ કરતા એવા એ બેઊની વચ્ચે દૂતીનું કાર્ય પણ એમણે પોતેજ કર્યું અને એમનો પરસ્પર અનુરાગ બહુ વૃદ્ધિ પામ્યો એટલે શરીર સંબંધ પણ થઇ ગયો. કારણકે યુવાવસ્થા હોય ત્યાં વિવેક રહેતો નથી. આ સર્વ વૃત્તાંત રાજપુત્રીની ધાત્રી કાંચનમાળાના સમજવામાં આવ્યો હતો. રાજપુત્રીએ પોતેજ એને કહ્યો હતો. કારણકે જ્યાં હૃદયની એકતા હોય છે ત્યાં ગુપ્ત રાખવાનું કશું હોતું નથી. પછી તો એક બાગવાન બગીચાને વિષે કદલી અને આમ્રવૃક્ષની જેવી રીતે પરિચર્યા કરે તેવી રીતે કાંચનમાળા એ દંપતીની પરિચર્યા–સેવા કરતાં છતાં એઓ સુખે કાળ નિર્ગમન કરવા લાગ્યા.

એવામાં વાત એમ બની કે રાજ્યમાં નલગિરિ નામનો હસ્તી હતો તે એકદા એરંડાના થડ જેવો દૃઢ આલાનસ્તંભ મૂળમાંથીજ ઉખેડી નાખી એકદમ છુટો થઈ નાસવા લાગ્યો. મ્હાવતને પણ ગણકાર્યો નહીં. લોકોના ઘરબાર તોડી પાડી નાખતો અને સૌને ક્ષોભ પમાડતો દૂરદૂર ભમવા લાગ્યો. એ જોઇને લોકો કેટલાક ઉંચી હવેલીઓ પર ચઢી ગયા; યુવાન વર્ગ દેવતાના મંદિરમાં પેસી ગયો અને કોઇ મ્હોટા વૃક્ષપર ચઢી એના પાતરા અને ડાળીઓમાં ભરાઈ બેઠા. વળી કોઇ કોઈ તો નજીકની વિકટ અટવી સુધી જઇ પહોંચ્યા. જેઓ વૃદ્ધ હતા તેઓ બિચારા ક્યાંઈ પણ જઇ ન શકવાને લીધે ભયમાં ને ભયમાં હાટડાં–મઠ–ઘર–ચોરા અને પરબની જગ્યાઓમાં ખુણેખાચરે સંતાઈ ગયા. ફક્ત વૃદ્ધોજ બિચારા બેઠ્ઠી

રહ્યા ! એમના અંગો ઘણાયે તાપથી શેકાઈ જતા હતા પણ
ક્યાં ? વળી દોડાદોડ કરી મુકતા ચપળ બાળકો ભયને લીધે ના
જતાં ભૂમિપર પડવા આખડવા લાગ્યા; જાણે દડાની રમત રમ
હોયની તેમ. સ્ત્રીઓ પણ એકઠી મળીને માંહોમાંહે બોલવા લાગ
—અરે બાઈઓ, આ પર્વત જેવડો નલગિરિ છુટો થઈ જત
કોણ જાણે શુંયે થશે ? અથવાતો પર્વતપરથી પડતા પીધનો પ્રવાહ
કેવી રીતે રોકી શકાય ? કેટલીક વળી એમ પણ કહેવા લાગી કે—
બહેનો, આ હસ્તીનો આટલો બધો ભય શા માટે રાખો છો ?
હવે તો ભય ત્યજીને ધૈર્ય ધારણ કરો. કારણકે ભયને છેક વશ
થશું તો આપણા ગાત્રો ઢીલાં થઇ જશે અને પછી આપણાથી
નાસી જઈ શકાશે નહીં. આ ઉચ્છૃંખલ હસ્તી નગરમાં ક્ષોભ પ-
માડી રહ્યો છે એખરૂં, પણ એ એમ ક્યાં સુધી કરશે ? શું તમે
નથી સાંભળ્યું કે ધનાઢ્ય જનોનું પુણ્ય જેટલું જોર કરે છે તેટલું
ઠગારા અને તસ્કરોનું પુણ્ય જોર નથી કરતું ?

એ વખતે નગરમાં રાત્રીને વિષે અભિમાનાનો કોપ થાય ને
જેવો સંક્ષોભ થઈ રહે એવો સંક્ષોભ ઉદિત થઈ રહેલો. જોઈને,
ભયભીત થઈ પ્રધાન રાજાએ સત્વર અભયકુમારને બોલાવીને
કહ્યું—" હે સમયસૂચક બુદ્ધિના ભંડાર, આ નલગિરિ છુટો થઈ
ગયો છે તે કેવી રીતે પકડાશે એ કહે. (કહેવાય છે કે કેશ ધોળા
થયા હોય છે ત્યારે હાંનીઓને સંભારવો પડે છે). એના સમય-
સૂચક અભયકુમારે હાજર જવાબ આપ્યો કે એની સમીપમાં જો
આપણો વત્સરાજ જાય તો એ અવશ્ય વશ થશે. ભારે [illegible]
કરવાથી સ્ત્રીને એનો પતિ વશ થાય છે તેમ. એ [illegible]
વત્સરાજ—ઉદયનને [illegible] દાસીની પાસે [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

થઇ ગયો ત્યારથીજ, અમને લાગે છે કે એ હાથીનું પ્રથમનું "કુંજરરાજ" નામ બદલાઈને "નળગિરિ" પડયું છે! સ્થિર ઉભા થઇ રહેલા નળગિરિપર વત્સરાજ ચઢી ગયો. પણ એની કીર્તિ તો ગગનમાં ચઢી ગઈ–પહોંચી! એમ એને વશ કરીને મ્હાવતને સોંપ્યો. જેની બુદ્ધિ,[1] કામદેવની બુદ્ધિની પેઠે, દુર્લંઘને પણ લંઘી શકે એવી છે; અને જેની ન્યાયપુરસ્સર વાણી,[2] કામદેવની વાણીની જેમ, પંચવા[બા]ણી[3] છે; એવો જે અભયકુમાર–તેનું નામ ચન્દ્ર, સૂર્ય, સમુદ્ર, પૃથ્વી અને પર્વતો હયાત હોય ત્યાંસુધી વિજયવંત રહો.

અભયકુમારના આ કાર્યથી હર્ષ પામી રાજાએ અગાઉની જેમ બીજું વર (વચન) આપ્યું પણ તે યે એણે એની પાસે રહેવા દીધું કારણ કે એનો મોક્ષ એટલે છુટકારા શિવાયના અન્ય ફળ શા કામના?

એકદા તારા, ગ્રહ અને નક્ષત્રો સહિત જાણે ચંદ્રમા ચાલ્યો આવતો હોય એવો શોભતો પ્રદ્યોતનરાજા પોતાના અંતઃપુર, નાગરિકો, સામંતો, મંત્રી તથા સૈન્યાધિપતિ સાથે બગીચા તરફ ફરવા નીકળ્યો હતો. એવામાં ઉદયનરાજાનો મંત્રી યૌગંધરાયણ માર્ગમાં ભમતો હતો તે મ્હોટે સ્વરે બોલ્યો "તપી ગયેલી પૃથ્વીની જેમ ગૂઢ અગ્નિવાળી વરાળ હું મારામાં માંડમાંડ સમાવી રાખું છું; જો મારા રાજાને માટે હું એ કમળનયના ચંદ્રમુખીનું હરણ ન કરી જાઉં તો મારૂં નામ યૌગન્ધરાયણ નહિં." યૌગન્ધરાયણના આ શબ્દોનું શ્રવણ અને તેની સાથે એની ઉગ્ર પ્રતિજ્ઞા એ બેઉના સંપર્કથી પ્રદિપ્ત થયો છે કોપાગ્નિ જેનો એવા પ્રદ્યોતનરાજાની કરડી દૃષ્ટિ, જાણે તે શનૈશ્ચરની દૃષ્ટિ હોય તેમ, એ (યૌગન્ધરાયણ) ની ઉપર પડી તે સુદક્ષ યૌગન્ધરાયણ સમજી ગયો. એટલે એને વિચાર આવ્યો કે આમ કરીને તો હું મારા ઉદયનને

---

૧ બુદ્ધિ=(અભયકુમાર પક્ષે) મતિઃ (કામદેવ પક્ષે)=જાગ્રતિ. ૨ વાણી=(અભય પક્ષે) શબ્દોઃ (કામપક્ષે)=નાદ. ૩ અભયની વાણી, પંચવાણી એટલે પંચની વાણી જેવી નિષ્પક્ષપાત. કામદેવની વાણી એટલે એનો નાદ, પંચવાણી–પંચબાણી–પાંચ બાણયુક્ત. (કામના પાંચ બાણ કહેવાય છે.)

છુટા કરવામાં ઉલટો વિઘ્નરૂપ થાઉં છું. તેથી સમયસૂચ
વાપરી એણે, પોતે ઉન્મત્ત હોય એવો દેખાવાનો પ્રયત્ન કર્યો
ધોતીયું પહેર્યું હતું તે એક બાળકની જેમ કાઢી નાખ્યું
માથે બાંધી લીધું; વળી રાજાનો કોપાગ્નિ બુઝવવાને માટેજ હોય
એમ, નગ્નાવસ્થામાં ત્યાંજ ઉભા ઉભા લઘુશંકા દૂર કરી (પેશાબ
કર્યો). કારણ કે આવતોજ વ્યાધિ હોય ત્યાંજ એનું ઔષધ કરવું
સારૂં. પણ રાજાએ તો, આ લોકોની સમક્ષ આવું આચરણ કરે
માટે કોઇ બિચારો ગાંડો થઇ ગયો લાગે છે, એમ વિચારી
પોતાનો કોપાગ્નિ શમાવીને આગળ ચાલવા માંડયું.

છેવટે બગીચો આવ્યો એમાં પ્રવેશ કરી મધ્યમાં બેઠક કરાવી
અને સંગીત શરૂ કરવાની વરદી આપી; અથવાતો સ્વર્ગમાં દેવતા-
ના અધિપતિ જેમ મહેન્દ્ર, તેમ અહીં પૃથ્વીપર રાજાઓને મહેન્દ્ર
સમજવા. કોઈ નવીન ગીતકળા જોવાની ઇચ્છા થવાથી એણે તુરત
જ પોતાની પુત્રીને અને ઉદયનને બોલાવ્યા (અથવાતો ચંદ્રમાની
નવી કળાના અર્થાત્ બીજના ચંદ્રમાના દર્શન કરવા કોણ ઇચ્છા નથી
કરતું ?) એ વખતે કાંચનના કમળપુષ્પોની સમાન છે વર્ણ જેનો
એવા વત્સરાજે રાજપુત્રીને ગુમપણે કહી દીધું કે, જેમ હંસયુ-
ગલોને વર્ષાઋતુમાં માનસ સરોવરે જવાનો સમય કહેવાય છે તેમ,
આપણે પણ આજે ઘેર જવાનો સમય (લાગ) છે. એની આજ્ઞા
[illegible] અનેક ઉત્તમ [illegible]
[illegible] તૈયાર કરાવી. સમુદ્ર [illegible] જવા માટે [illegible]
[illegible] તૈયાર કરાવે તેમ. [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

અને કંચનમાલા એ હાથણી ઉપર ચઢી બેઠાં, તે જાણે રાજા પ્રદ્યોતનની કીર્તિ ઉપર જ ચઢી બેઠા હોયની ! બેસી જઈને હાથણીને એકદમ ચલાવી. એ વખતે યૌગંધરાયણ પણ એટલામાં રહ્યો છતો સર્વ સ્વરૂપ નીહાળી રહ્યો હતો તેણે હાથવતી સંજ્ઞા કરીને કહ્યું—મહારાજા; હવે સત્વર જતા રહો. અને એયે એજ વખતે નાસી જવાનું કરતા હતા તેથી યૌગન્ધરાયણને અત્યન્ત આનન્દ થયો. જતાં જતાં ઉદયને કહ્યું—અરે, સુભટો સાંભળો, તમે પાછળથી કહેશો કે અમને કહ્યું નહોતું—પણ હું કહીને જાઉં છું કે હું—વત્સરાજ સૌના દેખતાં ધોળે દિવસે રાજપુત્રી—ગજપાળ—વીણા—કાંચનમાળા અને આ હાથણી બધાંને લઈને જાઉં છું. આ પ્રમાણે ઉંચા હાથ કરીને છડેચોક ખબર આપી પવનવેગી હાથણીને એકદમ પ્રેરણા કરી વત્સરાજ ત્યાંથી ચાલતો થયો. કારણ કે પ્રતાપી પુરૂષોની ચોરી આવાજ પ્રકારની હોય છે.)

વત્સરાજ નાસી ગયાના ખબર સાંભળી ક્રોધરૂપી વડવાનળથી બળતો, દુઃખદરીઆમાં ડુબેલો પ્રદ્યોતનરાજા હાથ ઘસતો ચિન્તવવા લાગ્યો." મેં પુત્રીને અભ્યાસ કરાવવા આણેલો એજ વત્સરાજ એને ધોળે દિવસે ઉપાડી લઈ જાય છે ! પોતાની ઘંટા પારકી ગાયને ગળે બાંધી તો એ ગાય ઘંટા સુદ્ધાં લઈને જતી રહી ! હું ખરો હોઉં તો એને હમણાંને હમણાં સત્વર પકડી મંગાવું છું ! મારી પાસે એ નાસીને કેટલેક જશે ? આકાશમાં ચઢવાની બાજની શક્તિ આગળ ચકલીની શક્તિ શી વિસાતમાં છે ? એણે આજ્ઞા કરી તેજ ક્ષણે એના મહા પરાક્રમી સુભટો શસ્ત્રબદ્ધ થઈ નલગિરિ હાથીને સજ્જ કરી એનાપર આરૂઢ થઈ ચાલી નીકળ્યા તે જાણે ગિરિનિવાસી સિંહો હોયની એમ શોભવા લાગ્યા. પવનના તેમજ મનના વેગથી પણ અધિક વેગે માર્ગ કાપતો નલગિરિ હસ્તી જાણે મહાસાગરનું ફરીવખત મંથન કરવા પ્રવૃત્ત થયેલો મંદરાચળ પર્વત હોયની એવો જણાતો હતો. બહુ ઝડપથી ચાલતાં વત્સરાજ, યૌવનાવસ્થાના વર્ષની સંખ્યાના આંકડા જેટલાં અર્થાત્ પચવીશેક યોજન ગયો હશે ત્યાંતો નલગિરિ એની લગોલગ આવી પહોંચ્યો. એટલે મહા પ્રવીણ અને બુદ્ધિશાળી વત્સરાજે વેગમાં

ચાલ્યા આવતા એ હસ્તીને રોકવાને માટે, પોતાની હાથણીની બાજુમાં બાંધેલી મૂત્રની ઘટિકાઓમાંથી એકને છોડી, પોતાની આપત્તિનેજ ભાંગી નાખતો હોય એમ, પૃથ્વીપર પછાડી ભાંગી નાખી. એમાંથી મૂત્ર નીકળ્યું તે સુંઘવા હાથી ઉભો રહ્યો. ઉપર સવાર થયેલા રક્ષકોએ એને પ્રહાર કર્યો પરંતુ ખસ્યો નહીં. કેમકે પછીનું કામ બગડતું હોય એ પશુઓ શું જાણે? ત્યારે આર-અંકુશ વગેરેનો એને સારી રીતે સ્વાદ ચખાડ્યો ત્યારેજ મહા મહેનતે પુનઃ આગળ ચાલ્યો. કારણકે વહાણ ભલેને ઘણું ભારે હોય તોપણ નાવિકો એને ગમે તેમ કરીને પણ ચલાવ્યા વિના રહેતા નથી. બહુ વેગથી ચાલતાં છતાં પણ પચવીશ યોજનનો પ્રવાસ થયો ત્યારેજ તે હાથણીની નજીક પહોંચ્યો. કારણકે જો પગલું પણ આગળ હોય છે તે સો પગલાંની મુસાફરીમાં પણ આગળ ને આગળજ રહે છે. આ વખતે પણ પૂર્વની પેઠે વત્સરાજે મૂત્રની એક ઘટિકા જમીનપર ફેંકીને ફોડી નાખી. અને તેની સાથે શત્રુ રાજાના સુભટોની આશા પણ ફોડી-નષ્ટ કરી. એટલે હાથી પૂર્વની પેઠે મૂત્રની અશુચિ સુંઘવામાં નિમગ્ન થયો તે જાણે એમ સૂચવવાને કે મનુષ્ય માત્ર મારી જેમ અશુચિમાંજ નિમગ્ન રહે છે. એ અલ્પકાળ ત્યાં રોકાયો એટલામાં તો કરિણી (હાથણી) હરિણીની જેમ અલ્પથી દૂર નીકળી ગઈ. [illegible]

શાસ્ત્રમાં પિંડચર્યાના પ્રકરણમાં કહેલું છે એના જ જાણે એક દ્દષ્ટાન્તરૂપ બન્યો હોયની ! એ છેલ્લી ફોડેલી ઘટિકા હાથી સુંઘવા રોકાયો એટલામાં તો હાથણી ત્વરાથી ચાલી અને વત્સરાજને પ્રદ્યોતનરાયની પુત્રીસહિત એના નગરને વિષે પહોંચાડી દીધો. પણ એવો લાંબો પ્રવાસ કરવાથી એને એટલો બધો પરિશ્રમ લાગ્યો હતો કે અહિં આવી એણે તરતજ પ્રાણ છોડ્યા. અથવા તો બહુ તાણવાથી ત્રુટી જાય છે એ વાત ખોટી નથી. આ વખતે હાથી પણ અહીં આવી પહોંચ્યો પરંતુ ઉદયનના સુભટો યુદ્ધ કરવા તૈયાર થઈ બહાર નીકળ્યા હતા એમને જોઈને પ્રદ્યોતનરાયના સેવકો હાથીને લઈને પાછા વળ્યા. કારણકે સર્વકોઈ લાભાલાભ વિચારીને કામ કરે છે.

વીલે મ્હોંએ પાછા આવી સેવકોએ સર્વસ્વરૂપ પોતાના નાથને કહ્યું તે સાંભળી એને અગ્નિમાં તેલ હોમાયા જેવું થયું. એટલે અત્યન્ત ક્રોધાયમાન થઇ પોતાના રણશૂરા સુભટોને આદેશ કર્યો કે આપણે પ્રયાણ કરવું છે માટે સત્વર ભેરી વગડાવો.

પ્રદ્યોતન રાજાને ક્રોધ ચઢ્યો ખરો પરન્તુ એનું ભલું ઇચ્છનારા એના કુલક્રમાગત અમાત્યોએ યુક્તિપૂર્વક સમજાવી એનું નિવારણ કર્યું. કારણકે અન્યથા એમનું એ પદ શા કામનું ? એમણે કહ્યું—હે નાથ, હે નીતિપાળ, કન્યારૂપી ધન પ્રાણથી વિશેષ પ્રિય હોય તોયે પારકે ઘેરજ જાય છે. તો હવે વત્સરાજ સાથે યુદ્ધ કરવા જવાનો આટલો બધો આગ્રહ શો ? હે દેવ, આપની પુત્રીએ, ભલેને પોતાનીજ મતિ પ્રમાણે, વત્સરાજ જેવો ગુણવાન પતિ પસંદ કર્યો છે એમાં એણે અયોગ્ય શું કર્યું છે ? હંસીનો હંસ સાથે સંબંધ થયો છે એમાં કહેવા જેવું શું છે ? ગુણનિધિ વત્સરાજ કરતાં બીજો કયો સારો જમાઈ તમને મળવાનો હતો ? શ્રીનારાયણે સમુદ્ર વલોવ્યો એમાં એને કૌસ્તુભ મણિ જેવા બીજા કયા મણિ મળ્યા ? વળી એને આપની પુત્રી સાથે શરીરસંબંધ પણ થયો સંભળાય છે તો એને હવે એ પતિ સિવાય અન્ય કોઈને આપવો યોગ્ય ન કહેવાય. તમારી પાસેથીજ તમારી પુત્રીએ વત્સરાજ જેવો યોગ્ય પતિ મેળવ્યો છે તો એને હવે તમારો

જમાઈ જ માનો. અન્યથા તમને એની પાસે અભ્યાસ કરાવવાની બુદ્ધિજ કેમ ઉપજત, અને એ પણ વળી અહીં કયાંથી આવત ?

મંત્રીનાં આવાં સમજણવાળાં વચનોથી પ્રદ્યોતનરાયનો કોપ જતો રહ્યો અને એનું સ્થાન આનન્દે લીધું. તેથી એણે તરતજ પોતાના જમાઇ થયેલાને ગજ–અશ્વ–રથ–ઉત્તમ વસ્ત્રાલંકાર આદિ અનેક વસ્તુઓ મોકલાવી. અથવાતો ભાગ્યયોગે રાજયોગ થયો હોય તો પછી મનના સર્વ મનોરથો શામાટે ન પૂરવા ?

એવામાં એકદા રાજ્યસંપત્તિ, ધાન્યસંપત્તિ અને વ્યાપાર-સંપત્તિ તથા નિર્ભયતા આદિ અનેક સુખના ધામરૂપ આ ઉજ્જયિની નગરીમાં અગ્નિદેવનો કોપ થયો. હે લોકો, તમે મને સપ્તાર્ચિ (સાત જ્વાળા વાળો) એ નામથી કેમ સંબોધો છો એમ કહીને ખ્હીવરાવ વાને માટે જ હોયની એમ એ અગ્નિદેવે ચોદિશ પોતાની અગણિત જ્વાળા ફેલાવી. વળી અતિશય ગર્વથી ધગધગ અવાજ કરતો એ અગ્નિ [illegible], ધુમાડાના ગોટેગોટાથી નિસ્તેજ દેખાતા, છતાં અતિશય તપી રહેતા સૂર્યને ઢાંકી દેશે એમ જણાવા લાગ્યું. એમાં સપડાયલા વાંસોની ગાંઠો ફુટતી ત્યારે જે અને પ્રકારનો ચટચટ અવાજ થતો તે અવાજથી, તે ડર રહેલ લોકોને પણ ત્રાસ ઉપજાવવા લાગ્યો. તેમ ગગનમાં ચોદિશ ફેલાઈ રહેલા ધુમાડાથી લોકોના નેત્રોમાંથી આંસુ પડાવતો જગત આખાને અન્ધ બનાવવા લાગ્યો; જેમ એક દુષ્ટ [illegible] [illegible]

લેવામાં આવે છે. વળી ચોર લોકો પણ ચોતરફથી આવી પહોંચીને જે હાથમાં આવ્યું તે સત્વર પોતાના ઘરભેગું કરવા લાગ્યા. અથવા તો કહ્યું છે કે સુરબ્બાની બરણી ફુટી જાય એ કાંક પક્ષીઓના લાભ માટે જ. લોકો જે ધન આદિ પોતાના દુર્ભાગ્યને લીધે બહાર ન કાઢી શકયા તે અગ્નિદેવે સ્વાહા કર્યું; અને જે કાંઈ બહાર કાઢીને મુકયું હતું તે લુંટારાઓએ સ્વાહા કર્યું. કહ્યું છે કે નુકસાન થવાનું હોય તે, માથું ફોડીએ તોયે થયા વિના રહેતું નથી.

આ પ્રમાણે અગ્નિનો કોપ થઈ રહ્યો હતો તેની રાજાને ખબર પડી ત્યારે શા ઉપાયો લેવા એની ચિંતાથી મુંઝાઈને એણે અભયકુમારને બોલાવ્યો કારણકે પાણીનું પૂર વહ્યું આવતું હોય ત્યારે સલામતીને માટે ઉચ્ચ સ્થળ શોધવું કહ્યું છે. પ્રતાપી, બુદ્ધિશાળી અને સમયસૂચક એવા એ મંત્રીશ્વરે ઉપાય બતાવ્યો કે, હે રાજન્, અગ્નિની સામે અગ્નિ ધરો, એટલે એ એકદમ શાન્ત થઇ જશે. કારણકે પગમાં કાંટો વાગ્યો હોય તે કાઢવાને માટે કાંટો જોઇએ.

પછી રસ્તાની ધૂળ-પાણી-ગોમય-ગોરસ આદિ નાખવાથી કે બળતાને ભાંગી તોડી નાખવાથી પણ જે અગ્નિ શાન્ત થયો ન હોતો તે આ અભયકુમારે દર્શાવેલ ઉપાય કરવાથી શમી ગયો. અથવા તો કહ્યું છે કે પ્રાણીનો પરાજય એનાજ ગોત્રજથી થાય છે. " આ પૃથ્વીપર રાજગૃહીનગરીના રાજા શ્રેણિકનો પુત્ર અભયકુમાર જે દેશ કે જે નગરમાં આવી ઉભો રહે છે તે દેશ ને તે નગર સર્વદા જયવંતા વર્તે છે. કારણ કે વિવિધમણિ અને સુવર્ણના આભૂષણો તથા ઉત્તમ વસ્ત્રો પહેર્યાં હોય અને કેશ પણ સુંદર હોય એવાજ સ્રીપુરૂષ શોભી નીકળે છે."

આ પ્રમાણે અગ્નિ શમી જવાથી અંગોપાંગને વિષે હર્ષ સમાતો નહોતો એવા પ્રદ્યોતભૂપાળે વળી અભયકુમારને, છુટો કરવાનું માગવા શિવાયનું, એક ત્રીજું વચન પણ દીધું. કહેવત છે કે બાદશાહની બીબી સદા જયજય કરે છે. પણ આ ત્રીજી વારનું ' વર ' સુદ્ધાં, અભયકુમારે ' અત્યારે એ માગવાનો અવસર નથી '

એમ વિચારી 'અવસરે માગી લઇશ' કહી એની પાસે રહેવ દીધું. કહ્યું છે કે રસોઈ ગમે એવી ઉત્તમ હોય પણ લવણ ન હોય તો નકામી છે.

અનેક ઉત્તમ ગુણોને લીધે સર્વનગરીઓને વિષે શ્રેષ્ઠપદ ધારણ કરતી–એવી આ ઉજ્જયિનીમાં કેટલોક કાળ પ્રજાજનોએ આનન્દમાં નિર્ગમન કર્યો, પરન્તુ એવામાં એકદા એક ખેદકારા ઘટના બની–સાકર ખાતાં અંદર કાચની કાંકી આવ્યા જેવું થયું. લોકો અકસ્માત્ કોઈ અસાધારણ દુષ્ટ ઉપદ્રવથી પીડા પામવા લાગ્યા. વારંવાર બનતું હતું એમ આ વખતે પણ પ્રદ્યોતરાજાએ અશુભ ઉપદ્રવને શીઘ્રપણે શમાવી દેવાનો ઉપાય અભયકુમારને પૂછયો. કારણકે હેમન્તઋતુને વિષે રાત્રીસમયે હિમ પડે ત્યારે સહસ્ર કિરણવાળા સૂર્યનું જ સ્મરણ કરવું પડે છે. અભયકુમારે પણ એ ઉપદ્રવ દૂર કરવાનો ઉપાય બતાવ્યો કે " હે રાજન ! ગંગાપ્રમુખ સર્વ નદીઓ જેમ સમુદ્રને વિષે એકત્ર થાય છે તેમ આપના અન્તઃપુરની સર્વ સ્ત્રીઓ, શ્રેષ્ઠ વસ્ત્રાલંકારમાં સજ્જ થઇને, આપના આવાસમાં એકત્ર થાય એવો પ્રબંધ કરો. ત્યાં એ સર્વ દેવીઓને વિષે કોણ આપને દૃષ્ટિયુદ્ધમાં જીતી જાય છે એ મને કહેજો. એ પછી હું આપને આ અશુભ ઉપદ્રવને એકદમ શમાવી દેવાનો ઉપાય બતાવીશ. "

બુદ્ધિસાગર-અભયકુમારની રચના પ્રમાણે પ્રદ્યોતરાજે કરી એવું એમાં અન્ય સર્વ નારીઓનો પરાજય થયો, અને શિવાદેવી રાણી રાજાને જીતી ગઈ. કારણકે પુરૂષજાતિનો [illegible] ગુણ પણ કોઈ કોઈ સ્ત્રીઓને વિષે હોય છે. રાજાએ એ વાત અભયકુમારને કહી દેતાં અદ્ભુત-લીલામય બુદ્ધિસાગરવાળા રાજપુત્રે કહ્યું "શિવાદેવી પાસે આજ રાત્રીએ ભૂતપૂજા કરાવો [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible]

દ્રવ શાન્ત થયો. એ જોઇ સૌ લોકો વિસ્મય પામ્યા. આ ઉપર કવિ ઉત્પ્રેક્ષા કરે છે કે 'શિવાદેવી' નામ પાડેલું તે જાણે એ ભવિષ્યને વિષે 'શિવ' એટલે કંઇ સારૂં–શુભ કાર્ય કરવાની છે એવું સમજીને જ હોયની ! અન્તઃપુરને વિષે રાણીઓ તો અનેક હતી પરન્તુ આ ઉત્તમ કાર્ય તો શિવાદેવીજ કરી શકી; અથવા તો, હસ્તી અને અશ્વમાં, લોહ અને કાષ્ટમાં, મણિ અને વજ્રમાં તથા સ્ત્રી અને પુરૂષમાં મહદ્ અન્તર છે.

રાજા પણ ઉપદ્રવ શાન્ત થયો જોઈને સન્તોષ પામ્યો અને કહેવા લાગ્યો "ખરેખર અભયકુમારની બુદ્ધિ, સર્વ નદીઓને વિષે, નિર્મળજળ–અને ઉલ્લાસપામતા તરંગો–વાળી ગંગાનદીની જેમ, સર્વોત્કૃષ્ટ ઠરી. શૈલેશ્વર–મેરૂ પર્વતનું પણ એક લક્ષ યોજન પ્રમાણ છે, કાળનું પણ 'પલ્યોપમ' આદિ વડે માપ થઈ શકે છે, દ્વીપો અને સમુદ્રોનો પણ 'વેદિકા' આગળ અન્ત–છેડો આવે છે, આ લોકનું પણ ચૌદરજ્જુપ્રમાણ માન છે–આમ બહુબહુ વસ્તુઓની બહુમાંબહુ પણ સીમા તો નિશ્ચયે છે જ; પરન્તુ આશ્ચર્ય છે કે અભયકુમારની બુદ્ધિની કયાંય પણ સીમા નથી; ગમે એટલે દૂર પણ આકાશનો છેડો નથી એ પ્રમાણે." એમ કહેતાં અતિ હર્ષમાં આવી જઈ ભૂપતિએ પૂર્વની જ શરતે ચોથું 'વર' અભયકુમારને દીધું; અગર જો કે કેશુડાના વૃક્ષને તો ઘણે વર્ષે પણ ત્રણજ પત્ર આવે છે.

હવે પ્રદ્યોતરાય પાસે ચાર 'વર' લેણા થયા એટલે બુદ્ધિના ભંડાર–અભયકુમારે પોતાના મોક્ષ એટલે છુટકાશના ઉપાય વિષે નિશ્ચયપૂર્વક વિચાર કરી રાજા પાસે એ ચારે 'વર' સામટાં માગ્યાં; કારણકે એક ધનુષ્યધારી પણ સમ્યક્ પ્રકારે નિરીક્ષા કરીનેજ બાણ છોડે છે. એમાં એણે એવી માગણી કરી કે–હે પ્રદ્યોત-ભૂપતિ, (૧) હું નલગિરિ હસ્તીપર બેસું (૨) શિવાદેવી મને પોતાના ખોળામાં બેસાડે (૩) એ હસ્તીના તમે મહાવત થઈને એને ચલાવો અને એ સ્થીતિમાં (૪) અગ્નિભીરૂના કાષ્ટની રચેલી ચિતામાં હું પ્રવેશ કરૂં. અહિં કવિ ઉત્પ્રેક્ષા કરે છે,

કે અભયકુમારે બરાબર સુંદર માગણી કરી કારણકે જે માણસ પોતે ઘસારો ખાવાને શકિતમાન હોય છે તેજ બીજાને ઘસારો આપી શકે છે !

પણ અભયકુમારની એ ચારે માગણી સાંભળીને આ રાજા તો હિમપાતથી ઠરી જાય એમ ઠરીજ ગયો. એણે પોતાના બન્ને હાથ જોડીને કહ્યું કે–અભયકુમાર, હું, આ તેં જે માંગ્યું તે આપવાને સમર્થ નથી; માટે હું તને છુટો કરૂં છું; હવે તને જવાની રજા છે. તું ખુશીથી જા; તારૂં ભલું થાઓ ! હજુ મારે તો રાજ્ય કરવાની ઘણી ઘણી ઇચ્છા છે. એ સાંભળી અભયે પણ મુછનો તાર દઇને એની સમક્ષ આકરી પ્રતિજ્ઞા કરી કે, હે ભૂપતિ, તમે તો મને બકવૃત્તિથી ધર્મકપટ કરી અહિં ઉપડાવી લાવ્યા હતા; પણ હું તો તમને ધોળે દિવસે, સર્વ લોકનાં દેખતાં, તમે એક ગાંડા માણસની માફક આરડયા કરશો છતાં ઉપાડી જઇશ. જો હું આ મારૂં બોલેલું પુરેપુરૂં ન પાળું તો સમજજો કે હું શ્રેણિકનો પુત્ર નહીં.

આમ વાત બન્યા પછી અભયકુમાર થોડા દિવસમાં પોતાની પત્ની-વિદ્યાધરપુત્રીને લઇને રાજગૃહ આવ્યો. ઘેર બધા કુટુંબને [illegible] રાજગૃહે આવીને [illegible]. વિયોગાગ્નિથી [illegible] ગયેલું હતું [illegible] તેમનાં એવાં પિતાના માતપિતાને, [illegible] જેમ, [illegible] અમૃતની વૃષ્ટિથી, [illegible] એમ કરતાં. પિતાના [illegible] અભયની રીતે [illegible] પોતાની [illegible] નગરીમાં આનંદે [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

યિનીમાં આવ્યો, ને ત્યાં રાજમાર્ગપર એક વિશાળગૃહ રાખ્યું. ત્યાં અનેક પ્રકારનાં ઉત્તમ શૃંગારરૂપી તરંગોવાળી ગંગાનદી જેવી, ઉચ્ચ અને વિસ્તારવાળાં સુવર્ણકુમ્ભો સમાન કુચકુમ્ભથી શોભતી, હરિણો જેવાં ચંચળ નયનોવાળી પેલી બે રૂપવતી વેશ્યાસુતાપર એકદા રસ્તેથી જતા મહીપતિની દૃષ્ટિ પડી. એ વખતે એમણે પણ ક્ષણવાર રાજા તરફ કટાક્ષપૂર્વક જોયું; તે જાણે એમ કહેવાને હોયની કે ધર્મને નામે છળકપટ કરીને કોઇનું હરણ કરવું એ તો શક્ય છે; પણ કામદેવના છળકટાક્ષથી એવું કોઈ કરી શકે એમ છે? એ રૂપસુંદરીઓના કટાક્ષબાણોથી વીંધાયલો રાજા એમનુંજ ચિન્તવન કરતો પોતાને મન્દિરે ગયો. ત્યાં જઈને એણે એમની પાસે પોતાની એક દાસીને મોકલી. કહ્યું છે કે, શું રાજા કે શું રંક–કોઈ કામના પંજામાંથી બચ્યા નથી.

દાસીએ આવીને એ બેઉને સંબોધીને કહ્યું–પૂર્ણિમાના ચંદ્રમા સમાન મુખવાળી, અને મૃગબાળના જેવાં નેત્રોવાળી–તમારા જેવીની સાથે રાજાનો દૃષ્ટિમેળ થયો છે ત્યારથીજ તેનાં ગાત્ર કામદેવરૂપ ગ્રીષ્મઋતુના મધ્યાન્હના સૂર્યથી અત્યન્ત તપી ગયાં છે, માટે તમે શીઘ્ર આવીને તમારાં–પૂર્ણિમાના ચંદ્રમા સમાન અમૃતમય અંગોવડે એને શીતળતા પમાડો. આવાં મિષ્ટ છતાં દોષિત વચનો સાંભળી બેઉ વેશ્યાપુત્રી અસત્ય કોપ દર્શાવી એને કંઠદેશે પકડી કહેવા લાગી–અરે દુષ્ટ અધમ નારી, આવાં અયુક્ત વાક્યો અમારી પાસે કહેતાં તને લજ્જા નથી આવતી? આવું ધર્મવિરૂદ્ધ દૂતીનું કાર્ય કરવા આવી છો તો અમારી દૃષ્ટિથી દૂર જા. અમારા જેવી નિઃસ્પૃહ સ્ત્રીઓને મન તારો ભૂપતિ તૃણમાત્ર પણ નથી.

દાસીએ જઈને વાતનું સ્વરૂપ રાજાને કહી સંભળાવ્યું, પણ એમ તો એનો રાગ સવિશેષ દૃઢ થયો; જેમ બજારમાં કંઇ વસ્તુ ખરીદ કરવા જનાર ના ના કહે છે તેમ વેચનાર વસ્તુનું મૂલ્ય ચઢાવતો જાય છે તેમ. રાજાએ તો દાસીને કહ્યું–એ કાર્ય તારેજ કરવાનું છે. તું પુનઃ ત્યાં જઇશ એટલે નિશ્ચયે કાર્યસિદ્ધિ થવાનીજ. માટે મારો આ દુઃખમાંથી ઉદ્ધાર કર. કેમકે જનોનો અન્ધકાર

માંથી ઉદ્ધાર કરવાને સૂર્યની પ્રભાજ સમર્થ છે. આપરથી દાસી વળતે દિવસે જઈ કહેવા લાગી—ઇન્દ્રદેવના સમાન વિભૂતિવાળો આ પ્રદ્યોતરાજા તમારે માટે ઉત્સુકતા ધરાવે છે, માટે તમો ઉભય તો આ જગત્માં પૂરાં ભાગ્યશાળી ગણાઓ. માટે સમજીને મારૂં કહ્યું કરો અને તમારા પર આદરભાવ દર્શાવનાર પ્રત્યે તમે પણ પ્રેમ પ્રદર્શિત કરો. એક વણિકજનની સ્ત્રીઓનો એક રાજા જેવા મહાન્ પુરૂષની સાથે પ્રેમ બંધાય છે એ યોગ્યજ છે. આવી ઉચ્ચ પદવીએ ચઢવામાં શો દોષ છે ? યદ્યપિ તમો બેઉ હજુ મુગ્ધા હોઇને આવા સુભગ નરપતિનું અપમાન કરો છો તોપણ એ નરપતિને તો તમારાજ ચરણનું શરણ છે; કારણકે અગ્નિથી દાઝ થયેલાને અગ્નિ વિના અન્ય કયું શરણ હોય ? એ દૂતી—દાસીનાં આવા શબ્દો શ્રવણ કરી કોપાયમાન થઈ હોય એમ વેશ્યાસુતાઓએ કહ્યું—અરે નીચ, અધમ દાસી, તને કાલે ના કહી હતી છતાં તું આજે કેમ પાછી આવી ? તારા બાપનો ધનનો દાબડો શું તું અહીં મૂકી ગઈ છે કે વળી પાછી આવી ? તને પુચ્છ અને શીંગડાં નથી એટલુંજ; બાકી તો તું એક પશુ—જનાવરજ છો. આવું કહીને, અને સાથે કંઈક મૂઢતા—નરમાશ દાખવીને દાસીનું અપમાન કર્યું. અર્થનો કાર્યસિદ્ધિ ઇચ્છનારાઓને માટે આમ કરવા સિવાયનો અન્ય કોઈ માર્ગ નથી.

આ જાણીને પણ વળી દાસીએ જઈને પોતાના સ્વામીને કહ્યું: [illegible]

રાજાએ આમ આકાશમાં ચઢાવી એટલે દાસીને પુનઃ ત્રીજે દિવસે પણ પેલી યુવતીઓ પાસે વાક્ચાતુર્ય બતાવવા જવું પડયું. "ભલી બાઇઓ, અગાધ દુઃખસાગરમાં ઝોલાં ખાતા મારા રાજાએ પુનઃ મને તમારી પાસે મ્હોટી આશાએ મોકલી છે. એ નૃપતિ તમારૂં એવા પ્રકારનું ધ્યાન ધરી રહ્યો છે કે એ અખિલ જગતને પણ હવે તમારામય જ જુએ છે. જે વાત એક મનુષ્ય પોતાના મિત્ર શિવાય અન્ય કોઇને ન કહી શકે એ વાત એણે મારી પાસે તમને કહેવરાવી છેઃ–તમે સંમત થશો તો હું જીવિતદાન મળ્યું સમજીશ. હું તો આ તમારા ખોળામાં મસ્તક મૂકું છું. હવે તમે યોગ્ય લાગે એમ કરો." રાજાએ કહેવરાવેલાં વચનો શ્રવણ કરી, પોતાને કંઇ પ્રેમ ઉત્પન્ન થયો હોય એવો અભિનય કરતી વેશ્યાપુત્રીઓ કહેવા લાગી. "બ્હેન, આ વાત કોને ન રૂચે? પરન્તુ અમારો ચારિત્રપ્રેમી બન્ધુ, સારિકાને પાંજરામાં પૂરે તેમ, અમને રાત્રિદિવસ આ ઘરમાં પૂરી રાખે છે અને ઘરબહાર એક પગલું પણ મૂકવા દેતો નથી. અમને તો આ સ્થળ કે અન્ય સ્થળ–બધું પરમ પથ્ય છે; એટલું જ કે "ન મળ્યું રાણીપદ કે ન મળ્યું મુનિપદ" એવી અવસ્થામાં અમે છીએ. માટે અમારો સહોદર ઘેર ન હોય એવે વખતે આજથી સાતમે દિવસે અમુક સમયે તમારો સ્વામી–રાજા અહિં એકલો આવે." કહેવત છે કે રાજા હોય કે રંક હોય–એમની, ચોરીના કામમાં તો સદશતા જ છે. આ સાંભળીને હર્ષ પામી દાસીએ જઇને સર્વસ્વરૂપ નરપતિને કહી બતાવ્યું; અને અત્યન્ત વૃદ્ધિ પામ્યો છે મદ જેનો એવી વેશ્યાપુત્રીઓએ પણ અભયકુમારને વિદિત કર્યું. અથવાતો કહેવાય છે કે સૌકોઈ સર્વદા પોતપોતાના સ્વામીનો વિજય ઇચ્છે છે.

હવે જગતને કંઇ વિચિત્ર કરી બતાવવું–એવું છે બુદ્ધિસામર્થ્ય જેનું એવા અભયકુમારે, અહિં પ્રદ્યોતરાજાના જેવી રૂપાકૃતિવાળો એક માણસ શોધી કાઢી પોતાની પાસે રાખ્યો. તેનું નામ પણ 'પ્રદ્યોત' રાખ્યું અને એને નગરને વિષે પોતાના એક ઉન્મત્ત બાન્ધવ તરીકે જાહેર કર્યો. આવો સર્વ પ્રબંધ એણે કર્યો એ જાણે 'શત્રુબન્ધન' નાટકના પ્રથમ પ્રવેશરૂપ કર્યું હો-

થતી ! પછી. " મન્દબુદ્ધિ શિષ્યની પાછળ રોકાવાથી એક અધ્યાપક-ગુરૂનું,-અન્ય બુદ્ધિમાન શિષ્યોને શીખવવાનું-કાર્ય પડયું રહે છે; એમ મારે આ ઉન્મત્ત બાન્ધવની પાછળ મારો સર્વ વ્યવહાર મુકવો પડે છે ! સંસારી જીવ જેમ અનેકભવ કરતો ભ્રમણ કર્યા કરે છે તેમ આ મારો બાન્ધવ ઉન્મત્તપણાને લીધે જ્યાં ત્યાં આથડયા કરે છે એને મારે કેવી રીતે સાચવવો " એ પ્રમાણે અભયકુમાર નગરને વિષે જ્યાં ત્યાં ફરતો કહેવા લાગ્યો. અથવાતો માણસને પ્રયોજન આવ્યે શું નથી કહેવું પડતું ? વળી હું એને કોઈ પ્રવીણ વૈદ્યરાજ પાસે લઈ જાઉં છું એમ કહી કોઈ કોઈ વાર એને માંચાપર નાખી-બાંધી, એ અત્યન્ત લવારો-બુમરાણ કરી મૂકતો હોય એ સ્થીતિમાં પણ એને અભયકુમાર રાજરસ્તે થઈને લઈ જવા લાગ્યો; જેવી રીતે બાળકો એક [illegible] નિશાળીઆને નિશાળે લઈ જાય તેમ. માર્ગમાં એ ઉન્મત્ત વળી અભયકુમારે સમજાવી મૂકેલું એ પ્રમાણે, " અરે લોકો, મારૂં એક વાક્ય સાંભળો, હું પ્રદ્યોતરાજા છું, મને આ પ્રમાણે ઉપાડી લઈ જાય છે, મને એની પાસેથી કોઈ રીતે છોડાવો ", આમ બુમો પાડીપાડીને આક્રન્દ કરી મુકતો. એ સાંભળીને નગરવાસીઓ એની પાસે આવતા; પણ એને ઓળખી અન્યોઅન્ય હાસ્યપૂર્વક મશ્કરીમાં કહેતા કે " આ ગાંડા નરેશ્વરને જો કોઈ છોડાવશે એને એ પોતાની સર્વસમ્પત્તિ આપી દેશે. " ।

આ પ્રમાણે અભયકુમારે નિત્ય [illegible]

પરમતત્વ શું છે એની, એનો સ્વાદ લેવા સમયેજ, ખબર પડે છે. "આ રાજાની ઇન્દ્રિઓ કુમાર્ગે જાય છે એમને ધિક્કાર છે! દોષ સર્વ છે એમનો, ને શિક્ષા સહન કરવી પડશે એમના અધિપતિ રાજાને! અમેજ ન્યાયમન્ત્રીઓ છીએ, ને ન્યાય ચુકવીએ છીએ" એમ કહીનેજ હોયની એમ અભયકુમારના માણસોએ રાજા પ્રદ્યોતરાયને પકડી બન્દિવાન કર્યો. બન્ધનથી મંચકની સાથે બાંધી દિવસેજ અભયકુમાર એને ઉપડાવી નગર મધ્યે થઈ ચાલી નીકળ્યો. પ્રદ્યોતરાજાએ બહુ બહુ બુમો પાડી કહ્યું-અરે, હું પ્રદ્યોતરાજા છું; મને શત્રુ ઉપાડી જાય છે! પણ લોકો તો કહેવા લાગ્યા-અરે, આ વખતે એવો કોઇ અહિં છે કે જે સદા આવું બોલ્યા કરનારના મુખને વિષે ધુળ નાખે? આ ઉન્મત્ત તો નિત્ય ભસી ભસીને આપણા કાન ખાઈ ગયો! એણે તો આપણા રાજા સાથે કોઈક જાતનું વેર શોધ્યું છે! અભયકુમારે પણ લોકોને કહ્યું-મને પણ એણે બહુ દિવસ પર્યન્ત દુઃખ દીધું છે. આજે હવે એને આકરૂં ઔષધ આપું છું કે જેથી હવે પછી એ કાંઇ લવારો કરે નહીં. આ પ્રમાણે રાજગૃહીનગરીના રાજપુત્રે પોતાની માસીનો પતિ થતો હતો એવા રાજાના પણ મદનું મર્દન કર્યું-માનભંગ કર્યો! અથવા તો એમાં શું? સો દિન સાસુના, તો એક દિન વહુનો પણ આવે!

પછી અનેક સ્થળે પૂર્વસંકેત પ્રમાણે તૈયાર રાખેલા, અત્યન્ત વેગવાળા અશ્વો જોડેલા, રથમાં નાખીને પ્રદ્યોતરાજાને અભયકુમાર પોતાના રાજગૃહ નગર પ્રત્યે લાવ્યો. કહ્યું છે કે આજે આપણે કોઈને રળાવીએ તો વળતે દિવસ તે આપણને રળાવે. ત્યાં લાવીને, સંધિરૂપી ધરીને ધારણ કરવામાં ઉત્તમ ધોરી સમાન-એવા અભયકુમારે એને પોતાના પિતાસમક્ષ હાજર કર્યો; જેવી રીતે કોઈ ગુન્હેગારનો જામીન થઈને એને છોડાવી ગયેલ વ્યક્તિ પેલા ગુન્હેગારને વખતસર હાજર કરે છે તેમ.

પ્રદ્યોતચંદ્ર રાજાને જોઈ શ્રેણિકરાયને, એણે અભયને બન્દિવાસમાં રાખ્યો હતો એ વાતનું સ્મરણ થયું, તેથી એ ક્રોધાયમાન થઈ ખડ્ગ ખેંચી એની સન્મુખ દોડ્યો, કેમકે રાજાઓમાં નીતિની

વિચારણા અલ્પ હોય છે. પણ અખિલ નીતિશાસ્ત્રના રહસ્યને જ્ઞાતા એવો અભયકુમાર ત્યાં હતો એણે આદરપૂર્વક પિતાને વિજ્ઞાપના કરી કે—પિતાજી, એ આપણો શત્રુ છે એ વાત ખરી છે; પણ એ અત્યારે આપણે ઘેર આવ્યો છે, માટે એક સહોદરની જેમ આપણા આતિથ્યને યોગ્ય છે—આપણે એનો સત્કાર કરવો જોઈએ.

આવાં અભયકુમારનાં વિવેકભર્યાં વચનો શ્રવણ કરી, સર્વ પ્રકારની સંપત્તિમાં કુબેર સમાન—એવા શ્રેણિકરાયે પ્રદ્યોતચંદને સન્માનપૂર્વક અનેક અપૂર્વ વસ્તુઓ આપી વિસર્જન કર્યો. એ (પ્રદ્યોત) પણ સત્વહીન દશામાં શીઘ્ર પોતાના નગર ભેગો થયો. કહ્યું છે કે અત્યન્ત તેજસ્વી કહેવાય છે એવા ઈન્દ્રરાજા પણ આપત્તિસમયે નિસ્તેજ થઈ જાય છે.

આમ સુધા, ચન્દ્રમાની જ્યોત્સ્ના, શિવનું હાસ્ય, હિમ, ગંગાનાં જળ, કુન્દ પુષ્પ, ક્ષીર, સ્ફટિક અને શરદ્ઋતુના મેઘની પ્રભા—એટલાં વાનાંની જેવા ઉજ્જ્વળ અને નિર્મળ ગુણોવાળા બુદ્ધિસાગર—અભયકુમારે અનેક અત્યન્ત આશ્ચર્યકારક કાર્યો કરી કરીને પિતાને હર્ષ ઉપજાવ્યો.

સર્ગ નવમો.

હવે કાર્યભારની ચિન્તાનો ભાર બધો અભયકુમારપર હતો, પ્રજાવર્ગ બહુ સુખી હતો અને ધર્મ, અર્થ તથા કામ—એ ત્રણે પુરૂષાર્થો સુંદર રીતે સધાતાં હતા તેથી રાજ્યકર્તા 'ભંભાસાર[1]' શ્રેણિક, ગચ્છનો[2] ભાર 'પ્રવર્તક[3]' મુનિને સોંપી કેવળ શાસ્ત્રનું જ વ્યાખ્યાન કરતા અનુયોગી[4] આચાર્યની જેમ, બહુ શાન્તિથી કાળ નિર્ગમન કરતો હતો.

મદ ઝરતા હસ્તીઓ, ઉત્તમ આકૃતિવાળા અશ્વો, નાના પ્રકારના સભાસ્થાનો, સુંદર ચિત્રશાળાઓ અને મનહર સંગીતકોથી[5] નિરન્તર વ્યાપ્ત એવા આ રાજગૃહનગરમાં **ધનદત્ત** નામનો એક પ્રખ્યાત સાર્થવાહ વસતો હતો. યાચકોને હર્ષસહિત **ધનદાન** દઈ એ શેઠ, એની ફઈબાએ પાડેલું **ધનદત્ત** નામ સાર્થક કરતો હતો. જેમ એનું દ્રવ્ય અગણિત હતું એમ એનું ચારિત્ર પણ પ્રશંસાપાત્ર હતું તે શુદ્ધ સુવર્ણની મુદ્રિકામાં જડેલા ઉત્તમ રત્નની જેમ પ્રકાશી રહ્યું હતું. અનેક ગુણગણાલંકૃત એવા એ સાર્થવાહની કોમળ વાણીમાં પાકી શેરડીના જેવી મધુરતા ભરેલી હતી. વળી એના ચન્દ્રમા સમાન નિર્મળ ગુણોને વિષે 'ઔચિત્ય' ગુણ અગ્રણી હતો; જેમ એક ચક્રવર્તી રાજાના સર્વ શસ્ત્રોને વિષે 'ચક્ર' અગ્રેસર છે તેમ. એના સર્વ ગુણો વિકાર રહિત હતા, છતાં એના 'નય' સંજ્ઞાવાળા ગુણને તો વિકાર પાછળ લાગેલો જ હતો.[6]

---

૧. આને માટે જુઓ આ ચરિત્રનો પ્રથમ ભાગ પૃષ્ઠ ૧૫ મું. ૨. આજ્ઞાનુવર્તી સંઘ–વિભાગ. ૩. સાધુઓમાં આચાર્યથી ઉતરતી, પ્રવર્તક-ગણિ-ઉપાધ્યાય આદિ સાર્થક નામવાળી પદવીઓ અપાય છે. ૪. જેમણે યોગ વહન કર્યો છે એવા. (યોગનિષ્ઠ!) યોગ=ચિત્તવૃત્તિનિરોધ. ૫. ગાયન, વાદન અને નૃત્ય-યુક્ત જલસો. Concert. ૬. સર્વ ગુણ વિકારરહિત હતા—એમનામાં કંઇ પરિવર્તન થતું નહીં. પણ એ 'વિ' કાર 'નય' ગુણની તો પાછળ લાગેલો જ હતો. એટલે 'વિ-નય' ગુણ એનામાં હતો. (વિરોધાભાસ અલંકાર).

આ સાર્થવાહને **વસુમતી** નામે સ્ત્રી હતી. એ પૂર્ણ વ્યવહારજ્ઞ છતાં અવર જનોના ગુહ્ય રહસ્ય પ્રકટ કરવામાં અજ્ઞ હતી. વિવાહમાં એણે લોકો સમક્ષ પોતાના પતિનો દોષ[૭] ગ્રહણ કર્યો હતો છતાં એ એને પ્રાણથી પણ અધિક પ્રિય હતી. વળી ગુરુગિરા [રિ] પર આસ્થા બન્ધાયેલ[૮] હોવાથી, સમુદ્રપરિવેષ્ઠિત[૯] હોવાથી, અને સર્વંસહ[૧૦] તથા સ્થિર[૧૧] હોવાથી એ જાણે વસુમતી-પૃથ્વી જ હોયની એવી જણાતી હતી ! યાચકોને યે એ અ-માન દાન દેતી હતી એટલે એ માન કરતી નહિં માટે એમાં આશ્ચર્ય શું[૧૨] ? આમ એ દમ્પતી, દિનશ્રી[૧૩] અને દિનકરની[૧૪] પેઠે સદા પ્રેમયુક્ત દામ્પત્યનું અનુપાલન કરતા દિવસ નિર્ગમન કરતા હતા.

પરંતુ આવો આવો વૈભવ છતાં એમને એક પણ ફરજંદ-પુત્રનું સુખ લેવાનો વખત આવ્યો નહોતો. અથવા તો પ્રાયઃ પુંડને જ ઘણી સંતતિ હોય છે. આમ અપુત્ર મરનાર હોવાથી એમને મન લાગે કે એક વહુ થવા છતાં પણ આ સંસારમાં કોઈ જ છે કે મનુષ્યના સર્વ મનોરથો કદાપિ પૂર્ણ થતા નથી. એઓ કહેતા કે " આ અપુત્રી ધનસંપત્તિ ગુણિવાળા, [illegible] ગુણી [illegible] છે. જેમને [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

એમનો ધન્યધન્ય અવતાર છે: જ્યાં ધૂળમાં રમનારાં અને ધૂળયુક્ત અંગોપાંગવાળાં બાળકો નથી એવું ગૃહ તે શું ગૃહ કહેવાય?"

વળી જેને પ્રત્યેક રાત્રી માસપ્રમાણ લાગતી એ સાર્થવાહી વસુમતી તો અપુત્રપણાને લીધે સાર્થવાહ કરતાં પણ સવિશેષ દુઃખી જણાતી મનમાં ચિન્તવવા લાગી કે—રાત્રીઓને વિષે જેમ તારાવાળી રાત્રી, તેમ સ્ત્રીઓને વિષે બાળકોવાળી સ્ત્રીજ પ્રસંશા કરવા લાયક છે. તે જ સ્ત્રીઓ પરમ સૌભાગ્યશાળી ગણાય છે કે જેઓ મલાવા કરતી પુત્રના મસ્તકપર હાથ ફેરવે છે; પગ તડફડાવતા તથા ડોક ધુણાવતા, માતાના દુધ માટે ઉતાવળા થતા મુગ્ધ બાળકોને સ્તનપાન કરાવેછે; કોકરવરણા જળથી એમને સ્નાન કરાવી ચક્ષુદોષ નિવારણાર્થે અંજનનું ટપકું કરે છે; સૂતાં-બેસતાં-ઉઠતાં અને જતાં-આવતાં પણ નિરન્તર પુત્રને હર્ષ સહિત ઉત્સંગને વિષે રાખીને ફેરવે છે; અને પોતે આનન્દ સમાતો ન હોય એમ બોબડા માણસની જેમ અવ્યક્ત અક્ષરો બોલી એમની સાથે ઉલ્લાપ કરે છે. તે એવી રીતે કે—"બાપુ, તું મંડલેશ્વર થજે, સામન્તની પદવી પ્રાપ્ત કરજે, રાણો થજે, રાજા થજે, ભાગ્યવાન્ થજે, વિજયશાળી થજે, આનન્દમાં રહેજે. આવ તારી બલા દૂર કરૂં; તારા ઓવારણા લઉં. બાપુ, તું કોટિ વર્ષ જીવજે! હું તારૂં સુખ જોઈને જંઈશ." વળી જેમને પોતાના પુત્રોનો 'નામકરણ'[1] નો અને 'ભદ્રાકરણ'[2] નો અવસર જોવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થાય છે એવી સ્ત્રીઓનીજ લોકમાં અને ખ્યાતિ થાય છે; અને એમનું બહુ વિસ્તારયુક્ત નિશાળગરણું જુએ છે એઓ જ ગણત્રીમાં આવે છે. વળી સ્હવારમાં વ્હેલા ઉઠીને શાળાએ જાય ત્યારે જેઓ, એમને ખાવાને માટે, સાથે સારૂં ભાતું-નાસ્તો બંધાવે છે, ત્યાંથી પાછા ઘેર આવે ત્યારે બુદ્ધિ વધારનારૂં મશાલાવાળું દુધ પીવા આપે છે, અને મ્હોટા થાય ત્યારે એમને ઉદાર ધનવાનોની પુત્રીઓ પરણાવાનો લ્હાવો લે છે, એ સ્ત્રીઓ જ સદા પુણ્યવતી છે. પરણીને આવનારી પુત્રવધુઓને પણ જમવાને સાત પ્રકારના પકવાન્ન, અને બેસવા માટે સાતસાત ગાદીતકીઆ આપવામાં આવે છે: આ સર્વ મહિમા પણ શાનો? પુત્ર હોય

૧. નામ પાડવું. ૨. વાળ ઉતરાવવા.

એનો જ એ મહિમા છે; એની જ એ વિશિષ્ટતા છે. માટે પુત્રવતી સ્ત્રીઓ જ નિશ્ચયે પૂર્ણ ભાગ્યશાળી છે. મારા જેવી જાનુકૂર્પરમાતા[1] કેવળ જ ભાગ્યહીન ! કેમકે પુત્રમુખ જોવાનો અવસર જ આવ્યો નહીં ! બહુ શું કહું ? આટલું તો નિઃસંદેહ છે કે કોઈ જન્મથી જ દરિદ્ર, અને સંતતિમાં એક જ પુત્રીવાળી, સ્ત્રી હોય એ પણ મારી આગળ તો ભાગ્યશાળી ! એનો પણ અવતાર સારો ! કારણ કે એક પણ અલંકાર ન હોય એવે વખતે કાચનાં આભૂષણ પણ શું ખોટાં ?

મૂળ થકી ફળ થાય છે[2]–એમ જાણીને જ જાણે વસુમતી તો પછી પુત્ર પ્રાપ્તિને માટે વૃક્ષનાં બહુબહુ મૂળ ઘસીઘસીને પીવા લાગી; અને એ પુત્રપ્રાપ્તિમાં અન્તરાય પડાવનારૂં એવું જે કર્મ–તેને જાણે અત્યન્ત ભય પમાડવાને માટેજ હોયની એમ કટિભાગ પર, ભુજાએ અને કંઠને વિષે નાના પ્રકારના રક્ષાવિધાનો[3] બાંધ્યા. અનેક પ્રકારનાં નૈવેદ્ય, ધૂપ, પુષ્પ, વિલેપન આદિથી, પ્રખ્યાત દેવતાઓની પૂજા કરી. એમની સમીપમાં ઉભા રહી, કર જોડી ઘણીવાર માનતા માની કે—જો તમારી કૃપાથી મને પુત્ર થશે તો હું પુત્ર, પતિ અને શ્વશૂરવર્ગ તથા પિતૃવર્ગના સર્વ સમ્બન્ધીઓ સહિત અહિં આવીને ઉજાણી કરીશ, અને લોકોના ચિત્તને વિષે તમારો ચમત્કાર પ્રદર્શિત કરીશ. હર્ષ સહિત સુવર્ણના પુષ્પોવડે તમને વધાવીશ, પુત્રને ઉત્સંગમાં રાખીને તમારી આગળ નૃત્ય કરીશ અને નવનવીન કૌતુકભર્યા ઉત્સવ રચાવીશ. અથવાતો કહ્યું છે કે સ્ત્રીઓ પુત્રને માટે શું શું માનતા નથી કરતી ? વળી 'મને કયારે પુત્ર થશે' એમ તે ભવિષ્ય જોનારા–દૈવજ્ઞોને પુછયા કરતી કારણકે ગરજવાન હોય છે એઓ અલ્પજ્ઞને પણ સર્વજ્ઞ માને છે ! આડમ્બર

---

૧ સંસ્કૃતમાં મા ધાતુ 'માપવું' અર્થમાં વપરાય છે. માટે માતૃ કે માતા નો વાચ્યાર્થ તો 'માપનારી' એવો થાય છે. અહીં પણ એ વાચ્યાર્થ જ લેવો. જાનુ=ઘુંટણ. કૂર્પર=કોણી. ઘુંટણઅને કોણીના માપથી (વડે) માપનારી. સંતતિ નથી એટલે પોતે કોઈની માતા Mother તો નથી જ.

૨. (૧) મૂળ (સજીવન) હોય તો વૃક્ષને ફળ આવે છે; (૨) મૂળનો ઉપયોગ કર્યાથી સંતતિ

રાખડી–કટિસૂત્ર–કંઠો–માદળીઆં વગેરે.

કર્યા વિના કંઈ મળતું નથી એમ સમજીને એઓ પણ ટીપણું હાથમાં લઈ ખડીના કટકાવતી કુંડળી આળેખી એમાં ગ્રહોને સૌસૌને સ્થાને મૂકી સાવધાન ચિત્તે નિરીક્ષણ કરી કહેતા કે–મંગળ આદિ ગ્રહો ઉત્તમ સ્થાને નથી માટે એની પૂજા કરાવો તથા મંડળપૂજન કરો. એથી જ તમારી મનકામના પૂર્ણ થશે. આ જગતમાં દાન એજ રાજા છે. તમે નથી સાંભળ્યું કે ધનનું દાન દેવાથી પાપનો નાશ થાય છે? પુત્રની આકાંક્ષાવાળી વસુમતીએ એ સર્વ કર્યું એટલે એ જ્યોતિષીઓએ પણ હર્ષ પામી કહ્યું કે–હવે તમારા મનોરથો સર્વ શીઘ્ર સિદ્ધ થશે. કારણકે બ્રાહ્મણોની પૂજા કર્યાથી અશુભ ગ્રહો શુભ થાય છે. આ ઉપરાંત એ લોકોએ કહ્યા પ્રમાણે નાના પ્રકારના જપ–મંત્ર વગેરે ઉપાયો પણ એણે કર્યા પરન્તુ એક પણ ઉપાયથી સદ્ય ફળપ્રાપ્તિ થઈ નહીં. અથવાતો ફળ તો કર્માધીન છે, એમાં અન્ય ઉપાયો શું કરી શકે?

એકદા અનુક્રમે, પુત્રપ્રાપ્ત્યન્તરાયકર્મનો ક્ષયોપશમ થવાથી કોઈ ભાગ્યશાળી જીવ વસુમતીની કુક્ષિએ આવ્યો. ગૂઢગર્ભત્વને લીધે અલક્ષ્ય, અને મુનિના ચારિત્રની પેઠે દુર્વહ[3] એવો ગર્ભ વસુમતી પણ, પૃથ્વી એક નિધિને ધારણ કરે એમ સંભાળી ધારણ કરવા લાગી; અને અન્યસ્ત્રીઓ વગેરેએ બતાવેલ અનેક અનેક પ્રકારે એ ગર્ભનું પોષણ કરવા લાગી. અથવાતો દ્રવ્યવાન ગૃહસ્થોને શું અશક્ય છે? અનુક્રમે ગર્ભકાળ પૂર્ણ થયે, શુભલગ્ને, દિશાઓ સર્વે નિર્મળ હતી એવે સમયે, વંશલતા મુક્તાફળને પ્રસવે એમ, એણે એક પુત્રને જન્મ આપ્યો.

પુત્રજન્મની વાત સાંભળી જેને અત્યન્ત હર્ષ થયો છે એવા આ ધનદત્ત સાર્થવાહે અનુક્રમે પુત્રનો વર્ધનકમહોત્સવ કર્યો. લોકો પણ એ સાંભળી અહિતદ્રષ્ટિથી હર્ષ પ્રદર્શિત કરવા આવ્યા અને કહેવા લાગ્યા કે–સર્વ ઋતુના પુષ્પ અને ફળ જેમાં હંમેશાં થાય છે એવા બગીચાની જેવા ઉત્તમ ગૃહમાં અવતર્યો એ, કોઈ કૃતપુણ્ય—પૂરાં પુણ્ય કર્યાં છે જેણે એવો, ભાગ્યશાળી જીવજ

૩. કષ્ટે પાળી શકાય એવું (ચારિત્ર): (ભારને લીધે) કષ્ટે કરીફરી શકાય એવો (ગર્ભ).

હશે. લોકોનું આવા પ્રકારનું કથન સાંભળીને પિતાએ
'કૃતપુણ્ય' એવું નામ પાડ્યું. અથવાનો કહ્યું છે
નામ જ સારૂં. લોકોને પરમ આનન્દ ઉપજાવતો પ્ર
વાળો પુત્ર પણ અનુક્રમે પિતાના મનોરથોની સાથે વૃદ્ધિ
લાગ્યો. આઠ વર્ષનો થયો ત્યારે પિતાએ ઉત્તમ કળાચા
અભ્યાસ કરાવવા શરૂ કર્યો. કારણ કે પહેલી વયમાં
કૌમારાવસ્થામાં વિદ્યા ઉપાર્જન કરવાનું કહ્યું છે. પુત્ર પણ
માન હોવાથી અલ્પ સમયમાં સર્વ કળાનો પારંગત થયો
અનુકુળ હોય તો એક પ્રવહણ જેમ શીઘ્ર સ્વદ્વીપે પહોંચે
છે એમ.

આ જ નગરમાં સાગરદત્ત નામનો એક શ્રેષ્ઠી
હતો. ગાંભીર્ય ગુણ અને બહુ ધનને લીધે જાણે એ એક
સાગર-સમુદ્ર હતો. એને માધુર્યાદિ ગુણોએ કરીને યુક્ત એવી
જયશ્રી નામે પુત્રી થઈ. કારણ કે દ્રાક્ષના મંડપમાં સદા દ્રા
નીપજે છે. જળાધિપતિથી[1] ઉત્પન્ન થયેલી, વિદ્યુત્‌ના જેવી ચં
સર્વદા જડ-લ-જાન[2] ને વિષે વસનારી, નીચગામિની,[3]
કરવા આવેલી લક્ષ્મીપર એનાથી વિપરીત ગુણોવાળી[4]
કન્યાએ વિજય મેળવ્યો હતો-માટે જ જાણે એનું જયસૂ
'જયશ્રી' એવું નામ પાડ્યું હોયની! કૃતપુણ્યનો એના મા
પિતાએ આ કન્યાની સાથે વિવાહ કર્યો. કારણ કે વિચક્ષ
પુરૂષો રત્નના ભાજનમાં હાથ નાખે છે. આપ્રમાણે વસુમતી
સર્વ મનોરથો ફળીભૂત થયા; અગર જો કે ધાર્યા હો તો કોઇ વિ
'લાના જ પડે છે.

---

૧. સમુદ્ર. ૨ જળજાત એટલે જળમાં ઉત્પન્ન થતું કમળ તેમાં
ળમાં વસનારી કહેવાય છે. વળી 'જડજાત' શબ્દમાં તો એનો અર્થ મૂર્ખ
'જનો' એમ થાય. લક્ષ્મી મૂર્ખ જનોને ત્યાં હોય છે. ૩. નીચ લોકોના પ
લક્ષ્મી વિશેષ જાય છે. ૪. વિપરીત ગુણોવાળી એટલે અ-જડ-અ
મહાવિદ્વાન એવા પિતાથી જન્મેલી; અને અ-જડ-જાન=
ન્તરમાં વસી રહેલી; અચંચળ=દૃઢમનવાળી, અ-નીચગામિની=ઉચ્ચ
ઉચ્ચ આશય-કુળ- ...પરીત ગુણો એ કન્યામાં હતા.

પરન્તુ इदंतृतीयम् જેવું કંઇ નવું વસુમતીને જોવાનું આવ્યું. તે એ કે, કૃતપુણ્યે જિતેન્દ્રિયત્વને લીધે પોતાની પત્નીપ્રત્યે પણ પ્રેમાસક્ત થયો નહીં. (તો પછી વારાંગનાની તો વાત જ કયાં કરવી).? પુત્રને ભોગવિલાસથી પરાઙ્મુખ રહેતો જોઈ વસુમતીને અત્યન્ત ખેદ થયો કે આમાં તો સુંદરીનું સૌન્દર્ય વૃથા ગળી જઈને મ્લાન થાય છે. પછી એણે પોતાના પતિને પણ કહ્યું કે— સ્વામીનાથ, આ તમારો પુત્ર જાણે પોતે વૃદ્ધ થઈ ગયો એમ, સંસારના વિષયોપભોગથી વિમુખ રહે છે. પુત્ર ભોગવિલાસ ન ભોગવે તો પછી આ ધન શા ઉપયોગનું ? શરીરના આભૂષણરૂપ ન થાય એ સુવર્ણ શા કામનું ? પુત્રને નાના પ્રકારના વિલાસ કરતો જોઈને જ સ્ત્રીઓને બહુ હર્ષ થાય છે. માટે તમને કહેવાનું એટલું કે આ તમારા પુત્રને એની સમાન વયના સોબતીઓ સાથે મેળાપ કરાવો, કે જેથી એને કામભોગને વિષે આસક્તિ થાય. પણ ધનદત્તે કહ્યું—પ્રિયે, આવું અસંબદ્ધ ભાષણ કરીને તું એક ગ્રામ્યજનની જેમ ઉલટી તારી મૂર્ખાઇ પૂરવાર કરે છે ! આ વિષયમાં તો તારો પુત્ર સ્વયમેવ વખત આવ્યે પ્રવૃત્ત થશે; કારણ કે જીવે ભવેભવે વિષયાભ્યાસ કરેલો છે. તથાપિ જો કદિ મુનિની પેઠે એ એકદમ વિષયોન્મુખ જણાશે તો પછી તારી સૂચના પ્રમાણે કંઈ કરશું. માટે હમણાં તો મૌન ધારણ કર. પ્રથમ તેલ જોવાં દે, પછી તેલની ધાર જોવા દે; પછી બધું થઇ રહેશે. પરન્તુ કદાગ્રહી વસુમતીએ તો આગ્રહ કર્યો કે જે કરવાનું છે તે આ વખતે જ કરો; તે વિના મને નિરાંત નહિં વળે. "ખરેખર એના અંગમાં કોઈ એવી ધાતુ ભરાણી છે કે લીધી વાત મૂકતી જ નથી. અથવાતો સમજુ સ્ત્રીઓની પણ આગ્રહરૂપી ગાંઠ મૃતકમુષ્ટિની[5] જેમ હરકોઇ સુયુક્તિરૂપી નહોરવડે પણ છુટતી નથી". આમ વિચારીને શેઠે પ્રિયાનું વચન માન્ય કર્યું. ખરેખર સ્ત્રીઓ પુરૂષોને આંગળીએ નચાવે છે એમ કહ્યું છે એ ખોટું નથી.

હવે પત્નીના અત્યન્ત આગ્રહને લીધે પિતાએ પુત્રને અનિષ્ટ સોબતમાં મૂકયો. તેપર કવિ ઉત્પ્રેક્ષા કરે છે કે જાણે એણે

૫ મડદાંની.

શરણે આવેલાને પોતાને હાથેજ બાંધીને શત્રુઓને સુપ્રત કર્યો! ત્યાં એના નીચ ગોઠિઆઓ એને કોઈ વખત અશ્લીલ ભાષાએ ભરેલી ધૃતશાળામાં; તો કોઈ વખત વિટ, નટ, ભાટ આદિ લોકોથી વ્યાસ-તથા અત્યન્ત સંઘટ્ટ થવાથી અંગોને ચગદી નાખનારા-મહાન્ દેવકુળોમાં; કદાચિત્ શૃંગાર, હાસ્ય આદિની કથાઓ ચાલી રહી હોય એવા ટોળામાં; તો કોઇવાર તાળ દઇદઇને આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન કરનાર ગોરલોકોની સમક્ષ; કોઈવાર કેતકી, જાતિ આદિ પુષ્પો, અને કદલી, આમ્રતરૂ આદિ વૃક્ષોના બગીચામાં; તો કોઈ વખત વાવ-તળાવ-કુવા આદિ જળાશયો પર; કોઈ સમયે તમ્બોળીની દુકાને તો કોઈ વખત માળીને ઘેર; કોઇવાર વેશ્યાના પાડામાં, તો કોઇવાર એવાંજ અન્યસ્થળે ફરવા લઈ જતા; પાપી માણુસોને એનાં કર્મ કુગતિને વિષે લઇ જાય એમ. આમ થવાથી પેલા નીચ સોબતીઓની એને અસર થઈ, એમની વાસના એનામાં આવી. અથવાતો લીમડાના વૃક્ષની નિકટમાં રહેતા આમ્રવૃક્ષમાં કટુતા આવતાં વાર શી ?

એ વખતે ત્યાં, પુષ્પધન્વા કામદેવનું-ત્રણે જગતને જીતવાનું અમોઘ શસ્ત્ર હોયની એવી દેવદત્તા નામની વેશ્યા રહેતી હતી. તે વેશ્યાને ત્યાં એક વખત કૃતપુણ્યને એના સોબતીઓ લઈ ગયા. અથવાતો નીચ સોબતનું બીજું શું ફળ હોય ? સુંદરવસ્ત્રાલંકારથી વિભૂષિત નવયુવાન કૃતપુણ્યને જોઈને, જ્વરમાંથી મુક્ત થયેલો પથ્ય જોઈને હર્ષ પામે એમ, વેશ્યા અત્યન્ત પ્રસન્ન થઈ. કારણકે જેમ સમ્બન્ધીઓ ઉત્સવના પ્રસંગોથી, ક્ષત્રિજન સાહસના કામોથી, દુષ્ટમંત્રી આપત્તિથી, બ્રાહ્મણો દક્ષિણાથી, પારધી હરિણોથી, કૃષિકાર વરસાદથી, યાચકો નાના પ્રકારના દાનથી, પિતા પુત્રના અક્ષરોથી, વણિકજન વ્યાપારમાં લાભ મળ્યાથી અને વૈદ્ય દરદીઓ મળ્યે-હર્ષિત થાય છે તેમ વેશ્યાઓ ગર્ભશ્રીમન્તના નવીન પુત્રો આવ્યે હર્ષ પામે છે. કૃતપુણ્યને જોઈ વારાંગના ઉભી થઈ. કારણકે અન્ય જનો પણ લક્ષ્મીનું ગૌરવ કરે છે તો પછી વેશ્યા કરે એમાં શું આશ્ચર્ય ? તત્ક્ષણ એણે એને આસન આપ્યું અને સારો સત્કાર કર્યો. વળી આદરપૂર્વક અનેક પ્રકારના

શૃંગારપૂર્ણ ભારે ભારે શબ્દો કહીને કથંચિત, એણે કરેલાં પુણ્યોની સાથોસાથ એને એવો વશ કર્યો કે એને ત્યાંથી ઘેર જવાનું મન જ થયું નહિ. જેવી રીતે વિચક્ષણ છતાં કોઈ વ્યસની વિદ્યાર્થી પોતે પાઠ કરેલી શાસ્ત્રપંક્તિ વિસરી જાય છે તેવી રીતે, વેશ્યાએ મન હરણ કરી લીધેલું હોવાથી, કૃતપુણ્ય પણ સાલંકારા[1], રસસ્પૃષ્ટા[2], નિત્ય છંદોનુવર્તી[3], સદ્વર્ણશાળી[4], નિર્દોષ[5], અને ગુણવૃદ્ધિથી સમન્વિત[6], એવી પોતાની પત્નીને વિસરી ગયો. જેવી રીતે અગણિત પુરૂષોના ગમનાગમનથી નિર્લજ્જ વેશ્યાઓનું ઘરનું આગણું ઘસાઈ જાય છે તેવીજ રીતે એમનાથી જાર પુરૂષો ઘસાઈ જાય છે, અને એ જાર પુરૂષોથી ઘસાઇ ઘસાઇ એઓ (વેશ્યાઓ) નદીગોલકન્યાયે[7] વિવધ આકાર ધારણ કરે છે. પછી એઓ શબ્દચાતુર્ય–વસ્ત્રાલંકાર–હાસ્યવિનોદ અને કટાક્ષબાણ આદિથી પુરૂષોને મોહ પમાડે છે. પણ ઘરની સ્ત્રી અન્ય પુરૂષનો સમાગમ પણ ન રાખનારી, લાજ કાઢીને ચાલનારી, મર્યાદા અને શીલગુણે શોભતી છતાં કુવાના દેડકા જેવી હોય છે માટે એ બુદ્ધિશાળી હોય તોયે વેશ્યાની જેવું પતિમનરંજન કરતાં એમને આવડતું નથી.

હવે એ કૃતપુણ્ય તો વારાંગનાના પાશમાં સજ્જડ ફસાયો એથી, મત્સ્ય જેમ જળાશય ત્યજી શકતું નથી એમ, એનું ઘર ક્ષણવાર પણ છોડી શકયો નહીં. તેથી સાર્થવાહ પુત્રસ્નેહને લીધે હર્ષસહિત વેશ્યાને ત્યાં નિરંતર દ્રવ્ય મોકલતો રહ્યો. આહા ! શી પ્રેમઘેલછા ! કપુરથી શરૂ કરીને લવણપર્યન્ત જે જે જોઇએ તે તે

---

૧ થી ૬. આ સર્વ વિશેષણો ' શાસ્ત્રપંક્તિ ' અને ' પત્ની ' એબેની સાથે લેવાનાં છે. પત્ની પક્ષે ૧=અલંકાર પહેરેલા: ૨=રસિક: ૩=[પતિની] ઇચ્છાને અનુકુળ. ૪=સૌન્દર્યવાન: ૫=દૂષણ વિનાની: ૬=ગુણની વૃદ્ધિ–અનેક ગુણ–વાળી. 'શાસ્ત્રપંક્તિ' પક્ષે ૧=શબ્દાલંકાર–figures of speech–યુક્ત: ૨=નવ રસ કહેવાય છે તેમાંના એકાનેકરસયુક્ત: ૩=અર્થને અનુસારનારી: ૪=સારા શબ્દો વાળી: ૫=રસદોષ, વાક્યદોષ, અર્થદોષ આદિમાંથી કોઇપણ દોષ વિનાની: ૬=વ્યાકરણમાં ' ગુણ ' અને ' વૃદ્ધિ ' કહેવાય છે એ બેઉવાનાંથી યુક્ત. ૭ નદીમાં રહેલા પત્થરો નિત્ય ઘસાઇ ઘસાઇને નવનવીન આકૃતિ ધારણ કરે છે તેમ.

સર્વ પોતે એક અપર કલ્પવૃક્ષ હોયની એમ પૂરવા લાગ્યો. અથવા તો એમ જે કહ્યું છે કે—વેપારમાં લે વેચ કરીને, શિલ્પીનો ધંધો કરીને, પારકી સેવાચાકરી કરીને, કે શસ્ત્રાદિથી યુદ્ધ કરીને પણ ઉપાર્જન કરેલું ધન બધું અન્તે સ્ત્રીમાં ડુબે છે–જાય છે–તે અસત્ય વાર્તા નથી.

વાત આમ બની રહી છે એવામાં એકદા કૃતપુણ્યના માતપિતા પંચત્વ પામ્યા; તે જાણે કે પુત્રનો એવા પ્રકારનો અન્યાય સાંખી રહેવાને અશક્ત હોવાથીજ હોયની ! ત્યારપછી ત્રણે જગતમાં પ્રખ્યાતિ પામેલા કુલીનજનોમાં શિરોમણિ અને પતિભક્તિને વિષે તત્પર એવી એની સ્ત્રી પણ એના વિભવવિલાસ માટે દ્રવ્ય મોકલવા લાગી. પણ પેઢીનું લેણું જેની જેની પાસે હતું તે તેની તેની પાસે ચોંટી રહ્યું, નવી આવક બંધ થઇ અને ભાઈસાહેબનો ખર્ચ તો શરૂ હતો એને લીધે, દીપકના તેલની જેમ એનો વિભવ ક્ષીણ થવા લાગ્યો. કેમકે બિન્દુબિન્દુમાત્ર ઘટતો જતો સમુદ્ર પણ, નવી આવક ન હોય તો ક્ષીણ થઇ જાય છે. આવી સ્થીતિ થઇ પડી હતી તોયે વેશ્યાએ એની પાસે દ્રવ્ય માગવું બંધ કર્યું નહીં. કારણકે યાચના કરવામાં એવા લોકોની જીવ્હા હળવીફુલ હોય છે. અથવાતો આપીઆપીને ગજવું ખાલી કર્યું હોય તોપણ યજમાનને બ્રાહ્મણો હેરાન કર્યા કરે છે તેવી રીતે સર્વસ્વ આપી દીધાં છતા પણ વેશ્યા માગીમાગીને કદર્થના પમાડયાજ કરે છે.

છેક છેલ્લી વખતે જયશ્રીએ પોતાના આભરણો, અને સાથે પુણી અને તરાક વેશ્યાને ત્યાં મોકલાવ્યા. તેપરથી કુટ્ટિનીને નિશ્ચય થયો કે “ હવે અમાવાસ્યાના ચંદ્રમાની પેઠે એ કૃતપુણ્યની લક્ષ્મી ક્ષીણ થઇ ગઈ છે. માટે રસ ચુસાઇ ગયા પછી કુચારૂપ રહેલી શેરડીના જેવો એ પ્રેમી હવે કોઈ કામનો નથી. કેમકે અમારે ત્યાં તો વિભવવાળાનો જ સત્કાર થાય છે. વળી જ્યાંસુધી આ કૃતપુણ્ય અહિં છે ત્યાંસુધી અન્ય લોકો પાસેથી દ્રવ્યપ્રાપ્તિ થવાની નથી; કકારાનુબંધિ પ્રત્યયો લાગતાં જેમ ધાતુઓને ગુણ કે વૃદ્ધિ કંઇ થતું નથી[1]—તેમ. માટે આનો, એક ભુજંગની પેઠે

[1] આ એક વ્યાકરણનો નિયમ છે.

એકદમ બહિષ્કાર કરીને કોઈ કુબેરભંડારી જેવા અન્ય દ્રવ્યવા-નને લાવી રાખું ". એમ વિચારી એની રંક સ્થીતિ ભોગવતી સ્ત્રી, પર દયા લાવી, પોતાના તરફથી સહસ્ર સુવર્ણ મહોરો ઉમેરીને એના આભૂષણો એને પાછાં મોકલાવ્યાં. તે જાણે કડવી તુંબડીમાંથી મીઠું ફળ નીકળ્યું હોયની એવું થયું ! પછી એકવાર તક સાધી, કુટ્ટિની એને રાત્રીને વિષે ઉંઘતોજ ઉપડાવીને બહાર મુકી આવી. કહેવત છે કે જાગતાને પાડી ને ઉંઘતાને પાડો.

જ્યારે જાગ્રત થયો ત્યારે જોયું તો ન મળે ઘર, ન મળે વેશ્યા કે ન મળે સર્વ વૈભવ. એટલે અત્યન્ત દુ:ખવિષાદમાં નિમગ્ન થઈ ચિન્તવવા લાગ્યો—હા ! વેશ્યાએ મને ત્યજી દીધો—કાઢી મૂક્યો ! દ્રવ્ય હતું ત્યાંસુધી એ મારા ભાડુતી નોકર ચાકર જેવી હતી—હવે દ્રવ્ય ગયું એટલે એ પાપી મારી શત્રુ બની !. આપણી પાસે દ્રવ્ય હોય છે તોજ એઓ આપણને સંઘરે છે ! મારાં માતપિતા હયાત હતાં ત્યાં સુધી તો દ્રવ્ય મળ્યા કરતું હતું. પણ હવે મારાં એ ગુરૂજન મૃત્યુ પામ્યાં, અને કુળનો ક્ષય થવા બેઠો ! હવે હું પણ નિરાધાર થયો ! દ્રવ્ય આપે છે એની પર મન રાખે છે, એની સાથે મધુર શબ્દોથી વાત કરે છે અને એને પોતાનું શરીર પણ સોંપે છે એવી આ વેશ્યાઓ ખરેખર દુષ્કર કાર્ય કરનારી છે. [1]હરિદ્રાના રાગ જેવા અલ્પકાળિક, દારિદ્રય ભક્ષનારા અને ફક્ત જીહ્વામાત્રના જ—એવા વેશ્યાના રાગને મારા નમસ્કાર હો ! જો કાજળમાં શ્વે-તતા હોય, લીમડામાં મધુરતા હોય, લસણમાં સુગન્ધ હોય, વિષમાં અમૃતગુણ હોય, યમરાજામાં કરૂણા હોય, અગ્નિમાં શીતળતા હોય, અને ખળ પુરૂષમાં ઉપકારબુદ્ધિ હોય તો જ આ વેશ્યાઓમાં પ્રેમ હોય. એમને વિષે પ્રેમની સંભાવના કરવી એ [3]શશશૃંગવત્ દુર્ઘટ ઘટના છે. આ મારા જેવા જે મૂર્ખ જનો એમને ત્યાં દ્રવ્ય દૈંડી આવે છે, એમણે તો [2]ગન્ધર્વનગરમાં ઘર કરીને રહેવું જોઈએ—પછી ભલે ત્યાં સ્વપ્નોપાર્જિત દ્રવ્યની થેલીઓને થેલીઓ ઉડાવે ! વળી આ વેશ્યાજાતિ ખરેખર વિદ્યુત્, જળના બુદબુદ અને તરંગ

૧ હરિદ્રા—હળદરનો રંગ બહુ અલ્પ વખત ટકે છે. ૨ આકાશને વિષે કલ્પેલું નગર. ૩ સસલાને શીંગડા હોવાની વાત.

તથા વાયુના વેગ અને ચિત્ત કરતાં પણ ચંચળ છે. જે સ્થીતિ દ્યુતને લીધે નળરાજાની થઈ હતી અને મદ્યને લીધે કૃષ્ણવાસુદેવની થઈ હતી તે જ સ્થીતિ વેશ્યાને લીધે ક્ષણવારમાં કામી જનોનાં ગૃહની થાય છે. ધર્મજ્ઞ જીવ જેમ સંસારને, અને વિરક્ત જન જેમ કામિનીને, તેમ આ વેશ્યાજન પણ નિર્ધનોને તૃણ સમાન ગણે છે. જેમ કુસ્વામીની સેવાથી સેવક જનોનો, અન્યાયથી પૃથ્વીપતિનો, વિષયલાલસાથી મુનિજનનો, ક્રોધાગ્નિથી તપસ્વીનો, તીવ્ર પાપાભિલાષાથી પંડિત પુરૂષનો અને મદથી કુલીનજનનો, તેમ વેશ્યાના પરિચયથી કામિજનોને અધઃપાત થાય છે. જેમ શલભો[1] શાળને, અને ઘુણ[2] કાષ્ટને, તેમ ગણિકા કામીજનોની સર્વ લક્ષ્મીને ફોલી ખાય છે. વળી કાકને કોણ પક્ષી ગણે છે ? કાચને કોણ મણિ માને છે ? ચક્રને કોણ વાહન કહે છે ? એરંડાને કોણ વૃક્ષમાં ગણે છે ? દાસવૃત્તિવાળાને કોણ માનવી લેખે છે ? મૃગલાને કોણ હસ્તી કહે છે ? તેમ વેશ્યા સ્ત્રીને કોણ સ્ત્રીમાં ગણના કરે છે ? અને એના પ્રેમીને કોણ પ્રેમી માને છે ? વળી વિશ્વાસઘાત જેનો પિતા છે, ચોસઠ કળા—એજ જેની માતા છે, સર્વ અસત્યતા—એજ જેના પ્રાણ છે, પરદ્રવ્યહરણ—એજ જેનું વ્રત છે, સ્વ શરીર—એજ જેની વિક્રયની વસ્તુ છે, અને દંભ જ જેનો સહચર છે એવા દુષ્ટ વણિકના આચરણ વેશ્યામાં હોય છે માટે જેમ એનાથી તેમ આનાથી દૂર રહેવું સારૂં છે. "હે ઉદાર, ભાગ્યવંતા નાથ, આપના વિયોગે તો ક્ષણવારમાં મારા પ્રાણ ચાલ્યા જાય !" આ પ્રમાણે જેને એક વાર સંબોધ્યો હોય તેને જ પુનઃ " અરે, નીચ, અધમ, મારા ઘરમાંથી જતો રહે" એમ કહેતાં વેશ્યા કદિ લજવાતી નથી. આવાં રૂડાં આચરણવાળી વેશ્યાને કારણે મેં મારા માતપિતા, સ્નેહાળુ પત્ની અને બન્ધુવર્ગ પણ ત્યજી દીધો એથી હા ! મને બહુ ખેદ થાય છે. મારૂં નામ 'કૃતપુણ્ય' કેમ પાડયું હશે ? મારા જેવા પાપિષ્ટનું 'કૃતપાપ' નામ પાડવું યોગ્ય હતું. મારા પૂર્વજોએ ઉપાર્જન કરેલી લક્ષ્મીને હા હા ! મેં—પાપીએ વેશ્યામાં આસક્ત થઇને લીલામાત્રમાં ઉડાવી દીધી છે ! ત્યારે કેટલાક એવા મહાત્મા હોય છે કે જેમને

૧—૨ એક જાતનાં જીવડાં—કીડા.

પોતાની સ્વોપાર્જીત સંપત્તિ હોય છે અને એનો યે ભાવસહિત ધર્મસ્થાનોને વિષે વ્યય કરે છે. પરન્તુ હવે વિશેષ શોક કરવાથી કંઈ લાભ નથી. માટે ઘેર જાઉં અને મારી સ્ત્રી શું કરે છે તે જોઉં.

એમ વિચારીને કૃતપુણ્ય ઘેર ગયો તો જોયું કે ઘર તદ્દન નિર્માલ્ય થઇ ગયું છે અને પોતાની સ્ત્રી એકલી અંદર બેઠી છે. પતિને જોયા કે તરતજ પત્ની ઉઠી ઉભી થઇ તે જાણે એના પુણ્યની સુકાઈ જવા આવેલી વેલી પોતે પુનઃ તાજી થઇ ઉઠી હોયની! પછી તત્ક્ષણ એને વધાવી, બેસવાને આસન આપી વિધિ સહિત એનું પાદપ્રક્ષાલન કર્યું. એને સ્નાન કરાવવાની આતુરતા વાળી પ્રિયાએ, પછી ન્હાતી વખતે પહેરવું સગવડભર્યું લાગે એવું એક જીર્ણપ્રાય કટિવસ્ત્ર પહેરવા આપ્યું. અને આદરપૂર્વક એને તેલનો અભ્યંગ કરવા બેઠી–તે જાણે એ રીતે રોમદ્વારા પોતાનો સ્નેહ એનામાં ઉતારવા માટે જ હોયની! પત્નીના આવા ઉત્તમ ગુણોએ[1] પતિના મનનું આકર્ષણ કર્યું. કારણ કે ગુણવડે[1] પાષાણ જેવા અચેતન પદાર્થો પણ આકર્ષાઇ આવે છે તો પછી ચેતનની તો વાત જ શી? ચિત્ત આકર્ષાયું એટલે એ વિચારવા લાગ્યો કે– આહા! આની આવી ઉત્તમ કુલીનતા, આવો ઉત્કૃષ્ટ વિનય, આવી અસાધારણ ભક્તિ, આવો નિરંકુશ પ્રેમ, આવી શરમાળ પ્રકૃતિ, આવું અપૂર્વ શીલ, અને આવો અવર્ણ્ય વિવેક જોઇ મને અત્યન્ત આશ્ચર્ય થાય છે! અહો! બહુ વર્ષ થયાં એને મેં ત્યજી દીધી છે છતાં એ મારો કેવો સારો સત્કાર કરે છે? પણ સુવર્ણની સળી હોય એને કદિ પણ કાટ ચઢતો નથી. પ્રવાસી પતિની પત્ની પતિત થઈ જાય છે એવી લોકોક્તિને આનું આવું ઉત્તમ આચરણ તદ્દન ખોટી પાડે છે. આને સ્થાને જો કોઇ અન્ય સ્ત્રી હોય તો એ સ્વપ્નને વિષે પણ, દુર્ભાગ્યના જ ઘર–એવા મારા જેવા પતિનો કદિ પણ સત્કાર કરે નહીં. આના જેવી સુધામયી સ્ત્રીને મૂકીને હું, કૃમિ અશુચિમાં આસક્ત થાય એમ, વિષમયી વેશ્યામાં ક્યાંથી આસક્ત થયો? અથવા તો ઉંટ તો આમ્રવૃક્ષના પત્રો ત્યજીને લીમડા, બાવળ અને શમી વગેરેનો પાલો

1. ગુણ=દોરી; લાવણ્ય.

પસંદ કરે છે. હું પુરૂષ છું અને આ સ્ત્રી છે છતાં એ સ્ત્રીજાતિ મારાથી ચઢી; કેમકે મારાં ચેષ્ટિત વિષ સમાન હતાં અને આનાં અમૃતતુલ્ય છે.

કૃતપુણ્ય આ પ્રમાણે મનમાં ચિન્તવન કરતો હતો એટલામાં એની સ્ત્રીએ, જાણે વેશ્યાના સંસર્ગથી ચઢેલો મેલ એકદમ ઉતારવાને માટે જ હોયની એમ, એનું શરીર સારી રીતે ચોળ્યુ-મસળ્યું. પછી કવોષ્ણ જળથી સ્નાન કરાવી પોતાના અંગસમાન મૃદુ વસ્ત્રથી લુછી કોરૂં કર્યું; અને એના પર, વેશ્યાએ કાઢી મુકવાથી થયેલા સંતાપનો જાણે ઉચ્છેદ કરવાનેજ હોયની એમ વિલેપન કરી નવાં વસ્ત્ર પહેરાવ્યાં. વળી પછી એને પોતાના વિભવ પ્રમાણે ભોજન પણ કરાવ્યું. કારણકે સર્વ પ્રકારની ભક્તિમાં ભોજન કરાવવારૂપ ભક્તિજ શ્રેષ્ઠ છે. આમ અત્યન્ત હર્ષ પામેલો કૃતપુણ્ય પણ ચંદ્રમા રોહિણીની સાથે રહે એમ, એ રાત્રી પત્ની સાથે રહ્યો. તે વખતે જયશ્રી ઋતુસ્નાતા હોવાથી એને ગર્ભ રહ્યો. એવામાં એકદા કૃતપુણ્યે એને પૂછ્યું કે-તારી પાસે કંઇ દ્રવ્ય છે કે નહીં ? કારણ કે મારે દેશાન્તર જવું છે અને ત્યાં જઇ વ્યવસાય કરવો છે. હું આ વાત એટલા માટે પૂછું છું કે જે પ્રકારનો પવન વાય તે પ્રકારનું આચ્છાદન કરવાનું કહ્યું છે. વળી બીજું એ કે, અહીં રહી મારાથી જુજ વ્યાપાર થઇ શકશે નહીં. માટે વિદેશ જઇ અજ્ઞાતાવસ્થામાં યથારૂચિ કરીશ.

જયશ્રીએ તો પતિના પૂછવાથી " મારી પાસે મારા સર્વ આભરણો અને વેશ્યાએ મોકલાવેલ સો સુવર્ણમહોર છે " એમ સ્પષ્ટ કહ્યું. આમ કૃતપુણ્ય જવાનું મન કરતો હતો તે વખતે એક સાર્થ વસન્તપુર ભણી જવાનો હતો. કહ્યું છે કે ભાગ્યશાળીને મનવાંછિત પૂર્ણ કરનારી સામગ્રી આગળ આવીને ખડીજ થઇ ગઇ હોય છે. પછી પ્રશસ્ત દિવસે સાર્થે પ્રયાણ કરીને જ્યાં વાસ કર્યો તે જ દેશપ્રતિ કૃતપુણ્ય ચાલી નીકળ્યો. એ વખતે પોતાના સ્વામીનાથને ભૂમિપર શયન કરવું ન પડે એટલા માટે જયશ્રીએ એક મોટો સુંદર પર્યંક લાવીને એની પાસે મૂક્યો. ખરેજ સર્વ અવસ્થામાં એનો વિનયગુણ અવર્ણનીય હતો. પછી જ્યાં સંઘે

જઇને વાસ કર્યો હતો. એની નજદીકમાં કોઇ દેવકુળ હશે ત્યાં પત્નીએ જઇને પતિ માટે એ પર્યંક ઢાળી તૈયાર કરી આપ્યો; તે જાણે ભવિષ્યમાં આવી મળનારી લક્ષ્મીને માટેજ તૈયાર કરી મૂક્યો હોયની ! પછી "મારા પતિ રાત્રે એમાં પોઢશે ને પ્રભાતમાં હું આવીને ઘેર લઈ જઈશ" એમ કહીને એ ઘેર ગઈ, પણ ચિત્ત તો અહીંજ મુકતી ગઇ. કૃતપુણ્ય તો આવો સુંદર પર્યંક મળ્યો એટલે તદ્દન શાંતિથી ગાઢ નિદ્રામાં પડ્યો. પણ સાધન-સામગ્રી ઉત્તમ પ્રકારનાં મળ્યાં હોય, પછી સાધ્ય પણ એવુંજ થાય એમાં આશ્ચર્ય શું ?

હવે આજ નગરીમાં કોઈ એક શ્રેષ્ઠિની રહેતી હતી. જેમ સમુદ્રનાં જળનું માપ નથી એમ એની લક્ષ્મીનું માપ નહોતું–એની પાસે અનર્ગલ દ્રવ્ય હતું. એને સંતતિમાં એકનોએક પુત્ર હતો. સર્વ સંપત્તિઓ વિપૂલપણે હોય છે પણ કોને ? એ પુત્રનો એણે, ચાર દિશાઓની ચાર અત્યુત્તમ જંગમ સંપદા હોયની એવી ચાર ઉત્તમ કુળવાન કન્યાઓ સાથે વિવાહ કર્યો હતો. આવું અઢળક ધન છતાં પણ એ શ્રેષ્ઠીપુત્ર એકદા સમુદ્ર ખેડીને પ્રવાસે ગયો. પણ એમાં દોષ તો એ તિરસ્કારપાત્ર જનવિડામ્બની તૃષ્ણાનો જ.

એ શ્રેષ્ઠીપુત્ર પુષ્કળ દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરીને ઘર ભણી પાછો આવતો હતો એવામાં આકાશમાં ભારંડ પક્ષીનું ઇન્ડું ફુટી જાય એમ, સમુદ્રમાં એનું વહાણ ભાંગ્યું અને પ્રાય: સર્વ પ્રવાસીઓ મહાસાગરમાં ડુબી ગયા; મહા આરમ્ભના કાર્યો કરવામાં આસક્ત એવા પ્રાણી નારકીને વિષે ડુબે છે તેમ. પરન્તુ ઘંટીમાંથી એકાદ ધાન્યનો કણ વખતે આખો બહાર નીકળી જાય છે એમ એક કર્મકર એ જળસાગરમાંથી જીવતો બહાર નીકળ્યો. એણે સર્વ વૃત્તાન્ત શ્રેષ્ઠિનીને એકાન્તમાં નિવેદન કર્યો કારણ કે એ કાંઈ માંગળિકયરૂપ વાર્તા નહોતી કે પ્રકાશમાં-સૌ સાંભળતાં કહે ! પરન્તુ એ કર્મકર સત્યવાત પ્રકાશિત ન કરે એટલા માટે શ્રેષ્ઠીનીએ એને એક સો સુવર્ણ મહોર આપી, ચુપ રહેવા સમજાવી વદાય કર્યો. કહ્યું છે કે સાધનાશક્તિ કોઈના બાપની નથી.

પછી દુઃખે બળી રહેલી એ શ્રેષ્ઠિની વિચારવા લાગી–પુત્ર તો ગયો;

પણ આ લક્ષ્મી યે રાજા હસ્તગત કરશે તો મારે 'દાઝ્યાપર ડામ' પડયા જેવું થશે. માટે એ કુલટાની પેઠે અન્યત્ર ન જઈ રહે એવો કોઈ ઉપાય શોધું. હું ! સમજાયું ! આ મારી ચારે પુત્રવધુઓ મારે વશ્ય છે; એક સેનાપતિને હસ્તિ-અશ્વ-રથ-પાયદળ એમ ચારે સેનાંગ વશ હોય એમ. માટે સંતતિને અર્થે કોઈ પુરૂષને લઈ આવું. પૂર્વે યોજનગંધા પણ વ્યાસઋષિને કયાં નહોતી લઈ આવી[1] ? આમ વિચારી એજ રાત્રીએ પૂજાને બ્હાને વધુઓને સાથે લઈ,કૃતપુણ્ય રહ્યો હતો એજ દેવકુળે પહોંચી. અને તત્ક્ષણ પર્યંકસહિત એને ઉપાડી પોતાને ઘેર આણ્યો. એક એવો પણ દિવસ હતો કે એને વેશ્યા ઉંઘમાંજ ઘર બહાર કાઢી મૂકી આવી હતી, અને એક આવો પણ દિવસ આવ્યો કે એજ પ્રમાણે નિદ્રામાંજ એને એક ગૃહપતિ તરીકે ઘરની અંદર લાવી મૂકયો ! આશ્ચર્ય છે કે, નિદ્રા તો સમાનજ છતાં, એનો વિપાક[2] કેવો પ્રશસ્ત નીકળ્યો-નીવડ્યો! પછી વૃદ્ધાએ પોતાની વધુઓને કહ્યું "પુત્રીઓ, તમારો સ્વામી સમુદ્રમાં ડુબી મૃત્યુ પામ્યો છે. પણ આ યે મારો પુત્ર છે, એ મને ઘણે દિવસે મળી આવ્યો છે. ગઇ રાત્રે છેલ્લે પહોરે દેવતાએ મને સ્વપ્નમાં જણાવ્યું હતું કે-આવતી કાલે રાત્રીને વિષે દેવમાન્દરમાં આવીને સૂતો હશે એને તારો પુત્ર જાણજે, અને એને ઘેર લઈ આવજે. હે પુત્રીઓ, એ પ્રમાણેજ બન્યું છે; કારણકે દેવવાણી મિથ્યા હોય નહીં. હવે આ તમારો દીયર હું તમને સોંપું છું-એજ તમારો સ્વામી ".

કૃતપુણ્યના રૂપલાવણ્યથી મોહિત થઇને પેલી વધુઓએ પણ વૃદ્ધા સાસુની વાત માન્ય કરી; સ્મૃતિઓ વેદશાસ્ત્રને માન્ય કરે છે એમ. કહે છે કે લોકો તો અનીતિ કરવામાં તત્પર બેઠાજ છે; એમાં જો વળી ગુરૂજનની પ્રેરણા હોય તો તો એઓ એમાં સવિશેષ બળવાન થાય છે. કૃતપુણ્ય પણ એમની સર્વની પ્રેરણાથી, વ્યન્તરેન્દ્ર પોતાની અગ્ર મહિષીઓની સંગાથે ભોગવે એવા ભોગવિલાસ, ચારે સ્ત્રીઓ સંગાથે ભોગવવા લાગ્યો.

---

૧ વ્યાસ વનમાં તપશ્ચર્યા કરતા હતા ત્યાંથી એને એની માતા યોજનગંધા ઉર્ફે સત્યવતી, પોતાના એક બીજા સદ્ગત પુત્રની વિધવાઓની કુક્ષિએ સંતતિ ઉત્પન્ન કરાવવા માટે, તેડી લાવી હતી. ૨ પરિણામ-ફળ.

વૃદ્ધાની કોઈ એવી યુક્તિને લીધે, ઘરનું આંગણું પણ જોવા પામ્યા વિના, કૃતપુણ્યે ત્યાં બાર પહોરની જેમ બાર વર્ષ લીલામાત્રમાં નિર્ગમન કર્યા. દરમ્યાન ચારે સ્ત્રીઓને સુસ્વભાવવાળા અને મધુરા ઉલ્લાપ કરતા ચારચાર પાંચપાંચ પુત્રો થયા. એટલે અત્યન્ત કઠોર સ્વભાવવાળી વૃદ્ધાને વિચાર થયો કે હવે આવા દ્રવ્યનું રક્ષણ કરનારા અને વંશને પણ વધારનારા પુત્રો થયા છે તો આ જારનું નિષ્પ્રયોજન પોષણ શા માટે કરવું ? ભાત પુષ્કળ થઈ ગયા હોય પછી ડાંગરને શામાટે પાણી પાયા કરવું ? એમ વિચારી એ મૂર્ખશિરોમણિ સાસુએ વધુઓને કહ્યું—હે પુત્રીઓ, આ મારો પુત્ર નથી, એ તો કોઈ અન્ય વ્યકિત છે. હું એને એ વખતે લઈ આવી હતી એ આપણા દ્રવ્યની રક્ષાને અર્થે. પરન્તુ હવે આપણું સર્વ પ્રયોજન સિદ્ધ થઈ ગયું છે માટે, વ્યાધિગ્રસ્ત ઊંટને એના યૂથમાંથી દૂર કરવામાં આવે છે એમ, આપણે આને હવે દૂર કરવો જોઇએ. જુઓ ! સુગંધ લઈ રહ્યા પછી પુષ્પગુચ્છને પણ ફેંકી દેવામાં આવે છે. પણ વૃદ્ધાનું આ કહેવું, કૃતપુણ્યપર અત્યન્ત રાગ ધરાવતી વધુઓને લેશ પણ ગમ્યું નહીં; પિત્તપ્રકૃતિવાળાને કડવી વસ્તુ ગોઠતી નથી એમ. વળી એનું વચન અમાન્ય કરવા જેટલું પણ એમનામાં બળ નહોતું. અથવા તો શ્રુતિપ્રતિપાદિત વચનોપર વિચારણા કરવાની હોયજ નહીં. વળી દ્રવ્ય, આજ્ઞા અને ઐશ્વર્ય–બધું તદ્દન એને સ્વાધીન હતું, અને એ વસ્તુઓના બળપરજ સમસ્ત લોકનું સામર્થ્ય હોય છે. માટે શંકાશીલ ચિત્તે એમણે વૃદ્ધ સાસુને કહ્યું–માતાજી, જો તમારી ઈચ્છા હોય તો એને કંઇ ભાતું બંધાવીએ. જેની સાથે એક દિવસનો પણ પરિચય હોય એવાને પણ ભાતા વિના જવા દેતા નથી, તો આને તો કેમજ જવા દેવાય ? સાસુએ સમ્મતિ આપી એટલે સર્વે વધુઓએ મળી, જાણે દારિદ્રયરૂપી કોટને તોડી પાડવાને માટે ગોળા તૈયાર કર્યા હોયની ! એવા મણિગર્ભિત મોદક તૈયાર કર્યા, અને એના ડબામાં ભર્યા.

પછી એ રાત્રીને વિષે ગાઢ નિદ્રામાં સૂતો હતો એ વાપને,

સર્વ સ્ત્રીઓએ, જળના તરંગો જેમ એક પ્રવહણને ઉચકે, એમ એને પર્યંક સહિત ઉચક્યો અને પૂર્વની જ દેવકુલિકામાં લઈ જઈ મૂક્યો.વળી શોકાગ્નિથી તપી રહેલાં અંગોવાળી એ વધુઓએ પ્રમોદકારી મોદકનો ડબો હતો એ એને ઓશીકે મૂક્યો. તે જાણે ઉત્તમ વસ્તુનો ઉત્તમાંગ સાથે સુંદર યોગ થાય છે એમ દર્શાવતી હોયની !

હવે દૈવયોગે પેલો વસન્તપુર ગયેલો સંઘ તેજ દિવસે પાછો આવ્યો. કહેવત છે કે ખરલનો ને બિલ્વનો સંયોગ નિઃસંદેહ કોઈ વાર તો થાય છે. સંઘ આવ્યાની વાત સાંભળી જયશ્રીને જાણે કર્ણને વિષે અમૃતવૃષ્ટિ થઈ. અને પોતાનો ભરતાર પણ એમાં ક્ષેમકુશળ આવ્યો હશે જાણી પ્રભાતમાં જ સામી ગઈ. સંઘ ઉતર્યો હતો ત્યાં આવીને જોયું તો પેલાજ દેવકુળને વિષે પતિદેવ હજુ પર્યંકને વિષે સૂતેલા હતા. એટલે રવિપ્રભા પદ્મકમળને કરે એમ એને જાગ્રત કર્યા. જાગ્રત થયો એટલે તો ચોદિશ દૃષ્ટિ ફેરવતો વિચારમાં પડ્યો કે–આ તે શું સ્વપ્ન છે ? કે ઈન્દ્રજાળ છે ? કે મારી મતિનો જ વિભ્રમ છે ? અથવા કંઈ બીજું છે ? પતિને સુખે સુવા માટે પૂર્વે પર્યંક મૂકી ગઈ હતી તે, તે વખતે વળતે દિવસે મારા જોવામાં નહોતો આવ્યો ને આજે અહીં ક્યાંથી ?–એમ જયશ્રી પણ ચિન્તામાં પડી. પછી પ્રમોદ સહિત મોદકના ડબા સાથે પર્યંક ઉપાડી એ કૃતપુણ્યને લઈ ઘેર ગઈ, અને એને સ્નાનાદિક કરાવ્યું. અથવાતો ખરું જ કહ્યું છે કે ચન્દ્રમાની મૂર્તિ સતત અમૃતની જ સ્રવનારી છે.

એટલામાં, કૃતપુણ્ય ઘરેથી દેશાવર જવા નીકળ્યો હતો ત્યારે, જે–ગર્ભમાં હતો અને અત્યારે અગ્યાર વર્ષનો થયો હતો એ–પુત્ર અનેક પાઠાવળિની શાળ જેવી લેખશાળાથી ઘેર આવ્યો, અને વાછરડો જેમ ગાયની પાસે આવીને ઉભો રહે એમ માતા પાસે આવીને ઉભો રહ્યો; ને ' મને ક્ષુધા લાગી છે, મને ખાવાનું આપ ' એમ કહેવા લાગ્યો. માતાએ પણ તત્ક્ષણ પેલામાંથી એક મોદક એને આપ્યો. કારણકે આપતાં વાર લાગે છે તો બાળકો વાસણો ભાંગફોડ કરી મૂકે છે. અમૃતફળ મળ્યું જાણી

એ લઇને ઘરબહાર જઇ ભાંગ્યો તો એમાંથી મણિ નીકળ્યું. એ એકદમ ગોપવી દઈ પછી મોદક ખાવા બેઠો; કેમકે એક ઉંદરને પણ પરિગ્રહસંજ્ઞા હોય છે. મણિનો પ્રભાવ ન જાણનારા એ બાળકે પછી કોઇ કંદોઇની દુકાને જઇ એને એ મણિ આપ્યું; કારણકે બાળક તે બાળક જ. પછી એ મણિના એણે વડાં લીધાં કારણકે વિપ્રોની જેમ બાળકોને વડાં જ ગમે છે. એ કંદોઇએ પણ એ મણિ પોતાની પાસે પાણીની કુંડી પડી હતી એમાં નાખ્યું, કારણ કે એમની એવી રીત હોય છે કે જે કંઇ લાભની ચીજ આવે એ એમાં નાખવી. પાણીમાં મણિ પડયું એવું જ પાણી બે ભાગમાં વ્હેંચાઇ ગયું; એકત્ર રહેલા બે ભાઈઓનું દ્રવ્ય વ્હેંચાઈ જાય છે એમ. કંદોઇ તો તત્ક્ષણ એ જળકાંત મણિ છે એમ સમજી ગયો; અને અમાવાસ્યા જેમ ચન્દ્રમાને ગોપવી રાખે છે એમ પોતે એ મણિ ગોપવી દીધું.

હવે અહિં પૂર્વે કોઇ હોમહવન આદિ ક્રિયાકાંડમાં પ્રવીણ દ્વિજ હતો એણે એકદા મ્હોટો યજ્ઞ આરંભ્યો હતો. એ યજ્ઞની રક્ષાને અર્થે એણે કોઈ દાસ રાખ્યો હતો. કેમકે ઉત્તમ, મધ્યમ અને હીન, સૌ એકત્ર થાય છે ત્યારેજ કાર્યસાધના થાય છે. એ દાસે બ્રાહ્મણને કહ્યું હતું કે જો તું મને શેષ આપવાની કબુલાત આપ તો હું અહિં રહું. નહિં તો નહિં રહું. દ્વિજે એ વાત માન્ય કરવાથી દાસ ખુશી થઇને ત્યાં રહ્યો હતો. કેમકે માગ્યું હોય એ મળે તો માણસ ગુલામ થઇને રહે છે. એને મળતો એ શેષ-યજ્ઞભાગ પ્રાસુક[1] અને એષણીય[2] હોવાથી એ સર્વદા ભક્તિસહિત સુસાધુઓને વ્હોરાવતો. અથવા તો ખરૂં જ કહ્યું છે કે લઘુકર્મી જીવ આમ વિજય-ઉચ્ચપદવી પ્રાપ્ત કરે છે. પરગૃહે દાસત્વ કરનારો આ પ્રમાણે મુનિને કેવી રીતે દાન દેતો હશે એવી શંકા કરવા જેવું નથી કારણકે કોઈ કોઇમાં સ્વાભાવિક જ દાનને વિષે અવર્ણનીય શ્રદ્ધાલુતા હોય છે. જો કે કોઇ એવા મનુષ્યો પણ હોય છે કે અપાર સંપત્તિ હોવા છતાં પણ દાઝી-બળી ગયેલી રોટલીનો ટુકડો પણ પોતાને હાથે યાચકને આપતા નથી! આ દ્વિજસેવકે તો

---

૧. અચેતન-જીવોત્પત્તિરહિત ૨. ઉદ્ગમાદોષ-સેવાદોષ-નિર્દોષ

દાન દેવાથી દેવનું આયુ બાંધી, અનુક્રમે કાળધર્મ પામી સ્વર્ગને વિષે દેવત્વ પ્રાપ્ત કર્યું; અથવાતો મોક્ષ અપાવવા જેટલા સામર્થ્યવાળી મુનિભક્તિ આગળ આટલું શી બીસાતમાં ? ત્યાં સ્વર્ગમાં એણે ચિરકાળપર્યન્ત દેવતાના સુખો ભોગવ્યાં; કારણકે પોતે વાવે એ પોતે લણે એમાં અદ્‌ભૂત શું ? પછી ત્યાંથી ચ્યવીને એ શ્રેણિક રાજાના પુત્રપણે ઉત્પન્ન થયો. કારણકે ઉગ્રપરિણામી પુણ્ય પુણ્યાનુબન્ધિ હોય છે. આ રાજકુમાર, જેનું નામ 'નંદિષેણ' રાખવામાં આવ્યું હતું, તેણે ચંદ્રમૌલ મહાદેવના પુત્ર 'કુમાર'[1] ની જેમ સત્વર સર્વે કળાઓનો, તથા નિરન્તર નિશ્ચયયુક્ત–અને સમ્મતિ તથા વિશ્વાસના અદ્વિતીય હેતુભૂત–એવા મ્હોટા કર્મગ્રંથ[2] અને દ્રવ્યગુણપર્યાય[3]નો અભ્યાસ કર્યો. પછી, વૈશેષિક મતવાળાઓ જેમ પદાર્થોને જાતિનો યોગ કરાવે છે[4] તેમ રાજાએ એનો અનેક ઉત્તમ કન્યાઓ સાથે વિવાહ કર્યો. એટલે, અતિશય આનન્દરૂપી અમૃતકુંડને વિષે નિમગ્ન એવો રાજપુત્ર દેવતાઓ અપ્સરાઓની સંગાથે ભોગવે એવા વિવિધ ભોગવિલાસ ભોગવવા લાગ્યો.

હવે, અગાધ નિર્મળ જળથી ભરેલી, ઉંચાઉછળતા તરંગોવાળી ગંગાનામની નદી હતી. તે, સરસ્વતીની પેઠે, **હંસ-વિરાજત**[5], **કચ્છપી**[6]**યુક્ત**, **સર્વતોમુખ** નાનાપ્રકારના **આવર્તોવાળી**,[7] અને **અક્ષરવ્રજા**[8] હતી; લક્ષ્મીની પેઠે **સમુદ્રગામિની**[9], **કમળાવાસવાળી**[10] અને ગૌરવયુક્ત હતી;

---

૧. કાર્તિકેય. ૨. એમાં 'કર્મ' પર વિસ્તારયુક્ત વિવેચન કરવામાં આવ્યું છે. ૩. એમાં ૭ 'દ્રવ્ય' નું સ્વરૂપ સમજાવેલું છે. ૪. પૃથ્વી આદિ સાત 'પદાર્થો' ને 'જાતિ' એટલે લક્ષણોનો યોગ છે–લક્ષણોથી યુક્ત છે એમ કહે છે.

૫. ગંગામાં હંસો હોય; સરસ્વતીને હંસનું આસન છે. ૬. કચ્છપી=કાચબી; વીણા. ૭. ગંગામાં જળનાં આવર્તો–એટલે કુંડાળાં; સરસ્વતીના મુખપર આવર્ત–મનન કરી રહી હોય એવી છાયા. ૮. ગંગા, અક્ષર–નાશ ન પામે એવાં વ્રજ–વાડા–વાળી; સરસ્વતી, અક્ષરોનું વ્રજ–વિશ્રામસ્થાન. ૯. લક્ષ્મી સમુદ્રમાંથી ઉત્પન્ન થઇ માટે સમુદ્રગામિની; ગંગા, સમુદ્રને મળનારી, માટે. ૧૦. લક્ષ્મીનો કમળને વિષે આવાસ–રહેવાનુંસ્થાન; કમળોનો આવાસ ન ગંગા.

તથા પાર્વતીની પેઠે હેમાચળથી ઉત્પન્ન થયેલી[1], મહાદેવ-હર-ને પ્રીતિકર[2] અને બહુલા-અપત્યને[3] આનન્દ કરાવવાવાળી હતી. એ નદીના નિકટના પ્રદેશના અલંકારભૂત અને સલ્લકી-તાલ-હિંતાલ-પિપ્પલ આદિ વૃક્ષોથી સમાકુલ એવા વનને વિષે, અન્ય હસ્તીઓનો મદભંજક-એક યૂથપતિ ગજરાજ કામાતુર હાથણીઓના પરિવાર સહિત વસતો હતો. એ કોઈવાર ભોગાભિલાષી માનવની જેમ, પોતાની હાથણીઓ સાથે ગંગામાં જળક્રીડા કરવા જતો-ત્યાં સૌ મળીને શૂંઢોમાં પાણી ભરીભરીને, જાણે પીચકારીઓ ઉરાડતા હોયની એમ પરસ્પર છંટકાવ કરતા. વળી કોઈ કોઈવાર ધૂળેટીને દિવસે લોકો કરે છે એમ શૂંઢમાં ધૂળ ભરીભરીને પણ એકબીજાપર ઉરાડતા; અને કોઈ વખત ખાખરા આદિના વૃક્ષોના પત્રો લાવીને આદરસહિત સામસામા આપતા; જેવી રીતે ચક્રવાકપક્ષીઓ પરસ્પર મૃણાલના તન્તુઓ આપે છે એમ. એ ગજપતિને એવી પ્રકૃતિ પડી હતી કે પુંજાતિનું બચ્ચું અવતરતું તો જાણે એની સાથે વૈર બાંધ્યું હોય એમ, અવતરતાં જ એના પ્રાણ લેતો, એવા ભયથી કે એ રહેશે તો કદાચ એને જ હાંકી કાઢીને હાથણીઓને એ ભોગવશે.

હવે પેલો યજ્ઞકરનાર વિપ્રનો જીવ હતો તે હોમહવનાદિ અનુચિત કાર્યોને ઉચિત જ એવી અધમયોનિઓમાં ભ્રમણ કરતો એકદા આ જ યૂથપતિના યૂથને વિષે રહેતી કોઈ હાથણીના ઉદરમાં ઉત્પન્ન થયો. એ વખતે હાથણીએ વિચાર્યું કે આ દયાહીન પાપિષ્ટ હાથીએ, સર્પ પક્ષીઓને મારી નાખે એમ, મારા અનેક પુત્રોને મારી નાખ્યા છે. તો હવે આ વખતે તો હરકોઈ ઉપાય કરીને મારા ગર્ભનું એ અધમના પંજા થકી રક્ષણ કરી સદાકાળ પુત્રમુખદર્શનનો લ્હાવો લઉં. આવા વિચારથી, એ હાથણીએ, ચરણને

૧. પાર્વતીના પિતા હેમાચળ; અને ગંગા હેમાચળમાંથી નીકળે છે.
૨. પાર્વતી મહાદેવની પત્ની એટલે એને પ્રીતિકર હોય; ગંગા એની જટામાં રહેતી માટે એને પ્રીતિકર. ૩. ગંગા બહુલ-ઘણાં અપત્યોને-બાળકોને આનન્દ આપનારી. (સ્નાન કરનારને); પાર્વતી, બહુલા-ગાય-ના-અપત્ય-વૃષભ-પોઠિયાને આનન્દ કરાવે. શિવનું વાહન હોવાથી.

વિષે પ્રહાર લાગવાથી જાણે પોતે લંગડી થઇ ગઇ હોય એવો કપટભર્યો દેખાવ કર્યો; અને ગમનાગમનમાં જાણે અડચણ આવતી હોય એમ મન્દ ગતિએ ચાલવા લાગી. અથવાતો સ્ત્રીજાતિને તો જાણે માયાનું શિક્ષણ આપવામાં આવ્યું હોયની એમ લાગે છે! એ, લંગડી થવાથી પોતાની સાથે-પોતાની નજરે નહીં રહી શકવાથી, મોહગ્રસ્ત યૂથપતિને, એને કોઇ અન્ય હસ્તી ન ભોગવે એ વાતની પૂરી તપાસ રાખવી પડતી. હાથણીએ પણ એમ રાખ્યું કે કોઈવાર એને એક પહોરે મળે, કોઇવાર બે પહોરે મળે, કોઈવાર વળી વળતે દિવસે, તો કોઈવાર તો બે કે ત્રણ દિવસે (એને) જઇને મળે; સંઘને વિષે રહેતી વાસણો આદિ સામાનની ગાડીની જેમ. એમ અનુક્રમે ઘણેઘણે વખતે એને મળવાનું રાખ્યું અને એમ કરીને પૂરતો વિશ્વાસ બેસાડયો. જ્યારે એને પ્રસવકાળ તદ્દન નજીક આવ્યો જણાયો ત્યારે, જાણે અમે વનસ્પતિની કૃપાથીજ જીવિત ધારણ કરીએ છીએ એવું ગૌરવ દેખાડવાને માટેજ હોયની એમ, મસ્તકપર તૃણનો પૂળો લઇ, પોતાને જ ઘેર જતી હોય એમ, પોતે પૂર્વે જોયેલા, કોઇ તાપસોને આશ્રમે ગઇ. ત્યાં જઈ નિર્ભય ચિત્તે એણે તાપસોને વન્દન કર્યું. કારણકે એવા તાપસો સૌ કોઇને વિશ્વાસના સ્થાનરૂપ જ હોય છે. સ્વભાવથી જ કરૂણાળુ એવા તાપસોએ પણ, આ કોઇ બિચારી આપણી પાસે રક્ષણાર્થે આવેલી છે એમ માની, એને કહ્યું—વત્સે, કોઇનો પણ ભય રાખીશ નહીં; અહિં સ્વસ્થમને રહે. કારણકે સાગરને વિષે પેસી ગયેલા-એવા પર્વતોને શક્ર-ઇન્દ્ર પણ કશું કરી શકતો નથી. હાથણીએ પણ પિતાને ઘેર રહેતી હોય એમ નિર્ભયપણે આનન્દમાં રહેતાં ત્યાં નિર્વિઘ્નપણે એક બચ્ચાંને જન્મ આપ્યો. એ તનયને પછી તાપસોને સોંપી એ પાછી વનમાં ગઇ; જેવીરીતે સારા માણસને પોતાના ઉત્તમ રત્ન સોંપી લોક દેશાન્તરે જાય છે એમ. વળી ત્યાંથી વચ્ચે વચ્ચે આવીને બચ્ચાંને સ્તનપાન પણ કરાવી જતી; કેમકે માતાને પુત્રસ્નેહ સમુદ્રની જેમ દુસ્તર છે!

આશ્રમમાં પણ મુનિઓ સલ્લકીના પત્રો, કોમળ ઘાસ તથા સુપક્વ હંગર આદિથી એનું પોષણ કરતા; જેવી રીતે પક્ષીઓ

માળામાં બચ્ચાંને નિરન્તર કણે કણે પોષે છે તેમ. આ પ્રમાણે તાપસોએ લાડકોડમાં ઉછેરેલો એ હસ્તિકલભ અનુક્રમે વૃદ્ધિ પામ્યો, તે જાણે એમનો સાક્ષાત્ કાળ જ (વૃદ્ધિ પામ્યો) હોયની! પછી તે મુનિ-કુમારોની સાથે આનન્દથી ક્રીડા પણ કરવા લાગ્યો, કેમકે ક્રીડા, એકસાથે રહેતા-વસતા હોય એમની છે; એકજ જાતિના હોય એઓજ સાથે ક્રીડા કરે એવું કંઇ નથી. આશ્રમના તાપસો પોતે વાવેલા વૃક્ષોને પોતાના પ્રિય પુત્રો હોયની એમ ગણીને નિરન્તર જળસિંચન કરતા તે જોઇને હસ્તીકલભ પણ સર્વદા શુંઢમાં જળ ભરીભરીને એ વૃક્ષોને સિંચતો. એમ એને નિરન્તર સિંચતો જોઇ મુનિઓએ એનું 'સેચનક' એવું યથાર્થ નામ પાડયું. એ સેચનકે અનુક્રમે તરૂણાવસ્થા પ્રાપ્ત કરી એટલે તો એ અત્યન્ત મદોન્મત્ત થયો. અથવા તો યુવાવસ્થામાં માનવો પણ કયાં મત્ત નથી થતા?

એક વખત એ સ્વેચ્છાએ ભમતો ભમતો ગંગા નદીને તીરે પહોંચ્યો. કેમકે પાંખ આવ્યા પછી પક્ષિઓ પણ કયાં માળામાં બેસી રહે છે? એ વખતે એનો પિતા પણ જાણે પોતાના અપત્યોની હત્યારૂપ પાપકર્મથી આકર્ષાઇ આવ્યો હોય એમ કયાંઇથી ત્યાં આવી ચઢ્યો. તે ક્ષણે કોપના આવેશને વશ થઇ, પ્રલયકાળના મેઘની જેમ ગર્જના કરતો સેચનક એ-એના પિતા-ની સન્મુખ દોડ્યો. યૂથપતિ ગજરાજ પણ જોકે પ્રૌઢ થયો હતો તોય સામું યુદ્ધ કરવા ઉતર્યો; વિષના વિકાર રહિત એવો પણ ઉરગ-સર્પ પગ લાગ્યાથી ફણા માંડી ઉભો થાય છે એમ. આમ ક્રોધાયમાન થઇને પરસ્પર યુદ્ધ કરતા બેઉ જાણે સાક્ષાત્ પહેલા અને બીજા પ્રકારના મદ[1] જ હોયની એમ દેખાવા લાગ્યા! વળી એમના દન્તૂશળના સંઘટ્ટથી અગ્નિના કણ ઉત્પન્ન થવા લાગ્યા તે જાણે પૃથ્વીકાયની વર્ગણાના પરમાણુઓ હોયની! જ્યારે એઓ લડતા લડતા પરસ્પર શુંઢોને વાળી બન્ધનમાં લેતા ત્યારે તો નાગપાશ સમાન દેખાવ થઇ રહેતો! કૃષ્ણ અને શ્વેત

૧ આઠ પ્રકારના મદ કહ્યા છે તેમાં પહેલો જાતિમદ, બીજો કુળમદ.

વર્ણના પિતાપુત્ર ઉછળી ઉછળીને યુદ્ધ કરતા ત્યારે જાણે અંજ
ગિરિ અને કૈલાસ પર્વત યુદ્ધ કરવા ઉતર્યા હોયની એમ જણાત
એમાં અંતે યૂથપતિ મરાયો તે જાણે પોતાના જ અપત્યોનો ઘ
કરવા રૂપ મહા પાતકનો કરનારો હતો. એટલા માટે જ હોયની
પછી તો સેચનક જ સર્વ યૂથનો અધિપતિ થયો અને હાથણીઓ
સુદ્ધાં પોતાનો પ્રેમ એને અર્પણ કર્યો. કહેવત છે કે જગતમાં
ઉગતાને જ વાંદે છે.

હવે દુર્બુદ્ધિ સેચનકને વિચાર આવ્યો કે મારા જેવા શિ
શુનો, માત્ર તાપસાશ્રમના સામર્થ્યથી જ બચાવ થયો છે. મે
બચી જઈને મારા પિતાને જે દશાએ પહોંચાડ્યા છે તેજ દશાએ
મારા પાલકો પણ મને હવે પહોંચાડશે. માટે આશ્રમનો નાશ કરી
નાખીને મારૂં હિત સાધું. કારણકે 'પારકું ભાંગીને પણ પોતાનું
રક્ષણ કરવું' એમ કહ્યું છે. એમ વિચારી એણે તત્ક્ષણ જઈને
આશ્રમનો નાશ કરી નાખ્યો; જેવી રીતે અનન્તાનુબંધી ક્રોધ
જન્મથી માંડીને કરેલા ધર્મનો વિનાશ કરે છે તેમ. સર્વમાત્ર
વૃક્ષાદિને મૂળથી જ એવી રીતે ઉખેડી નાખ્યા કે વાયુએ સાફ
કરી મૂકેલા રેતીના રણની જેમ આશ્રમનું નામ નિશાન પણ રહ્યું
નહીં. એટલે તાપસો તો એકદમ ચોદિશ નાસી ગયા. બલવાન
શત્રુ નજદીકમાં આવે ત્યારે ઉભું પણ કોણ રહે ? પછી એઓ
પરસ્પર કહેવા લાગ્યા કે—આપણે આ પાપીને આપણે હાથે
ક્યાંથી ઉછેર્યો ? એ આપણને ગે હવે સુખે રહેવા દેતો નથી !
માટે એને હવે તસ્કરની જેમ પકડાવી બંધાવવો જોઈએ. આમ
કહીને સર્વે મળીને શ્રેણિક રાજા પાસે ગયા.

એ નરપુંગવનરપતિની પાસે જઈ તાપસોએ યોગ્ય આશી-
ર્વાદ આપ્યો. જેની છત્રછાયામાં સુખે રહેવાનું મળતું હોય એને
યોગ્ય સન્માન આપ્યા વિના પણ કેમ ચાલે ? આશીર્વાદ આપીને
કહ્યું કે—હે રાજન, ચંદ્રમાના કિરણો સમાન ધવળ, આગળના

૧. પિતા અને પુત્ર—એ બેમાંથી જે કૃષ્ણવર્ણનો છે એને અંજનગિરિ
સાથે, અને શ્વેતવર્ણવાને કૈલાસ સાથે સરખાવ્યો છે.

ભાગમાં ઉંચો, ચાર દન્તૂશળવાળો, સૂક્ષ્મ અને પિંગળ લોચનવાળો, વીશ નહોર યુક્ત, ભૂમિ સુધી પહોંચતી સુંદર શૂંઢવાળો, એનાથી થોડા ન્હાના પૂચ્છવાળો, લઘુ ગ્રીવાવાળો, ઉંચા કુમ્ભસ્થળવાળો, નીચી નીચી ઉતરતી પીઠવાળો, પાછળના બેઉ પડખાં નીચાં અને આગળનાં બેઊ પડખાં ઉંચાં-એવાં એવાં અનેક લક્ષણોએ લક્ષિત એવો એક સેચનક નામનો ગજરાજ અમુક વનમાં આવી રહ્યો છે. વિશેષ શું કહેવું ? (મહાસાગરમાંથી) જેના કરતાં શ્રેષ્ઠ નથી નીકળ્યો એવો, ઐરાવણનો બન્ધુ જ જાણે હમણાં સમુદ્રમાંથી નીકળ્યો હોયની ! એવો એ સેચનક છે. તે આપ મહારાજાને ત્યાં જ શોભે એવો છે. ઐરાવતહસ્તી ઈન્દ્ર વિના અન્ય કોને ત્યાં શોભે ?

શ્રેણિક મહારાજાએ એ સર્વ સાંભળી લઈને પ્રસન્ન થઈ તાપસોને ઉચિત સન્માનપૂર્વક વિસર્જન કર્યા. પછી એણે સમસ્ત સામગ્રી લઇ જઇ વારીના[૧] પ્રયોગથી એ ગજરાજને પકડીને બાંધ્યો (બન્ધનમાં નાખ્યો); પ્રાણાયામ કરનારા જેમ શ્વાસને બાંધે છે-રોકે છે એમ. એના પર તીક્ષ્ણ અંકુશ તથા આર વતી અને મ્હોટા મ્હોટા મુદ્ગરવતી પ્રહાર કર્યા; કારણકે ભય વિના શિક્ષા નથી. વળી પગે સાંકળો બાંધી એને આલાનમાં[૨] નાખવામાં આવ્યો કારણકે સૌકોઇ પોતાની જાત શિવાય અન્ય સર્વનું દમન કરનારા છે. એ સ્થીતિમાં એ શૂંઢ, પુચ્છ તથા કર્ણદ્વયને હલાવતો દૈવે દીધેલી સ્થીતિ વિષે મનન કરવા માટે જ હોયની એમ રોષથી ધગધગ થતો ઉભો રહ્યો. એ વખતે આશ્રમના સંબંધમાં હવે ઠીક થયું માની સંતુષ્ટ થતા, હોળીના ઘેરૈયાની જેમ કુદતા સર્વે તાપસો ત્યાં આવી એને ચોતરફથી ઉપાલંભ દેવા લાગ્યા; કારણકે ફક્ત એક જૈનમત શિવાય અન્ય કોઇ દર્શનમાં વિવેક બુદ્ધિ નથી. "હે મદોન્મત્ત માતંગ,[૩] તું નિશ્ચયે માતંગ જ છે. કેમકે તેં તારાપર ઉપકાર કર-

૧. હાથીને વનમાં યુક્તિથી પકડવા માટે તૈયાર કરેલું સ્થળ. ૨. હાથીને બાંધવાનો સ્તંભ-દોરડું-સાંકળ. ૩. (૧) હસ્તી; (૨) અસ્પર્શ્ય જાતિનો નીચ-ઢેડ.

નાશઓ પ્રત્યે ઘણો અપકાર કર્યો છે. હે પાપિષ્ટ, અમે તારૂં જન્મથીજ પુત્ર પેઠે લાલનપાલન કર્યું, અને નિરન્તર અમારે હાથે જ શ્વાસશ્વાસ આપી, સ્તનપાનના સુખથી વંચિત એવા તનુજની જેમ તને ઉછેર્યો, છતાં તેં કૃતઘ્ન થઈ અમારા આશ્રમને ક્ષણવારમાં નાશ કર્યો ! માટે ધિક્કાર છે તને ! પણ, દુધ પાઈને સાપ ઉછેર્યાનું અન્ય શું ફળ હોય ? તારાં કરતાં તો એક શ્વાન સહસ્ત્રગણો સારો, કે જે એક રોટલીના ટુકડો નાખીએ તોયે અત્યન્ત ઉપકાર માને છે. સજ્જને તો રંક જાણીને દયા લાવી પોષે છે, પરન્તુ એવા મહાદુષ્ટ પાપીઓ ઉલટા પોષણકર્તાને આપત્તિમાં લાવી મૂકે છે. શરણાર્થી જાણીને રક્ષણ કરે છે એવાનોજ, દુર્જનો પાછળથી ઘાત કરે છે. ક્ષુધાતુર ખળપુરૂષો ભલા માણસને છળવાને માટે પોતે ધર્મિષ્ટ હોવાનો દેખાવ કરે છે એટલે એ ભલા માણસો એમને ભોજન વિગેરેથી સત્કાર કરે છે; પરન્તુ પછી જ્યારે એમના ભોજનથી પોષાઈ પુષ્ટ બને છે ત્યારે પોતાને વિદ્વાન માની, કૃતઘ્નની પેઠે એમની જ સાથે વિવાદ કરે છે. સેંકડો ઉપકાર કરવા છતાં પણ દુર્જનો હોય છે તે સંતોષાતા નથી: જળને બદલે દુધ સીંચીએ તો પણ લીમડો કયાં કટુતા ત્યજે છે ? ખળપુરૂષને આપણે યદ્યપિ રહેવાને માટે સ્થાન દઇએ તો એઓ તો એને તોડી પાડી નાખે છે; અને એમ કરીને સ્નેહને રૂક્ષ કરે છે[1] ! શિરપર લઇને ફેરવીએ તો યે દુરાચારી તે દુરાચારી જ રહેવાના: દુગ્ધપાન કરાવો તોયે વિષધર–સર્પ વિષ વિના બીજું કયાં ઉદ્ગમે છે ? દુર્જનનું માત્ર એકજ ઔષધ છે– તે એ કે–એનો સર્પની પેઠે દૂર પરિત્યાગ કરવો જેવી રીતે સર્પને અટકાવી રાખીને સુખથી પકડી લેવામાં આવે છે તેવી રીતે પાછળ લાગેલા દુર્જનનું પણ ઉત્તમોત્તમ ઔષધ હોય છે. અમને ઉપસર્ગ કર્યાનું જ તને ભાગ્યયોગે આ ફળ મળ્યુ છે: મુનિજનને કદર્થના પમાડનારનું સારૂં થાયે શું ? તને તો યોગ્ય હતું

૧. સ્નેહ=નેહ; પ્રેમ. રૂક્ષ=કલુષિત–મલિન; ચિકાશ રહિત. સ્નેહ–નેહ ચિકાશવાળુંજ હોય એને રૂક્ષ–ચિકાશ વગરનું કહેવું એ વિરોધ. શમાવતાં, સ્નેહ એટલે પ્રેમને રૂક્ષ એટલે કલુષિત કરે છે–એમ સમજવુ. (વિરોધાભાસ અલંકાર).

તે મળી રહ્યું છે અને એ બહુ સારૂં થયું છે. એમ ન થતું હોત તો દુષ્ટ જનો નિત્ય નિત્ય આવાં પાપકર્મ કર્યા જ કરત. તું પકડાઈ બન્દિવાન થયો એટલે અમારા આશ્રમનું તો વિઘ્ન ટળ્યું: અથવા તો એક દુર્જન પકડાતાં શેષજનોનું કુશળ જ થાય છે".

આ પ્રમાણે આક્રોશનાં વચન સાંભળવાથી એ સેચનક હસ્તીનો, અગ્નિની પેઠે, ક્રોધ પ્રજ્વલિત થયો. કેમકે બુદ્ધિમાનોને પણ ક્રોધ ચઢે છે તો પછી અજ્ઞાનીની તો વાત જ શી? "પ્રપંચને વિષે પ્રવીણ-એવા આ કળાબાજ મુનિઓને લીધે જ, હું મત્સ્યની જેમ, જાળમાં સપડાયો છું" એમ નિશ્ચય થવાથી કોપના આવેશને વશ થઈને, એ બળવાન હસ્તીએ ક્ષણવારમાં, વાયુ વૃક્ષને ઉખેડી નાખે તેમ સ્તંભને મૂળથી ઉખેડી નાખ્યો. વળી તાપસોના ચિત્તને વિષે પણ ભય ઉપજાવીને સાંકળને પણ એક જીર્ણપ્રાય દોરડાની પેઠે ત્રોડી નાખી. આમ એ છૂટો થયો એટલે તાપસો સર્વે કાક પક્ષીઓની પેઠે, જીવ લઈને ચોદિશ નાસી ગયા. હસ્તી-સેચનક પણ જાણે પોતાની માતાનું સ્મરણ થઈ આવવાથીજ હોયની, એમ વિવિધ વૃક્ષોને લીધે ગીચ અને અનેક જળાશયોથી પૂર્ણ એવી અટવીમાં પેઠો.

આમ હસ્તગત થયેલ ગજરત્નને નાસી ગયો જાણી, એને પુનઃ પકડવાને અભયકુમાર વગેરે કુશળ સવારો તથા સામન્તોના પરિવાર સહિત રાજા શ્રેણિક પોતે ઉત્તમ અશ્વપર આરૂઢ થઈ ચાલી નીકળ્યો. કેમકે ભૂપતિઓ પોતાની એક વાછરડીને પણ પાછી વાળી લાવવાને માટે પ્રયત્ન કરે છે. વનને વિષે જઈ, રાજાપ્રમુખ અશ્વારોએ, શત્રુના કિલ્લાની જેમ, એ હસ્તીને ઘેરી લીધો. પછી ઘડીમાં એને દિલાસાવીને અને ઘડીમાં તર્જના કરીને કામ લેવા માંડયું; કારણકે કાર્યમાત્ર ભક્તિ અને શક્તિ-એ ઉભયથી જ સાધ્ય થાય છે. પરન્તુ એ મદોન્મત સેચનક હસ્તીએ દુર્બોધ્ય મનુષ્યની જેમ કંઈ ગણકાર્યું નહીં. પણ જ્યારે એણે નંદિષેણ કુમારને પોતાને જોયો અને એના શબ્દો સાંભળ્યા ત્યારે એ સાધુની જેમ શાન્ત થઈ ગયો; કારણકે એને [1]વિભંગજ્ઞાનને લીધે પોતાનો નંદિષેણ સાથેનો

---

૧. મતિ, શ્રુત, અવધિ, મનઃપર્યવ અને કેવળ એ પાંચ પ્રકારના

પૂર્વ ભવનો સંબંધ યાદ આવ્યો. પછી નંદિષેણ પણ તત્ક્ષણ એ દોરડાને અવલંબીને એક પછી એક પગ મૂકી મૂકીને ભીંતની જે એનાપર ચડી ગયો. અને ગારૂડીના મંત્રથી સર્પ થંભાઈ જાય એમ નંદિષેણના શબ્દોથી, હસ્તી થંભાઈ ગયો અને દન્તૂશળના પ્રહા કરતો અટક્યો.

હવે શ્રેણિકરાજા વગેરે પરિવાર સહિત, હસ્તીપર આરૂઢ થયેલો નંદિષેણ, જાણે ઈન્દ્રનો પુત્ર જયન્ત હોયની એવો શોભવા લાગ્યો. પછી એણે એને એના સ્તંભ સાથે શ્રંખલા (સાંકળ) વડી બાંધી લીધો તે જાણે, જે કોઇ ઉચ્છ્રંખલ[1] થઈ ગયો હોય એને હું આમ વશ કરી શકું છું એમ સૂચવતો હોયની! "જ્યારે તાપસોના ઉપાલંભ સાંભળીને ક્રોધાયમાન થઈ સેચનક વનને વિષે જતો રહ્યો હતો ત્યારે બીજા આચાર્યોએ એને દેવતાધિષ્ઠિત સમજીને એને એમ કહ્યું હતું કે-વત્સ સેચનક, તેં કોઇ એવું કર્મ ઉપાર્જન કર્યું છે કે તું શ્રેણિકરાજાનું વાહન થઈશ. તારી પાસે એ બળાત્કારે સેવા કરાવશે. કારણકે કર્મજ બળવત્તર છે. માટે આપુ, પાછો જા, અને તારી મેળેજ તારા સ્થાને જઇ રહે. એમ કરવાથીજ તારૂં સન્માન થશે, કારણકે અનુકુળ વર્તન કરનારાનું કોણ પ્રિય નથી કરતું ?" આવાં એ આચાર્યોના કથન સાંભળીનેજ જાણે પોતાને વિશ્વાસ ઉત્પન્ન થયો હોય એટલે જ એ હસ્તિએ એ પ્રમાણે વર્તન કર્યું હોયની ! કેમકે દેવવચનમાં વિશ્વાસ ન હોય તો પછી બીજા કોનામાં વિશ્વાસ હોય ? હસ્તીપાલકે પણ પછી જઇને શ્રેણિકરાજાને ખબર આપ્યાકે-હે સ્વામિન્, જેને અર્થે તમે વનને વિષે આવ્યા હતા તે ગજરાજ પોતે પોતાની મેળે આવીને સ્તંભબંધનને આશ્રયીને રહ્યો છે; જાણે આપ-મહારાજાના પુણ્યથી આકર્ષાઈનેજ હોયની એમ. એ સાંભળીને રાજા પણ આનન્દમગ્ન થઇ "નિશ્ચયે આ હસ્તીશિરોમણિ દેવતાધિષ્ઠિત છે; અન્યથા એ પશુ જાતિ પોતાની મેળે ક્યાંથી આવે ?" એમ વિચાર કરતો

ત્રીજો પ્રકાર 'અવધિજ્ઞાન' છે. મિથ્યાત્વી જીવને આ ત્રીજા પ્રકારનું જ્ઞાન થાય તે 'વિભંગ' જ્ઞાન. (અર્થાત્ વિપર્યાસવાળું-કંઇક ત્રુટિવાળું અવધિજ્ઞાન।

1. શ્રંખલા-બન્ધનમાંથી છૂટી ગયેલો: સ્વેચ્છાચારી.

નગરમધ્યે આવ્યો, અને ઉત્તમ દિવસ જોઇને એનો પટ્ટાભિષેક કર્યો. અથવા તો પશુઓમાં પણ કોઇ કોઇ એવા હોય છે કે જેમનાં ભાગ્યની સીમા જ નથી !

આ પ્રમાણે એને પટ્ટહસ્તી સ્થાપ્યો એટલે તો એને આદર સહિત ગોળમિશ્રિત ગોધમ અને શેરડી આદિ વસ્તુઓનું ભોજન મળવા માંડ્યું; અને લવણ તથા જળથી એની આરતી ઉતરવા લાગી. પરન્તુ બાહ્ય અને અભ્યન્તર એ બેઉ સુખ તો, વિધિ પૂરેપૂરો અનુકુળ હોય એને જ હોય છે.

વાત એમ બની કે એકદા એ જળપાન-અને-સ્નાન-નિમિત્તે નદીપર ગયો હતો તે નદીમાં પેઠો કે તત્ક્ષણ એક તન્તુકે એને ગ્રાહમાં લીધો. (આ તન્તુક એક ચોપગું પ્રાણી છે. એનું મુખ એના શરીરમાં ગૂઢ હોય છે, એનું કદ એક વજના જેવડું હોય છે; અને એની પીઠ વજાથી પણ ભેદી શકાય નહિં એવી હોય છે. એને જ્યારે કોઈ પ્રાણીને ગ્રાહમાં લેવું હોય છે ત્યારે એનો પ્રત્યેક ચરણ એક વરત[1] જેટલો લાંબો અને અંગુઠાપ્રમાણ સ્થુળ તન્તુ જેવો થઇ જાય છે; અને એની કાયા એક મહાન્ પ્રાસાદની ભીંતસમી જાડી અને મ્હોટી થઈ જાય છે. પછી ચારે ચરણને જમીનમાં દૃઢપણે સ્થાપીને જોર કરી તન્તુઓને પ્રસારી, જળમાં રહેલા પ્રાણીને ચોતરફ વીંટળાઈ વળે છે. આ 'તન્તુક' પ્રાણીના લક્ષણ વિષેની હકીકત સાક્ષાત્ નજરે જોનાર પાસેથી અમે સાંભળેલી તે પ્રમાણે અહીં કહી છે).

હસ્તીની સ્થીતિ જોઈ સેવકોએ જઈ રાજાને સર્વ સ્વરૂપ નિવેદન કર્યું. રાજાએ પણ અભયની સામું જોયું. એટલે બુદ્ધિસાગર પુત્રે કહ્યું—હે તાત, જાણે ચિન્તારત્ન જ હોયની એવું જલકાંત મણિ આવે છે એ જો ક્યાંયથી હમણા મળી શકે તો આ પટ્ટહસ્તી છુટી શકે, અન્યથા નહીં છુટે. કારણકે એમાં કોઇ પ્રકારનું પૌરૂષ-સામર્થ્ય કાર કરે એવું નથી. આપણા કોષાગારમાં રત્નો પુષ્કળ છે પરન્તુ એમાં જળકાન્ત મણિ નથી; તેથી પુસ્તકમાં રહેલી વિદ્યાની

---

૧. કુવામાંથી જળ સીંચવા માટેનું ચામડાનું દોરડું. ૧. કોષાગાર=ખજાનો.

જેમ એ નિરૂપયોગી છે. આવું અભયકુમારનું કહેવું સાંભળી રાજાએ વિચાર કર્યો કે " સેચનક જેવા ઉત્કૃષ્ટ અનન્ય હસ્તિરત્નને અર્થે કન્યારૂપી દ્રવ્ય આપીને પણ, ગમે ત્યાંથી જળકાંત મણિ મેળવવો જોઇએ." એટલે એણે નગરને વિષે પટહ વજડાવી ઉદ્‌ઘોષણા કરાવી કે જે કોઈ પ્રજાજન જળકાંત મણિ લાવીને સેચનક હસ્તીને તન્તુકના ગ્રાહમાંથી છોડાવશે એને રાજા પોતાની પુત્રી અને ઉપરાંત એકસો ગામ બક્ષિસ આપશે.

આ ઉદ્‌ઘોષણા પેલા કંદોઇએ સાંભળી. એટલે એણે વિચાર્યું કે–રાજાનો જમાઇ થવાનો આ મારે માટે બહુ સારો પ્રસંગ ઉપસ્થિત થયો છે. એ સંબંધ થવા ઉપરાંત વળી સો ગામ પણ મળશે એટલે મારૂં જીવિતપર્યન્તનું દારિદ્રય ટળશે. એમ વિચારી તુરતજ મણિ લઇ નદીપર ગયો, અને હસ્તિ રહ્યો હતો ત્યાં એ મણિ ફેંકયો એટલે ઘંટીમાં દળાતા અનાજના કણની જેમ જળના બે ભાગ પડી ગયા. જળને સ્થાને સ્થળ થયું જોઈ તન્તુક પણ તત્ક્ષણ હસ્તીને છોડી દઇ જળને વિષે જતું રહ્યું. કહ્યું છે કે–સસલાનું બળ કેટલું ? આ વૃત્તાન્ત રાજાને જણાવવામાં આવ્યો ત્યારે રાજાએ હસ્તીને છોડાવનારનું નામઠામ પૂછતાં એનો છોડાવનાર એક કંદોઇ છે એમ એને માલમ પડયું એટલે એને પુણ્ય અને પાપની જેમ એક રીતે આશ્ચર્ય અને એક રીતે દુઃખ થયું. વળી " કંદોઇ જેવાની પાસે આવું ઉત્કૃષ્ટ રત્ન કયાંથી ? " એવા પોતાનાજ પ્રશ્નનું એણે સ્વયમેવ સમાધાન કર્યું–એવી રીતે કે-" એમાં શું ? શાસ્ત્રને વિષે કહ્યું છે કે શ્વાનની દાઢમાં પણ મણિ હોય ! " પણ ત્યારે શું એવા કંદોઇને પુત્રી આપવી ? લક્ષમૂલ્યનો મણિ શું કાકને કંઠે બાંધવો ? પ્રતિજ્ઞા પાળવાને પુત્રી એને આપીશ તો મેં આ જન્મ ગુમાવ્યા જેવું થશે; અને નહિં આપું તો, મૃષાવાદીની પેઠે મારી પ્રતિજ્ઞાની હાની થશે. મારે હવે કરવું શું ? ' હા ' કહેતાં હોઠ જાય છે ! અને ના કહેતાં નાક કપાય છે ! વ્યાધિગ્રસ્ત માણસની જેમ પહેલાં મેં સર્વ વાતની હા કહી છે; પણ એનો નિર્વાહ કરવો હવે દુષ્કર લાગે છે.

રાજગૃહ નગરીનો સ્વા   અને અભયકુમાર જેવા પુત્રનો

પિતા શ્રેણિક ભૂપતિ આમ વિચારસાગરમાં ઝોલાં ખાતો હતો એવામાં એક ઘટના બની તે એકાગ્રમને સાંભળોઃ—

પુત્રને એક મોદક આપ્યા પછી પાછળ ભોજનવેળાએ કૃતપુણ્યની સ્ત્રી શ્રીમંતી જયશ્રીએ પોતે પણ એક મોદક લઈને ભાંગ્યો તો એમાં એના શીલજેવું નિર્મળ રત્ન એની દૃષ્ટિએ પડયું, એથી એને અત્યન્ત આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન થવાથી એણે બીજા મોદકો પણ ભાંગ્યા તો એ સર્વમાંથી, નાળીએરમાંથી ગોટા નીકળે એમ, તત્ક્ષણ, એના દારિદ્રયને દૂર કરનાર સાક્ષાત્ કંદ હોયની એવાં, રત્નો નીકળ્યાં. એટલે એણે કૃતપુણ્યને પૂછયું–સ્વામિનાથ, [1]કંથાની જેમ, આ મોદકોમાં તમે શું ચોરલોકના ભયને લીધે આ રત્નો સંતાડયા છે? વળી તમને મેં મારાં આભૂષણો અને એકસો સુવર્ણમહોર આપી હતી તે પણ શું તમે વાપરી નથી? સાગર જેવી ગંભીરતા દાખવીને પતિદેવે પણ ઉત્તર આપ્યો કે–હે પ્રિયા, માર્ગને વિષે તસ્કરોનો સ્વાભાવિક રીતે ભય હોય–એને લીધે મેં આ રત્નો ગોપવ્યાં હતાં. વળી હે સુશિલા, અન્ય પ્રકારે દ્રવ્યોપાર્જન થતું હોય તો આભૂષણોની ભાંગતોડ કરવાની આવશ્યકતા શી? બીજાં પુનઃ કરાવવાં પડત તે કરતાં આજ ભાંગ્યા તોડયા વિના રાખ્યાં સારાં; કારણકે સોની પાસે ઘાટ ઘડાવવા જતાં એ પહેલું પોતાનું કરે છે! આ વાતચીત દરમ્યાન પત્નીએ કહ્યું–એક મોદક મેં આપણા પુત્રને આપ્યો છે. તો હું ધારું છું કે એમાંથી પણ રત્ન નીકળ્યું હોવું જોઈએ. એ સાંભળી કૃતપુણ્યે કહ્યું–નિઃસંશય એમાં પણ હશેજ માટે શીઘ્ર એને બોલાવીને પૂછ. તત્ક્ષણ પુત્રને બોલાવી ખાવાનું આપવાની લાલચ દેખાડી એટલે એણે સર્વ સ્વરૂપ યથાસ્થિત કહ્યું અને પિતાને લઈજઈ કંદોઈને બતાવ્યો. કૃતપુણ્યે એને કહ્યું—તેં મારા પુત્રની પાસેથી મણિ લીધો છે તે પાછો આપ. મારા પુત્રે તારી પાસેથી જે ખાદ્યપદાર્થ લીધા હોય એનું યોગ્ય મૂલ્ય લે, ને મણિ આપી દે. કહ્યું છે કે વણિક્ જનને કોઈ વસ્તુનું વિશેષ મૂલ્ય આપવું ગમતું નથી. પરન્તુ કંદોઈએ કહ્યું

---

[1] યોગીઓ પહેરે છે એવું ગોદડી જેવું વસ્ત્ર. પૂર્વે લોકો પોતાની રત્ન જેવી અમૂલ્ય વસ્તુઓ તસ્કરથી બચાવવા કંથામાં ગોપવીને રાખતા.

શેઠ, તમે આ કાંઈ વ્યાજબી બોલતા નથી. તમારા પુત્રે આવ
મને એ રત્ન આપ્યું છે-ને મેં એને એનાં ખાદ્ય પદાર્થ આપ
છે. મેં કંઈ અમસ્તું લીધું નથી. તમે પોતે પણ દ્રવ્ય આપી
વિશેષ કિંમતી કરિયાણું નથી લેતા? માટે મારા મહેરબાન, જાએ
હું એ મણિ પાછો નથી આપતો. પણ કૃતપુણ્ય કહે-હું તો લ
ને જ જવાનો. આમ વિવાદ કરતાં બેઉ રાજદરબારમાં ગયા-જાણે
એ (રાજદરબાર) વિના બધું વિચ્છેદ જવાનું જ હોયની શું!

કચેરીમાં જઈ બેઉએ પોતપોતાના વિવાદનું કારણ કહી
બતાવ્યું—તે જાણે રાજાની ચિન્તારૂપી શાકિનીને હાંકી કાઢવાનો
મંત્ર જ બતાવ્યો હોયની! એટલે રાજાએ કહ્યું—અરે કંદોઈ!
તેં આ બાળકને જે આપ્યું હોય એનું મૂલ્ય લે, ને શેઠને મણિ
આપી દે. અથવા તો સત્ય વાત છે કે સર્વ કોઈ મ્હોં જોઈને તિલક
કરે છે. સર્વ સ્વરૂપ સમજીને રાજાએ પણ વિચાર્યું કે—ઠીક જ
થયું કે મણિનો સ્વામિ આ શ્રેષ્ઠી નીકળ્યો. અમૃતનો આધાર ચંદ્રમા
વિના અન્ય હોય પણ કોણ? પુત્રીને પાળીપોષી મ્હોટી કરીને આજે
હું જાણે ભાગ્યયોગે ઉપાધિથી મુક્ત થયો છું કેમકે કંદોઈ જતાં
એને કૃતપુણ્ય જેવો સુંદર વર મળી ગયો! અથવા તો આ વિષયમાં
નિશ્ચયે પુત્રીનાં જ ભાગ્ય જાગતાં સમજવાં; કેમકે સૌકોઈને પોત-
પોતાનાં ભાગ્ય હોય છે. આમ વિચારીને રાજાએ શુભ દિવસે હર્ષ
સહિત કૃતપુણ્યને પોતાની **મનોરમા** નામની પુત્રી પરણાવી અને
સાથે સો ગામનો ગરાસ આપ્યો.

આ પ્રમાણે કૃતપુણ્યનો પૂર્ણભાગ્યોદય થયો અને લક્ષ્મી
પ્રાપ્ત થઈ-એ વાત પેલી દેવદત્તા ગણિકાને કાને પહોંચી. એટલે
એ માયાપ્રપંચની પુતળીએ કુટિલ અને શ્યામવર્ણા-એવા પોતાના
કેશની વેણી બાંધી લીધી; તામ્બૂલભક્ષણ કર્યા કરવાની ટેવને લીધે
અતિ રક્ત થઈ ગયેલા દાંતને ઘસાવી સાફ કરાવ્યા. પોતે જાણે
પવિત્રતા અને પતિવ્રતપણાની સાક્ષાત્ મૂર્તિ હોયની એમ, હાથ
માંથી કંકણ, અને કંઠમાંથી કંઠી આદિ આભૂષણો ઉતારી નાખ્યા,
અને એને સ્થાને સૂત્રના દોરા બાંધ્યા—તે જાણે "હું તુચ્છ છું-
એટલે આવા તુચ્છ સૂત્રને જ લાયક છું" એમ બતાવવાને હોય

ની ! વળી એણે વસ્ત્રો સુદ્ધાં બદલીને શ્વેતવસ્ત્રો ધારણ કર્યાં, તે જાણે-દ્રવ્યના આપનાર પ્રત્યે પણ વિરાગભાવ[1] ધારણ કરનારી -મારા જેવી-ને આવાં વિરાગી[2] વસ્ત્રો જ શોભે એમ કહેવરાવવાને માટે જ હોયની ! આમ સંપૂર્ણ પ્રપંચ રચીને, નાના પ્રકારની વચનચાતુરીને વિષે પ્રવીણ એવી પોતાની એક દાસીને એણે કૃતપુણ્યની પાસે મોકલી. એણે એની પાસે જઇને, વર્ષામાં ઉગી નીકળતાં તૃણની જેવાં પારાવાર આંસુ સારતાં સારતાં કપટમય વચનો કહેવા માંડયાઃ—

હે શ્રેષ્ઠિ, જે દિવસે કલ્પવૃક્ષના સહોદર જેવા-તમને, બુદ્ધિભ્રષ્ટ વૃદ્ધાએ ઘરબહાર કાઢી મૂકયા તે દિવસથી તમારી પ્રાણપ્રિયા દેવદત્તા સ્નાન-તાંબૂલ-પુષ્પાદિ સર્વ ભોગ ત્યજીને બેઠી છે; શરીરપરના આભૂષણો પણ, દુર્ભોગ્યના પાત્રો હોયની એમ, એણે ઉતારી નાખી દૂર ફેંકી દીધા છે; અને ત્યારથીજ, પોતાની વૃદ્ધ માતાને કંઈ પણ કહેવાને કે અન્ય કંઇ પણ કરવાને અશક્ત હોઇને; રોષને લીધે, વેણી બાંધી લીધી છે ! વળી તમારા વિયોગના દુઃખને લીધે અન્નજળ પણ લેતી નથી, અને દુરાગ્રહી બાળકની જેમ રૂદન કર્યા કરે છે. વૃદ્ધાએ ઘણું કહ્યું કે ભકતપાન વિના નિરાધાર શરીર ટકશે નહીં, માટે ભોજન કર. પરન્તુ તમારી પ્રિયા તો કહે કે જેમ એક યોગી સૂર્યના દર્શન કર્યા પછી જ અન્ન લે છે તેમ હું પણ મારા પ્રાણાધાર કૃતપુણ્યના દર્શન કરીશ ત્યારે જ મુખને વિષે અન્નનો કણ મૂકીશ; તે વિના નહીં. પુત્રીનો આવો આકરો હઠ જોઈ વૃદ્ધા તો વિષાદ પામી અને તેજ વખતે દાસીઓને તમારી શોધમાં મોકલાવી. પણ બહુ બહુ શોધ કર્યા છતાં તમારો કયાંઈ પત્તો મળ્યો નહીં. રત્ન ગુમાવી બેઠા હોઈએ એ પણ કયાં એમને એમ હસ્તગત થાય છે ? શોધવા ગયેલી દાસીઓએ આવી સર્વ વૃત્તાન્ત કહ્યો છતાં એણે ભોજનનો સ્વીકાર ન જ કર્યો. એમ થવાથી અમે સર્વ પરિચારિકાઓ પણ બહુ નિરાશ થઈ. એવામાં દૈવયોગે કોઇ નિમિત્તજ્ઞ આવી ચડ્યો એણે પોતાની તર-

૧. રાગ-પ્રેમ-નો અભાવ. ૨. રાગ-રંગ-વગરના=જેન.

ફથી કંઈક શીખામણ દેવદત્તાને આપવાની વાત કરી. પણ એ વખતે દેવદત્તા પોતે કેવા દુઃખમાં હતી એની એ બિચારાને શી ખબર ? દેવદત્તાએ તો એને કહ્યું કે—હે ભદ્ર, આ જન્મમાં તો આ કાયા કેવળ કૃતપુણ્યને અર્થે છે; એ નર નહિં મળે તો પછી વૈશ્વાનર[1] તો છેજ. એ સાંભળી નિમિત્તજ્ઞે કહ્યું—હે ભદ્રે, તું જેનું, એક ઉત્તમ મંત્રની જેમ, ધ્યાન કરી રહી છે એ કૃતપુણ્ય કોઇ સ્થળે ક્ષેમકુશળ છે. નિમિત્તજ્ઞનાં આ શબ્દો સાંભળ્યા પછી તો તમારી સંગાથે ભોગવેલાં સુખોનું સ્મરણ થઇ આવવાથી, એણે, વર્ણવ્યું ન જાય એવું રૂદન કર્યું; કારણકે એનો, તમારે માટે કોઇ લોકોત્તર પ્રેમ છે. પછી વૃદ્ધાએ પણ જ્યારે જાણ્યું કે નિમિત્તજ્ઞ સર્વ જાણે છે ત્યારે એને પૂછ્યું કે—ભાઈ, આ મારી પુત્રીનો કૃતપુણ્ય સાથે ક્યારે મેળાપ થશે ? તમારૂં જ્યોતિષ જોઇને કહો. એટલે એ નિમિત્તજ્ઞે લગ્નસામર્થ્ય અને નાડીસંચાર આદિ જાણી લઇને, સાંભળવા માટે સાવધાન–એકચિત્ત થઇ રહેલા પરિવારને સંભળાવ્યું કે—તમારી દેવદત્તાને એના પ્રિય કૃતપુણ્ય સાથે નિશ્ચયે આજથી બાર વર્ષે મેળાપ થશે. જો ન થાય તો આ પુસ્તક હું મૂકી દઉં. એ સાંભળીને, હે શ્રેષ્ઠિ, દેવદત્તાને કંઇક આશ્વાસન મળ્યું. પણ એની વૃદ્ધા માતાને તો એણે કહ્યું—આ નિમિત્તજ્ઞે બહુ સુંદર ઉત્તર આપ્યો છે ! કારણકે એટલા વર્ષની કોને ખબર છે ? એટલા વખત સુધી કોણ વિદ્યમાન હશે અને કોણ નહીં હોય ? એટલે વૃદ્ધાએ કહ્યું—હે પુત્રી, મારૂં કહ્યું માન, અને અન્નજળનો સ્વીકાર કર. તું જીવન્ત હોઇશ તો તારો પ્રિયજન નિઃશંસય તને મળશે જ. કારણકે જીવતાજાગતાનું કલ્યાણકલ્યાણ જ થાય છે. તે પછી દેવદત્તાએ પણ કહ્યું—હે જનની, જો હવે પછી તું મારી પાસે અન્ય પુરૂષનું નામ પણ ન લેવાના શપથ લે તો હું ભોજન લઉં; અન્યથા નથી લેવાની. એટલે વૃદ્ધા બોલી—હે પુત્રી તું આવું કેમ કહે છે ? મેં પાપિણીએ તારા સ્વજનને કાઢી મૂક્યો તો એણે પણ શું બાકી રાખ્યું છે ? તારી આવી કષ્ટમય દશા થઇ તે એને જ લીધે કે નહિં ? ધારી કરીને અલ્પ દ્રવ્ય આપ્યું હોય તો યે રાંકના ઘરમાં રહેવું

1. અગ્નિ મતલબ કે કૃતપુણ્ય નહીં મળે તો મારે અગ્નિનું શરણ છે.

નથી " એના જેવું તારે થયું છે. પણ હવે તો મને પોતાને યે પશ્ચાતાપ થાય છે; માટે તારી પાસે અન્ય પુરૂષ વિષે વાત જ નહીં કરૂં. આ પ્રમાણે વૃદ્ધાએ જ્યારે પ્રતિજ્ઞા કરી ત્યારે, હે શ્રેષ્ઠિ, તમારી સંગમોત્સુક દેવદત્તાએ, કાયાને આધારમાત્ર મળે એ હેતુથી જ, ભોજન લેવું શરૂ કર્યું. પછી યોગિની જેમ પરમ પદ–એટલે મોક્ષનું ધ્યાન ધરે તેમ તમારા પદ એટલે ચરણનું ધ્યાન ધરતાં દેવદત્તાએ મહાકષ્ટે બાર વર્ષ વ્યતીત કર્યાં. પણ એ અરસામાં કયાંયે તમારી વાત સુદ્ધાં એના સાંભળવામાં આવી નહીં. એટલે એણે વિચાર્યું કે–કાં તો નૈમિત્તિકનું વાકય અસત્ય, અથવાતો મારાં ભાગ્ય જ કોઇ એવાં મન્દ ! આમ ચિન્તવન કરતી હતી ત્યાં તો, હે શ્રેષ્ઠિ, આજે તમારૂં સુધાતુલ્ય વૃત્તાન્ત એને શ્રવણગોચર થયું. તમારા કુશળ સમાચાર જાણ્યા ત્યારે જ એના જીવમાં જીવ આવ્યો છે, અને આ ત્રણે જગત્ વસ્તીવાળાં છે એવું એને આજે જ ભાન થયું છે. અને તેથી, હે ભાગ્યશાળી, તમારી પ્રાણપ્રિયા દેવદત્તાએ મને તમારી પાસે મોકલી છે. તમારા વિયોગાગ્નિથી સંતપ્ત એવી મારી સ્વામિનીને પોતાનું સુખદુ:ખ નિવેદન કરવાનું તમારા વિના અન્ય કોઈ સ્થાન નથી. માટે હે કરૂણાસાગર, કૃપા કરીને આવીને એને દર્શન દો, અને એમ કરીને એના પ્રાણ બચાવો.

દેવદત્તાગણિકાએ મોકલેલી દાસીનું ઉપરપ્રમાણેનું ચતુરાઇભર્યું લંબાણ ભાષણ સાંભળીને કૃતપુણ્ય તો આશ્ચર્યમાં લીન થઇ ગયો. એ ગણિકાએ એનો બહિષ્કાર કરીને જે દુ:ખ દીધું હતું તે ન સંભારતાં એણે મૃદુતાભરી વાણીથી ઉત્તર આપ્યો:—હે દાસી, તમોને સર્વને ઓળખ્યાં ! તમારૂં આચરણ જાણ્યું ! તમારો વૈભવ વળી જોયો ! અને તમારૂં મિષ્ટાન્ન પણ ઘણું જમ્યો ! હે ભદ્રે, પોતાનું ભલું ઇચ્છનારા વિદ્વાન્ પુરૂષોએ, વિષવૃક્ષની છાયાની જેમ, તમારી છાયાનો પણ વિશ્વાસ કરવો યોગ્ય નથી. એક વૃક્ષને જેમ પાદથી શીર્ષ પર્યન્ત ઘટ ભરી ભરીને જળથી સિંચન કરવામાં આવે છે તેમ તમે પણ મને ઉદરપૂર્ણ ભોજન કરાવતા હતા એ વાતનું શું મને સ્મરણ નથી ? [1]ઉગ્રભોગવાળી, [2]વક્ર

૧. ભયંકર રૂપા અનિત્ય ભેગવિલાસ. ૨. વાંકીચૂંકી ચક્રપાણી: મ.વ. ૧૫૮૩ ના.

ગતિવાળી, અધમોત્તમ વિલાસવડે [1]પુંમૂષકોનું ભક્ષણ કરનારી, સદાચરણહીન અને શરીરમાંજ મૃદુતાવાળી–એવી [2]દ્વિજિહ્વ સર્પિણી સમાન વેશ્યાનો કોણ વિશ્વાસ કરે ? દાસીએ એ સાંભળીને કહ્યું-હે ભાગ્યવાન, તમે સત્ય કહો છો. પ્રાયે ગણિકાઓ આવી જ હોય છે. પરન્તુ મારી સ્વામિની દેવદત્તા એવી નથી. કારણકે પાંચે આંગળીઓ કાંઈ સરખી નથી. એ સાંભળી કૃતપુણ્યે પણ એની સાથેનો પૂર્વનો પ્રેમ સંભારી " ભલે એક ખુણે પડી આધા કરે " એમ ઈચ્છી દાસીને કહ્યું—જો તારી સ્વામિનીને ખરેખર મારી સાથે પ્રયોજન હોય તો અન્ય સર્વ વિચારણા પડતી મૂકીને સરલ પગલે, પોતેજ હાલીચાલીને મારે ત્યાં આવે. કારણકે નદી જ સમુદ્રને મળવા જાય છે, સમુદ્ર કંઈ નદીને મળવા જતો નથી.

ચેટીને કૃતપુણ્યનું કથન યોગ્ય લાગ્યું એટલે એણે કહ્યું—ત્યારે તમે મારી સ્વામિનીને એક જૂદો વિશાળ આવાસ આપો કે જેથી એ પોતાના પરિવાર સહિત ત્યાં આવીને રહે. દાસીની આ માગણી યોગ્ય લાગવાથી કૃતપુણ્યે પણ પોતાના મન્દિરની નિકટમાં એને તત્ક્ષણ એક ગૃહ અપાવ્યું. કારણકે એના જેવા સહસ્ર ગામના અધિપતિને હવે કંઈ ન્યૂનતા નહોતી. પછી ગણિકા પણ પોતાના પરીવાર સહિત ત્યાં રહેવા આવી; કર્મ બંધાતા જાય છે તેમ તેમ એની સન્તતિ પ્રકૃતિ એની સાથે મળી જાય છે એમ.

હવે પોતાની મૂળ પરિણીત પત્ની જયશ્રી, બીજી રાજપુત્રી મનોરમા અને ત્રીજી દેવદત્તા ગણિકા–એ ત્રણે સ્ત્રીઓની સંગાથે રહેતો કૃતપુણ્ય, જાણે ત્રિભુવનની સાક્ષાત્ ત્રણ લક્ષ્મી સંગાથે વસતો હોયની એમ શોભવા લાગ્યો. અનુક્રમે એકદા એને વિચાર થયો કે-જયશ્રી મારી પહેલી સ્ત્રી છે; સમસ્ત ગુણયુક્ત છે; મારા માતપિતાએ સોંપેલી છે; અને વળી પુત્રવતી છે; માટે એને કુટુમ્બની સ્વામિનીને પદે સ્થાપવી. કારણકે ગુણને ઉચિત સત્કાર કરવો કહ્યો છે. બીજી શ્રેણિક રાજાની પુત્રી મનોરમા સૌન્દર્યશાળી–રૂપવતી છે, એનાથી મારી ખ્યાતિ છે. માટે એનું

---

૧. પુરૂષ જાતિના મૂષક (ઉંદર): પુરૂષરૂપી મૂષક. ૨. સર્પને બે જીભ હોય છે માટે દ્વિજિહ્વ. વેશ્યા કંઈ કહે કંઈ બોલે છે માટે દ્વિજિહ્વ.

પણ વિશેષ માન રાખવું. ત્રીજી દેવદત્તા જો કે અકુલીન છે તોપણ કામવિલાસમાં પ્રવીણ હોઇ શરીરસંબંધી સુખ પૂરાં પાડે છે; માટે એનો પણ મારે સત્કાર કરવો જોઇએ; અશુચિના સ્થાનમાં ઉત્પન્ન થયેલી કેતકીને પણ મસ્તકપર ધારણ કરવામાં આવે છે એમ. આ ત્રણ ઉપરાંત પેલી ચાર શ્રેષ્ઠિનીની પુત્રવધુઓ પણ નિશ્ચયે મારે વિષે અનુરક્ત અને ભક્તિમતી છે; અન્યથા એવાં ઉત્તમ રત્નો મોદકને વિષે નાખત નહીં. માટે રૂપમાં સુરાંગનાઓને પણ પાણી ભરાવે એવી એ ચારેને હસ્તગત કરૂં. એમને હસ્તગત કરવાથી, એમની લક્ષ્મી પણ સાથે વહી આવશે; કારણકે રાજા પૃથ્વી વશ કરે છે ત્યારે સમસ્ત કોષ-દ્રવ્યભંડાર પણ એની સાથેજ આવે છે. પણ ત્યારે મારાથી જ ઉત્પન્ન થયેલ પેલા કુળધ્વજ પુત્રો છે એમને વૃથા શા માટે છોડી દેવા ? કેમકે પુત્રસંપત્તિ દુર્લભ છે. પત્નીઓ ઘેર આવશે એમની સંગાથે સાથેલાગેલા એઓ પણ આવશે જ. વૃક્ષની લતાઓ લાવીએ તો એમની ઉપરના ફળ પણ સાથે જ આવે છે ને ?

આમ પોતે ભોગવીને સંતતિ સુદ્ધાં ઉત્પન્ન કરેલ એવી એ ચારે શ્રેષ્ઠિનીની વધુઓને હસ્તગત કરવાનો વિચાર કરતો કૃતપુણ્ય એ વિચારને શીઘ્ર અમલમાં મુકાવા માટે જઇને બુદ્ધિના ભંડાર-એવા અભયકુમારને મળ્યો. મળીને એને સર્વ સ્વરૂપ સમજાવી કહ્યું કે-એ શ્રેષ્ઠિનીનું ઘર હું બહારથી ઓળખી શકું નહીં માટે તમે એને મેળવી આપો.

જેમ આ કૃતપુણ્યે પોતાના કાર્યની સિદ્ધિનો ઉપાય પૂછયો એમ અનેકાનેક લોકો જેની પાસે નિરન્તર પૂછવા આવ્યા કરતા હતા એવા અભયકુમારે કૃતપુણ્યના કાર્યની સિદ્ધિને અર્થે ડબલ દ્વાર-વાળું એક દેવમન્દિર કરાવ્યું-તે જાણે પેલી વૃદ્ધા શ્રેષ્ઠિનીને શોધી કાઢવાને કપટયંત્રની રચના કરાવી હોયની ? વળી એમાં એણે સાક્ષાત્ કૃતપુણ્યસદૃશ લેપ્યમયી પ્રતિમા કરાવીને સ્થાપન કરી. પછી સમસ્ત નગરમાં આકર્ષણમંત્રની જેવી ઉદ્‌ઘોષણા કરાવી કે-હે લોકો સ્ત્રી કે પુરૂષ, બાળક કે બાળિકા, કુમાર કે કુમારિકા, તરૂણ કે વૃદ્ધ-સર્વેએ દેવમન્દિરમાં વિઘ્નહારિણી યક્ષપ્રતિમાનું પૂજન-વંદન કરવા અવશ્ય આવવું. નિમિત્તજ્ઞનું કહેવું એમ છે કે-નહિં

આવી જાઓ તો સાત દિવસમાં કંઈ ભયંકર વિઘ્ન ઉપસ્થિત થશે. એ સાંભળી આફત આવી પડવાના ભયને લીધે પ્રજાજનો ત્યાં આવવા લાગ્યા. કહ્યું છે કે છળ કામ કરે છે એવું બળ કામ નથી કરતું. સમુદ્રમાં ભરતી સમયે જેમ જળના કલ્લોલ ઉછળે છે એમ લોકોના સમૂહને સમૂહ ઉછળીઉછળીને યક્ષના દર્શન પૂજન-અર્થે ભરાવા લાગ્યા. ગવાક્ષમાં રહેલા અભય અને શ્રેષ્ઠીપુત્ર બેઉ જાણે આત્મસ્થ[1] કેવળજ્ઞાન[2] અને કેવળદર્શન[3] હોયની એમ જતા આવતા સર્વ લોકોને જોવા લાગ્યા. લોકો આવતા ગયા એમ એક દ્વારે પ્રવેશ કરી, આપત્તિના નિવારણાર્થે યક્ષની પ્રતિમાનું પૂજન કરી, બીજે દ્વારે નીકળી જવા લાગ્યા; જેમ શૂન્ય ચિત્તવાળાનું એક કાને સાંભળેલું બીજે કાને થઇ નીકળી જાયછે એમ. એવામાં પેલી વૃદ્ધા શ્રેષ્ઠિની આવી. એની સાથે એની ચારે વધુઓ હતી અને એ વધુઓની આંગળીએ, પાર્શ્વભાગમાં અને કટિપ્રદેશપર બાળકપુત્રો હતા. એ સર્વને કૃતપુણ્યે ઇસારો કરી અભયકુમારને ઓળખાવ્યા.

એવામાં તો કૃતપુણ્ય સમાન જે મૂર્ત્તિ હતી તે આ આવેલા સૌની દૃષ્ટિએ પડી. એને જોઈને પોતાના પ્રાણપ્રિય પતિનું સ્મરણ થઈ આવવાથી સર્વે વધુઓના નયનમાંથી અશ્રુની ધારા વછુટી. વળી પુત્રો તો "અહો આપણા મહાભાગ્ય કે આજે આપણા પિતા ચિરકાળે આપણને મળ્યા" એમ બોલતા એની છેક પાસે જઈ ઉભા રહ્યા. બાળક શિશુઓ હતા એ તો તત્ક્ષણ "પિતાજી, અમને મૂકીને આટલા દિવસ કયાં ગયા હતા" એમ બોલતા બોલતા મૂર્તિની ઉપર ચઢવા લાગ્યા. એકે કહ્યું—તાતનો મારાપર બહુ પ્રેમ હતો માટે હું એમના અંકને વિષે બેસીશ; બીજા દૂર રહો. ત્યાં વળી બીજો કહેવા લાગ્યો—ચાલ તું દૂર રહે. હું પિતાજીને બહુ વલ્લભ હતો. એઓ સુંદર ફળાદિક લાવતા ત્યારે પ્રથમ ભાગ મારો પાડતા. માટે હું જ એકાકી તાતના ઉત્સંગમા બેસીશ. શેષ બાળકો પણ એજ પ્રમાણે અનુસરતું બોલવા લાગ્યા. કાલવું બાળકોનો એવો જ સ્વભાવ છે. આમ વિવાદ કરતા, કોઈ એ

૧. આત્મામાં રહેલ ૨. વસ્તુમાત્રને જાણનારી શક્તિ ૩. [illegible] દેખે એવી શક્તિ.

મૂર્તિના ઉત્સંગમાં બેસી ગયા; કોઈ જાનુપર, કોઇ ચરણ પાસે, કોઈ મસ્તકપર, કોઈ ખભાપર, કોઇ ભુજાપર, તો કોઇ પીઠે, એમ મનમાં આવ્યું ત્યાં ચઢી બેઠા. પણ એમાં કંઈ આશ્ચર્ય જેવું નહોતું; કેમકે મ્હોટા માણસને પણ કવચિત્ આવી ભ્રાન્તિ થાય છે. વળી તે તે સ્થાને રહેલા-એવા એ બાળકો વારંવાર, ક્ષણમાં અહીં તો ક્ષણમાં અન્યત્ર એમ સ્થાન બદલવા લાગ્યા; કારણકે વાનરો અને બાળકો કયાંય પણ સ્થિર થઈને બેસતા નથી. આટલા બધા પુત્રો જેનાપર બેઠા છે એવી એ કૃતપુણ્યની પ્રતિમા તે વખતે અમ્બિકાની મૂર્તિ કરતાં પણ ચઢી ગઇ ! કારણકે અમ્બિકાને, ગણેશ અને કાર્તિકેય, એ બે જ પુત્રો છે. પછી જવાનો સમય થયો એટલે વૃદ્ધા અને એની વધુઓ બાળકોને કહેવા લાગી—વત્સો, ચાલો, વખત બહુ થઇ જવા આવ્યો છે. પણ એ બાળકોએ તો પોતાની અસ્પષ્ટ ભાષામાં એકસામટો ઉત્તર આપ્યો કે, તમે જાઓ, અમે તો અમારા પિતાની પાસે જ રહેશું. આવું બાળકોનું બોલવું સાંભળીને પેલી સ્રીઓએ કહ્યું—ભાઇઓ, આ તમારા પિતા નથી, તમારા પિતા તો ઘેર છે. આ તો દેવની મૂર્તિ છે. એનાપર બેસાય નહીં. બેસીએ તો આપણને અનિષ્ટકર્તા એવી આશાતના[૧] લાગે. તમે મૂર્ખાઓ કંઈ સમજતા નથી—તમારૂં શું કરવું ? ઘેર ચાલો, ત્યાં તમને નારંગી, કેળાં, ખજુર, અખોડ, દ્રાક્ષ વગેરે આપશું. એમ કહી લાલચમાં નાખી, નવા ખરીદેલા ગાય આદિ પ્રાણીની જેમ, એમને મહાકષ્ટે ઘરભેગા કર્યા.

વૃદ્ધા વગેરે ઘરભણી ગયા એમની પાછળ અભયકુમારે પોતાના ગુપ્ત પુરૂષોને મોકલ્યા. એ સેવકો જઇને એનું ઘર ઓળખી આવ્યા ને એની નિશાની આપી. એ નિશાનીએ સાળો બનેવી બેઉ વૃદ્ધાને ઘેર પહોંચ્યા-તે, વૃદ્ધાના દુર્ભાગ્ય કે વધુઓના સદ્ભાગ્ય—એ બેમાંથી કયાથી આકર્ષાઇને પહોંચ્યા

---

૧. (મૂળ અર્થ) પાડવું-નાશ કરવો: જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર-એના લાભનો નાશ કરવો: એ ત્રણથી પ્રાપ્ત થતો લાભ ગુમાવી બેસવો: (ગૌણ અર્થ) દેવ-ગુરુ વગેરે પ્રતિ અવિનય કરવો તે.

એની અમને કંઈ સમજણ પડતી નથી ! પોતાના સ્વામિનાથને અકસ્માત્ આવ્યા જોઈને પત્નીઓ સર્વે, જાણે અમૃતનો છંટકાવ થયો હોયની એમ, આનન્દમાં નિમગ્ન થઈ કહેવા લાગી–અહો આજનો ધન્ય દિવસ ! કે અમારા પતિદેવ, અજાણ્યે કિનારે ચઢી ગયેલા પ્રવહણની જેમ, સહસા અમને પુનઃ મળ્યા ! એ વખતે અભયકુમારે પેલી વૃદ્ધાને કહ્યું–અહો ! કપટકળાની મૂર્ત્તિ, ધિક્કાર છે તને કે અમારા જ નગરમાં તું આવો અન્યાય કરી રહી છે ! અમને જ ઠગીને અમારી જ સાથે વેર ખેડવા માંડયું ! અપુત્રનું દ્રવ્યાદિ સર્વ રાજા હસ્તગત કરશે એવા ભયથી તેં આ કૃતપુણ્યને ઘેર લઇ જઈને વર્ષોપર્યન્ત રાખ્યો અને સંતાન થયા પછી પુનઃ કાઢી મૂકયો ! ધિક્કાર છે આવા તારા નિર્દયપણાને ! એના આવા ઘનસાર[1] જેવા સુગન્ધી શીલથી તારો એક પણ રોમરાય ભેદાણો નહીં તો શું તું નક્કર પત્થર જ છે ! આ તારા પૌત્રો, ચારે વધુઓ અને સમસ્ત દ્રવ્યાદિ આ કૃતપુણ્યને સોંપી દે; અને તું ખાલી હાથે બહાર નીકળ. એ જ તારી અનીતિનો દંડ. અન્ય રાજાઓ તો આવું કરનારને મુખે અને મસ્તકે મેશ સુદ્ધાં ચોપડવાની શિક્ષા કરે છે (પણ હું તે કરતો નથી). અહો ! જે સ્ત્રી પૂર્વે ચારે વધુઓને નિત્ય સ્વેચ્છાપૂર્વક બળાત્કારે પોતાની આજ્ઞા ઉઠાવવાનું કહેતી તે આજે અભયકુમારની સમક્ષ એક શબ્દ પણ બોલી શકી નહીં ! અથવા તો વણિક જાતિને માટીના કાક જેવી કહી છે તે સત્ય જ છે. પછી અભયકુમારે વૃદ્ધાને યથારૂચિ ભોજન અને વસ્ત્રાદિકનો ખરચ નીકળી રહે એટલું દ્રવ્ય અપાવ્યું; અને વધુઓ, એના પુત્રો અને સમસ્ત લક્ષ્મી કૃતપુણ્ય પોતાને ઘેર લઇ ગયો. ખરેખર વૃદ્ધાને તો " કાણું મુખ ને કથીરના દાંત " થયા !

ઘેર જઇને વિચક્ષણ એવા કૃતપુણ્યે, ગુણને વિષે પોતાના [2]પક્ષપાતિપણાને લીધે, જયશ્રીને પરમહર્ષ સહિત કુટુમ્બની સ્વામિનીને પદે સ્થાપી. એટલે શેષ છએ સ્ત્રીઓ નિરન્તર એની આજ્ઞામાં રહેવા લાગી; વિનયવતી સાધ્વીઓ મહત્તરા[3] સાધ્વીના આજ્ઞામાં રહે એમ. સાત સાત સ્ત્રીઓથી સેવાતો કૃતપુણ્ય પણ

૧. કપૂર ૨. [illegible]

આહારની સંશુદ્ધ એષણાથી[1] મુનિ શોભે એમ શોભવા લાગ્યો. જયશ્રીની કુક્ષિએ ઉત્પન્ન થયેલ એક પુત્ર અને બીજા પણ અન્ય સ્ત્રીઓના પુત્રોથી પરવરેલો એ, ફળોની લુંબ ને લુંબથી લચી રહેલા આમ્રવૃક્ષની શોભાને ધારણ કરવા લાગ્યો. અનુક્રમે ધર્મ, અર્થ અને કામ-એ ત્રણે પુરૂષાર્થ સાધતાં, સુખમાં દિવસ નિર્ગમન કરતો કૃતપુણ્ય પરમ ખ્યાતિ પામ્યો.

એવામાં એકદા ત્રિભુવનના આનન્દરૂપી કંદને મેઘની જેમ પોષનારા; અનેકવિધ દુષ્કર્મોરૂપી અન્ધકારનો ચન્દ્રમાની પેઠે નાશ કરનારા; જન્મ, મરણ અને દુર્ગતિના દુઃખરૂપ કાષ્ઠોને અગ્નિની જેમ ભસ્મીભૂત કરનારા; નાના પ્રકારના આધિ-વ્યાધિને વિધ્વંસ કરવાનું ઔષધ આપનારા; અને સમસ્ત કલ્યાણરૂપી વૃક્ષલતાઓને મેઘની જેમ નવપલ્લવ કરનારા શ્રીમાન્ મહાવીર ભગવાન, નાના મોટા ગ્રામ, નગર આદિથી વ્યાપ્ત એવી ધરણીપર, ભવ્ય પ્રાણીઓને બોધ આપવાની ઇચ્છાને લીધે, નિશદિન સતત વિહાર કરતા કરતા આ જ રાજગૃહ નગરીના નિકટમાં આવેલા પ્રસિદ્ધ 'ગુણશૈલ' ચૈત્યનેવિષે આવી સમવસર્યા. ભગવાન્ સમસ્ત પ્રજાજનોને આશ્ચર્યમાં લીન કરતા એવા અષ્ટ[2] પ્રાતિહાર્યોથી વિરાજી રહ્યા હતા. કોટિબંધ દેવતાઓ એમના ચરણકમળ સેવી રહ્યા હતા; અને ગૌતમગણધર આદિ સાધુઓનો પરિવાર એમની શુશ્રૂષા કરી રહ્યો હતો. જગત્પ્રભુ આવવાના હતા એટલે પોતાને કૃતાર્થ માનતા વૈમાનિક અને જ્યોતિષિક સુરાસુરો અને વ્યન્તર દેવોએ પરમ હર્ષ સહિત ત્યાં સમવસરણની રચના કરી; કારણકે મહંત પુરૂષોની ચાકરી પણ મહા ભાગ્યનો ઉદય હોય તો જ મળે છે. નવનવીન સુવર્ણકમળપર ચરણન્યાસ કરતા આવતા પ્રભુએ પણ પૂર્વ દિશાના મુખ ભણીથી એ સમવસરણને વિષે પ્રવેશ કર્યો. પ્રવેશ કરીને, ત્રિભુવનસ્વામી-એવા ભગવાને ચૈત્યદ્રુમની પ્રદક્ષિણા

૧ એષણા=ઈચ્છા. સાત એષણા કહેવાય છેઃ સંસૃષ્ટ, અસંસૃષ્ટ, ઉદ્ધૃત, અલ્પલેપિત, ઉદ્‌ગૃહિત, પ્રગૃહિત, અને ઉજ્ઝિતધર્મા. ૨. અશોકવૃક્ષ, પુષ્પવૃષ્ટિ, દિવ્યધ્વનિ, ચામર, આસન, ભામંડલ, દુન્દુભિ અને છત્ર-એ આઠ. નિત્ય સેવામાં હાજર-માટે એ પ્રભુના પ્રાતિહાર્યો કહેવાય છે.

કરી. અથવાતો આ મહાપુરૂષે એકેન્દ્રિય એવા પણ વૃક્ષની પ્રદક્ષિણા કરી એ એની કોઈ અવર્ણનીય વિશિષ્ટતા જ સમજવી. પ્રદક્ષિણા દઈને પછી ભગવંત સિંહાસનપર બેઠા. અહીં એક વિચિત્રતા થઈ કે–પ્રભુના બેસવાથી સિંહાસન, પ્રભુની નીચે રહે એટલે, અધઃકૃત થયું કહેવાય, છતાં એ ત્રણ ભુવનની ઉપર જ રહ્યું[1]! એટલામાં તો ત્યાં તત્ક્ષણ સંસારનું સ્વરૂપ સમજનારાના મનમાં (બાર) ભાવના[2] ઉપસ્થિત થાય એમ, બારે પર્ષદા[3] આવીને ઉપસ્થિત થઈ (બેઠી).

જ્યારે પ્રભુ આવીને ઉદ્યાનમાં સમવસર્યા તે વખતે ઉદ્યાનપાલકે જઈને શ્રેણિકભૂપતિને વધામણી દીધી કે–હે નરાધિપ, જેમના નામસ્મરણમાત્રથી, સુપકવ વાલુંકયફળની[4] જેમ આપત્તિઓ સર્વે સત્વર ભાંગીને કટકા થઇ જાય છે; કોટિવેધ[5] રસથીજ હોયની એમ સર્વત્ર કલ્યાણ કલ્યાણ થઈ રહે છે; અને તપીગયેલ લોહપર પડેલા જળબિન્દુની જેમ દારિદ્રય શીઘ્ર વિલય પામે છે; વળી જેમનું, એકચ્છત્ર સામ્રાજ્યની જેમ કયાંઇ પણ સ્ખલના ન પામતું, શાસન જયવન્તપણે વર્તી રહ્યું છે; તથા મોક્ષની જેમ, જેમની પાસે અણિમા[6] વગેરે સિદ્ધિઓ ઉપસ્થિત થઇને રહેલી છે–એવા, સિદ્ધાર્થનૃપના કુલદીપક મહાવીરતીર્થંકર હમણાંજ આપણા ઉદ્યાનને વિષે આવી સમવસર્યા છે. સત્યમેવ આપનું પુણ્ય અનન્ત છે! માટે, હે નાથ, પ્રભુનું આગમન થયાની મારી વધામણી છે. કેમકે આપને

---

૧. 'અધઃકૃત' (હેઠળ આવી ગયું) છતાં ત્રિભુવનની 'ઉપર'–એ વિરોધ શમાવવા 'ઉપર' નો અર્થ 'ત્રિભુવનને વિષે શ્રેષ્ઠ' એવો લેવો.
૨. અનિત્ય, અશરણ આદિ બાર ભાવના કહેવાય છે તે. (સંભાવના–વિચારણા)
૩. ધર્મશ્રવણ આદિ ધાર્મિક કાર્યાર્થે એકત્ર થતું [illegible]–સભા. સમવસરણને વિષે પ્રભુ પાસે ધર્મશ્રવણાર્થે એવી બાર પર્ષદ–સભા બેસે છે. સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક અને શ્રાવિકા–મળીને ચાર; વૈમાનિક, જ્યોતિષ્ક, ભવનપતિ અને વ્યન્તર–એ ચાર પ્રકારના દેવતાઓની ચાર; અને આ [illegible] નિકાયમાંની દેવીઓની ચાર. એમ એકંદર બાર સભા થઈ. ૪. [illegible] ૫. [illegible] રસ–પ્રવાહી પદાર્થ [illegible] ( ) એના સ્પર્શથી ધાતુઓ સુવર્ણ–સોનું બની જાય છે–એવી [illegible] માન્યતા છે.
૬. અણિમા, મહિમા, ગરિમા, લઘિમા, [illegible] અને [illegible]–એ આઠ સિદ્ધિઓ–[illegible] કહેવાય છે.

શ્રી જિનેશ્વરના વર્તમાનના શ્રવણ કરતાં અન્ય કશું અત્યન્ત હર્ષનું કારણ નથી.

આમ ઉદ્યાનપાલક પાસેથી પ્રભુના આગમનની વાત સાંભળીને શ્રેણિકરાજા સાક્ષાત્ ધર્મના અંકુરોથી હોયની એમ હર્ષના રોમાંચથી વ્યાપ્ત થઇ ગયો; તેથી એણે એ પ્રિયભાષી બાગવાનને વંશપરંપરાનું દારિદ્રય ફેડનારૂં એવું દાન આપ્યું. કેમકે રાજાઓ આપવા બેસે છે ત્યારે અનર્ગળ આપે છે. પછી એણે તત્ક્ષણ ભગવાનને વંદન કરવા જવા માટે તૈયારી કરાવી. કેમકે તે વખતે એક ક્ષણનો પણ વિલંબ થાય એ ઇચ્છવાયોગ્ય નહોતું. સામગ્રી તૈયાર થઇ કે તરતજ અભયકુમાર આદિ સ્વજનોના પરિવાર સહિત શ્રેણિકરાજા, સ્વભાવથી અચળ[1] છતાં, (સેચનક હસ્તીપર આરૂઢ થઇને) ચાલ્યો. ચાલતાં ચાલતાં સમવસરણ એની દૃષ્ટિએ પડયું કે તત્ક્ષણ પોતે હસ્તીપરથી ઉતરી ગયો. અથવાતો એમાં આશ્ચર્ય શું ? એ જોઇને તો માણસ મદ થકી પણ ઉતરી જાય છે[2] ! પછી પાંચ પ્રકારના અભિગમન[3] સાચવીને એણે, પાંચમી[4] ગતિ પ્રાપ્ત કરવા માટે પાંચબાણવાળાનો[5] પરાજય કરનાર–એવા જિનેશ્વરને વન્દન કરવા અંદર પ્રવેશ કર્યો. પ્રવેશ કરીને, (પ્રભુને) ત્રણ પ્રદક્ષિણા દેવા માટે સપરિવાર એણે પ્રભુની દક્ષિણે આવર્તમાં

---

૧. અચળ (હાલચાલી ન શકે એવો) છતાં 'ચાલ્યો'–એ વિરોધ. સમાવતાં 'અચળ' એટલે 'દૃઢમનનો' એમ લેવું. (વિરોધાભાસ અલંકાર). ૨. મદ–ગર્વ ત્યજી દે છે. ૩. દેવગુરૂ સમક્ષ જતાં અમુક 'વિધિઓનું અનુપાલન' કરવું કહ્યું છે એને 'અભિગમન સાચવવા' કહે છે. આ પ્રમાણેઃ (૧) કુસુમ–ફળ આદિ સચેત વસ્તુઓ આપણી પાસે હોય તો તે ત્યજી દેવી: [૨] દ્રવ્ય–આભરણાદિ અચેત વસ્તુઓ પાસે રહેવા દેવી: [૩] મનનું એકાગ્રપણું કરવું: [૪] ખેસ–દુપટ્ટો આપણી પાસે હોય એનો એકશાટી–એકપટો ઉત્તરાસંગ કરવો: [૫] પ્રભુને દૂરથી જોતાંજ મસ્તકપર અંજલિ જોડવી. વળી વંદના કરવા આવનાર શ્રાવક જો પોતે રાજા કે એવો મહાન્ અધિકારી હોય તો તે પોતાનાં રાજ્યચિન્હ બહાર મૂકીને અંદર પ્રવેશ કરે–એ પણ 'અભિગમન સાચવવા' કહ્યાં છે. એટલે એ પોતાનાં ખડ્ગ, છત્ર, ઉપાનદ (મોજડી), ચામર અને મુકુટ–એ પાંચવાનાં બહાર મૂકીને જ પ્રવેશ કરે. ૪. મોક્ષ. (પહેલી ચાર ગતિ દેવ–મનુષ્ય–તિર્યંચ અને નારકીની છે.) ૫ અર્થાત્ પાંચ બાણવાળા કામદેવનો.

જેમજેમ ભમવા માંડયું તેમતેમ મોહરાજાના મસ્તકપર વ્યથાના આવર્તો ઉઠવા લાગ્યા એવી અમારી માન્યતા છે.[૧]

પછી શ્રેણિક રાજાએ, ત્રણવાર ભૂમિપર્યન્ત મસ્તક નમાવી પ્રભુને વન્દન કરીને, ભક્તિપૂર્ણ વાણીવડે પ્રભુની આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરી:—આપ-ભગવાન્ તો અનન્ત ગુણથી ભરેલા છો, અને હું, એક નિર્બળ દૃષ્ટિવાળો માણસ જેમ બહુ અલ્પ નક્ષત્રો જોઇ શકે છે એમ, આપના બહુ અલ્પ ગુણોને જાણું છું; તોપણ મારૂં ચિત્ત આપની ભક્તિને વિષે લીન હોવાથી, આ મારી ચલાચલ[૨] જીહ્વા આપના ગુણો વર્ણવવાને તૈયાર થઇ રહી છે.

"હે નાથ, સર્વકાળ પવિત્ર એવા તમે પ્રાણતકલ્પ દેવલોકના પુષ્પોત્તર વિમાનથી, જે માસની ઉજ્વળપષ્ટીને દિવસે, રાજહંસની જેમ, દેવાનંદાના ઉદર રૂપી અંભોજને વિષે અવતર્યા, તે-આષાઢમાસ પવિત્ર કહેવાય છે તે યોગ્યજ છે. વળી દેવાનંદાના ઉદર થકી આશ્વિનમાસની શુકલ ત્રયોદશીને દિવસે, લોકોના ચિત્તમાં આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન થાય એવી રીતે, ત્રિશલામાતાની કુક્ષિને વિષે આવી, તમે એના સર્વ મનોરથો સિદ્ધ કર્યા ત્યારથીજ આ સર્વસિદ્ધ ત્રયોદશીની ઉત્પત્તિ થઇ છે ! એમ અમને લાગે છે. વળી તમારો જન્મ થયો કે તરતજ દેવતાઓ તમારો જન્માભિષેક કરવાને તમને મેરૂ પર્વતપર લઈ ગયા તે વખતે ઇન્દ્રની શંકા દૂર કરવાને માટે, જે માસની ઉજ્વળ ત્રયોદશીને દિને, તમે લીલામાત્રમાંજ, એ મેરૂ પર્વતને કંપાવીને, જે ચિત્ર[૩] કરી બતાવ્યું તેનાજ યોગથી એ માસ ચૈત્ર માસ કહેવાય છે એમ લાગે છે. હે જિનદેવ, કોઇ માણસ પોતે એકાકી છતાં એક દુર્ગ ગ્રહણ કરે. તેમ, તમે પણ, એકલાજ, જે માસની ઉજ્વળ દશમીને દિવસે, નિર્વાણ માર્ગના શીર્ષ જેવું ચારિત્ર ગ્રહણ કર્યું, તે માસનું માર્ગશીર્ષ નામ યોગ્યરીતે જ

---

૧. આવર્ત=[૧] ગોળ ફરવું. [૨] પવન આદિથી જળને વિષે ભમરીએ. ઉત્પન્ન થાય છે તે આવર્ત ભ્રમણ=ફરતા ફેરા ફેરા. વ્યથાના આવર્ત-વ્યથાની ભમરીએ. અર્થાત્ પ્રભુનું આગમન. લોકોત્તર સમવસરણ અને સર્વ-સિદ્ધિ જોઇને શ્રેણિક રાજાના મોહનો નાશ થઇ ગયો.

૨. ચાલાક ફરતી. ૩. વિચિત્ર—આશ્ચર્ય

પડેલું છે. હે પ્રભુ, ઉત્તમ શુકલધ્યાનરૂપી વૈશાખ[1] વડે, ઘાતિકર્મ[2] રૂપ મહાસાગરને વલોવીને, જે માસની ઉજવળ દશમીને દિને તમે, જન્મ-જરા-અને મૃત્યુને નિવારનારૂં કેવળજ્ઞાનરૂપી અમૃત ગ્રહણ કર્યું તે માસનું વૈશાખ-એવું નામ યોગ્ય રીતે પડેલું છે. છે. હે પ્રભુ, તમારા પાંચે કલ્યાણકો[3] વળી ઉત્તરાફાલ્ગુની જેવા ઉત્તમ નક્ષત્રોને વિષે જ થયા છે. કહેવત છે કે 'જેનું લેણું હોય એ લે.' હે પ્રભુ, તમારૂં નિર્વાણકલ્યાણક કઈ પવિત્ર તિથિએ થશે એ મારા જેવો, પ્રત્યક્ષ હોય એટલુંજ જાણનારો, જાણી શકે નહિં. હે પ્રભુ, આ પ્રમાણે મેં તમારા છ[4] કલ્યાણકો ગણાવીને તમારા યત્કિંચિત્ ગુણગાન કર્યાં છે તો હવે મારા પણ છ[5] ભાવશત્રુઓપર હું સદ્ય વિજય મેળવું એમ કરો."

જિનદેવની આ પ્રમાણે (ઉભા ઉભા) સ્તુતિ કરી, શ્રેણિકરાજા પ્રભુનું વ્યાખ્યાન શ્રવણ કરવા પરિવાર સહિત પોતાને સ્થાનકે બેઠો.

એવામાં, એ દિવસને પુણ્યરૂપ માનતો પુણ્યાત્મા કૃતપુણ્ય પણ પોતાનાં સ્ત્રીપુત્રાદિ પરિવાર સહિત સમવસરણને વિષે આવી પ્રભુને વંદન કરીને બેઠો: અથવાતો કૃતપુણ્ય જનોને જ જિનેશ્વર સદૃશ તીર્થનો લાભ મળે છે. પ્રભુએ પણ એટલામાં પોતાની પાંત્રીશ ગુણયુક્ત વાણીવડે, પથ્ય અને કલ્યાણકર ધર્મદેશનાનો આરંભ કર્યો.

"પ્રાણી અનન્તકાળસુધી અવ્યવહારિક રાશિમાં સ્થિત રહીને પછી કોઈ વખતે વ્યવહારિક રાશિનેવિષે આવે છે. ત્યાં પણ અનન્ત ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી પર્યન્ત અનન્તકાયનેવિષે રહે છે. ત્યાંથી વળી ચ્યવીને પુનઃ અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી પૃથ્વી, જળ, અગ્નિ અને વાયુનેવિષે પૃથક્પૃથક્ રહે છે. ત્યાંથી ઉદ્ધાર પામીને, બેઇન્દ્રિયાદિ ત્રસનેવિષે બેહજારથી અધિક સાગરોપમ સુધી

---

૧. રવાયો. ૨. આત્માના ગુણોનો ઘાત કરનાર કર્મ. ૩. કલ્યાણકારી પ્રસંગો. ૪. સર્વ તીર્થંકરોના કલ્યાણકો પાંચ હોય: ચ્યવન,જન્મ, દીક્ષા, કેવળજ્ઞાન અને મોક્ષ. મહાવીર ત્રિશલામાતાની કુક્ષિએ આવ્યા પહેલાં દેવાનંદા બ્રાહ્મણીની કુક્ષિએ આવ્યા-એ અપેક્ષાને લેઈ કલ્યાણક ગણીને અહિં છ કહ્યાં. ૫. કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, મદ અને મત્સર-એ ૭. ભાવશત્રુ એટલે અભ્યન્તર શત્રુ.

રહે છે; અને અવ્યવહારિક રાશિને મૂકીને અન્યત્ર પુનઃપુન ઘાંચીની ઘાણીના બળદની જેમ જા આવ કરે છે. આમ નીચ યોનિઓને વિષે ભ્રમણ કરતાં કરતાં જીવ દશદૃષ્ટાન્તે દુર્લભ–એવો મનુષ્યભવ કદાચ પ્રાપ્ત કરે છે. એમાં યે પણ, આર્યદેશ–ઉત્તમજાતિ–ઉચ્ચકુળ –સાધુપુરૂષોનો સમાગમ–જિનધર્મશ્રવણ–ધર્મશ્રદ્ધા–આરોગ્ય–સમસ્ત ઇન્દ્રિયોનું સૌષ્ઠવ અને પ્રવ્રજ્યા–ઇત્યાદિ સર્વ વાનાં ઉત્તરોત્તર દુષ્પ્રાપ્ય છે. માટે જેમને આવી સામગ્રી મળી હોય એમણે પ્રમાદ કરવો નહીં; પણ કર્મનો નાશ કરનારા અને સુખને આપનારા– એવા ધર્મને વિષે સતત ઉદ્યુક્ત રહેવું. ધર્મ ઉત્કૃષ્ટ મંગળ છે. વ્યાધિનું મહા ઔષધ છે, કર્મરૂપી સર્પનો મહા મંત્ર છે, અને દુઃખોનો દાવાનળ છે. વળી, ધર્મ સમસ્ત કલ્યાણ રૂપી લતાને પોષનારો મેઘ છે; સંસારસાગર તરી જવાનું પ્રવહણ છે. ધર્મ માતા છે, પિતા છે, સુવત્સળ બન્ધુ છે, અને દુઃખમાંથી ઉદ્ધાર કરનાર નિષ્પ્રયોજન મિત્ર છે. રૂપ–ઉત્તમકુળ–ઉચ્ચ જાતિ–અક્ષત ઇન્દ્રિયો અને નીરોગી કાયા–એ સર્વ ધર્મથીજ પ્રાપ્ત થાય છે. આજ્ઞાયુક્ત રાજ્ય, વાસુદેવની સંપત્તિ અને એકચ્છત્ર ચક્રવર્તીપણું પણ ધર્મને લીધે જ મળે છે. રમ્ય પદવી, ઇન્દ્રનો અધિકાર, નવગ્રૈવેયક અને પંચ અનુત્તર વિમાનને વિષે વાસ–એ સર્વ પણ ધર્મથી જ સુપ્રાપ્ય છે. ગણધરની પદવી પણ ધર્મથી જ, તીર્થંકરપદ સુદ્ધાં ધર્મને લીધે જ, અને અનન્તસુખનું એક જ ધામ–એવી સિદ્ધદશા પણ ધર્મને આદરવાથી જ પ્રાપ્ત થાય છે. સત્યમેવ સમ્યક્પ્રકારે સેવન કરાય તો ધર્મરૂપી કલ્પવૃક્ષ કેમ ફળ્યા વિના રહે ?

"આ જે ધર્મ કહ્યો તે, જાણે યોગનિસંસારરૂપી ગત્રુનું નિવારણ કરવા માટે જ હોયની એમ, ચાર પ્રકારનો છે. તે આ પ્રમાણે; –દાનધર્મ, શીલધર્મ, તપોધર્મ અને ભાવધર્મ. એમાં જે દાનધર્મ છે એના પણ ચાર પ્રકાર છેઃ જ્ઞાનદાન, અભયદાન, ધર્મોપષ્ટંભદાન અને ચોથો દયાદાન. પ્રતિબોધને અર્થે સિદ્ધાન્તની વાચના આપવી અને પાટી–પુસ્તક આદિ આપવું એ જ્ઞાનદાન કહેવાય છે. જ્યારે મનુષ્યનું ચિત્ત જ્ઞાને કરીને ઉદ્દીપિત થાય છે ત્યારે તે અનાદિ બન્ધનોથી વિમુક્ત થઈ, કર્મક્ષય કરી, કેવળ પામી સિદ્ધગતિ

પહોચે છે. માટે ચક્ષુસદશ સિદ્ધાન્તના જ્ઞાનનું દાન સમસ્ત કલ્યાણનું કારણ છે. સર્વ જીવનું રક્ષણ કરવું એનું નામ અભયદાન. એના ' કૃત, કારિત અને અનુમત ' એવી રીતે તથા ' મન, વાણી અને કાયાના યોગ વડે ' એવી રીતે પણ ત્રણત્રણ પ્રકાર છે.

" જીવના બે ભેદ છે: સ્થાવર અને ત્રસ. એમાં પૃથ્વી, જળ અગ્નિ, વાયુ અને વનસ્પતિ—એ સ્થાવર સમજવા. વનસ્પતિના બે પ્રકાર છે: પ્રત્યેક અને સાધારણ. પૃથ્વી, જળ, અગ્નિ અને વાયુ —એ ચારના, સૂક્ષ્મ અને બાદર—એમ બે ભેદ છે. પ્રત્યેક સૂક્ષ્મ નથી. સુગન્ધના દાબડાની જેમ આ લોક સૂક્ષ્મોથી ભરેલો છે. રંગ, માટી, ખડી, ધાતુઓ, વિદ્રુમ, માટીના ઢેફાં, લવણ, રેતી, તામ્ર વગેરે ખનિજ—આ સર્વ પૃથ્વીકાયનાં ઉદાહરણ છે. વિદ્યુત, ઉલ્કા, ફોતરાં તથા કાષ્ટનો અગ્નિ—આ અગ્નિકાયના ઉદાહરણ છે. અને, જળના તરંગો તથા વીંજણાથી ઉત્પન્ન થાય તે—અને વંટોળીઓ—આ વાયુકાયના ઉદાહરણ છે. લતા, પુષ્પ, પત્ર, વૃક્ષ, તૃણ અને અંકુરો—આ બધાં વનસ્પતિના ઉદાહરણો છે. પૃથ્વી આદિ આ સર્વે એકેન્દ્રિય છે. છીપ, શંખ, કોડી, જળો, કરમીયાં, પૂરા આદિ બેઈન્દ્રિય છે. કીડી, જૂ, લીંખ, મંકોડા, માંકડ, ઉદ્ધઈ વગેરે ત્રી-ઇન્દ્રિય છે. તીડ, માખી, ડાંસ, ભમરા, કાનકડીઆ, વીંછી અને મચ્છર ચૌરિન્દ્રિય છે. હવે જે પંચેન્દ્રિય જીવ છે એના બે ભેદ છે: સંજ્ઞાવાળા અને સંજ્ઞા વિનાના. દેવો, ગર્ભજ જીવો અને નારકીના જીવો—એ સંજ્ઞી, અને સંમૂર્ચ્છિમ અસંજ્ઞી છે. એના પણ વળી બે ભેદ છે: પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત. છ પર્યાપ્તિ કહેવાય છે: આહાર, શરીર, વચન, મન, ઇન્દ્રિય અને શ્વાસોચ્છ્વાસ. જેઓ પોતપોતાની પર્યાપ્તિ પૂરી કરે એ પર્યાપ્ત; અને પૂરી ન કરે એ અપર્યાપ્ત. નારકીના જીવ, તિર્યંચ, મનુષ્ય અને દેવતા—એમનો પંચેન્દ્રિયમાં સમાવેશ થાય છે. રત્નપ્રભા આદિ સાત નારકીનેવિષે રહેનારા એ નરકના જીવો. જળચર, સ્થળચર, અને ખેચર—એમ ત્રણ પ્રકારના પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ છે. આમના વળી બે ભેદ છે: ગર્ભજ અને સંમૂર્છિમ. ઉચ્ચાર, વીર્ય, શ્લેષ્મ અને બહાર પડેલા થુંક-મૂત્ર વગેરેમાં ઉત્પન્ન થાય છે એ સંમૂર્છિમ-એમનું અન્ત-

મુહૂર્તનું આયુષ્ય છે. દેવતાના ચાર પ્રકાર છે: વ્યન્તર, અસુર, જ્યોતિષિક અને વૈમાનિક. આ ચારે, સ્ત્રી અને પુરૂષ—એમ બે જાતિના છે. ગર્ભજ જીવોના સ્ત્રી, પુરૂષ અને નપુંસક—એમ ત્રણ ભેદ છે. એ શિવાયના અન્ય સર્વ જીવો નપુંસક જાતિના છે.

" આ પ્રમાણે જીવનિકાયનું સ્વરૂપ છે. એ જીવોને જે બુદ્ધિમાન જનો અભયદાન દે છે એમણે એમને રાજ્ય આપ્યું સમજવું, સામ્રાજ્ય આપ્યું સમજવું, અરે-ઇન્દ્રનું ઐશ્વર્ય આપ્યું સમજવું; અથવા તો એથી પણ આગળ વધીને કહીએ તો ત્રણે જગત્‌ના સર્વમાત્ર સુખ આપ્યાં એમ કહેવાય. કારણકે દેવાધિપતિ—ઇન્દ્રથી આરંભીને અશુચિમાં ઉત્પન્ન થતા કૃમિ પર્યન્તના સર્વ જીવો જીવવાનીજ ઇચ્છાવાળા છે. માટે યશ અને ધર્મના આશ્રયરૂપ—એવાં સર્વદાનોને વિષે અભયદાન જેવું ઉત્તમ એક પણ નથી. (શ્રી વીર ભગવાન કહે છે) હે જીવો, આ વિષયમાં હું એક દૃષ્ટાન્ત આપું છું તે સાંભળો; કારણકે એથી તમારામાં પણ અભયદાન દેવાની બુદ્ધિ ઉત્પન્ન થશે.

" વસન્તમાસ જેવા કૌતુકમય વસન્તપુર નામના નગરમાં પૂર્વે જિતશત્રુ નામે પ્રસિદ્ધ રાજા હતો. એને, જાણે સ્વર્ગથકી દેવીઓ ઉતરી આવી હોયની એવી, પરમપ્રિય ચાર રાણીઓ હતી. આ નગરમાં એકલો અનીતિનો ભરેલો કોઇ એક ચોર રહેતો હતો. એને એક દિવસ ખાતર પાડતા ઉગ્રપોલિસના માણસોએ પકડયો એટલે રાજાના હુકમથી, એને તત્ક્ષણ મૂર્તિમાન પાપ હોયની એવા પૂચ્છકાન વિનાના રાસભપર બેસાડવામાં આવ્યો. પછી એને સરાવની માળા પહેરાવવામાં આવી, તે જાણે " તેં મારૂં બહુ દિવસ લાલનપાલન કર્યું છે, હવે તારા વિના મારા જેવી અનાથની કોણ ભાળ લેશે " એમ કહી ચોરી પોતે પ્રેમને લીધે બેઉ બાહુ એના કંઠમાં નાખીને એને વળગી પડી હોયની ! વળી એને શરીરે ધાતુ અને મસીનું ચૂર્ણ ચોપડવામાં આવ્યું: અથવા તો વધને અર્થે લઇ જતા ચોર એવાને આ વિટંબના કેટલમાત્ર (શી ગણત્રીમાં) ? તે પછી એના મસ્તકપર કરેણના પુષ્પો [illegible] આવ્યા—જાણે બધને લીધે [illegible]

શોણિતના બિન્દુઓ હોયની ! વળી " મને જીવતો રાખ, ગમે-
તેમ કરીને મને એકવાર છોડી દે " એમ કહી કૃપા યાચતો
હોયની એમ એણે સ્કંધપર શૂળી ઉપાડી હતી. વળી એના
મસ્તકપર એક જીર્ણ સૂપડું મૂકવામાં આવ્યું હતું તે જાણે–આ
ચોર પોતાનાં એવાં કાર્યથી શરમાય છે, માટે કોઈ મિત્રની
સામું એ જોઈ શકશે નહીં, એટલા માટે–આડું પત્ર ધર્યું
હોયની ! કલકલાટ કરતા બાળકો વળી એની પાછળ લાગ્યા
હતા. કહેવત છે કે એકના પ્રાણ જાય છે ને બીજાને કૌતુક થાય
છે ! " અરે લોકો, આમાં રાજાનો કંઈ પણ દોષ નથી–એ ચોરે
ચોરી કરી છે એનું જ આ પરિણામ છે "–એવી ઉદ્‌ઘોષણાપૂર્વક
એની આગળ વિરસપણે ડિંડિમ વગાડવામાં આવતું હતું–તે જાણે
યમરાજા એને પોતાની પાસે તેડાવવા માટે સાદ કરતો હોયની !

" આ સ્થિતિમાં એ ચોરને નગરમાં સર્વત્ર ફેરવતા હતા
એવામાં ઉત્કૃષ્ટ સંજીવિની[1] હોયની એવી, ઝરૂખામાં રહેલી રાજાની
રાણીની દૃષ્ટિ એનાપર પડી. એટલે કરૂણા ઉત્પન્ન થવાથી એ
કહેવા લાગી—અહો ! આ બીચારાને શામાટે વધ્યસ્થાને લઈ જતા
હશે ! એની જનનીએ એને ઉછેરતી વખતે કેવા કેવા મનોરથો
કર્યા હશે ? કારણકે માતા પોતાના પુત્રને એક રાજપુત્ર જેવો ગણે
છે. માટે આજે તો હું રાજાને કહીને એને છોડાવીને એક પુત્રની
જેટલો એનો સત્કાર કરૂં. સ્વાભાવિક મંદગતિવાળી છતાં આ
વખતે સત્વર રાજા પાસે જઈને એ ચોરને એણે મુક્ત કરાવ્યો;
કારણકે એવા કામમાં વિલંબ કરવા જેવું હોય નહીં. રાણીની
આજ્ઞાથી દાસીઓએ એને સ્નાન કરાવી ભોજન જમાડ્યું. પછી
સર્વાંગે સુગંધી દ્રવ્યોનું વિલેપન કરાવ્યું–પુષ્પની માળાઓ
પહેરાવી અને ઉત્તમ વસ્ત્રો પરિધાન કરાવ્યાં. એટલું જ નહીં પણ
વારંવાર ઉત્તમ તામ્બૂલ આપીઆપીને એનો બહુ સારો
સત્કાર કર્યો. વળી રાત્રીને સમયે એની ખીજમતમાં એક સુંદર
વારાંગના પણ આપી. આમ, એણે કદિ પણ પૂર્વે નહીં અનુભ-

---

૧. મુએલાંઓને જીવતાં કરનારી કહેવાતી એક જાતની ઔષધી.

વેલાં સુખોનો ઉપભોગ કરાવ્યો. વળતે દિવસે બીજી રાણીએ રાજાને અભ્યર્થના કરી એને પોતાને ત્યાં રાખ્યો. કહ્યું છે કે વારા ફરતો વારો આવે છે. આ બીજી રાણીએ ચોરનું પહેલીનાથી વિશેષ ગૌરવ કર્યું. કારણ કે પ્રાયઃ લોકોને સ્પર્દ્ધા હોય તો જ વિશેષ ઉત્સાહ થાય છે. એમ ત્રીજે દિવસે ત્રીજી રાણીએ પણ પોતાને ત્યાં રાખી એનો પહેલી બે કરતાં વિશેષવિશેષ સત્કાર કર્યો. ચોથે દિવસે ચોથી રાણીનો અભ્યર્થનાનો વારો હતો પરન્તુ એણે તો કાંઈ માગણી કરી નહીં, કેમકે મ્હોટા લોકો જેવાતેવામાં વચન નાખતા નથી. એપરથી રાજા જાતે એને ત્યાં આવી આદરપૂર્વક કહેવા લાગ્યો—દેવિ, તારી બીજી બ્હેનોની જેમ તું કેમ કંઈ માગતી નથી ? એ સાંભળી એ બોલી—માગ્યું ન મળે એવું માગવામાં શો લાભ ? એમાં તો ઉલટી માગનારની લઘુતા થાય છે. રાજાએ કહ્યું—હે પ્રિયે, તું આમ કેમ કહે છે ? આ રાજ્ય, આ દેશ અને હું પોતે પણ—સર્વ તારૂં જ છે. માટે ગમે એવી ગરિષ્ટ વસ્તુ તારે માગવી હોય એ મારી પાસે માગ. હે રાણી, પોતાનો પ્રિયજન સામો આવીને પ્રાર્થના કરતો હોય તો પછી શામાટે ન માગણી કરવી ? એ સાંભળી રાણીએ સ્પષ્ટ કહ્યું—હે સ્વામિનાથ, તમે કહો છો તો હવે દૃઢ રહેજો—બોલ્યું પાળજો. ઘણીવાર લોકો, પૂર્વે દૃઢતાથી કહેલી હોય એવી બાબતમાં પણ, પાછળથી ઢીલા પડી જાય છે. એ સાંભળી રાજાએ કહ્યું—હે રાણી, બીજાની પાસે મેં પ્રતિજ્ઞા કરી હોય એ અન્યથા નથી થતી, તો પછી તારી સમક્ષ કરેલી પ્રતિજ્ઞાની તો વાત જ શી ? આમ રાજાએ પ્રતિજ્ઞા કરવાથી રાણીએ કહ્યું—જો એમ હોય તો આ ચોરને તમે અભયદાન આપો. મારી બીજી રાણીઓની જેમ મને બાહ્ય ખોટો ડોળ કરવો આવડતો નથી. એ સાંભળી રાજાએ તત્કાળ તસ્કરને છોડી મૂક્યો. કારણ કે સજ્જનોનું વચન પ્રલયકાળે પણ મિથ્યા થતું નથી જેમ હસ્તીને વારી,[1] મૃગવર્ગને પાશ અને મત્સ્યને જાળ બન્ધનરૂપ છે તેમ સજ્જનોને વચન બન્ધનરૂપ છે. પછી ત્રણ રાણીઓ તો નાગિલને હસવા લાગી કે—અતિ, તેં શું આપ્યું ? ન મળ્યા રૂપાંએ કે

1 જુઓ. [illegible] ૧૦૦

ન મળ્યો એક પૈસો ! ઈચ્છા પૂર્વક મૂખ પાસે શબ્દ કઢાવ્યા કે તત્ક્ષણ વચન મળી ગયું. પોતાને ન કાંઈ આપવું પડયું કે ન કાંઈ છોડી દેવું પડયું ! પોતે પોતાના મનથી કહે છે કે મેં એ આપ્યું છે; જેમ એક આમળું ઉપાડીને ઉંદર કહે છે કે મેં ભાર ઉપાડયો છે-એમ. એ સાંભળી પહેલી કહેવા લાગી-તમે સર્વે ભેળી થઈને વગર વિચાર્યે કેમ મારો ઉપહાસ કરો છો ? તમે ત્રણ છો અને હું એકલી છું. તમને જીતી શકીશ નહીં; કેમકે એક જ જણની સત્ય વાત ઝાઝાની અસત્ય વાતથી મારી જાય છે. પરન્તુ હે બહેનો, આ તસ્કરને જ પૂછો; એનાથી જ શીઘ્ર નિર્ણય થશે; શા માટે આપણે ખાલી વિવાદ કરવો ? સર્વ માણસો પોતે જે કર્યું હોય એ જ સરસ માને છે. માટે આપણે એ પારકા પાસે કહેવરાવીએ. એ પરથી ત્રણે રાણીઓએ તસ્કરને બોલાવીને પૂછયું કે—હે ભદ્ર, અમે તને બહુ આપ્યું કે આ અમારી બ્હેને ? તસ્કરે ઉંડા વિચાર કરીને ઉત્તર આપ્યો "હે માતાઓ, મને તમે સર્વેએ બહુ આપ્યું છે; પણ આ એકે સવિશેષ આપ્યું છે. કારણ કે જેના પ્રાણ મૃત્યુના મુખમાં છે એવાને સુવર્ણનો પર્વતને પર્વત અથવા તો સમસ્ત રાજ્ય ભલે આપો; પરન્તુ એ ધણીને તો પોતે મૃત્યુથી ઉગરે અને પ્રાણ બચે એટલું જ જોઈએ છીએ. મારે માથે તો મૃત્યુનો ભય ઝઝુમી રહ્યો હતો એટલે ત્રણે દિવસ મને તો તમારૂં સ્વાદિષ્ટ ભોજન પણ વિષ જેવું લાગ્યું હતું, તમે પૂરાં પાડેલાં રૂપ-રસ-ગન્ધ અને સ્પર્શનાં સુખો મને તો લેશ પણ નિવૃત્તિનાં કારણ થયાં નહોતાં. હું તો આ મારી એક માતાના પ્રસાદથી દુઃખનો સાગર ઉલંઘી ગયો છું; માટે સત્યમેવ હું જાણે આજે જ જન્મ્યો છું ! વળી આજે જ હું, સકલ જીવલોક જીવતું છે એમ ગણું છું: કારણકે આપણું મરણ થયા પછી જગત્ નિશ્ચયે બુડી જાય છે. મને તો આજ જીવિતદાન મળ્યું એથી જાણે પૃથ્વીનું એકછત્ર રાજ્ય અને સકળ સંપત્તિ પ્રાપ્ત થઈ છે" !

('અભયદાન' ઉપર તસ્કરનું આ દૃષ્ટાન્ત આપીને વીરપ્રભુ આગળ ચલાવે છે કે) "આ પ્રમાણે, હે પ્રાણીઓ, પ્રત્યેક બુદ્ધિમાન્ મનુષ્યે સર્વને ઇષ્ટ અને સર્વનું હિત કરનારૂં એવું જે

અભયદાન–એને માટે રાત્રીદિવસ પ્રયત્નશીલ રહેવું. અભયદાન આપવાથી મનુષ્ય દીર્ઘાયુ, નીરોગી, જનવલ્લભ, કાન્તિમાન્, શક્તિમાન્, રૂપવાન્ અને સર્વાંગસંપન્ન થાય છે.

“ચાર પ્રકારનાં દાન ગણાવ્યાં–એમાં ત્રીજો પ્રકાર ધર્મોપષ્ટંભદાન[1] છે. એના પાંચ ભેદ છે; દાયકશુદ્ધ, ગ્રાહકશુદ્ધ, દેયશુદ્ધ, કાળશુદ્ધ, અને ભાવશુદ્ધ. એ દાનનો આપનાર ખેદરહિત, મદરહિત અને અપેક્ષારહિત હોય, તથા જ્ઞાનયુક્ત, વિનયયુક્ત અને શ્રદ્ધાયુક્ત હોય તો એ દાન દાયકશુદ્ધ કહેવાય છે. વળી એ દાનનો લેનારો–ગ્રાહક પાપવ્યાપારથી વિમુખ હોય, નગર કે ગ્રામમાં આવાસ વગેરેને વિષે મમત્વ વગરનો હોય, ત્રણ પ્રકારના ગૌરવ[2] વિનાનો હોય, સુગુપ્ત[3] હોય, સમિત[4] હોય, નિર્મદ હોય, જ્ઞાન–દર્શન–ચારિત્રથી યુક્ત હોય, માધ્યસ્થ્યગુણવાળો હોય, બ્રહ્મચારી હોય, ધૈર્યવાન્ હોય, તપોનુષ્ઠાનનેવિષે તત્પર હોય, અને સંયમના સત્તરે ભેદનું અખંડ પરિપાલન કરતો હોય–તો એ દાન ગ્રાહકશુદ્ધ કહેવાય છે. આહાર પાત્ર, અને વસ્ત્રાદિક પ્રાસુક, એષણીય અને ન્યાયોપાર્જિત હોય તો એ દાન દેયશુદ્ધ કહેવાય છે. પ્રસ્તાવે એટલે યોગ્યકાળે દાન આપવું એ કાળશુદ્ધ દાન છે; કારણકે અકાળે દાન દેવા જઇએ એનો ગ્રાહક ક્યાંથી મળે ? વળી “અહો ! આજ તો સકળગુણસંપન્ન પાત્ર મળ્યું ! મારૂં મન બહુ ઉલ્લાસ પામે છે ! મારૂં દ્રવ્ય સત્યમેવ ન્યાયોપાર્જિત છે ! મારૂં જીવિત ધન્ય છે ! મેં પૂર્વે પુણ્ય કર્યાં છે ! કે મારા જેવાનું દ્રવ્ય આવા સુપાત્રના ઉપયોગમાં આવે છે” આવી આવી ભાવના સહિત સુપાત્રદાન દેવાય એનું નામ ભાવશુદ્ધ દાન છે. કાયા વિના ધર્મ થઇ શકતો નથી, અને અન્નાદિક વિના કાયા નભતી નથી, માટે વિચક્ષણ મનુષ્યોએ આ ધર્મોપષ્ટંભદાન નિર-

---

૧. ધર્મ [illegible] માટે [illegible]
૨. [illegible] ([illegible]) [illegible]
[illegible]
[illegible]

ન્તર દેવું. એ દાન દેનારા પુણ્યાત્મા જીવો એથી તીર્થવૃદ્ધિ કરે છે; અને તીર્થવૃદ્ધિને લીધે પ્રાણીઓ પ્રબુદ્ધ થાય છે. આમ બાબત છે ત્યારે ધર્મોપષ્ટંભદાતાએ શા માટે એ ન ઉપાર્જન કરવું ?

"દાનનો ચોથો પ્રકાર દયાદાન છે. અંધ-પંગુ-વૃદ્ધ-દીન-વ્યાધિગ્રસ્ત-બન્દિવાન અને અત્યન્ત દરિદ્ર જીવો ઉપર અનુકંપા કરવી કહી છે. એવાઓને, દયા લાવીને, પાત્રાપાત્રની અપેક્ષા રહિત-દાન દેવું એનું નામ દયાદાન. દેનારનો અભિપ્રાય શુદ્ધ હોવાને લીધે એ દાન પણ સારૂં છે. કારણકે ધર્મની સર્વ બાબતોમાં અભિપ્રાય કે મન જ પ્રમાણ છે.

"હવે ધર્મના બીજા પ્રકાર-શીલ-વિષે. સર્વ સાવદ્યયોગથી વિરતિ-વિરામ પામવો એ શીલનું લક્ષણ છે. એ વિરતિ બે પ્રકારે છે: દેશવિરતિ અને સર્વવિરતિ. એમાં અણુવ્રત, ગુણવ્રત અને શિક્ષાવ્રત વાળી (પહેલી) દેશવિરતિ; અને અહિંસાદિ પાંચ મહાવ્રતે કરીને પાંચ પ્રકારની (બીજી) સર્વવિરતિ. મન વચન અને કાયાયે કરીને જીવવધ કરવો નહિ, કરાવવો નહિં તેમજ કરાવની અનુમતિ આપવી નહિં-એ અહિંસાવ્રત. આ વ્રતમાં સાધુ એષણાસમિતિ વડે શુદ્ધ-એવો આહાર ગ્રહણ કરે. અનવદ્ય, હિતકારક, પ્રિય અને સત્ય વાણી ઉચ્ચરવી એ બીજું મૃષાવાદવિરિતિ-વ્રત. ઉત્તમ સાધુ આ વ્રતમાં ભય-લોભ-ક્રોધ અને હાસ્યનાં પ્રત્યાખ્યાન[1] વડે નિરન્તર વિચાર કરીને ઉચ્ચાર કરે. પારકી વસ્તુ વગરદીધી લેવી નહિં એનું નામ અદત્તાદાનવિરતિ-વ્રત. આ વ્રતમાં મુનિએ વસતિ વગેરે માટે ચિન્તવન કરીને પુનઃ પુનઃ અનુજ્ઞા માગવી, વળી એ અનુજ્ઞા મર્યાદિત છે કે નહિં એ જોવું, પોતાની અગાઉ આવી રહેલા સાધર્મિક (સાધુઓ) નો અનુજ્ઞા માગવી, અને ભકત-પાન આદિ માટે ગુરૂની અનુજ્ઞા માગવી[2]. વૈક્રિય (દિવ્ય) કે ઔદારિક (ગર્ભજ) શરીરે પણ વિષયસેવન કરવું નહિં-આવું જે

---

૧ રહેવાવિચરવાના સ્થાન આદિ માટે મુનિએ ઇન્દ્રની, ચક્રવર્તીની, રાજાની, ગૃહસ્થની અને ગુરૂની અનુજ્ઞા માગવી એમ શાસ્ત્ર કહે છે. એવી અનુજ્ઞા "અવગ્રહ" કહેવાય છે. ૨ પચ્ચખાણ કરવાં-દૂર કરવું.

અભયદાન–એને માટે રાત્રીદિવસ પ્રયત્નશીલ રહેવું. અભયદાન આપવાથી મનુષ્ય દીર્ઘાયુ, નીરોગી, જનવલ્લભ, કાન્તિમાન્, શક્તિમાન્, રૂપવાન્ અને સર્વાંગસંપન્ન થાય છે.

"ચાર પ્રકારનાં દાન ગણાવ્યાં–એમાં ત્રીજો પ્રકાર ધર્મોપષ્ટંભદાન[1] છે. એના પાંચ ભેદ છે; દાયકશુદ્ધ, ગ્રાહકશુદ્ધ, દેયશુદ્ધ, કાળશુદ્ધ, અને ભાવશુદ્ધ. એ દાનનો આપનાર ખેદરહિત, મદરહિત અને અપેક્ષારહિત હોય, તથા જ્ઞાનયુક્ત, વિનયયુક્ત અને શ્રદ્ધાયુક્ત હોય તો એ દાન દાયકશુદ્ધ કહેવાય છે. વળી એ દાનનો લેનારો–ગ્રાહક પાપવ્યાપારથી વિમુખ હોય, નગર કે ગ્રામમાં આવાસ વગેરેને વિષે મમત્વ વગરનો હોય, ત્રણ પ્રકારના ગૌરવ[2] વિનાનો હોય, સુગુપ્ત[3] હોય, સમિત[4] હોય, નિર્મદ હોય, જ્ઞાન–દર્શન–ચારિત્રથી યુક્ત હોય, માધ્યસ્થ્યગુણવાળો હોય, બ્રહ્મચારી હોય, ધૈર્યવાન્ હોય, તપોનુષ્ઠાનનેવિષે તત્પર હોય, અને સંયમના સત્તરે ભેદનું અખંડ પરિપાલન કરતો હોય–તો એ દાન ગ્રાહકશુદ્ધ કહેવાય છે. આહાર પાત્ર, અને વસ્ત્રાદિક પ્રાસુક, એષણીય અને ન્યાયોપાર્જિત હોય તો એ દાન દેયશુદ્ધ કહેવાય છે. પ્રસ્તાવે એટલે યોગ્યકાળે દાન આપવું એ કાળશુદ્ધ દાન છે; કારણકે અકાળે દાન દેવા જાય એ એનો ગ્રાહક ક્યાંથી મળે ? વળી "અહો ! આજ તો સકળગુણસંપન્ન પાત્ર મળ્યું ! મારૂં મન બહુ ઉલ્લાસ પામે છે ! મારૂં દ્રવ્ય સત્યમેવ ન્યાયોપાર્જિત છે ! મારૂં જીવિત ધન્ય છે ! મેં પૂર્વે પુણ્ય કર્યાં છે ! કે મારા જેવાનું દ્રવ્ય આવા સુપાત્રના ઉપયોગમાં આવે છે" આવી આવી ભાવના સહિત સુપાત્રદાન દેવાય એનું નામ ભાવશુદ્ધ દાન છે. કાયા વિના ધર્મ થઈ શકતો નથી, અને અન્નાદિક વિના કાયા નભતી નથી, માટે વિચક્ષણ મનુષ્યોએ આ ધર્મોપષ્ટંભદાન નિર-

૧. ધર્મ [illegible] માટે [illegible] ૨. [illegible] ([illegible]) ૩. મન, વચન [illegible] ૪. [illegible]

ન્તર દેવું. એ દાન દેનારા પુણ્યાત્મા જીવો એથી તીર્થવૃદ્ધિ કરે છે; અને તીર્થવૃદ્ધિને લીધે પ્રાણીઓ પ્રબુદ્ધ થાય છે. આમ બાબત છે ત્યારે ધર્મોપષ્ટંભદાતાએ શા માટે એ ન ઉપાર્જન કરવું ?

"દાનનો ચોથો પ્રકાર દયાદાન છે. અંધ-પંગુ-વૃદ્ધ-દીન-વ્યાધિગ્રસ્ત-બન્દિવાન અને અત્યન્ત દરિદ્ર જીવો ઉપર અનુકંપા કરવી કહી છે. એવાઓને, દયા લાવીને, પાત્રાપાત્રની અપેક્ષા રહિત-દાન દેવું એનું નામ દયાદાન. દેનારનો અભિપ્રાય શુદ્ધ હોવાને લીધે એ દાન પણ સારૂં છે. કારણકે ધર્મની સર્વ બાબતોમાં અભિપ્રાય કે મન જ પ્રમાણ છે.

"હવે ધર્મના બીજા પ્રકાર-શીલ-વિષે. સર્વ સાવદ્યયોગથી વિરતિ-વિરામ પામવો એ શીલનું લક્ષણ છે. એ વિરતિ બે પ્રકારે છેઃ દેશવિરતિ અને સર્વવિરતિ. એમાં અણુવ્રત, ગુણવ્રત અને શિક્ષાવ્રત વાળી (પહેલી) દેશવિરતિ; અને અહિંસાદિ પાંચ મહાવ્રતે કરીને પાંચ પ્રકારની (બીજી) સર્વવિરતિ. મન વચન અને કાયાયે કરીને જીવવધ કરવો નહિ, કરાવવો નહિં તેમજ કરાવની અનુમતિ આપવી નહિં-એ અહિંસાવ્રત. આ વ્રતમાં સાધુ એષણા-સમિતિ વડે શુદ્ધ-એવો આહાર ગ્રહણ કરે. અનવદ્ય, હિતકારક, પ્રિય અને સત્ય વાણી ઉચ્ચરવી એ બીજું મૃષાવાદવિરિતિ-વ્રત. ઉત્તમ સાધુ આ વ્રતમાં ભય-લોભ-ક્રોધ અને હાસ્યનાં પ્રત્યાખ્યાન[1] વડે નિરન્તર વિચાર કરીને ઉચ્ચાર કરે. પારકી વસ્તુ વગરદીધી લેવી નહિં એનું નામ અદત્તાદાનવિરતિ-વ્રત. આ વ્રતમાં મુનિએ વસતિ વગેરે માટે ચિન્તવન કરીને પુનઃ પુનઃ અનુજ્ઞા માગવી, વળી એ અનુજ્ઞા મર્યાદિત છે કે નહિં એ જોવું, પોતાની અગાઉ આવી રહેલા સાધર્મિક (સાધુઓ) નો અનુજ્ઞા માગવી, અને ભક્તપાન આદિ માટે ગુરૂની અનુજ્ઞા માગવી[2]. વૈક્રિય (દિવ્ય) કે ઔદારિક (ગર્ભજ) શરીરે પણ વિષયસેવન કરવું નહિં-આવું જે

---

૧ રહેવાવિચરવાના સ્થાન આદિ માટે મુનિએ ઇન્દ્રની, ચક્રવર્તીની, રાજાની, ગૃહસ્થની અને ગુરૂની અનુજ્ઞા માગવી એમ શાસ્ત્ર કહે ~ એવી અનુજ્ઞા "અવગ્રહ" કહેવાય છે. ૨ પચ્ચખાણ કરવાં-દૂર ::

વ્રત–તે બ્રહ્મચર્યવ્રત કહેવાય છે. બેઉ પ્રકારનું વિષયસેવન મન, વચન કે કાયાએ કરવું નહિં, કરાવવું નહિં, તેમ એની અનુમતિ પણ આપવી નહિં—આમ અઢાર પ્રકારનું આ વ્રત છે. મુનિએ આ વ્રતમાં પંઢ–સ્ત્રી–કે પશુ–વાળું ઘર પણ ત્યજવું, સ્ત્રીનું આસન ત્યજવું, સ્ત્રીપુરૂષ સૂતાંબેસતાં હોય એવા ઘરની દીવાલની ઓથે ન રહેવું, સ્ત્રીસંબંધી કથાનો ત્યાગ કરવો, સ્ત્રીની સાથે પૂર્વે બોલ્યાચાલ્યા હોય એનું સ્મરણ ત્યજવું, સ્ત્રીઓ તરફ સરાગદૃષ્ટિએ જોવું નહિં, શરીરશોભા વર્જવી, અને સ્નિગ્ધ આહારનો તેમજ અતિ આહારનો ત્યાગ કરવો. એક પણ વસ્તુપર મોહ ન રાખવો–સર્વ વસ્તુને વિષે મૂર્છાનો ત્યાગ કરવો–એ પરિગ્રહવિરતિ નામનું પાંચમું વ્રત છે. મુનિ આ વ્રતમાં શુભાશુભ રૂપ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ કે શબ્દ પર ન ધરે રાગ કે ન ધરે દ્વેષ. સાધુના આ પાંચ વ્રત ઉપરાંત વળી રાત્રી ભોજનના ત્યાગ–રૂપ છઠ્ઠું વ્રત પણ છે. ભાવનાયુક્ત આ શીલના પ્રભાવથી અનેક પ્રાણીઓએ નિશ્ચયે મોક્ષપદ પ્રાપ્ત કર્યું છે, પ્રાપ્ત કરે છે અને ભવિષ્યમાં પણ પ્રાપ્ત કરશે. અતિક્રૂર **ચિલાતીપુત્ર** જેવા પણ આ શીલના પ્રભાવથી પરમ અભ્યુદયને પામ્યા છે. તમારે પણ ઉત્તમ પદવી પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છા હોય તો સર્વ સંકલ્પવિકલ્પ ત્યજીને આ દેદિપ્યમાન શીલ–ચારિત્ર–નેવિષે તન્મય બનો.

"હવે ત્રીજો તપોધર્મ. પ્રાણીઓના કર્મને ધાતુની પેઠે તપાવે છે એનું નામ તપ. એના બે ભેદ છે: બાહ્યતપ અને અભ્યન્તરતપ. એમાં બાહ્યતપના છ ભેદ છે: અનશન, ઉણોદર, રસત્યાગ, વૃત્તિનો સંક્ષેપ, કાયક્લેશ અને સંલીનતા. અભ્યન્તરતપ પણ છ પ્રકારનો છે: પ્રાયશ્ચિત્ત, વૈયાવૃત્ય,[1] સ્વાધ્યાય, વિનય, શુભધ્યાન અને કાયોત્સર્ગ. દઢપ્રહારી જેવા બહુ પાપિષ્ટ પ્રાણી પણ તપશ્ચર્યાવડે કર્મનો નાશ કરીને તેજ ભવે મોક્ષ પામે છે. માટે નિકાચિત[2] કર્મોને પણ ઉખેડી નાખવાની જેની શક્તિ છે એવા તપોધર્મને વિષે નિરન્તર ઉદ્યમ કરો.

---

1 [illegible]

(પ્રભુ હવે ચોથા ભાવનાધર્મ વિષે કહે છે.)

" બાર ભાવના કહેવાય છે. અનિત્ય, અશરણ, સંસાર, એકત્વ, અન્યત્વ, અશુચિ, આશ્રવ, સંવર, લોકસ્વરૂપ, નિર્જરા; બોધિદૌર્લભ્ય અને ધર્મોપદેશક દૌર્લભ્ય."

" પ્રભાતે છે તે મધ્યાન્હે નથી, મધ્યાન્હે છે તે રાત્રીએ નથી અને રાત્રીએ છે તે પ્રભાતે નથી–આમ વસ્તુમાત્રમાં અનિત્યતા છે. આ સંપત્તિ પણ વિદ્યુત્‌ની પેઠે ચંચળ છે. પ્રેમ પણ કમળપત્ર પર રહેલા જળબિન્દુની જેમ નશ્વર છે. સર્વ ભોગવિલાસ નિશ્ચયે સંધ્યાના રંગ જેવા ક્ષણભંગુર છે. સર્વે વિષયો પણ ગિરિનદીના પૂર જેવા અસ્થિર છે. પુત્ર–મિત્ર–કલત્ર આદિનો યોગ જળતરંગ જેવો ચપળ છે. દેહસ્વરૂપ શરત્‌કાળના મેઘ જેવું ક્ષણસ્થાયિ છે. યૌવન અરણ્યના હસ્તીના કર્ણસમાન અસ્થિર છે. અને આ જીવિત પણ સ્ત્રીઓના કટાક્ષક્ષેપ સમાન તરલ છે. માટે બુદ્ધિમાન મનુષ્યે બન્ધનના એકહેતુભૂત–એવા મમત્વની ઉપશાન્તિ માટે ચિત્તને વિષે સર્વ વસ્તુની અસ્થિરતા ચિન્તવવી. (અનિત્ય ભાવના).

" દેવો અને દાનવો પણ મૃત્યુને આધીન છે, ત્યારે પછી ભવાન્તરમાં જતા આ જીવને કોનું શરણ છે? પ્રાણીને એનાં કર્મ યમની હજૂરમાં લઇ જાય છે તે વખતે માતા–પિતા–ભગિની–સહોદર–સુત–બન્ધુ–પરિજન–મિત્ર કે કલત્ર કોઈ એનું રક્ષણ કરતું નથી. આયુષ્ય ક્ષીણ થવા આવે છે ત્યારે મંત્ર–તંત્ર–મણિ–ઔષધિ આદિ કંઇ કરી શકતા નથી. માનતા, ગ્રહપૂજન કે રક્ષાવિધાનથી પણ રક્ષણ થતું નથી. આમ આ સકળ લોકમાં કોઈ રક્ષણ કરનારૂં નથી. ફકત જિનેશ્વરોએ પ્રરૂપેલ ધર્મજ એક રક્ષક–શરણરૂપ છે (અશરણ ભાવના).

" રાજાને રંકનો અવતાર આવે છે, દ્વિજનો નીચજાતિમાં જન્મ થાય છે, સુખી હોય છે તે પુનઃ દુઃખી જન્મે છે, ભાગ્યવાન દુર્ભાગી અવતરે છે, રૂપવાન રૂપહીન જન્મે છે, સ્વામીને સેવક થવું પડે છે, ધનવાનને દરિદ્રીનો અવતાર આવે છે, સાધુપુરૂષનો પુન-

---

[1] જુઓ પૃ ૧૫૧. ૩.

જન્મ દુષ્ટ જાતિમાં થાય છે અને દેવતાને કૃમિનો અવતાર પણ લેવો પડે છે. આમ સંસારી જીવ પોતાના કર્મોને લીધે સંસારને વિષે ભ્રમણ કર્યા કરે છે. [1]કુવાદિની જેમ જ્યાં ત્યાં ભમ્યા કરતા —એવા આ જીવને કઈ જાતિમાં નથી અવતરવું પડયું ? કેશના અગ્રભાગ જેટલું આકાશ પણ એવું નથી, કે જ્યાં આ જીવના જન્મમરણ ન થયા હોય ! (સંસાર ભાવના).

"પ્રાણી ભવાન્તરથી એકલો જ આવે છે, અન્ધકારરૂપી દુઃખથી પૂર્ણ એવા ગર્ભમાં એકલો જ રહે છે, એકલો જ જન્મે છે, એકલો જ વિલય પામે છે અને કર્માનુસારે અન્યભવમાં પણ એકલો જ જાય છે. વળી સ્વાર્થી મનુષ્યની પેઠે સુખ કે દુઃખ એકલો જ અનુભવે છે. એકલો જ અનેક પાપકાર્યો કરીને દ્રવ્યસંગ્રહ કરે છે—જે એનાં સ્વજનો એકત્ર થઈને ભોગવે છે! પરન્તુ અન્ધકારપૂર્ણ નરકમાં અનેકવિધ વેદનાઓ તો એ એકલો જ સહન કરે છે. (એકત્વભાવના).

"આ આત્મા બાન્ધવોથી, સહાયકોથી, વૈભવથી અને શરીરથી પણ અન્ય એટલે ભિન્ન છે; અને એનાં લક્ષણ એ સર્વથી વિલક્ષણ છે. જે બુદ્ધિમાન્ મનુષ્ય, ધન–પુત્ર–આદિના વિનાશ થતાં, આત્માને શરીર વગેરેથી ભિન્ન માને છે તેને કદાપિ વિષાદ થતો નથી. (અન્યત્વ ભાવના).

"જે કાયા શુક્ર, મજ્જા, અસ્થિ, મેદ, માંસ અને રક્ત—ને ઉત્પન્ન કરનારી ધાતુઓનું સ્થાન છે તે કાયાની શુચિતા ક્યાંથી હોઈ શકે ? નવ નવ દ્વારથકી અત્યન્ત બીભત્સ મળને સ્રવનારી કાયાને વિષે શુચિપણાનો સંકલ્પ કરવો એ મહામોહનો વિલાસ છે. અહો ! શાખ વગેરે પાત્રોના જે ગન્ધ [illegible] પ્રસરીને દૂર રહેલા જનોને પણ અત્યન્ત મુગ્ધ કરી નાખે છે—તે જ ગન્ધ ઔદારિક શરીરના સંસર્ગથી વિનાશ પામીને લોકોની નાસિકાને બંધ કરાવે છે ! વારંવાર સ્નાન કરાવવા [illegible] કાયા તો મળને જ સ્રવનારી છે [illegible] [illegible] કરવા છતાં પણ [illegible] નથી. (અશુચિભાવના

[1] [illegible]

"કર્મને થોકબંધ સવે તે આસ્રવ. એના સત્તર ભેદ છે: પ્રાણાતિપાત, મૃષાવાદ, અદત્તાદાન, મૈથુન અને પરિગ્રહ–એ પાંચ; કર્ણ, ચક્ષુ, ઘ્રાણ, જીભ્હા તથા ત્વચા–એ પાંચ (ઇન્દ્રિયો); ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ–એ ચાર (કષાયો); અને મનોદંડ, વચોદંડ તથા કાયાદંડ[1]. આવા ધૂર્ત આસવોને લીધે, અહો! મોહવિહ્વલ પ્રાણીઓ પાપના પુંજ ઉપાર્જન કરે છે. (આશ્રવ ભાવના).

"સર્વ આસવોના દ્વારનો નિરોધ કરવો–એનું નામ સંવર. એના યે એટલા જ ભેદ છે; કારણ કે જેટલા વ્યાધિ એટલા ઔષધ હોય. દયા, સત્યવચન, અસ્તેય, બ્રહ્મચર્ય, અપરિગ્રહ, ચારેકષાયોનો નિરોધ, પાંચે ઇન્દ્રિયોનો નિરોધ, અને ત્રણ્યે દંડનો નિરોધ–આમ સત્તર સંવર છે. અમોઘશર જેવા સંવરવડે બુદ્ધિમાન મનુષ્ય દુષ્કર્મ રૂપી શત્રુનો ઘાત કરીને જયપતાકા મેળવી શકે છે. (સંવરભાવના).

"બેહાથ કટિપર રાખી, ચરણ પ્રસારીને મનુષ્ય ઉભો રહેલો હોય–એમ આ લોક રહેલ છે. એ અધોભાગમાં વેત્રાસનના આકારે, મધ્યે સ્થાળના આકારે અને ઉર્ધ્વભાગમાં મુરજના આકારે છે; અને ચતુર્દશરજ્જુપ્રમાણ છે. ઘનોદધિ–ઘનવાત–તનુવાત અને આકાશમાં રહેલી સાત રત્નપ્રભાપ્રમુખ એકેક રજ્જુ પ્રમાણ નરક–પૃથ્વીઓ છે–એમાં દુઃખપૂર્ણ અન્ધકારમય, પાપી લોકોના આવાસ હોયની એવા નરકાવાસ છે. એ સાતેનાં અનુક્રમે એક, ત્રણ, સાત, દશ, સત્તર, બાવીશ અને તેત્રીશ–સાગરોપમ આયુષ્ય છે. નીચે અને ઉપર સહસયોજન મૂકી દઈને, શેષ પ્રથમ પૃથ્વીમાં ભવનપતિદેવતાઓના આવાસ છે. એ દેવો ભિન્નભિન્ન અસુરકુમાર, નાગકુમાર, સુવર્ણકુમાર, વિદ્યુત્ કુમાર, અગ્નિકુમાર, વાયુકુમાર, મેઘકુમાર, દ્વીપકુમાર, સમુદ્રકુમાર અને દિક્કુમાર–એ નામોથી ઓળખાય છે. ઉપરના યોજનસહસ્રના મધ્યથકી, ઉપર અને નીચે, એકસો યોજન મૂકીને, મધ્યમાં વ્યન્તરદેવોના આવાસ

---

૧. (૧) અનિષ્ટ ચિન્તવન કરીને, (૨) અનિષ્ટ વચન બોલીને, (૩) અનિષ્ટ કાર્ય કરીને આત્માને દંડવો–કલુષિત કરવો–એ અનુક્રમે મનદંડ, વચનદંડ, કાયદંડ કહેવાય છે.

છે. એમના પિશાચ, રાક્ષસ, યક્ષ, કિંપુરૂષ, મહોરગ, ગંધર્વ, કિન્નર અને ભૂત–એવા આઠ ભેદ છે.

" એકરજ્જુપ્રમાણ તિર્યક્લોક છે એમાં, અઢી ઉદ્ધાર સાગરોપમના જેટલા સમય થાય તેટલા—અર્થાત્ અસંખ્ય-દ્વીપો અને સમુદ્રો છે. એ દ્વીપસમુદ્રોમાં પહેલો જંબુદ્વીપ લક્ષયોજનનો છે. બાકીના દ્વીપસમુદ્રો એનાથી ઉત્તરોત્તર બમણા બમણા છે. અઢી દ્વીપ અને એમની વચ્ચે આવેલા બે સમુદ્રો–એટલો ભાગ મનુષ્યક્ષેત્ર છે અને એજ મનુષ્યના જન્મમરણનું સ્થાન છે. પાંચ ભરતક્ષેત્ર, પાંચ ઐરવતક્ષેત્ર અને પાંચ મહાવિદેહ ક્ષેત્ર—એ પંદર ક્ષેત્રો ' કર્મભૂમિ ' છે. હેમવંત આદિ ત્રીશ ક્ષેત્રો અકર્મભૂમિ છે. પાંચ મહાવિદેહમાં એકેક મેરૂપર્વત છે. એ મેરૂની બેઉ બાજુએ સોળ સોળ વિજયો છે. એ વિજયોના,–વક્ષસ્કાર પર્વત, અન્તરનદી, સીતાનદી અને વૈતાઢ્યપર્વત–થી બબ્બે ભાગ પડેલા છે, તથા વળી ગંગા અને સિન્ધુ–એ બે નદીઓથી છ છ ભાગ પડેલા છે. શિખરિ, હિમાદ્રિ વગેરે પર્વતો છે; ભરત, ઐરવત વગેરે ક્ષેત્રો છે. અને કાલોદધિ, પુષ્કર, સ્વયંભૂરમણ વગેરે સમુદ્રો છે. કાળોદધિમાં ઉદકરસ છે, એક બીજામાં લવણરસ છે, એકમાં વારૂણીરસ છે, અને એકમાં ઘૃતરસ છે. શેષ સર્વમાં ઇક્ષુરસ છે. એકયેમાં દધિરસ નથી. સ્વયંભૂરમણમાં મત્સ્યો એક સહસ્ર યોજનના છે; કાળોદધિમાં સાતસો યોજનના અને લવણસમુદ્રમાં પાંચસો યોજનના છે. એ ત્રણે સમુદ્રોમાં વળી મત્સ્યો પુષ્કળ છે, પણ શેષ અસંખ્ય સમુદ્રોમાં બહુ અલ્પ છે.

" સમ ભૂમિતળથી સાતસો ને નેવુ યોજન ઉંચે જતાં તારામંડળ આવે છે; આઠસો યોજને સૂર્ય છે, અને આઠસો ને એંશી યોજને ચન્દ્રમા છે. આખુ જ્યોતિષ્ક એકસદસ યોજનની અંદર આવી જાય છે. જંબુદ્વીપમાં બે ચન્દ્રમા છે. લવણોદધિમાં ચાર છે, ધાતકીખંડમાં બાર, કાલોદધિસમુદ્રમાં બેંતાલીસ અને પુષ્કરાર્ધ દ્વીપમાં બહોતેર છે. એજ પ્રમાણે સૂર્યો છે એટલે આ અઢી દ્વીપમાં

[illegible]

બનેલા મનુષક્ષેત્રમાં સર્વ મળીને એકસો બત્રીશ ચંદ્રમા, અને એકસો બત્રીશ સૂર્ય છે. તે પછી, પ્રત્યેક દ્વીપે અને પ્રત્યેક સમુદ્રે ક્રમેક્રમે વધતાવધતા અસંખ્યાત થાય છે. મનુષ્યક્ષેત્રમાં આવેલા ચંદ્રસૂર્યો ચળ છે; બીજા અચળ–સ્થિર છે. એકેક ચંદ્રમાનાં પરીવારમાં અઠ્યાશી ગ્રહો છે; અઠયાવીશ નક્ષત્રો છે; અને છાસઠ સહસ્ત્ર નવસો ને પંચ્યોતેર કોટાકોટિ તારા છે. વ્યન્તર દેવોનું આયુષ્ય એક પલ્યોપમ, જ્યોતિષિકોનું પલ્યોપમથી અધિક, અને ભવનપતિનું એક સાગરોપમથી અધિક છે.

"ઉર્ધ્વલોકને વિષે સૌધર્મ વગેરે બાર દેવલોક છે, નવ ગ્રૈવેયક છે, અને પાંચ અનુત્તર વિમાન છે. બાર દેવલોકમાંના પહેલા આઠમાં એકેક ઇન્દ્ર છે; પછીના બબ્બે દેવલોકે એક ઇન્દ્ર છે. નવ ગ્રૈવેયક વગેરેમાં અહમિંદ્રો છે. એઓ રાગદ્વેષરહિત સાધુઓની જેમ નિરાકુળપણે રહે છે. વળી બાર દેવલોકમાંના પહેલામાં બત્રીશ લાખ, બીજામાં અઠયાવીશ લાખ, ત્રીજામાં બાર લાખ, ચોથામાં આઠ લાખ, પાંચમામાં ચાર લાખ, છઠ્ઠામાં પચાસ હજાર, સાતમામાં ચાલીશ હજાર, આઠમામાં છ હજાર, નવમાદશમામાં ચારસો, અને અગ્યારમાબારમામાં ત્રણુસો વિમાનો છે. નવગ્રૈવેયકોમાંના નીચલા ત્રણુમાં એકસો અગ્યાર, વચલા ત્રણુમાં એકસોસાત ને ઉપલા ત્રણુમાં એકસો–એમ નવેમાં કુલ ત્રણુસો અઢાર વિમાનો છે. વળી અનુત્તર વિમાન પાંચ છે. એમ સર્વે મળીને ચોરાશીલાખ સત્તાણું હજાર ને ત્રેવીશ વિમાનો છે. બાર દેવલોકમાંના પહેલે દેવલોકે બે સાગરોપમ, બીજે બે સાગરોપમથી કંઇક અધિક, ત્રીજે સાત સાગરોપમ, ચોથે સાત સાગરોપમથી અધિક, પાંચમે દશ–, છઠ્ઠે ચૌદ–, સાતમે સતર–, આઠમે અઢાર–, નવમે ઓગણીશ–, દશમે વીશ–, અગ્યારમે એકવીશ–, અને બારમે બાવીશ સાગરોપમ સ્થીતિ–આયુષ્ય છે. સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાને પૂરા તેત્રીશ સાગરોપમ સ્થીતિ છે. સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનથી બાર યોજને સિદ્ધિ છે–સિદ્ધશિલા છે. ત્યાં સિદ્ધના જીવ અનન્તકાળ શાશ્વત સુખમાં રહે છે.

"આ લોક નથી કોઇએ નિર્માણ કર્યો કે નથી કોઇએ અ-

કર ધરી રાખ્યો. એ તો સ્વયંસિદ્ધ છે અને કેવળ આકાશમાં રહેલ છે. વળી એ ધર્મ–, અધર્મ–, આકાશ–, જીવ–, અને પુદ્ગલ —અસ્તિકાયોથી, અને કાળથી ભરેલો છે. અલોક કેવળ આકાશમય છે.

" આ પ્રમાણે લોકસ્વરૂપ છે, તેની હે ભવ્યજનો, તમે વિશેષપ્રકારે ભાવના ભાવો, જેથી સુખે કરીને ચિત્તની એકાગ્રતા થશે. (લોકસ્વરૂપ ભાવના).

જેવી રીતે વસ્ત્રને લાગેલા રજકણો ખંખેરી નાખીએ છીએ, તેવી રીતે આત્માને લાગેલા કર્મ ખંખેરી નાખવા એનું નામ નિર્જરા છે. એના બે ભેદ છે: સકામ અને અકામ. જ્ઞાનહીન પ્રાણીઓ, રોગ–શીત આદિ દુઃખોનો અનુભવ થતાં કરે છે એ અકામ નિર્જરા; અને જ્ઞાનદર્શનાદિથી યુક્ત–એવા પ્રાણીઓ સ્વયંભૂત વેદના સહેતાં કરે છે એ સકામ નિર્જરા. અથવા, નિર્જરાનો હેતુ તપ છે–તે તપના ભેદ પ્રમાણે નિર્જરાના બાર ભેદ પણ થાય. (નિર્જરા ભાવના).

" એકેન્દ્રિયાદિ તિર્યંચને વિષે ભ્રમણ કર્યા કરતા પ્રાણીઓને જિનધર્મપ્રાપ્તિરૂપ બોધિ (સમ્યકૃત્વ) બહુ દુર્લભ છે. અ–કર્મ ભૂમિ અને અનાર્ય દેશમા ઉત્પન્ન થયેલા મનુષ્યોને પણ એ બોધિ દુર્લભ છે. વળી આર્યદેશને વિષે પણ માતંગાદિ નીચજાતિને એ દુર્લભ છે. એટલું જ નહિં પણ ઉત્તમ જાતિ અને ઉત્તમકુળ હોય છતાં અવજ્ઞા, આળસ અને મોહ ત્યજ્યા ન હોય તો એ બોધિ દુર્લભ છે. પૃથ્વીપતિ રાજાની કૃપા, ગૃહભોગોપભોગ, ઈશ્વરતાનું સામ્રાજ્ય અને અણિમા વગેરે મહા સિદ્ધિઓ–એટલાં વાનાં પ્રાણી કદાચિત્ પ્રાપ્ત કરી શકે; પરન્તુ જન્મમરણનો ઉચ્છેદ કરનાર–એવા જિનધર્મની પ્રાપ્તિ યથાર્થતઃ થઈ શકતી નથી. (બોધિદુર્લભ ભાવના).

" ધર્મનો ઉપદેશ કરનાર તીર્થંકર દુર્લભ છે કેવળજ્ઞાની પણ દુર્લભ છે. અરે! ચતુર્દશ, પૂર્વધરી કે દશપૂર્વધર પણ દુર્લભ છે. એટલું જ નહિં પણ [illegible]

આચાર્ય કે અન્ય શ્રુતવેદી ઉપાધ્યાય પણ દુર્લભ છે. ચાર્વાક, શાક્ય, સાંખ્ય આદિ અસત્માર્ગના પ્રવર્તકો સુલભ છે પણ એઓ થોડા જ જિનધર્મના પ્રરૂપકો છે ? ધર્મની શોધમાં ફરનારાં પ્રાણીઓ પણ એવા ઉત્સૂત્ર ભાષણ કરનારા-પ્રતારકોથી મોહિત થઈ જઈને શુદ્ધધર્મના ઉપદેશકોને જાણતા નથી. શુદ્ધ પ્રરૂપક વિના મુક્તિનો ઉપાય જાણી ન શકવાથી પ્રાણીઓ અરઘટ્ટના[1] ઘટોની જેમ ભવકૂપમાં ભ્રમણ કર્યા કરે છે. જેવી રીતે અરણ્યવાસી ભીલલોકો મુક્તાફળ મૂકીને ચણોઠી ગ્રહણ કરે છે, અજ્ઞાની જનો નીલમણિ ત્યજીને કાચ પસંદ કરે છે, નિર્ભાગી પુરૂષો કલ્પદ્રુમ છોડીને લીંબડાની સેવા કરે છે અને મૂર્ખ માણસો અમૃત છોડી વિષપાન તરફ લલચાય છે; તેવી રીતે જડ મનુષ્યો શુદ્ધધર્મ સમજાવનારા ગુરૂને ત્યજીને, વેષની સમાનતાને લીધે ભ્રાન્તિમાં પડી જઈ કુગુરૂનો આશ્રય લે છે. વિચક્ષણ હોય છે એઓ જ ફક્ત નાના પ્રકારના કુગુરૂઓમાંથી સદ્‌ગુરૂને ઓળખી કાઢી ગ્રહણ કરે છે; હંસપક્ષીઓ નીરથકી દુધને ભિન્ન કરીને ગ્રહણ કરે છે એમ. હે મહાનુભાવો, આ પ્રકારે, ધર્મોપદેષ્ટા મળવા મુશ્કેલ છે. માટે પ્રયાસ કરીને એમને શોધી કાઢી એમની સેવા કરો અને એમનાં વચનામૃતનું પાન કરો. (ધર્મોપદેશકદૌર્લભ્ય ભાવના).

"આ પ્રમાણે ભવ્ય પ્રાણિઓએ બાર ભાવના પૂરેપૂરી ભાવવી. મંત્રધ્યાનથી વિષ ઉતરી જાય છે એમ એ ભાવના ભાવવાથી પાપમાત્રનો વિલય થાય છે, શીલ કે તપશ્ચર્યા ન હોય, છતાં વિશુદ્ધ ભાવના હોય તો એના યે પ્રભાવથી પ્રાણીઓ, આદર્શ ગૃહસ્થ-ભરતચક્રવર્તીની પેઠે; ઘાતિકર્મોનો ક્ષય કરીને કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે. માટે હે ભવ્યપ્રાણીઓ, આ ભાવનાધર્મને વિષે આદર કરો. ઉત્તમ કોમળ ઉપાય હોય તો એ શા માટે ન કરવો ?"

પ્રભુની આવી દેશનાને લીધે, સૂર્યોદયથી કમળપુષ્પો જાગ્રત-વિકસ્વર થાય છે એમ, ભવ્ય પ્રાણીઓ જાગ્રત થયા-બહુ બોધ પામ્યા.

---

1. અરઘટ્ટ=રહેંટ.

હવે, પર્ષદામાં બેઠેલા કૃતપુણ્યે અવસર પ્રાપ્ત કરીને, પ્રભુને અંજલિ જોડી વિજ્ઞાપના કરી. કારણકે બુદ્ધિમાન હોય છે એઓ અવસર ઓળખીને જ ભાષણ કરે છે. એણે પૂછયું–હે ભગવાન, આપ હથેળીમાં રહેલા આમળાની જેમ સમસ્તભુવનની વાત જાણો છો તો કૃપા કરીને કહો કે પૂર્વભવમાં મેં શાં પુણ્યપાપ કર્યાં હતાં કે, મેઘના આચ્છાદનથી સૂર્યના આતપમાં અન્તરાય પડે છે એમ મારા સુખભોગમાં અન્તરાય પડયો ? વળી ભક્તિ આદિને વિષે પ્રવીણ એવી સાતસાત સ્ત્રીઓ મારા કયા પૂર્વભવના યોગને લીધે મને પ્રાપ્ત થઇ ?

મન્થનકરાતા સમુદ્રના ઘોષ જેવી ગંભીર વાણી વડે ભગવાને ઉત્તર આપ્યો કે—

" કોઇ નગરમાં એક સૂરાદિત્ય નામનો ગૃહસ્થ રહેતો હતો. એને રત્ના નામની મહાપતિવ્રતા સ્ત્રી હતી. એમને પ્રસન્નાદિત્ય નામનો એક પુત્ર હતો. પણ આ જીવલોકમાં કઇ વસ્તુ નિશ્ચળ છે ? એકદા પ્રચંડ પવનને લીધે દીપક બુઝાઇ જાય છે એમ સૂરાદિત્યનો જીવન-પ્રદીપ બુઝાઇ ગયો–એ મૃત્યુ પામ્યો. એટલે વિપત્તિમાં આવી પડેલી એની સ્ત્રી ખાંડવું–પીસવું–જળ ભરવું–લીંપવું આદિ પરઘરના કાર્યો કરવા લાગી. એનો પુત્ર પણ લોકોના વાછરૂ ચરાવવા જવા લાગ્યો; કારણકે વિદ્યાવિહીન બાળકોને એવીજ રીતે ઉદરનિર્વાહ કરવો પડે છે. એકદા નગરમાં લોકોએ ક્ષીરભોજન ઉત્સવ કર્યો. કારણકે કૃપણલોકો પણ એનો ઉપભોગ લઇ શકે છે. પોતાના સમાન વયના બાળકોને ક્ષીરભોજન કરતા જોઇને પુત્રે માતાને કહ્યું–આ બાળકો આવું સ્વાદિષ્ટ ક્ષીરનું ભોજન જમે છે તો મને પણ એવું આપ. બાળપુત્રનું એવું બોલવું સાંભળીને પતિની સંપત્તિનું સ્મરણ થવાથી બાળા તો રુદન કરતી, [illegible] રોવાની [illegible] લાગી–કે પુત્ર [illegible] ક્ષીરભોજન માગે છે [illegible] ! [illegible] મહારાજે [illegible] [illegible]

એવું ઉત્તમ ભોજન જમે છે એમાં આપણા જેવા દુર્ભાગીને શું ? પણ એટલામાં કોઇ પાડોશીની સ્ત્રીઓએ આવીને પૂછયું-બ્હેન, તારો પુત્ર શા માટે રૂદન કરે છે તે અમને યથાસ્થિત કહે. એટલે રત્નાએ ઉત્તર આપ્યો-ભલી બ્હેનો, એને ક્ષીર ખાવી છે. બાળક શું જાણે કે અમારો કેવી રીતે માંડમાંડ નિભાવ થાય છે ? રત્નાનાં વચન સાંભળીને એ સ્ત્રીઓને જે ગાઢ દુઃખ થયું તે દુઃખને લીધે જ જાણે ગુણશાળી-લાયકાતવાળા મનુષ્યોની સંખ્યા અલ્પ થઈ ગઈ છે ! જુઓ, પારકાના ગુણોને જાણનારા બહુ અલ્પ છે, ઉત્તમ કાવ્યકારો પણ અલ્પ છે; સાધારણ ધનવાનો પણ અલ્પ છે અને 'પારકે દુઃખે દુઃખી' એવા પણ અલ્પ છે. પેલી સ્ત્રીઓએ કહ્યું-બ્હેન, મુંઝાઈશ નહીં. તારા પુત્રના સર્વ મનોરથો અમે પૂર્ણ કરશું. એમ કહીને એને કોઇએ ગોળ આણી આપ્યો, કોઈએ દુધ આપ્યું, તો કોઇએ શાળના ચોખા દીધા. એટલે એણે વાસણ અને ઇન્ધન આદિ સામગ્રીથી ક્ષીર તૈયાર કરી-તે જાણે એણે પોતાના પુત્રને પુણ્ય હાંસલ કરવાનું સાધન તૈયાર કરી આપ્યું હોયની ! પછી એણે એ ક્ષીર ઘીગોળ મેળવીને, પુત્રને પાટલે બેસાડીને પીરસી. તેજ ક્ષણે ત્યાં કોઇ ત્રિગુપ્ત,[1] પંચસમિત,[2] સંયત, સમાહિત, દાન્ત, શાન્ત, મલિન વસ્ત્ર-અને દેહ-ધારી માસોપવાસી સાધુ પારણા-અર્થે ભકતપાન વહોરવા આવ્યા; તે જાણે વાછરૂ ચરાવનાર-એ બાળકનો સાક્ષાત્ શુભકર્મોનો ઉદય જ આવ્યો હોયની ! બાળક તો મુનિનાં દર્શનથી બહુ સંતુષ્ટ થયો અને કહેવા લાગ્યો — અહો ! આ મુનિને કંઈ આપવાનો મને ઘણો ભાવ છે પરન્તુ મારા જેવા આજન્મદરિદ્રી પાસે આ ક્ષીરાન્ન વિના બીજું કંઈ નથી. તોપણ આવું ઉત્તમ પાત્ર આવ્યું છે એમને એ આપીને કૃતાર્થ થાઉં. કારણકે ત્રિવેણીસંગમ જેવું તીર્થ કદાચિત્ જ પ્રાપ્ત થાય છે. એમ વિચારી ઉભો થઇ મુનિને વન્દન કરી કહેવા લાગ્યો—હે મુનિરાજ, કૃપા કરી આ નિર્દોષ ક્ષીરાન્ન ગ્રહણ કરો. સુપાત્ર એવા મુનિએ પણ, પોતે અગ્રદ્ધ છતાં, એનાપર અનુગ્રહ કરવાની ઇચ્છા-

---

૧-૨. જુઓ પૃષ્ટ ૨૦૪ ની ફુટનોટ ૩-૪.

એ, દ્રવ્યાદિ જોઇ તપાસીને પાત્ર ધર્યું. એટલે બાળકે પોતાની થાળીમાંથી ત્રીજો ભાગ ક્ષીર વહોરાવી. અથવા તો સત્યમેવ પ્રાણિઓની દાનપ્રવૃત્તિ વિચિત્ર હોય છે. વળી એના મનમાં આવ્યું કે —આ તો ઘણી ઓછી પડશે—એટલાથી એમની ક્ષુધા સન્તોષાશે નહિં—માટે હજુ વિશેષ આપું. એમ વિચારી ફરી પણ પહેલા જેટલી વહોરાવી. અથવા તો શુકલપક્ષ પણ ચન્દ્રમાની કળાને પ્રતિદિન નથી વધારતો જતો ? વળી પુનઃ એને લાગ્યું કે આટલાથી એ મુનિની ક્ષુધા પૂરી શાન્ત નહીં થાય—કેમકે ત્રણ 'આઢક' થી કંઇ 'દ્રોણ' પૂર્ણ ભરાય નહીં. માધુકરી વૃત્તિએ, એ તો થોડું-અલ્પ એને જોઇશે એ જેવું મળશે એવું બીજેથી લઇ લેશે; કેમકે એઓ રાગદ્વેષ વિનાના છે. પરન્તુ એવા કરતાથી આ પરમાન્નનો રસ સર્વ વિનષ્ટ થશે; કઠિન અક્ષરોની ગુંથણીથી શૃંગારરસ નષ્ટ થાય છે એમ. માટે આ ત્રીજો ભાગ વધ્યો છે એ પણ વહોરાવી દઉં. મારા જેવા નિર્ધનને પુનઃ કયાંથી આવો પ્રસંગ મળશે ? વળી આવું પાત્ર પણ જ્યારેત્યારે મળવું અશકય છે: મોતીનો વર્ષાદ વરસાવનારા મેઘ કયાં હંમેશાં દેખાય છે ? એમ વિચારીને એણે શેષ ક્ષીર હતી તે મુનિને વહોરાવી દીધી-તે જાણે એમને પોતાના શુભકર્મોની આવળિ ન્યાસતરીકે સોંપી હોયની! મુનિએ પણ " રાખ, બસ કર " એમ કહેતાં ક્ષીર ગ્રહણ કરી: કારણકે ઉત્તમ સાધુઓ સદા લોભસૂજનની વાસનાની બહાર હોય છે.[1] આમ મુનિએ ભિક્ષા ગ્રહણ કરી-અને બદલામાં એને અનેકગણો ધર્મ આપ્યો, કારણકે સૂર્ય પણ જળ લે છે (શોષે છે) એ સહસ્રગણું પાછું આપવાને માટે જ. તે વખતે એ બાળકની માતાએ પણ કહ્યું કે—વત્સ, મેં તો મને સાધુને ક્ષીર આપવા, હું તને બીજી આપીશ. તેઓ પણ અન્યથા ન ચિન્તવને. કેમકે પરમાન્ન ક્ષીર તો સુલભ છે, સુપાત્ર મળવાં એજ દુર્લભ છે. પાડોશીની સ્ત્રીઓએ પણ એની પ્રશંસા કરી કે—તને ધન્ય છે! તે [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

---

[1] [illegible]

પધાર્યા છે ! માટે એમને પાત્રપૂર્ણ ભિક્ષા આપીને તારો નરભવ સફળ કર. કારણકે પ્રથમ પુરૂષાર્થ સાધનારા બહુ વિરલા હોય છે. તારે જોઇશે એ બધું અમે તને આપીશું કારણ કે તને આપ્યું એ શુભસ્થાને આપ્યા બરાબર છે. કેમકે એ સર્વને ઉપકાર કરનારૂં છે. આમ ઉત્તમ મુનિને દાન દેવાથી તથા દાનની પ્રશંસા કરવાથી સર્વેને ઉત્તમ મનુષ્યભવ તથા શ્રેષ્ઠ ભોગવિલાસ પ્રાપ્ત થયા. પરન્તુ તારી માતા રત્નાએ મુનિનું મલિન શરીર જોઇને વિચાર્યું કે—'મુનિ દેહને સ્નાન કરાવતા હોય તો એનું શું જાય ? એની કાયામાંથી દુર્ગન્ધ છૂટે છે એને લીધે, કોઈએ લસણ ખાધું હોય એવાની પાસે ઉભું ન રહી શકાય એમ, એમની આગળ ઉભું રહ્યું જતું નથી. બીજે પ્રકારે કયાં ધર્મ ઉપાર્જન કરાતો નથી ? મુડી રોકવાના નાના નાના ધંધા નથી હોતા શું ? પછી રાગદ્વેષ રહિત મુનિએ તો પોતાને સ્થાનકે આવીને અહિણિલપ્રવેશન્યાયે આહાર લીધો. હે કૃતપુણ્ય, પછી, વત્સપાલકનો જીવ તું અહીં શ્રેષ્ઠીનો પુત્ર થયો, અને પાડોશીની છ સ્ત્રીઓ તારી જયશ્રી આદિ પત્નીઓ થઇ. રત્નાએ મુનિની નિન્દા કરીને પાપ બાંધ્યું હતું એને લીધે એ ગણિકા થઈ; કેમકે સત્યમેવ કર્મરૂપી ગણિતશાસ્ત્રી પ્રસ્તાવની ગણત્રી કર્યાજ કરે છે. વળી હે મહાભાગ, તેં મુનિને દાન દીધું તો પૂર્ણ ભક્તિ સહિત; પરન્તુ ત્રણ વિભાગ પાડ્યા તેથી તારા ભોગવિલાસમાં વિભાગ પડ્યા—અર્થાત્ તારા સુખમાં અન્તરાય આવ્યા. કેમકે રથ ગમે એટલા વેગવાળો હોય તોયે વચ્ચે ગર્ત[1] આદિ આવવાથી સ્ખલના પામ્યા વિના રહેતો નથી. પણ પરિણામે તમારૂં–સર્વનું સર્વ સારૂંજ થયું; કારણકે સુપાત્રદાન ગમે તેમ પણ મનુષ્યના ભવિષ્યના વૈભવનોજ હેતુ છે."

પુનઃ કૃતપુણ્યે ભગવાનને વિજ્ઞપ્તિ કરી કે–હે પ્રભુ, ત્યારે જો આ દેવદત્તા પૂર્વભવમાં મારી જનની હતી તો અહીં આ જન્મમાં એણે મને, મારૂં સર્વસ્વ લઈ લઇને એક ક્ષણ માત્રમાં કેમ બહાર

૧. ખાડાખડીઆ.

કાઢી મૂક્યો ? એ સાંભળી સર્વવસ્તુસ્વરૂપનું જેમને જ્ઞાન છે એવા જિનેશ્વરે ઉત્તર આપ્યો કે—

" આ વર્તમાન ભવથી પૂર્વના ત્રીજા ભવમાં તમે બેઉ ચંદ્ર અને ભદ્ર નામના મિત્રો હતા. અથવા તો આ જગતમાં કોણ એવો છે કે જેને કોઈની સાથે મિત્રતા કે શત્રુવટ નહિં હોય? એ ચંદ્ર અને ભદ્ર હમેશાં પરસ્પર લે દે કરતા; કારણકે લેવું ને દેવું એ પ્રીતિનાં છ લક્ષણમાંનું એક લક્ષણ છે. એ છ લક્ષણો આ પ્રમાણે છે: દેવું અને લેવું, ગુપ્ત વાત કહેવી અને જાણવી; તથા જમવું અને જમાડવું.[1] એ બેઉની મિત્રતા બંધાયાને કેટલાક દિવસ થયા એવામાં એકદા ચંદ્રને ઘેર કોઈ ઉત્સવનો પ્રસંગ આવ્યો. એ વખતે ચંદ્રે પોતાની સ્ત્રીને માટે ભદ્ર પાસે એકાદ મણિભૂષિત આભરણ માગ્યું. એટલે ભદ્રસ્વભાવી ભદ્રે, મિત્રના ઉપયોગમાં આવે એ વસ્તુજ સફળ વસ્તુ છે એમ કહી આદરપૂર્વક ચંદ્રને એક આભૂષણ આપ્યું. પણ પછી ઉત્સવ પૂરો થયો ત્યારે એ લોભી ચન્દ્રે એ આભૂષણ ભદ્રને પાછું આપ્યું નહીં. અથવા તો ' દ્રવ્ય મતિવિભ્રમનું કારણ છે ' એ કથન સત્યજ છે. ભદ્રે ચંદ્રને એ પરથી કહ્યું—ભાઈ ચંદ્ર, ઘણા દિવસ થયા, તો હવે મેં આભૂષણ મને પાછું આપ. પણ દ્વિતીયાના ચન્દ્રમા જેવા કુટિલ ચન્દ્રે પોતાની મતિથી કલ્પના ઉપજાવી કાઢીને ઉત્તર આપ્યો કે—મેં રાત્રે ભયને લીધે તારૂં આભૂષણ ગોમયના પિંડમાં સંતાડ્યું હતું—પણ ત્યાંથી એ કોઈ ચોરી ગયું છે! કારણકે તસ્કરો માયાસમાં પૂરા પ્રવીણ હોય છે. ભદ્ર તો ચંદ્રનું કહેવું સાંભળીને બહુ વિષાદ પામ્યો કે અરે! આણે તો મને બનાવટથી મુંડી નાખ્યો! એની એવી કલ્પના છે તે પરથી જણાય છે કે એ મને આભૂષણ પાછું આપવાનો નથી. તથાપિ હવે તેણે જે કહ્યું તે મેં માની લીધું! પણ મિત્રની સાથે [illegible]

---

[1] [illegible]

મિત્રાઈ નભે છે. દ્રવ્યની લેણદેણ થતાંજ, ગુણવાનું[1] એવા પણ મિત્રની મૈત્રી ધનુષ્યપરથી બાણ છૂટે છે એમ છૂટી જાય છે. તોપણ કોમળ શબ્દોથી કહેતાં એ માને તો માને; કારણકે ગાય પણ એની પીઠપર ધીમેથી હાથ ફેરવીએ છીએ તો દોહવા દે છે. એમ વિચાર કરીને ભદ્રે ચંદ્રને કહ્યું—ભાઈ, હવે મશ્કરી પડતી મૂક, ને આભૂષણ આપી દે. તું ચન્દ્રમા[2] જેવો સૌમ્ય છો, કળાઓંનો ભંડાર છો, બુધને અત્યન્ત આનન્દ આપનારો છો, સદ્દવૃત્ત છો, અને શીતળ છો–એવો જ રહે. એની જેમ તારા આત્માને પરદ્રવ્ય હરણરૂપી કલંકથી કલંકિત ન કર. પણ પ્રપંચી ચન્દ્રે તો કુટિલતા ન ત્યજતાં કહ્યું કે–હે મિત્ર, જો, મેં તારૂં આભરણ સંતાડયું છે એવો તને સંશય ઉપજતો હોય તો તું કહે તેવું વિષમ દિવ્ય[3] કરીને તારો સંશય ભાંગું કારણકે વસ્તુ નષ્ટ થાય ત્યારે બીજું શું થાય ? વળી મારા ઘરમાં જો એટલું દ્રવ્ય હોય તો તો હું યે તને એવું બીજું ઘડાવી આપું ! એ સાંભળી ભદ્રે કહ્યું—ભલા માણસ, આ બધો વાગાડંબર પડતો મૂક. કંઇક તો વિચાર કર; મારૂં આભરણ રાખીને દિવ્ય કરવાની વાત કરી પડેલાની ઉપર શા માટે પ્રહાર કરે છે ? આથી હું કંઇ તારી મૈત્રી છોડવાનો નથી. આ આભૂષણ નથી ગયું પણ તારી પ્રતિષ્ટા ગઈ છે એમ સમજજે. આમ કહી ભદ્ર મૌન રહ્યો; કારણકે બહુ બોલવાથી કંઇ સિદ્ધિ થતી નથી. પણ ત્યારથી ભદ્રે ચંદ્રની લક્ષ્મી ઉપાડી જવાના ઉપાયો શોધવા માંડ્યા. એટલામાં તો આવાને આવા જ અનિષ્ટ મનપરીણામમાં એનું મૃત્યુ થયું; અને એનો જીવ રત્ના–પણે ઉત્પન્ન થયો; કારણકે કર્મરૂપી શિલ્પશાસ્ત્રી પોતાની ઈચ્છા પ્રમાણે

---

૧. ગુણવાન્ (મિત્ર)=સદ્‌ગુણી: ગુણવાન્ (ધનુષ્ય)=ગુણ–દોરી–પણછ ચઢાવેલું. ૨. ચંદ્રમા સૌમ્ય એટલે સોમ–ચન્દ્રમા–ના ગુણોવાળો, કળા (સોળ કળાઓ digits) નો નિધિ, પિતા–બુધને–આનન્દ આપનારો, અને સદ્દવૃત્ત એટલે ગોળાકાર. ભદ્રનો મિત્ર ચંદ્ર સૌમ્ય એટલે નમ્ર, કળાનિધિ એટલે ચાતુર્યનો ભંડાર, બુધ એટલે વિદ્વાનોને આનન્દ આપનાર, અને સદ્દ-વૃત્ત એટલે ચારિત્રવાન્. ૩. પરીક્ષા પસાર કરીને પોતાની વાત સત્ય છે એવું પુરવાર કરવા માટે પૂર્વે માણસો ઉકળતા તેલમાં હાથ બોળતા, ઉગ્ર સર્પ હાથમાં લેતા ઇત્યાદિ ' દિવ્ય ' કરતા કહેવાય છે.

શ્રી કે પુરૂષ નીપજાવે છે. વળી પૂર્વભવમાં ચન્દ્રનું દ્રવ્ય હરી લઈ જવાના ઈરાદાને લીધે આ ભવમાં એને નિર્ધનપણું પ્રાપ્ત થયું; કારણકે કર્મની ગતિ વિચિત્ર છે. પાછળથી ચન્દ્રને પણ પશ્ચાત્તાપ થયો કે—મેં મિત્રને ઠગ્યો એ ઠીક કર્યું નથી. અન્ય કોઈને છેતરવું એ સારૂં નથી–તો પછી મિત્રને એમ કરવું એ તો કેટલું ખોટું ? આમ પશ્ચાત્તાપ કરતાં એના કર્મ કંઇ ક્ષીણ થયા–અને એવામાં એ પણ પંચત્વ પામ્યો; કારણકે કોઇનો આજે તો કોઇનો કાલે એજ માર્ગ છે. પછી ત્યાંથી આ જ રત્નાના પુત્રપણે એ ઉત્પન્ન થયો. (અહો ! પ્રાણીમાત્ર પાસે આવું વિવિધ નાટ્ય કરાવતી ભવિતવ્યતારૂપી નટીને ધિક્કાર છે !). એમાં વળી બેઉને પૂર્વ દરિદ્રી અવસ્થા પ્રાપ્ત થઈ. પછી ત્યાંથી રત્નાનો જીવ ગણિકારૂપે ઉત્પન્ન થયો અને એના પુત્રનો જીવ તું ધનાઢ્ય કૃતપુણ્ય થયો. તેં એનું આભૂષણ રાખ્યું હતું તેથી એ તારૂં સર્વસ્વ હરી ગઈ; કારણકે કર્મ જઘન્યપણે દશગણું ફળ આપે છે. અહો ! પ્રાણીઓએ પોતે કરેલાં પાપ–કર્મો, કોપાવિષ્ટ ક્ષત્રિયની જેમ, એમનો ચિરકાળે પણ પરાભવ કરે જ છે. એટલા માટે હે ભવ્ય પ્રાણીઓ, તમને ભવનો ભય હોય તો પારકું અન્યલ્પ દ્રવ્ય પણ રાખી લેવું નહીં. વળી લોકોનું દ્રવ્ય રાખી લેવામાં આવી દશા અનુભવવી પડે છે તો દેવસંબંધી દ્રવ્ય રાખી લેવાના પાપના ફળ કેવાં ચાખવાં પડતાં હશે !

" જે પ્રમાદીન શ્રાવક પોતે દેવદ્રવ્યનું ભક્ષણ કરે, અથવા નિશ્ચિંતપણે એની ઉપેક્ષા કરે એ પાપના બોજાના થાય છે. જે દેવદ્રવ્ય આપે અથવા પોતે અંગીકાર કરેલું આપે નહીં અથવા એનો નાશ થતો હોય છતાં ઉપેક્ષા કરે એને અનેક ભવમાં ભમવું પડે છે. વળી જે માણસ જિનભગવાનના દ્રવ્યના સંબંધમાં દ્રોહ કરે એ ધર્મ પામતો નથી [illegible] નરકનું આયુ બાંધે છે. ચૈત્યનું દ્રવ્ય વિનાશ પામતું હોય એની જે મુનિ ઉપેક્ષા કરે, [illegible] કરે એને પણ બહુ ભવભ્રમણ કરવું પડે. ચૈત્યનું દ્રવ્ય રાખી [illegible] [illegible] નહીં. [illegible] [illegible] [illegible] દેવદ્રવ્ય [illegible]

એની પાસે એ દ્રવ્યનો વહીવટ કરનારાઓએ લોભને વશ થઈ કંઈ પણ બદલો આપ્યા વિના પોતાના ઘરનું કામકાજ કરાવવું-એ ખર[1]લિંડિકા-રૂપ પુણ્ય પ્રાણીઓને સાક્ષાત્ સંસારની વૃદ્ધિને અર્થે થાય છે; તો પછી એ દ્રવ્યનો ઉપભોગ લે એની તો વાત જ શી ? વળી દેવદ્રવ્ય કદિપણ અંગ-ઉધારે આપવું નહિં. ભલે ઓછામાં ઓછું વ્યાજ મળે-પણ કંઇ વસ્તુ લઇને તે ઉપર ધીરવું. જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રની વૃદ્ધિ કરનાર અને શાસનની ઉન્નતિ કરનાર-એવું જે દેવદ્રવ્ય-તેનું ભક્ષણ કરનાર અનન્તસંસારી થાય છે. કહ્યું છે કે સંયમીની પાસે સેવા કરાવવી, દેવદ્રવ્યનું ભક્ષણ કરવું, ધર્મની હીલના કરવી અને મુનિનો ઘાત કરવો—આટલાં વાનાં સમકિતનો નાશ કરનારાં છે. વળી એમ પણ કહ્યું છે કે દેવદ્રવ્યનું ભક્ષણ કરનાર **સંકાશ** શ્રાવકની પેઠે ભવોભવ ક્ષુધા અને તૃષ્ણાના દુ:ખ સહન કર્યા કરે છે. એ વાત આ પ્રમાણે છે:—

" અનેક યોગયુક્ત-અને પુરશ્લિષ્ટ-પ્રદેશોથી પૂર્ણ-તથા સતતસ્થિર-ક્ષેત્રજ્ઞ[2] હોયની એવા આ જ ભરતક્ષેત્રનેવિષે, અપ્સરાઓના તથા સુમનના [પર] વિજયવંત-એવા **વિમાનમુનિ**-ઓથી સંકુલ **અમરાવતી**[3] હોયની એવી **ગન્ધિલાવતી** નામની નગરી છે. એ નગરીમાં જાણે દેવલોકથી સાક્ષાત્ વિમાન ઉતરી આવ્યું હોયની એવું **શક્રાવતાર** નામે જિનમંદિર હતું. એ મન્દિરે પ્રાય: સર્વ લોકો દર્શન-પૂજા-અર્થે આવતા: અથવાતો સત્ય જ કહેવાય છે કે ગંગા કાંઇ કોઈ-એક-ના બાપની નથી. ત્યાં [4]આ-

---

૧. ખરની મૂર્ખતારૂપ.

૨. અહિં ભરતક્ષેત્રને ક્ષેત્રજ્ઞ એટલે ' આત્મા ' ની ઉપમા આપી છે. યોગયુક્ત=ધનવાન: (પક્ષે) ચિત્તની એકાગ્રતાવાળા. પુરશ્લિષ્ટ=નગરોનો આશ્લેષ કરીને રહેલા: (પક્ષે) શરીરને આશ્રયીને રહેલા. પ્રદેશ=દેશ; (પક્ષે) આત્મપ્રદેશ. સદાસ્થિર=નિશ્ચળ (ભરતક્ષેત્ર): (પક્ષે) શાશ્વત (આત્મા). ૩. અમરાવતી (=ઇન્દ્રની રાજ્યધાની), અપ્સરાઓ તથા સુમન (=દેવતાઓ)ના જયવાળા વિમાનથી સંકુલ-ભરેલી. ગન્ધિલાવતી, અપ્સરાઓના સુમન-મનને જીતનારા (જ્યાં) વિ-માન (નિરહંકારી)-મુનિઓથી ભરપૂર. ૪. આનન્દ અને કામદેવ નામના, મહાવીર પ્રભુના, બે ઉત્તમ-અગ્રણી શ્રાવકો હતા.

નન્દ શ્રાવક જેવો કોઇ સંકાશ નામનો શ્રાવક રહેતો હતો. તે જ્ઞાન-દર્શન અને ચારિત્ર-ત્રણેયેથી સમલંકૃત હતો; બાર વ્રતધારી હતો; દાન, શ્રદ્ધા અને તપશ્ચર્યામાં અનુરકત હતો; નિત્ય ત્રણ વખત દેવપૂજા અને બે વાર પ્રતિક્રમણ કરતો; અને પાપનાં કાર્યોથી દૂર રહેતો. એ આ દેવમન્દિરમાં નામુંઠામું રાખતો, અને વિવિધ યુક્તિઓ વડે દેવદ્રવ્યની વૃદ્ધિ કરતો. એટલે એનાપર વિશ્વાસ બેસી જવાથી કોઈ એના કામમાં વચ્ચે આવતું નહીં: અથવાતો ભવિતવ્યતા જ એવી હશે. અનુક્રમે એકદા આ શુદ્ધ સ્ફટિક જેવા નિર્મળ સંકાશે કેટલુંક દેવદ્રવ્ય પોતાના ઉપયોગાર્થે ગ્રહણ કર્યું-તે જાણે વિષનો ભરેલો કાળો નાગ ગ્રહણ કર્યો હોયની ! પોતાનું કામ સરી રહ્યા પછી પણ એ દ્રવ્ય એણે પાછું મૂક્યું નહીં: અથવાતો આવા બનાવો બને છે માટે જ દેવદ્રવ્યનો વહીવટ કરનાર ત્રણગાર જણ હોવા જોઇએ. એ પાપીએ એ કાર્યમાં ન જોયો દોષ કે ન ગણી નિન્દા: કારણકે લોલુપ પ્રાણીઓ સ્વાદ ચાખ્યા પછી યોગ્યાયોગ્ય કંઇ જોતા નથી. પછી અનુક્રમે પોતાના દોષોની આલોચના કર્યા વિના તે પંચત્વ પામ્યો. કહ્યું છે કે જન્મમરણ પ્રાણીઓને સહચારી જ છે. જે જે યોનિમાં એ ઉત્પન્ન થતો ગયો તે તે યોનિનેવિષે એને અસહ્ય દુઃખ સહન કરવાં પડ્યાં; કારણકે મંદાગ્નિ પ્રાણીઓને અન્ન જેમ દુર્જર છે તેમ દેવદ્રવ્યભક્ષણ સર્વ કોઇને દુર્જર છે. "અરે પાપી, તારા આ ગળામાં દેવદ્રવ્ય ગયું છે" એમ કહીકહીને પરમાધાર્મિક દેવો, એના કરૂણ આક્રંદો છતાં, એને તપાવેલું સીસું પાતા, એને ભેદતા, [illegible], છેદતા અને વધ પણ કરતા. વળી તપાવેલી લોઢાની પુતળીના પરિરંભ કરાવીને, તથા કુંભમાં નાખી અગ્નિ [illegible]
[illegible]

પાપિષ્ઠ પારધીઓ કરે! જેઠ માસની, ન છીપે એવી તૃષા લાગતાં, ઉલટો એને નિર્દયપણે નિર્જળ મરૂભૂમિના રણને વિષે ફેરવવામાં આવે! દંડના પ્રહાર પડે, અને આરથી વીંધાવું પડે! આવી આવી અનેકવિધ પીડા એ દેવદ્રવ્યભક્ષકને તિર્યંચયોનિમાં સહેવી પડી. વળી મનુષ્યનો અવતાર મળ્યો તો એમાં યે દારિદ્રય, વિષાદ, મહાન્ વ્યાધિઓ, ચિન્તા, સંતાપ, શોક આદિ અનેક પીડાઓ ઉભી જ હતી! સ્વર્ગને વિષે અભિયોગિક[1] દેવ થયો તો ત્યાં યે અન્ય દેવોની મનોહર લક્ષ્મી નીહાળવાથી ઉત્પન્ન થયેલ ઇર્ષ્યા-લોભ આદિ અભ્યન્તર શત્રુરૂપી અગ્નિની જ્વાળાઓ એને બાળી નાખવા તૈયાર જ હતી! અનુક્રમે આવાં દુઃખો નિરન્તર ભોગવવાથી એનાં ભારે કર્મો હળવાં થયાં. નદીના મ્હોટા પત્થરો પણ નિરન્તર ઘસાઈ ઘસાઈને ન્હાના થઈ જ જાય છે ને?

"હવે આ જ જમ્બૂદ્વીપમાં એક મહાન્ નગર જેવી તગરા નામની નગરી હતી–એ જાણે અન્ય નગરીઓના સૌન્દર્યાભિમાન-રૂપી કફને નિગ્રહમાં રાખનારી તગરા[2] જ હોયની! એ નગરીમાં વસતા એક–કુબેરની જેવી સંપત્તિવાળા–શ્રેષ્ઠીને ત્યાં, દેવદ્રવ્યભક્ષકી શેઠનો જીવ પુત્રપણે ઉત્પન્ન થયો. ત્યાં એના પાપકર્મ અદ્યાપિ કંઈક ભોગવવાં અધુરાં હશે એટલે એના આ પિતાની લક્ષ્મી નાશ પામી અને એ દરિદ્ર થયો; કારણકે ઉગ્રકર્મની આગળ શેષકર્મોનું કંઈ ચાલતું નથી. શેઠની લક્ષ્મી જતી રહી જોઈ સર્વ લોકો કહેવા લાગ્યા કે–આ પુત્ર આવ્યાને સ્વલ્પ દિન થયા ત્યાંતો પિતાનું સર્વ દ્રવ્ય વિનાશ પામ્યું. સત્યમેવ એ નિર્ભાગ્યશિરોમણિ ઠર્યો! એને ધિક્કાર છે! આમ કહી નિન્દા કરવા લાગ્યા. પણ એમાં કંઈ નવાઈ નહોતી; કેમકે લોકો પડેલા પર પ્રહાર કરનારા છે. વળી એવામાં શેઠ પણ પરલોકવાસી થયો, એટલે એને "દાઝ્યા ઉપર ડામ" જેવું થયું! પુત્ર વળી વ્યાપાર કરતો હતો એમાં કોઈ વખત એને અવકેશી[3] વૃક્ષની જેમ ફળપ્રાપ્તિ થઈ જ નહીં. કનિષ્ટમાં કનિષ્ટ કામ કરતાં છતાં પણ એને ઉદરપૂરણા જેટલું યે મળતું નહીં. પણ

---

૧. મ્હોટા દેવોના આદેશને આધીન. ૨. કફને દાબી દેનારી એક જાતની ઔષધી. ૩. જેને ફળ નથી આવતાં એવું.

અભ્યન્તર કર્મ બળવત્તર હોય ત્યાં બાહ્ય-બહારનાં કર્મો-કાર્યો શું કરી શકે ? આમ દુઃખે બળીજળી રહેલો એ કહેવા લાગ્યો-નિશ્ચયે મેં પૂર્વે કોઈ એવાં પાપ કર્યાં હશે કે આ ભવમાં નિર્વાહપૂરતું પણ મને મળતું નથી ! ત્યારે કોઈ એવા સુકૃતી પણ હોય છે કે જેઓ સુખે લક્ષ્મી ઉપાર્જન કરી પોતાના સમસ્ત બન્ધુવર્ગને પણ દ્રવ્ય આપીને પોષે છે ! મારા જેવા પાપિષ્ઠને મારૂં એકનું જ ઉદર (પૂરવાનું) છે, તેયે અન્નવિના ખાલી હોઈ ઉંડું પેસી ગયું છે ! અરે દિવસે એક શ્વાનને પણ ઉદરપૂરણ જેટલું મળે છે, પણ મારા જેવો નિર્ભાગી એમાંથીયે ગયો ! આમ વિચારતાં એને ક્ષુધાનું દુઃખ એટલું બધું લાગ્યું કે એ આત્મઘાત કરવા પણ તૈયાર થયો !

"એવામાં નગરીનેવિષે ભવ્યપ્રાણીઓના ભાવરોગના[1] ચિકિત્સક[2] એક કેવળજ્ઞાની મુનિ પધાર્યા-એના દર્શનાર્થે લોકોના વૃન્દ ને વૃન્દ જતા હતા. એટલે, જેનો શુભકર્મોદય હવે નજીકમાં જ આવ્યો હતો એવો એ નિર્ધનશ્રેષ્ઠીપુત્ર પણ લોકોની સાથે મુનિનાં દર્શન કરવા ગયો. એને આવા તીર્થરૂપ મુનિનાં દર્શનની ઇચ્છા થઈ એ એના ભાવિકલ્યાણની નિશાની જ હતી.

"સર્વ જનો જ્ઞાની મહાત્માને અભિવંદન વન્દના કરીને યથા સ્થાને બેઠા એટલે એમણે પ્રતિબોધ આપવામાટે વ્યાખ્યાન શરૂ કર્યું. "લોભાદિક મહાપાપને લીધે જીવ જન્મ-મરણ-દારિદ્ર-રોગ-શોક આદિ ઉપદ્રવોથી પીડાય છે તથાપિ એવાં પાપોથી પ્રાણીઓ [illegible] કરે છે. જે જે દુઃખ પડે એનું કારણ લોભ છે. અને જે જે સુખ પ્રાપ્ત થાય છે એનું કારણ સન્તોષ છે-એ નિશ્ચયની વાત છે. માટે દરેક મનુષ્યોએ લોભનો ત્યાગ કરીને સન્તોષ ધારણ કરવો. [illegible]

[illegible]

[illegible]

નહીં એમ ? એ સાંભળી સર્વવસ્તુસ્વરૂપ સાક્ષાત્ વિલોકીને કેવળી ભગવાને **સંકાશ**ના ભવથી આરંભીને એના સર્વ ભવ એને કહી સંભળાવ્યા. એટલે વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થવાથી એ કહેવા લાગ્યો– ધિક્કાર છે મને કે મેં દેવદ્રવ્યનું ભક્ષણ કર્યું ! હું નિશ્ચયે ધૃષ્ટ ઠર્યો ! દુષ્ટ ઠર્યો ! પાપિષ્ટ ઠર્યો ! દુરાત્મા ઠર્યો ! સાધુ અને શ્રાવક આદિની સમસ્ત સુંદર સામગ્રી મારી પાસે હતી, અને સિદ્ધાન્તનું તાત્પર્ય પણ હું જાણતો હતો છતાં મેં મારા આત્માને કેટલી નીચી પાયરીપર આણી મૂક્યો ! મારા કરતાં તો કાશ[1] સારો; કેમકે, એનામાં ફક્ત નિષ્ફળતા છે પણ મારામાં તો પૂરી કટુફળતા ઠરી ! આહા ! દેવદ્રવ્ય ભક્ષણ કર્યાનું કેવું અનિષ્ટ પરિણામ આવ્યું ! ખરેખર વિષભક્ષણ જેવા ભયંકર દેવદ્રવ્યભક્ષણ કરનારનું કલ્યાણ ક્યાંથી થાય ? સત્યમેવ હું તો સર્વભવને વિષે ઉત્કૃષ્ટ–એવો મનુષ્યભવ સમસ્ત હારી ગયો." આમ પોતાની જાતની નિન્દા કરતાં પુનઃ એણે કેવળી ભગવાનને પૂછયું–હે મહાત્મા, હું આ પાપથી છૂટું એવો માર્ગ હોય તો કૃપા કરીને કહો. મહાત્માએ કહ્યું–સ્વસંપત્તિ અનુસારે દેવદ્રવ્ય આપતા રહેવું–એથી સર્વ સારાં વાનાં થશે. એપરથી એણે અભિગ્રહ[2] લીધો કે–મારી કમાણીમાંથી અન્નવસ્ત્રનો વ્યય જતાં શેષ રહેશે એ હું દેવને અર્થે વાપરીશ. એણે આવો નિયમ કર્યો ત્યારથી દિવસે દિવસે એનાં પાપ ક્ષીણ થવા લાગ્યાં.

"પછી તો વ્યાપારમાં એને એના લાભોદય કર્મને લીધે દ્રવ્ય મળવા લાગ્યું; જામીનને લીધે, દેવાદાર પાસેથી લેણદારને મળે છે એમ. એટલે એ પરમ આનંદ પામ્યો અને વિચારવા લાગ્યો –હું આ દ્રવ્યનું મ્હોં જોઉં છું એ સર્વ અભિગ્રહના જ પ્રતાપ છે. આટલા દિવસ મને, નરકના જીવની જેમ, એક રંક જેટલું પણ મળતું નહીં. પણ હવે લાભ થવા માંડયો એ નિશ્ચયે ધર્મનું જ પરાક્રમ છે. માટે મારે હવે વિશેષ ધર્મકાર્ય કરવાં જોઈએ. એનો

૧. એક જાતિની વનસ્પતિ–એને ફક્ત પુષ્પ આવે છે, ફળ નથી આવતાં.
૨. પ્રતિજ્ઞા–નિયમ.

ઉત્સાહ સવિશેષ વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યો એથી એણે તો નિત્ય જિન-બિંબની પૂજા-અર્ચા કરવા માંડી. ઉત્કૃષ્ટ ભાવ સહિત ચૈત્યભક્તિ કરવાથી જ, અમને લાગે છે કે, એને દ્રવ્યલાભ વધવા માંડયો. વળી એણે મદાષ્ટક[1] નો ત્યાગ કરીને, કર્માષ્ટક[2] નો નાશ કરવા માટે ચૈત્રમાસમાં તથા આશ્વિનમાસમાં આઠ અષ્ટાન્હિકા મહોત્સવ કર્યા. ઘૃત દહીંને, અને દહીં ઘૃતને ધારણ કરે છે એમ અભિગ્રહને ધારણ કરતા એ સંકાશે વળી જીર્ણ ચૈત્ય આદિનો ઉદ્ધાર કરીને પોતાનો પણ ભવ થકી ઉદ્ધાર કર્યો. એનું દ્રવ્ય, અનેક ધર્મસ્થાનોમાં વ્યય થતાં છતાં, વિદ્યાની જેમ વધતું જ ગયું. પુષ્કળ દ્રવ્ય ખરચી એણે, પોતાને પ્રતિબોધ આપનાર કેવળી મહાત્માના મૂર્તિમાન પ્રસાદ હોયની એવા પ્રાસાદ પણ બન્ધાવ્યાં. વળી પુનઃ ભવભ્રમણના પ્રસંગ ઉપસ્થિત ન થાય એટલા માટે એણે ત્રણ ચાર શ્રાવકોને સંગાથમાં રાખી દેવદ્રવ્ય-સંબંધી નામુંઠામું સાચવ્યું; એક કૃપણ માણસ પોતાના દ્રવ્યનું રક્ષણ કરે એમ બીજા વિશ્વાસીઓની સાથે રહીને, લેશ પણ હાનિ ન પહોંચે એમ, એનું નિશદિન રક્ષણ કર્યું. અને ગુણશ્રેણિએ આરોહણ કરનારો અંશઅંશ વધારતો જાય એમ એ યોગ્યરીતે વધારતો ગયો. જેનું શુભ ધ્યાન વૃદ્ધિ પામતું જાય છે એવા આ શ્રેષ્ઠીપુત્ર-સંકાશે, સન્મુનિ ચારિત્ર યાવજ્જીવ પાળે છે એમ પોતાનો અભિગ્રહ યાવજ્જીવ પાળ્યો. પ્રાન્તે નિર્મળ ચિત્તે આરાધના કરી, [illegible] નિર્મળ એવા એ સંકાશનો આત્મા દેવલોકે ગયો.

* દેવદ્રવ્યનો ઉપભોગ કરવાથી સંકાશશ્રાવકે [illegible] અનુભવ્યા [illegible] દર્શન અને ચારિત્રની વૃદ્ધિ અને [illegible] દેવદ્રવ્યની [illegible] [illegible]

1 [illegible]

2 [illegible]

આપ્યા કરવું; અને પોતાનું જ હોય એમ એની નિત્ય રક્ષા તથા શુદ્ધિ કર્યા કરવી."

આ પ્રમાણે જિનેશ્વરે કહેલો પોતાનો પૂર્વભવ સાંભળીને કૃતપુણ્ય અને એની સ્ત્રીઓને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થયું; અને એમનો સંસારપરથી મોહ જતો રહ્યો. એટલે ત્રિજગતગુરૂ-ભગવાન પાસે કૃતપુણ્યે વિજ્ઞપ્તિ કરી કે—તમે-પ્રભુ કેવળજ્ઞાનરૂપી દીપકથી લોકાલોકને જાણો છો; તમે જે જે કહ્યું તે સર્વ સત્ય છે. કેમકે તમારા પ્રસાદથી અમને પણ જાતિસ્મરણ થયું છે તેથી હું યે મારો પૂર્વભવ મારો પોતાનો હાથ જોતો હોઉં એમ જોઈ શકું છું. પાશમાં રહેલ હરિણ અકળાઇ જાય એમ હું હવે સંસારમાં રહીરહીને અકળાઈ ગયો છું માટે મને સંસારત્યાગરૂપ દીક્ષા આપીને અનુગ્રહિત કરો.

જિનેશ્વરે અનુમતિ આપી ને કહ્યું કે વિવેકી સજ્જનોને એ યુક્ત જ છે. માટે હે ચતુર કૃતપુણ્ય, એમાં નિમેષમાત્ર પણ વિલંબ કરવો નહીં.

પછી અત્યન્ત આનન્દના પૂરથી પૂર્ણ થઇ ગયું છે મન જેનું એવા કૃતપુણ્યે પ્રભુને નમી ઘેર જઈ પોતાના કુટુમ્બી જનોને ભેગા કરી પોતાની સંસારત્યાગ કરવાની ઇચ્છા જણાવી; અને ગૃહનો સમસ્ત કાર્યભાર, વિક્ષેપ ન થાય એવી રીતે, પુત્રોને સોંપ્યો. પછી ઉત્તમોત્તમ ભાવના સહિત વિશાલ શિબિકામાં આરૂઢ થઈ ગન્ધહસ્તીની જેમ દાન દેતો, નગરને વિષે ફરતો ફરતો પત્નીસહવર્તમાન સમવસરણે પહોંચ્યો. શ્રેણિકરાજાએ પોતે પાસે રહીને કરાવ્યો હતો એવા આ દીક્ષા-ઉત્સવમાં સ્થળે સ્થળે બન્દિજનોના વૃન્દ મંગળિકશબ્દોનો ઉચ્ચાર કરી રહ્યા હતા; અને લોકો પણ "ધન્ય છે આ કૃતપુણ્યને કે જેણે પોતાને પ્રાપ્ત થયેલી લક્ષ્મી યથારૂચિ ભોગવી જાણી, આપી જાણી અને ગૃહવાસનું ફળ મેળવી જાણ્યું! અહો! આ સર્વ સુંદર કરીને હવે એ શ્રી વીરપ્રભુના ચરણસમીપે વ્રત લેવા ચાલ્યો! એણે એનો માનવભવ સત્યમેવ સાર્થક કર્યો!" એવું એવું બોલી સર્વત્ર એની પ્રશંસા કરી રહ્યા હતા.

સમવસરણપાસે જઈને કૃતપુણ્ય શિબિકા થકી ઉતર્યો, પણ

ભાવના થકી ઉતર્યો નહીં.[1] વળી પછી એણે સમવસરણને વિષે પ્રવેશ કર્યો ત્યારે સાથે સર્વ જનના ચિત્તને વિષે પણ પ્રવેશ કર્યો.[2] પ્રવેશ કરી પ્રભુને નમીને પ્રદક્ષિણા દઈ એમની સન્મુખ આવી કહેવા લાગ્યો—હે નાથ, આ સંસારસાગરથકી મારો શીઘ્ર નિસ્તાર કરો. એટલે પ્રભુએ એને સ્ત્રીસહવર્તમાન પોતાને હાથે દીક્ષા આપી. અહો ! જિનેશ્વરનો હસ્ત અત્યન્ત ભાગ્યશાળી હોય એના મસ્તકપર જ હોય ! દીક્ષા આપી કે તુરતજ સર્વ દેવોએ અને મનુષ્યોએ કૃતપુણ્યમુનિને વન્દન કર્યું. અથવાતો મુનિ મહાત્માને કોણ ન નમે ? પછી અભ્યાસને માટે કૃતપુણ્ય મુનિને પ્રભુએ ગણધરને સુપ્રત કર્યા; અને જયશ્રી આદિ સાધ્વીઓને અન્ય સાધ્વીઓને સુપ્રત કરી.

ત્યારપછી કૃતપુણ્યમુનિ પોતાના સર્વ પવિત્ર આગાર અદીનપણે પાળવા લાગ્યા; અને જયશ્રી આદિ સાધ્વીઓ પણ સર્વદા વિધિવત્ એ આગારનું પુરપેટે અનુપાલન કરવા લાગી. અનુક્રમે નિર્મળ મુનિવ્રત પાળી પ્રાન્તે આરાધના કરી એઓ ઉત્તમ ભોગવૈભવોવાળા દેવલોકે ગયા; ત્યાંથી ચ્યવીને અનુક્રમે કેટલાક ભવ પછી યોગ્ય સામગ્રી પ્રાપ્ત થયે નિત્ય-અક્ષય-એવું મોક્ષ લક્ષ્મીનું અવિચળ ધામ પ્રાપ્ત કરશે.

૧ [illegible]
૨ [illegible]

પરિશિષ્ટ-ટિપ્પણી.

(છાપેલું વાંચી જતાં દૃષ્ટિએ આવેલા ભાષાન્તરસંબંધી દોષોનું શુદ્ધિપત્રક આમાં અન્તર્ગત છે.)

પૃષ્ટ-પંક્તિ.

૧. ૨. આ હાર અને ગોળાની વાતના સંબંધ માટે જુઓ આ ચરિત્રનો પ્રથમ ભાગ, સર્ગ ૫ મો, પૃષ્ટ ૨૫૭.

૩. ૧૦. ગાંઠ. (ગાંઠે બાંધેલું) દ્રવ્ય.

૩. ૧૩. **ઘર બાળીને તીર્થ કરે નહીં.** આને સ્થાને 'ઘર બાળીને કીર્તિ મેળવે નહીં' એમ જોઇએ. 'ઘર વેચીને તીર્થ કરે નહીં' એવીયે કહેવત છે.

૩. ૨૬. **આગળ કાંઇ આંબા નથી રોપી મૂકયા.** મૃત્યુ પછી જે ગતિમાં તું જઇશ ત્યાં તારે માટે સુખના સ્વાદ તૈયાર નથી કરી મૂકયા. (આંબાના ફળની સ્વાદિષ્ટતા દૃષ્ટાન્તરૂપ છે).

૩. ૨૯. **કાંઠા વિનાના ઘડાની જેમ કઠોર વર્તન રાખવું જોઇએ.** ઘડાને કાંઠો હોય તો તો હાથવતી સહેલાઈથી-મૃદુતાથી ઉચકી શકાય. પણ કાંઠો ન હોય તો રસીવતી ચોતરફ દૃઢ રીતે સીકડ્યો હોય તોજ ગ્રહણ કરી શકાય. એવી રીતે સીકડ-વારૂપ કઠોર વર્તન.

૫. ૭. **પથ્યનું અનુપાલન ન કરે.** લાભકારી અનુકુળ શિખામણ ન માને.

૬. ૧૨. **દુષ્ટસ્વભાવવાળો અશ્વ.** સરખાવો 'વિપરીત શિક્ષિત અશ્વ (પૃષ્ટ ૩૭ પંક્તિ ૮.)

૭. ૮. **આદિ વરાહાવતાર.** આને સ્થાને 'આદિ વરાહ' એમ જોઇએ. આદિ વરાહ=વરાહરૂપે વિષ્નુ. વિષ્નુના મત્સ્ય, કૂર્મ, વરાહ, નરસિંહ, વામન, પરશુરામ, રામ, કૃષ્ણ, બુદ્ધ, અને કલ્કિ -આ દશ રૂપ-અવતાર કહેવાય છે.

૭. ૨૯. **અદ્વૈતવાદ.** દ્વૈત=બે–પણું. અદ્વૈત=એક–પણું–એકતા. બે કાર્ય એક સાથે–સહયોગે ન થઈ શકે એવો વાદ–કથન અદ્વૈતવાદ. અહીં પ્રસ્તુત હંસો નૃત્યક્રીડા અને મધુરગાન બેઉ વાનાં સહયોગે કરે છે–એટલે એમણે અદ્વૈતવાદનો નિષેધ કર્યો કહેવાય.

૯. ૧. **યમપાશ.** મૃત્યુ પામેલાઓને બાંધી લઈ જવા માટે યમરાજા પોતાની પાસે 'ફાંસો' રાખતા કહેવાય છે તે.

૧૧. ૪. **ભવાભિનંદી.** સંસારમાં વારંવાર અવતાર લેવાનું પસંદ કરનાર. એનો વિપર્યાય 'ભવઉદ્વેગ.'

૧૧. ૨૯. **ઉપદ્રવ વિશેષ.** અહીં 'વિશેષ' એટલું ન જોઈએ.

૧૧. ૬. **અન્તધાન.** એ 'અન્તર્ધાન' જોઈએ.

૧૨. બીજા આખા પારાગ્રાફની જગ્યાએ આ પ્રમાણે વાંચવું:–દેવતાઓ વરદાન આપી જાય છે એમાં પ્રાયે સ્વરૂપ હસવા જેવા દોષ હોય છે. પણ એમાં કંઈ આશ્ચર્ય જેવું નથી. કારણકે બકરીએ દુધ આપે છે તેની સાથે લીંડી પણ આપતી–મુકતી જાય છે.

૧૨. ૧૯. **રાજાની ગૃહકોકિલા.** આની જગ્યાએ "પાસે ફર્યા કરતી ગરોળી" એમ વાંચવું. મેં ગૃહકોકિલાનો અર્થ ઉતાવળે વજ્રવિન્યાર્થે 'કોકિલા-કોયલ' એવો કર્યો છે–એ ભૂલ થઈ છે.

૧૨. ૧૭. **પ્રિયતમ કોયલને.** આને સ્થાને 'પ્રિયતમને' એમ જોઈએ.

૧૫. ૭. **કુમગ્રાસ કે ઉગ્રવિષ.** આને સ્થાને 'ઉગ્રગ્રાસી [illegible] વિષ' એમ જોઈએ.

૧૫. ૧૮ **દયા.** આને સ્થાને 'ભૂખંતા-નિ દ' એમ વાંચવું.

૧૭. ૬. [illegible]

[illegible]

૧૮. ૧ [illegible]

૧૮. ૨૬ [illegible]

[illegible]

વ્યાપારનો ઉત્સર્ગ–ત્યાગ. અર્થાત્ સર્વ સાવદ્ય વ્યાપાર ત્યજી એક-સ્થાને, મૌન ધારણ કરી, ધ્યાનસ્થ, સ્થિર ઉભા રહેવું–એનું નામ કાયોત્સર્ગ.

૧૯. ૩૦. **મર્કટે કરેલી ભક્તિ.** નિદ્રાયમાણ રાજાના શરી-રપર આવીઆવીને બેસતા ભ્રમરની પીડા ટાળવાને, રક્ષક તરીકે રહેલા વાનરે, એ ભ્રમરને તલવારવતી મારવા જતાં રાજાના જ શરીરના ટુકડા કર્યા–એ મર્કટભક્તિનું દૃષ્ટાંત સુપ્રસિદ્ધ છે.

૨૩. ૧૬. **એવા પુત્રને એવુંજ વરદાન હશે.** આને સ્થાને 'એવી માતાના પુત્રે એમજ કરવું ઉચિત હતું' એમ જોઈએ.

૨૬. ૫. **એને એઓ........રાખવી પડે છે.** આને સ્થાને 'એને એઓ, ઈષ્ટદેવનું સ્મરણ કરવું પડે એવી અત્યન્ત કષ્ટદાયક સ્થીતિમાં મૂકે છે' આમ વાંચવું.

૨૯. ૯. **સુંદર સ્ત્રીઓને.** આની જગ્યાએ 'સ્રીઓને' જોઈએ.

૨૯. ૨૫. અસદ્ આચરણ. આની જગ્યાએ 'અશુભકર્મ' વાંચવું.

૨૯. ૨૫. **ઉપશમ શ્રેણી.** આને માટે નીચે પૃષ્ટ ૮૮ પંક્તિ ૧૧ ની ટીકા જુઓ.

૩૨. ૩૦. **બ્રહ્મચર્યની નવ વાડ.** આને માટે જુઓ પૃષ્ટ ૨૦૬ પંક્તિ ૪–૯.

૩૩. ૧૮. ગચ્છ. એક આચાર્યની મર્યાદા–ધર્મશાસનમાં રહેનારો સાધુ–સાધ્વી–શ્રાવક–શ્રાવિકાનો સમુદાય કે સંઘવિભાગ 'ગચ્છ' કહેવાય છે.

૩૩. ૧૮. **નવપૂર્વ–ધારી.** જે લખવામાં એક હસ્તીપ્રમાણ શાહી જોઈએ એટલા (વિસ્તારવંત) શાસ્રને 'એક પૂર્વ' કહે છે. બે હસ્તીપ્રમાણ શાહી જોઈએ એટલા શાસ્રને બે પૂર્વ; ચાર હસ્તીપ્ર-માણ શાહી જોઈએ એટલા શાસ્રને ત્રણ પૂર્વ કહે છે. એમ ઉત્તરો-ત્તર અનુક્રમે એકેક 'પૂર્વ' માટે શાહી બમણીબમણી કરતાં બસો

ને છપ્પન હસ્તીપ્રમાણ શાહીથી લખાય એટલા શાસ્ત્રને 'નવ પૂર્વ' કહે છે. 'નવપૂર્વ' શાસ્ત્રના જ્ઞાનવાળા નવપૂર્વધારી કહેવાય.

૩૪. ૯. **આયુષ્યનાં દળ.** આયુષ્ય–આયુષ્યકર્મ–ના થર. (આઠ પ્રકારનાં કર્મમાં એક આયુષ્યકર્મ છે).

૩૪. ૧૩. **કારૂ.** કારીગર.

૩૫. ૩૦. **શત્રુનું દળ.** શત્રુનું સૈન્ય.

૩૬. ૧. **ઘાતિ કર્મ.** કર્મના આઠ પ્રકાર છે. જ્ઞાનાવરણી, દર્શનાવરણી, મોહનીય, અન્તરાય, વેદનીય, આયુષ્ય, ગોત્ર અને નામ. આમાંના પહેલાં ચાર 'ઘાતિ કર્મ' કહેવાય છે; કેમકે એએ આત્માના જ્ઞાન, દર્શન આદિ ગુણોનો ઘાત કરનારા છે (કેવળ જ્ઞાન થવા દેતા નથી.)

૩૭. ૮. **વિપરીતશિક્ષિત અશ્વ.** લગામ ખેંચી ઉભો રાખવાનું કરીએ ત્યાં ઉલટો વેગસહિત દોડયો જાય, ને લગામ ઢીલી મૂકીને 'ચાલવાનું' કહેતાં ઉલટો ઉભો રહે–એવા ઉલટા–વિપરીત–વર્તનવાળો અશ્વ.

૩૭. ૨૬. **પર્યાય.** સમાનાર્થવાચક શબ્દ. Synonym.

૩૮. ૨. **જીવનાં પુદ્ગળોને.** અહીં 'જીવ તથા પુદ્ગળોને' એમ વાંચવું. [illegible] જીવ અને પુદ્ગળ [illegible] જ્યાં [illegible]

૩૮. ૨૩ **ચશ પ્રશસ્તિ** [illegible]

[illegible]

૩૮. [illegible] પુનની પુણ્ય નિમિત્ત [illegible]

[illegible]

સર્ગ સાતમો.

૪૧. ૧. **સમકિત.** તીર્થંકરમહારાજાએ કહેલા તત્ત્વોપર સ્વાભાવિકરીતે અથવા ગુરૂના ઉપદેશથી થયેલ શ્રદ્ધા-એનું નામ સમકિત-સમ્યક્ત્વ.

૪૧. ૬. **દર્દુરાંક દેવે આપેલો હાર.** આના સંબંધમાટે જુઓ આ ચરિત્રનો પ્રથમ ભાગ સર્ગ ૫. પૃષ્ટ ૨૫૭.

૪૩. ૧૪. **આર્ત ધ્યાન.** ધ્યાન ત્રણ પ્રકારના હોય. (૧) શુકલ ધ્યાન (ઉપાધિરહિત-નિર્મળચિત્તવાળાનું ધ્યાન. (૨) આર્તધ્યાન (દુઃખ આવી પડે ત્યારે ચિન્તવન થાય તે.) (૩) રૌદ્રધ્યાન (ક્રોધ થયો હોય તે વખતે ચિન્તવન થાય તે).

૪૩. ૨૩. **ઇહાપોહ.** આ શબ્દ 'ઊહાપોહ' એમ જોઇએ. અમુક વાતનો નિશ્ચય કરવા માટે, તરફેણની અને વિરૂદ્ધની દલીલોથી પૂર્ણ વિચાર કરી જોવો એનું નામ 'ઊહાપોહ.'

૪૬. ૧૯. **ગલોફાં............ઇત્યાદિ.** જેમ ગલોફાં કાણાં હોય ને ખાવું અશકય છે તેમ, તારા સ્વાધીનમાં છતાં હાર ગુમ થવો અશકય છે.

૪૬. ૨૨. **ધ્વનિ કાવ્ય.** કાવ્યના ત્રણ મુખ્ય પ્રકારમાંનું સૌથી પ્રથમ અને ઉત્તમ પ્રકારનું કાવ્ય (બીજું × × × × અને ત્રીજું ચિત્રકાવ્ય છે.)

૪૭. ૨૩. **સ્થિરતાને માટે.** પોતામાં સ્થિરતા લાવવા માટે.

તુલના. માપ કાઢવું; અજમાયશ કરવી.

૪૮. ૨૫. **અભિષેક.** રાજાને રાજ્યારોહણપ્રસંગે, કે ધર્માધ્યક્ષ આદિને મહાન્ પદવી આપવાને સમયે કરવામાં આવતો ઉત્તમદ્રવ્યયુક્ત જળનો અભિષેક.

૪૯. ૨૨. **જિનકલ્પ.** જિનભગવાનના આચાર-રહેણી કરણી. એ આચાર-કરણીનું અનુપાલન કરવાનો દ્રઢપણે સ્વીકાર કરનાર સાધુ 'જિનકલ્પી' કહેવાય.

૫૦. ૧૬. દુષ્ટલક્ષણવાળો અશ્વ ઇત્યાદિ. દુર્લક્ષણોવાળાં અશ્વાદિક પશુઓ માલિકનું અરિષ્ટ કરનારાં કહેવાય છે.

૫૦. ૧૮ પ્રમાર્જન, ક્ષીરકળા, ચંદ્રમાની જ્યોત્સના. આની જગ્યાએ ' ક્ષાર, ચંદ્રમાની કળા ' એમ વાંચવું.

૫૧. ૬. રહ્યો છતાં. અહીં 'રહ્યો છતો' વાંચવું.

૫૧. ૧૯. ખડ્ગ પંજર. ખડ્ગ રાખવાનું મ્યાન–કોશ.

૫૩. ૨૦. વૈતરણી. એ નામની નરકમાં આવેલી નદી.

૫૪. ૨૪. લક્ષ્મીરૂપી ચિત્રાવેલી. આની જગ્યાએ "માંટી વનસ્પતિ (કૌચાં) " એમ વાંચવું. એના સ્પર્શથી કંડૂયન એટલે ખરજ બહુ થાય છે, માટે એ જાય એટલે દુઃખ ટળે ને સુખ થાય.

૫૭. ૧૧. સુભાષિત. સુંદર શબ્દ રચનાવાળું ભાષણ; વિદ્યા.

૫૮. ૧૨. ઇન્દ્રધ્વજની પૂજા. ઇન્દ્રધ્વજની પૂજા કાર્તિકી પૂર્ણિમાએ થતી કહેવાય છે.

૬૨. ૩. અશાતાવેદનીય કર્મ. જે કર્મ વેદતાં અશાતા–દુઃખ ઉપજે એવાં. (એથી વિરૂદ્ધ શાતાવેદનીય.)

૬૩. ૧૧ વંશજાળ. વાંસનું ગીચવન.

અગાધ. પ્રવેશ ન થઈ શકે એવું, સમજી ન શકાય એવું.

૬૬. ૧. સજ્જ. સાબ;

૬૮. ૧૩ જરાકુમારને હાથે. ઇત્યાદિ. આ વાત એમ છે કે [illegible]

[illegible]

જોઇએ. સ્ત્રીઓ વિનાનાં ગૃહને ધન્ય, એમ (સ્ત્રીલિંગવાચી) 'ઈતિઓ' વિનાનાં દેશને ધન્ય. (અતિવૃષ્ટિ, અનાવૃષ્ટિ, તીડ, મૂષક, પોપટ અને પરરાજ્યનું આક્રમણ-આ છ 'ઈતિઓ'-દેશના સંકટો કહેવાય છે.)

૭૦. ૨૧. **સ્ત્રીને કારણે.** સ્ત્રીને પીડારૂપ માનીને શુકન જોવા પણ ઉભા રહ્યા વિના સંસારમાંથી ચાલી નીકળ્યા છે.

૭૨. ૨૭. **એકવર્ણનું છતાં ચારવર્ણોથી શોભતું.** ગામ એક વર્ણનું છતાં બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય. વૈશ્ય અને શુદ્ર-આમ ચાર વર્ણ-જાતિવાળું, એ વિરોધ. એ શમાવવા 'એક વર્ણનું' નો અર્થ 'એક રંગનું'-એકજ સ્વરૂપવાળું' એવો લેવો. (વિરોધાભાસ અલંકાર).

૭૪. ૨૩. **પંઢ.** વીર્યશૌર્યહીન-નપુંસકો.

૭૪. ૨૪. **સાંઢ.** વીર્યશૌર્યવાળા-(સાંઢ જેવા) સમર્થ પુરૂષો.

૭૫. ૯. **દંડપાશિક.** પોલીસના માણસો

૭૫. ૧૭. **હસ્ત આપો.** હાથની સહાય આપો.

૭૬. ૧. **રૂદ્ર.** કૈલાસપર શંકરની સાથે રહેનારા એનાજ સ્વરૂપના પણ ઓછા અધિકારવાળા અગ્યાર રૂદ્રો છે.

૭૬. ૨૦. **બ્રહ્મહત્યા અને મહેશ્વર.** મહેશ્વરને મારવા એની પાછળ બ્રહ્મહત્યા દોડી હતી એવી કંઇ પુરાણની વાત છે.

૭૭. ૯. **સૌધર્મ-ઇન્દ્ર અને ઇશાન-ઇન્દ્ર.** બેઉને ભિન્ન ભિન્ન અધિકાર છે: એકને દક્ષિણ દિશાનો અને બીજાને ઉત્તર દિશાનો.

૭૭. ૧૫. **ગડુચી.** એક પ્રકારની વનસ્પતિ. એ અનન્તકાય હોવાથી પાણી છાંટયે તાજી થાય છે.

૭૮. ૧૫. **ઉષરક્ષેત્ર.** ક્ષારવાળી ભૂમિ, ખારાપાટ.

૭૯. ૨૧. **ઇન્દ્રવારૂણીના ફળ.** આ ફળ દેખાવડાં છે; એમાં કોઇ જાતનો ગુણ નથી-રસકસ વિનાનાં છે.

૮૨. ૫. **સાતે કર્મોના બંધનથી.** ઉપર પૃષ્ઠ ૩૬ પં.૧.ની

નોટમાં આઠ કર્મ ગણાવ્યાં છે એમાંથી આયુષ્યકર્મ બાદ કરતાં બાકીના સાતે કર્મો, મોહાદિ જેનાં શાન્ત થયાં છે એવો પ્રાણી બાંધે નહીં. (આયુષ્ય કર્મ બાંધે તે હરકોઈ એક વખતજ બાંધવાનું હોય.)

૮૮. ૧૧. ક્ષપક મુનિ. જૈનશાસ્ત્રકારોએ 'ગુણ'ના ઉત્તરોત્તર ચૌદ સ્થાન કે ક્રમ (પગથીયાં), અને એ ચૌદ ક્રમની એક શ્રેણિ કલ્પી છે. એ શ્રેણિના સાતમે ક્રમે કે સ્થાને પહોંચ્યા પછી કોઈ મુનિ કર્મને એકદમ નાબુદ ન કરી શકતાં, ઉપશમાવતા-દાબી પાડતા પાડતા આગળ વધતા જાય એ મુનિ ઉપશામક મુનિ કહેવાય; અને જે મુનિ (કર્મને) ખપાવતા એટલે એકદમ નાબુદ કરતા કરતા આગળ વધતા જાય એ ક્ષપકમુનિ કહેવાય. વળી બેઉની શ્રેણિ અનુક્રમે ઉપશમશ્રેણિ અને ક્ષપકશ્રેણિ કહેવાય.

૯૦. ૧૯. કૈકેયીએ કર્યું હતું એમ. દશરથ રાજાએ પોતાની પ્રિય રાણી કૈકેયીને ત્રણ વચન આપ્યાં હતાં, અને કૈકેયીએ એ 'અવસરે માગીશ' કહી રાજા પાસે થાપણની જેમ રહેવા દીધાં હતાં-એ વાત સુપ્રસિદ્ધ છે.

૯૧. ૧૦. સાતાવેદનીયા પ્રકૃતિ. સાતાવેદનીય કર્મનો [illegible]

૯૨. ૬. પદ્મિની. કમલિની-કમળપુષ્પોની તળાવડી-કમળ પુષ્પો. (સૂર્યનો ઉદય થયે એ પુષ્પો પ્રફુલ્લિત થાય છે માટે એમને એ (સૂર્ય) જ પ્રિય હોય.

૯૩. ૬ મજ્જનની જુઓ પૃષ્ઠ ૨૦૬ ની ફુટનોટ.

૯૭. ૧૧ [illegible]

૯૮. ૧૧ સ્પર્શથી માત્ર.

૯૯. ૧૪ [illegible] (૧) [illegible]

[illegible]

કરવાની વૃત્તિ), (૨) ભયસંજ્ઞા, (૩) મૈથુન સંજ્ઞા, (૪) પરિગ્રહ સંજ્ઞા (પદાર્થનો સંગ્રહ કરવાની વૃત્તિ). સંજ્ઞાના દસ ભેદ પણ કહેવાય છે; એટલે (૫) ક્રોધસંજ્ઞા (૬) માનસંજ્ઞા (૭) માયાસંજ્ઞા (૮) લોભસંજ્ઞા (૯) ઓઘસંજ્ઞા (જીવની અત્યન્ત અવ્યકત સ્થીતિ) અને (૧૦) લોકસંજ્ઞા (પોતપોતાની જાતિનું અનુસરણ કરવાની ગતાનુગતિક વૃત્તિ).

સર્ગ આઠમો.

૧૦૨. ૨. **દેવતાઓનાં જંગમ ગૃહો.** હાલતાં ચાલતાં વિમાનો. (કેટલાક દેવવિમાનો સ્થિર હોય છે-રહે છે; જેવાં કે (નવ) ગ્રૈવેયક, અને (પાંચ) અનુત્તર વિમાનો).

૧૦૬. ૧. **ઉતારાની ભૂમિ.** અહિં ' આવાસની ભૂમિ (રહેવાનાં ઘર) ' એમ જોઈએ.

૧૦૭. ૬. **મહારથિ.** મહાન્ યોદ્ધો. શસ્ત્રવિદ્યામાં પ્રવીણ હોય, અને દશસહસ્ર ધનુષ્યધારીઓની સામે ટક્કર ઝીલી શકે-એ ' મહારથિ ' ની વ્યાખ્યા છે.

૧૦૯. ૭. **મોહનીય-કર્મની ત્રણ પ્રકૃતિ.** સમકિતમોહની, મિશ્રમોહની અને મિથ્યાત્વ મોહની-એ ત્રણ.

૧૦૯. ૨૩. **જુહારવાને.** જુહાર કરવાને; દર્શન-વંદન કરવાને.

૧૦૯. ૨૯. **ત્રણ નૈષેધિકી કહીને.** "મનથી, વચનથી અને કાયાથી ઘરસંબંધી સર્વ વ્યાપારનો નિષેધ-ત્યાગ કરૂં છું" એમ કહીને.

૧૧૨. ૧૬. **ભિન્નભિન્ન (ગતિ).** દેવગતિ, મનુષ્યગતિ, તિર્યંચગતિ અને નરકગતિ. (એમ ચાર.)

૧૧૩. ૨૯. **સ્વાધ્યાય, વંદનક.** સામાયિક, પ્રતિક્રમણ.

૧૧૮. ૧૩. **શીસ્તિર પ્રધાનની વાર્તા.** આ ' સૂડાબ્હોંતેરી ' નામની પ્રસિધ્ધ લોકવાર્તા હશે.

૧૩૧. ૧૪. **મિથ્યાત્વ.** શુદ્ધ ન હોય એવા દેવ-ગુરૂ-ધર્મને વિષે શ્રદ્ધા રાખવી એ.

૧૪૨. ૬. રાજયોગ થયો હોય. રાજા થવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થયો હોય; રાજ્ય મળ્યું હોય.

૧૪૫. ૧૨. પલ્યોપમ 'પલ્યોપમ'–'સાગરોપમ' આદિ 'કાળના' માપ છે.

૧૪૫. ૧૪. રજ્જુ. એ ભૂમિ-ક્ષેત્રનું માપ છે. જુઓ આ પરિશિષ્ટમાં પૃષ્ઠ ૧૧૦ પંક્તિ ૩ ની ટિપ્પણી.

૧૪૫. ૨૮. અગ્નિભીરૂ. એ નામનો પ્રદ્યોતરાજાનો રથ. (એનાં રાજ્યનાં ચાર રત્નોમાંનું એક). જુઓ પૃષ્ઠ ૧૨૬. પં. ૮.

૧૪૬. ૧૯. પ્રદ્યુમ્નકુમાર. કૃષ્ણના આ એક કામદેવસમાન અત્યન્તસૌન્દર્યવાન પુત્રનું પણ એકદા હરણ થયું હતું–એનું આ દૃષ્ટાન્ત છે.

૧૪૮. ૧૦. અગ્નિથી દગ્ધ થયેલાને-ઇત્યાદિ. અગ્નિથી દગ્ધ થયેલા-દાઝી જવાથી મૃત્યુ પામેલા-હોય એને, પછી તો અગ્નિનું શરણ-અગ્નિસંસ્કાર જ હોય.

૧૫૦. ૨૧. આ પ્રમાણે અભયકુમારે......શરૂ રાખ્યું. આને સ્થાને 'બુદ્ધિરૂપી કમલિનીના વિકાસ કરવામાં સંકોચ સમાન-એવા અભયકુમારે નિત્ય આ પ્રમાણે કરવું શરૂ રાખ્યું.' એમ વાંચવું.

૧૫૦. ૨૮. આષાઢમાસના દિવસ જેવી સાળુ. મર્ત [illegible] દિવસો આષાઢમાસના દિવસો જેમ લાંબા-પૂરે નહીં એવા, તેમ [illegible] પણ પૂરે નહીં એવી.

સર્ગ નવમો.

૧૫૨ ૧૯. [illegible]

૧૫૨. [illegible]

૧૫૩ ૧૮ [illegible]

૧૫૮. ૯. રત્નદ્વીપ. જ્યાં બહુબહુ રત્નો જડતાં હતાં એવો એક દ્વીપ. પૂર્વે બહુ લોકો રત્ન મેળવવાને ત્યાં જતા એવું રાસ, વાર્તાઓ વગેરેમાં વાંચવામાં આવે છે.

૧૬૦. ૩. વિટ. વ્યભિચારી પુરૂષો.

૧૬૦. ૧૬. પુષ્પધન્વા. પુષ્પના ધનુષ્યવાળો. કામદેવને કવિઓએ ધનુર્ધારી કલ્પ્યો છે, અને એ ધનુષ્ય પણ 'પુષ્પનું' કલ્પ્યું છે.

૧૬૨. ૧. અવર (કલ્પવૃક્ષ). ગૌણ, અલ્પપ્રભાવવાળું.

૧૬૩. ૭. જાગતાને પાડી (મળે); ઉંઘતાને પાડો (મળે). પાડી મળે એ દુધ આપે એટલો જાગતાને લાભ. પાડો મળે એ શું આપે ? કંઇ નહીં. એટલો ઉંઘતાને ગેરલાભ. અહીં કૃતપુણ્ય ઉંઘી ગયો એટલે એને ગેરલાભ થયો.

૧૬૩. ૨૬. ગન્ધર્વ નગર. આકાશમાં દેખાતું કલ્પિત નગર, જે ક્ષણવાર દેખાઇને લુપ્ત થઈ જાય છે.

૧૬૬. ૧૭. જે પ્રકારનો પવન વાય ઇત્યાદિ. 'સાથરા પ્રમાણે સોડ' કરવી કહી છે. ('મુડી હોય એના પ્રમાણમાં વેપાર થાય,' 'પવન પ્રમાણે આચ્છાદન જોઈએ' આ બધી સમાનાર્થવાચી કહેવતો છે).

૧૬૯. ૧૯. શ્રુતિપ્રતિપાદિત વચનોઃ શાસ્ત્રનાં વચનો (વેદ વાકયો ?)

૧૭૦. ૮. ખરલ અને બિલ્વનો સંયોગ. (અહિં 'ખરલ ને સ્થાને 'ખલ્વા' વાંચવું'.) ખલ્વાટ=બોડકું મસ્તક. બિલ્વ= બીલું. બોડકા મસ્તક અને બીલાનો-સંયોગ કોઇવાર થઈ જાય છે (બોડકા મસ્તકપર કોઈવાર બીલું પડે છે) તેમ શ્રેષ્ઠિનીને ઘેરથી કૃતપુણ્યના આગમનરૂપ ઘટના, અને વસન્તપુરથી સંઘના આગમનરૂપ ઘટના-એ બેઉ ઘટનાનો સંયોગ થયો (બેઉ ઘટના સાથે બની).

૧૭૧. ૩. પરિગ્રહ સંજ્ઞા. જુઓ આ પરિશિષ્ટમાં પૃષ્ઠ ૯૯ પંકિત ૧૦ ઉપરની ટિપ્પણી.

૧૪૨. ૬. રાજયોગ થયો હોય. રાજા થવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થયો હોય; રાજ્ય મળ્યું હોય.

૧૪૫. ૧૨. પલ્યોપમ 'પલ્યોપમ'–'સાગરોપમ' આદિ 'કાળના' માપ છે.

૧૪૫. ૧૪. રજ્જુ. એ ભૂમિ-ક્ષેત્રનું માપ છે. જુઓ આ પરિશિષ્ટમાં પૃષ્ટ ૧૧૦ પંક્તિ ૩ ની ટિપ્પણી.

૧૪૫. ૨૮. અગ્નિભીરૂ. એ નામનો પ્રદ્યોતરાજાનો રથ (એનાં રાજ્યનાં ચાર રત્નોમાંનું એક). જુઓ પૃષ્ટ ૧૨૬. પં. ૮.

૧૪૬. ૧૯. પ્રદ્યુમ્નકુમાર. કૃષ્ણના આ એક કામદેવસમાન અત્યન્તસૌન્દર્યવાન પુત્રનું પણ એકદા હરણ થયું હતું–એનું આ દૃષ્ટાન્ત છે.

૧૪૮. ૧૦. અગ્નિથી દગ્ધ થયેલાને–ઇત્યાદિ. અગ્નિથી દગ્ધ થયેલો–દાઝી જવાથી મૃત્યુ પામેલો–હોય એને, પછી તો અગ્નિનું શરણ–અગ્નિસંસ્કાર જ હોય.

૧૫૦. ૨૬. આ પ્રમાણે અભયકુમારે.......શરૂ રાખ્યું. આને સ્થાને 'બુદ્ધિરૂપી કમલિનીનો વિકાસ કરવામાં ચંદ્રોદય સમાન–એવા અભયકુમારે નિત્ય આ પ્રમાણે કરવું શરૂ રાખ્યું.' એમ વાંચવું.

૧૫૦. ૨૮. આષાઢમાસના દિવસ જેવી લાજ. સર્વ દિવસોમાં આષાઢમાસના દિવસો બહુ લાંબા–ખુટે નહીં એવા; તેમ લાજ પણ ખુટે નહીં એવી.

સર્ગ નવમો.

૧૫૫. ૧૮. નારૂં મુખ જોઇને જઇશ. 'નારૂં દુઃખ લઈને જઇશ' એમ પણ કહેવાય.

૧૫૫. ૨૧ અને ધ્યાનિ. અહિં 'અને' ન જોઇએ.

૧૫૭. ૧૪. પુત્રપ્રાપ્ત્યન્તરાય કર્મનો ક્ષયોપશમ. પુત્રપ્રાપ્તિમાં અન્તરાય કરનાર કર્મનો ક્ષય

૧૫૮. ૯. **રત્નદ્વીપ.** જ્યાં બહુબહુ રત્નો જડતાં હતાં એવો એક દ્વીપ. પૂર્વે બહુ લોકો રત્ન મેળવવાને ત્યાં જતા એવું રાસ, વાર્તાઓ વગેરેમાં વાંચવામાં આવે છે.

૧૬૦. ૩. **વિટ.** વ્યભિચારી પુરૂષો.

૧૬૦. ૧૬. **પુષ્પધન્વા.** પુષ્પના ધનુષ્યવાળો. કામદેવને કવિઓએ ધનુર્ધારી કલ્પ્યો છે, અને એ ધનુષ્ય પણ 'પુષ્પનું' કલ્પ્યું છે.

૧૬૨. ૧. **અવર** (**કલ્પવૃક્ષ**). ગૌણ, અલ્પપ્રભાવવાળું.

૧૬૩. ૭. **જાગતાને પાડી** (**મળે**); **ઉંઘતાને પાડો** (**મળે**). પાડી મળે એ દુધ આપે એટલો જાગતાને લાભ. પાડો મળે એ શું આપે ? કંઇ નહીં. એટલો ઉંઘતાને ગેરલાભ. અહીં કૃતપુણ્ય ઉંઘી ગયો એટલે એને ગેરલાભ થયો.

૧૬૩. ૨૬. **ગન્ધર્વ નગર.** આકાશમાં દેખાતું કલ્પિત નગર, જે ક્ષણવાર દેખાઇને લુપ્ત થઈ જાય છે.

૧૬૬. ૧૭. **જે પ્રકારનો પવન વાય** ઇત્યાદિ. 'સાથરા પ્રમાણે સોડ' કરવી કહી છે. (' મુડી હોય એના પ્રમાણમાં વેપાર થાય, ' ' પવન પ્રમાણે આચ્છાદન જોઈએ ' આ બધી સમાનાર્થવાચી કહેવતો છે).

૧૬૯. ૧૯. **શ્રુતિપ્રતિપાદિત વચનો:** શાસ્ત્રનાં વચનો (વેદ વાક્યો ?)

૧૭૦. ૮. **ખરલ અને બિલ્વનો સંયોગ.** (અહિં ' ખરલ ને સ્થાને ' ખલ્વા ' વાંચવું '.) ખલ્વા=બોડકું મસ્તક. બિલ્વ= બીલું. બોડકા મસ્તક અને બીલાનો–સંયોગ કોઇવાર થઇ જાય છે (બોડકા મસ્તકપર કોઈવાર બીલું પડે છે) તેમ શ્રેષ્ઠિનીને ઘેરથી કૃતપુણ્યના આગમનરૂપ ઘટના, અને વસન્તપુરથી સંઘના આગમનરૂપ ઘટના–એ બેઉ ઘટનાનો સંયોગ થયો (બેઉ ઘટના સાથે બની).

૧૭૧. ૩. **પરિગ્રહ સંજ્ઞા.** જુઓ આ પરિશિષ્ટમાં પૃષ્ઠ ૯૯ પંક્તિ ૧૦ ઉપરની ટિપ્પણી.

૧૭૧. ૧૮. શેષ. યજ્ઞમાં હોમતાં વધેલી-શેષ રહેલી-વસ્તુઓ-ફળાદિ: (જે પાછળથી વ્હેંચી દેવામાં આવે છે).

૧૭૧. ૨૩. લઘુકર્મી. જેનાં કર્મો લઘુ-હળવાં થઇ ગયાં હોય એવો.

૧૭૪. ૧૫. તૃણનો પૂળો. તૃણનો પૂળો એટલા માટે લઈ ગઇ કે બચ્ચું અવતરે એ તરતને માટે તૃણની શય્યા પર સુખે રહી શકે. (હાથણી તૃણની પથારીમાં જ વીંયાય.)

૧૭૪. ૨૧. સમુદ્રમાં પેસી ગયેલા પર્વતો. એમ કહેવાય છે કે પૂર્વે પર્વતોને પાંખ હતી એટલે ઉડી ઉડીને સ્વર્ગમાં જઇ ઈન્દ્રને સુદ્ધાં હેરાન કરતા. તેથી ઈન્દ્રે પોતાના વજ્રથી એમની પાંખો કાપવા માંડી એટલે એ પર્વતો ભયને લીધે સમુદ્રમાં પેસી ગયા, જ્યાં ઈન્દ્ર કાંઇ કરી શકે નહીં.

૧૭૬. ૧૪. અનન્તાનુબન્ધી (ક્રોધ). અનન્ત અનુસંધાનવાળો: શરૂને શરૂ જ રહે-કાયમ ટકી જ રહે-એવો.

૧૭૭. ૧૫. પ્રાણાયામ. શ્વાસરૂંધવો. દેવતાઆદિના નામોનું અથવા એમના ગુણોનું મનન કરતી વખતે શ્વાસને રૂંધવો -એ ક્રિયા ' પ્રાણાયામ ' કહેવાય છે.

૧૮૪. ૨૫. કેશની વેણી બાંધી લીધી. પુષ્પ આદિથી કંઇપણ વિભૂષા-શોભા કર્યા વિના, સમસ્ત કેશની એક જ વેણી બાંધી લીધી. આ, અને એની સાથે જણાવેલા બીજાં, પ્રવાસે ગયેલા પતિની પતિવ્રતા સ્ત્રી (=પ્રોષિતભર્તૃકા) ના લક્ષણો છે.

૧૮૫. ૧૬. પાંચબાણવાળો (કામદેવ). અરવિંદ, અશોક, ચૂત, નવમલ્લિકા અને નીલોત્પલ-એ નામનાં પાંચ પુષ્પબાણવાળો.

૧૮૬. ૨૬. લેપ્યમયી (પ્રતિમા). લેપની. લાકડાની.

૧૯૬. ૧. મોહરાજાના મસ્તકપર .. ..ઇત્યાદિ. આવોજ વિચાર કવિએ આ ચરિત્રના પ્રથમ ભાગમાં ...... છે (જુઓ પ્રથમ ભાગ પૃષ્ઠ ૧૨૩ પંક્તિ ..

૧૯૭. ૨૧. **ઉત્સર્પિણી અને અવસર્પિણી.** આ બે કાળ-ચક્ર છે. ઉત્સર્પિણી=ચઢતો કાળ. (એમાં લોકોની સમૃદ્ધિ આદિ વૃદ્ધિ પામતાં જાય. અવસર્પિણી=ઉતરતો કાળ. (એમાં એ ન્યૂન થતાં જાય).

૧૯૭. ૧૯. **અવ્યવહારિક રાશિ.** બીજાઓની સાથે જેમને વ્યવહાર નથી એવો સમૂહ—જાતિ. સૂક્ષ્મ નિગોદના જીવ આ 'રાશિ'ના હોય. એ 'રાશિ' માંથી નીકળી બીજા જીવોની સાથે વ્યવહારમાં આવે—ભેળાય ત્યારે 'વ્યવહારિક રાશિ' માં આવ્યા કહેવાય.

૧૯૮. ૩. **દશદૃષ્ટાન્તે દુર્લભ.** 'મનુષ્યભવની દુર્લભતા' ઉપર દશ દૃષ્ટાન્તો છે. શાસ્ત્રકારોએ અમુક દશ દુર્લભ ઘટનાઓ બતાવી—ગણાવી છે તેવી જ આ મનુષ્યભવપ્રાપ્તિરૂપ ઘટના પણ દુર્લભ છે.

૨૦૪. ૧૪. **સંયમના સત્તર ભેદ.** સત્તર ગુણયુક્ત સંયમ. પાંચમહાવ્રતનું પરિપાલન—એ પાંચ ગુણ; ચારે કષાયના નિરોધરૂપ ચાર ગુણ; પાંચ ઇન્દ્રિયોના નિરોધરૂપ પાંચગુણ અને ત્રણ દંડના નિરોધરૂપ ત્રણગુણ—આમ સત્તરગુણ. (જુઓ પૃષ્ટ ૨૦૯ પંક્તિ ૯–૧૦.)

૨૦૬. ૧૬. **ચિલાતીપુત્ર.** એ એક તપસ્વી મુનિ પાસેથી ઉપશમ, વિવેક તથા સંવર—એ ત્રણ પદ શ્રવણ કરી એની અર્થ-વિચારણામાં એટલા તલ્લીન થઈ ગયા હતા કે કોઇ દુષ્ટ જાનવરો એમને પૂર્ણપણે સતાવી રહ્યા હતા, છતાં શુભધ્યાનથી ચલિત ન થતાં, એણે અઢી દિવસમાં સ્વર્ગ પ્રાપ્ત કર્યું.

૨૦૬. ૨૫. **દૃઢપ્રહારી.** એક પ્રસિદ્ધ ચોર. જેણે એક વખત કોઈ બ્રાહ્મણ અને એની સ્ત્રીની ઘોર હત્યા કરી હતી; પરન્તુ પછી એ બ્રાહ્મણીના તરફડતા ગર્ભને દેખી વૈરાગ્ય—પૂર્વક સંયમ લીધો અને ઘોર તપશ્ચર્યા કરી કેવળ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું.

૨૧૦. ૩. **રજ્જુ-પ્રમાણ.** દેવતાની ગતિ એક નિમેષમાત્રમાં

એક લક્ષયોજન કહેવાય છે–એ ગણત્રીએ એ સતત છ માસ પર્યન્ત ચાલ્યા કરતાં જેટલી ભૂમિ કાપે એટલી ભૂમિ એક 'રજ્જુ' સમજવી.

૨૧૫. ૨૬. **ત્રિવેણીસંગમ.** ગંગા, યમુના અને સરસ્વતી–એ ત્રણ નદીઓનો સંગમ. (બે કે વિશેષ નદીઓનો સંગમ-સંગમ સ્થળ (દૃષ્ટાંત તરીકે પ્રયાગતીર્થ) બહુ પવિત્ર ગણાય છે).

૨૧૯. ૨૬. **પિતા–બુધ–ને આનન્દ આપનારો.** આને સ્થાને 'પુત્ર–બુધ–ને આનન્દ આપનારો' એમ વાંચો. (બુધનો ગ્રહ ચંદ્રમાનો પુત્ર કહેવાય છે.)

૨૧૭. ૧૩. **મુનિએ પોતાને સ્થાને આવીને અહિબિલ પ્રવેશ ન્યાયે.** અહિં "મુનિએ અહિબિલપ્રવેશન્યાયે પોતાને સ્થાને આવીને" એમ વાંચવું. "અહિ–સર્પ પોતાના બિલ–દર–માં પ્રવેશ કરે છે તેવી રીતે સીધા–પાંસરા પોતાને સ્થાને આવીને." (સર્પને માટે કહેવત છે કે "બીજી બધી જગ્યાએ વાંકો, પણ દરમાં પાંસરો").

૨૨૦. ૨૧. **પ્રજ્ઞાહીન.** અજ્ઞાન.

૨૨૨. ૨. **બાર વ્રત.** (૧) જીવહિંસા ન કરવી, (૨) અસત્ય ન બોલવું, (૩) ચોરી ન કરવી, (૪) પરસ્ત્રીગમન ન કરવું, (૫) પરિગ્રહ–દ્રવ્યાદિ–નું પ્રમાણ કરવું, (૬) દિશાઓનું પ્રમાણ–જવા આવવાનું માપ બાંધવું, (૭ ભોગ-ઉપભોગની વસ્તુઓનું પ્રમાણ કરવું, (૮) અનર્થદંડનો ત્યાગ કરવો (અનર્થના કાર્યોમાં આત્માને પ્રવર્તાવવો નહીં), (૯) દરરોજ (બે ઘડી) સામાયિક કરવું, (૧૦) દેશાવકાશિક કરવું (છઠ્ઠા અને સાતમા વ્રતમાં જે પ્રમાણ બાંધવાનું કહ્યું છે એ પ્રમાણનો પ્રતિદિન સંક્ષેપ કરવો તે (૧૧) પર્વતિથિએ પૌષધ કરવો (અષ્ટમી, ચતુર્દશી આદિ પર્વતિથિઓ કહેવાય છે–તે દિવસોએ આહાર, શરીરની શુશ્રૂષા અને સાવદ્ય વ્યાપારનો ત્યાગ કરી બ્રહ્મચર્ય પાળવાપૂર્વક ધર્મ ક્રિયા કરવી). (૧૨) અતિથિને દાન દેવું (સાધુ, શ્રાવક આદિ ગુ

અતિથિને દેશકાળનો વિચાર કરીને ભક્તિપૂર્વક અન્ન જળ આદિ આપવું)–આ બાર શ્રાવકનાં બારવ્રત કહેવાય છે.

૨૨૨. ૧૬. **આલોચના.** થયેલા દોષોનું સ્મરણ, પશ્ચાત્તાપ અને પ્રાયશ્ચિત્ત.

૨૨૨. ૨૧. **પરમાધાર્મિક.** પાપી પ્રાણીઓને એમના પાપની શિક્ષા કરનારા પરમ અધાર્મિક દેવો.

૨૨૨. ૨૫. **કદર્થના.** તીવ્ર વેદના.

૨૨૬. ૧૧. **પ્રાસાદ.** જિનમંદિર.

૨૨૬. ૧૬. **ગુણશ્રેણિ.** આને માટે જુઓ આ પરિશિષ્ટમાં પૃષ્ઠ ૪૮ પંક્તિ ૧૧. ઉપરનું ટિપ્પણ.

૨૨૭. ૧૯. **શિબિકા.** પાલખી.

૨૨૮. ૧૦. **ગણધર.** ગણ–શિષ્યસમૂહ–ને વિષે મુખ્ય–મુખ્યશિષ્ય.

૨૨૮. ૧૫. **પ્રાન્તે આરાધના કરવી.** પ્રાન્તે–છેવટે–મરણસમયે આરાધના–મોક્ષની આરાધના કરવી–મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવાના ઉપાય લેવા. આરાધનાના દશ અધિકાર–પ્રકાર છે: (૧) વ્રત લઇને ભાંગ્યું હોય એનું ગુરૂ પાસે પ્રાયશ્ચિત્ત લેવું, (૨) ગુરૂસમક્ષ (કંઇ નવું) વ્રત લેવું, (૩) સર્વ જીવોની ક્ષમા માગવી, (૪) અઢાર પાપસ્થાનક વોસરાવવાં–વ્યુત્સર્જન કરવાં–ત્યજવાં, (૫) એક અરિહંતનું, સિદ્ધભગવંતનું, શ્રીજૈનધર્મનું, અને ગુણવંત સાધુનું–એમ ચાર શરણ અંગીકાર કરવાં, (૬) દુષ્કૃત્ય કર્યાં હોય એની નિન્દા કરવી, (૭) જેજે શુભ કાર્યો કર્યાં હોય એની અનુમોદના કરવી, (૮) ઉત્તમ ઉત્તમ ભાવના ભાવવી, (૯) યોગ્ય અવસરે અનશન આદરવું (ચારે આહારનો ત્યાગ કરવો), (૧૦) નવકારમંત્રનો જાપ કરવો–એનું સ્મરણ કર્યા કરવું.

—※ સમાપ્ત. ※—

